

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ДАНҒАРА

ТДУ: 372.8+37.02: 802.0+373
ТКБ: 74.261.7+74.202: 81.2 Анг+74.2
3 – 62

Бо ҳуқуқи дастнавис

ЗИКРУЛЛОҲЗОДА ФАРҲОД ЗИКРУЛЛОҲ

**НАҚШИ БОЗИҲОИ ДИДАКТИКӢ ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ
АНГЛИСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ
ВА МУАССИСАҲОИ ТАЪЛИМИИ ТАҲСИЛОТИ ОЛӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои педагогӣ
аз рӯйи ихтисоси 5.3. Педагогика
(5.3.5.9. Назария ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ
(забони англисӣ))

Мушовири илмӣ:
доктори илмҳои педагогӣ,
профессор
Рӯзиева Лола Толибовна

Душанбе – 2026

МУНДАРИҶА

МУҚАДДИМА	4
БОБИ 1. ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ИСТИФОДАИ БОЗИҲОИ ДИДАКТИКӢ ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ	26
1.1. Асосҳои назариявии истифодаи бозиҳои дидактикӣ ҳамчун воситаи таълими забони хориҷӣ	26
1.2. Технологияи истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ дар шароити дузабонӣ	60
1.3. Нақш ва имкониятҳои дидактикии бозиҳо дар таълими забонҳои хориҷӣ	82
Хулосаи боби якум	98
БОБИ 2. ИСТИФОДАИ БОЗИҲОИ ДИДАКТИКӢ ДАР МАРҶИЛАИ ИБТИДОИИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ	104
2.1. Имкониятҳои бозиҳои дидактикӣ ҳамчун намуди фаъолияти таълимӣ дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ	104
2.2. Вижагиҳои истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ	120
2.3. Афзалиятҳои истифодаи бозиҳои дидактикӣ ҳамчун усули фаъоли таълим дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ	137
Хулосаи боби дуюм	154
БОБИ 3. ХУСУСИЯТҲОИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ ЗАБОНӢ	160
3.1. Асосҳои методологӣ, барномаҳо ва равияҳои муосири таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ	160
3.2. Вижагиҳои таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ	177
Хулосаи боби сеюм	196
БОБИ 4. БОЗИҲОИ ЗАБОНӢ ВА ХУСУСИЯТҲОИ ИСТИФОДАИ ОНҲО ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ	201
4.1. Бозиҳои забонӣ ва дараҷаи истифодаи онҳо дар раванди таълими забони хориҷӣ	201
4.2. Хусусиятҳои таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ	225

4.3. Кори мустақилонаи донишҷӯён ва технологияҳои муосирӣ	242
таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ	
Хулосаи боби чорум	260
БОБИ 5. ТЕХНОЛОГИЯИ ИСТИФОДАБАРИИ БОЗИҲОИ	263
ДИДАКТИКӢ ДАР ҶАРАӢНИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ	
АНГЛИСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ	
ҒАЙРИЗАБОНӢ	
5.1. Технологияҳои муосир ва инноватсионии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ	263
5.2. Таҷрибаи истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ	287
5.3. Ташкил ва гузаронидани озмоиши педагогӣ, таҳлил ва ҷамъбасти натиҷаҳои он	308
Хулосаи боби панҷум	323
ХУЛОСАҲОИ УМУМӢ ВА ТАВСИЯҲОИ ИЛМИӢЮ МЕТОДӢ	328
РӢӢХАТИ АДАБИӢТИ ИСТИФОДАШУДА	341
ЗАМИМАҲО	367

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа, аз ҷумла сиёсат, иқтисод, иҷтимоӣ, илм, фарҳанг ва маориф заминаи мусоид фароҳам овард. Дар шароити муосири рушди ҷомеа омода намудани мутахассисони баландихтисос, рақобатпазир ва дорои қобилияти мутобиқ шудан ба талаботи тағйирёбандаи бозори меҳнат яке аз вазифаҳои муҳими низоми таҳсилот ба ҳисоб меравад.

Равандҳои ҷаҳонишавӣ, густариши ҳамкориҳои байналмилалӣ, рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва афзоиши мубодилаи илмию фарҳангӣ талаботро нисбат ба сатҳи омодагии касбии мутахассисон боз ҳам баландтар мегардонанд. Дар чунин шароит донишҷӯи забонҳои хориҷӣ, бахусус забони англисӣ, ҳамчун яке аз воситаҳои муҳими дастрасӣ ба иттилооти илмӣ, муоширати байналмилалӣ, табодули таҷриба ва густариши имкониятҳои таҳсилу фаъолияти касбӣ аҳамияти махсус пайдо менамояд.

Забони англисӣ дар замони муосир дар ҳамаи самтҳо – соҳаҳои илм, технология, иқтисод, фарҳанг ва муносибатҳои байналмилалӣ ба таври васеъ истифода гардида, барои мутахассисон имконияти дастрасӣ ба манбаъҳои гуногуни иттилоотӣ ва илмиро фароҳам меорад. Аз ин лиҳоз, баланд бардоштани сифати таълими забони англисӣ ва ҷустуҷӯи роҳу усулҳои самарабахши ташаккули салоҳияти забонии хонандагонро донишҷӯён яке аз масъалаҳои муҳими низоми муосири маориф маҳсуб меёбад.

«Дар сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла забонҳои русӣ ва англисӣ, тавачҷуҳи махсус зоҳир мегардад. Ҳадафи Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ то соли 2030» [19], ки аз муайян кардани мушкилоти таълими ин ду забон, дарёфти роҳҳои ҳалли онҳо ва фароҳам

овардани шароит барои таҳсилоти бисёрфарҳангӣ ва бисёрзабона нигаронида шудааст, маҳз зарурати такмили мазмун, шакл, усул ва технологияҳои таълими забонҳои хориҷиро ба миён оварда, аз масъулини муассисаҳои таълимӣ ва омӯзгорон тақозо менамояд, ки раванди таълимиро бо дарназардошти талаботи замони муосир ва дастовардҳои илмҳои педагогика, психология, дидактика ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ ташкил намоянд.

Дар шароити рушди босуръати илму технология ва афзоиши манбаҳои иттилоотӣ истифодаи танҳо шаклу усулҳои анъанавии таълим барои ҳалли тамоми вазифаҳои таълими забони хориҷӣ кофӣ буда наметавонад. Рушди назария ва амалияи таълими забонҳои хориҷӣ нишон медиҳад, ки самаранокии раванди таълим ба тарзи ташкил ва пешниҳоди маводи таълимӣ, дараҷаи иштироки фаъоли таълимгирандагон, ангезаи онҳо ба омӯзиш ва истифодаи усулу воситаҳои мувофиқи педагогӣ вобаста мебошад. Аз ҳамин ҷиҳат, дар методикаи муосири таълими забонҳои хориҷӣ ба усулҳои ҳамфаъол, технологияҳои инноватсионӣ ва шаклҳои фаъолгардонандаи фаъолияти таълимӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир мегардад. Чунин воситаҳо метавонанд ба баланд гардидани фаъолият, мустақилият ва ангезаи таълимгирандагон мусоидат намуда, барои ташаккули малакаҳои тафҳҳум, гуфтор, хондан ва навиштан шароити бештар фароҳам оваранд.

Дар ин замина, яке аз воситаҳои муҳимми фаъолгардони фаъолияти таълимӣ ва баланд бардоштани шавқу ҳаваси хонандагону донишҷӯён истифодаи бозиҳои дидактикӣ ба шумор меравад. Бозиҳои дидактикӣ дар сурати интихоби мақсаднок ва истифодаи методи дуруст метавонанд муҳити таълимиро фаъолу ҷолиб гардонидан, ба таҳкими салоҳиятҳои забониву муоширатии таълимгирандагон мусоидат намоянд. Дар низоми усул ва воситаҳои фаъоли таълим бозиҳои дидактикӣ мавқеи махсус дошта, истифодаи мақсадноки онҳо метавонад ба фаъолгардони

фаъолияти таълимӣ-маърифатии хонандагону донишҷӯён мусоидат намояд. Имкониятҳои таълимӣ, инкишофдиҳанда ва ҳавасмандгардонии бозӣ барои он замина фароҳам меоранд, ки раванди азхудкунии забони хориҷӣ дар муҳити фаъол, муоширатӣ ва ба вазъиятҳои воқеии истифодаи забон наздик ташкил карда шавад.

Бозӣ яке аз шаклҳои муҳимми фаъолияти инсон буда, дар раванди ташаккул ва рушди шахсият мавқеи муайян дорад. Имкониятҳои педагогӣ ва психологӣ фаъолияти бозӣ аз ҷониби муҳаққиқони соҳаҳои педагогика, психология ва методикаи таълим мавриди омӯзиш қарор гирифта, роҳи усулҳои истифодаи он дар марҳилаҳои гуногуни таълим пешниҳод гардидаанд. Дар таҳқиқоти онҳо бозиҳои дидактикӣ ҳамчун воситаи фаъолгардонии раванди таълим барои ташаккули ангезаи омӯзишӣ, рушди фаъолияти маърифатӣ ва фароҳам овардани шароити мусоид барои азхудкунии дониш, маҳорат ва малакаҳои аҳаммияти махсус пайдо мекунанд.

Воқеан омӯзиши забони хориҷӣ раванди мураккаб ва бисёрҷанба буда, аз таълимгиранда фаъолияти мунтазам, ангезаи устувор ва иштироки фаъолро тақозо менамояд. Аз ин рӯ, яке аз вазифаҳои муҳимми омӯзгор ин фароҳам овардани шароити педагогӣ мебошад, ки дар он хонанда ё донишҷӯ маводи забониро аз худ намуда, инчунин тавонад дониш ва малакаҳои ҳосилкардаашро дар фаъолияти муоширатӣ истифода барад. Дар ин раванд бозиҳои дидактикӣ метавонанд ҳамчун яке аз воситаҳои ташкили фаъолияти фаъоли таълимгирандагон истифода шаванд.

Арзиши дидактикии бозӣ, пеш аз ҳама, дар он ифода меёбад, ки иҷрои вазифаҳои таълимӣ бо фаъолияти шавқовар, ҳамкорӣ, рақобати солим ва муоширати фаъол пайваست карда мешавад. Бо шартҳои дуруст ташкил намудани фаъолияти бозӣ таълимгирандагон имконият пайдо мекунанд, ки маводи луғавӣ, грамматикӣ ва фонетикӣ дар вазъиятҳои

гуногуни таълимию муоширатӣ истифода баранд. Ин раванд метавонад ба коҳиш ёфтани монеаҳои психологӣ, баланд гардидани шавқу ҳавас ба омӯзиши забон ва ташаккули омодагӣ ба истифодаи амалии забони англисӣ мусоидат намояд. Зеро якрангӣ ва бартариҳои фаъолияти ғайрифаволи таълимгирандагон метавонанд боиси коҳиш ёфтани тавачҷуҳ ва ангезаи омӯзишӣ гарданд. Аз ин рӯ, истифодаи шаклу усулҳои, ки фаъолияти мустақилона, ҳамкорӣ, муошират ва иштироки фаъоли хонандагону донишҷӯёнро таъмин менамоянд, аҳаммияти махсус дорад.

Бозиҳои дидактикиро вобаста ба мақсад, мазмун, марҳилаи таълим, сатҳи омодагии забонӣ ва хусусиятҳои синнусолиҳои таълимгирандагон дар зинаҳои гуногуни омӯзиши забони англисӣ истифода намудан мумкин аст. Дар ин маврид интихоби навъи бозӣ, муайян намудани ҳадафи дидактикии он, таносуби фаъолияти бозӣ ва вазифаи таълимӣ, инчунин идора ва арзёбии натиҷаҳои он аҳаммияти муҳим доранд. Бинобар ин, самаранокии бозии дидактикӣ аз асоснокии методӣ ва мутобиқати он ба мақсаду вазифаҳои мушаххаси таълим вобаста мебошад.

Таҷрибаи педагогӣ нишон медиҳад, ки истифодаи мақсадноки бозиҳои дидактикӣ метавонад барои фаъолгардониҳои фаъолияти нутқӣ, таҳкими маводи омӯхташуда ва фароҳам овардани шароити наздик ба муоширати воқеӣ мусоидат намояд. Бо вуҷуди ин, истифодаи бозӣ худ аз худ самаранокии таълимиро таъмин намекунад ва барои ба даст овардани натиҷаи устувор муайян намудани асосҳои назариявӣ методологӣ, принципҳо, шароитҳои педагогӣ, меъёрҳои интихоби бозӣ ва технологияи татбиқи онҳо дар зинаҳои гуногуни таълими забони англисӣ зарур мебошад.

Таҳлили адабиёти илмӣ-методӣ, таҷрибаи педагогӣ ва вазъи амалии таълими забони англисӣ нишон медиҳад, ки дар самти истифодаи бозиҳои дидактикӣ як қатор масъалаҳои назариявӣ ва методӣ ҳанӯз ҳалли

мукаммали худро наёфтаанд ва дар ин замина, ихтилофоти асосии таҳқиқот байни нуктаҳои зерин муайян карда шуданд:

- талаботи рӯзафзуни ҷомеа ва низоми таҳсилот ба баланд бардоштани сифату самаранокии таълими забони англисӣ ва нокифоя будани истифодаи имкониятҳои дидактикии фаъолияти бозӣ дар раванди таълим;
- имкониятҳои васеи педагогӣ, психологӣ ва дидактикии бозӣҳои дидактикӣ дар фаъолгардонии фаъолияти нутқӣ, ташаккули ангезаи омӯзишӣ рушди малакаҳои муоширатии таълимгирандагон ва то сатҳи кифоя таҳия нагардидани асосҳои назариявӣю методологии истифодаи мақсаднок ва низомноки онҳо;
- зарурати истифодаи бозӣҳои дидактикӣ ҳамчун воситаи фароҳам овардани муҳити наздик ба муоширати воқеӣ ва мавҷуд набудани низоми мукаммали аз ҷиҳати илмӣ асосноки интихоб, гурӯҳбандӣ ва татбиқи онҳо дар раванди таълими забони англисӣ;
- зарурати мутобиқ намудани бозӣҳои дидактикӣ ба мақсад, мазмун, сатҳи омодагии забонӣ, хусусиятҳои синнусолӣ ва марҳилаҳои таълим ва ба таври нокифоя муайян гардидани меъёрҳо, принципҳо ва шароитҳои педагогии интихоби онҳо;
- зарурати истифодаи пайдарпай ва марҳилавии бозӣҳои дидактикӣ дар ташаккули малакаҳои фонетикӣ, луғавӣ, грамматикӣ ва муоширатӣ ва хусусияти бештар парокандаву бенизومي истифодаи онҳо дар амалияи таълими забони англисӣ;
- талабот ба арзёбии объективии таъсири бозӣҳои дидактикӣ ба сифати азхудкунии забони англисӣ ва нокифоя будани меъёрҳо, нишондиҳандаҳо ва воситаҳои таҳлили самаранокии истифодаи онҳо;
- зарурати таҳияи технологияи мукаммали истифодаи бозӣҳои дидактикӣ дар зинаҳои гуногуни таълими забони англисӣ ва мавҷуд набудани таъминоти методӣю технологӣ, ки пайдарпайӣ, низомнокӣ ва натиҷанокии татбиқи онҳоро таъмин намояд.

Ихтилофоти зикршуда зарурати ҳалли масъалаи илмӣ таҳқиқот, яъне муайян намудани асосҳои назариявӣ методологии истифодаи бозиҳои дидактикӣ, таҳияи низом ва технологияи татбиқи онҳо, инчунин асоснок ва ба таври таҷрибавӣ санҷидани шароитҳои педагогии истифодаи самараноки бозиҳои дидактикӣ дар раванди таълими забони англисиро ба миён меоранд.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Масъалаи истифодаи фаъолияти бозӣ дар раванди таълим аз ҷумлаи масъалаҳои муҳимми педагогика, психология ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ ба шумор рафта, ҷанбаҳои гуногуни он дар таҳқиқоти олимони ватанию хориҷӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Таҳлили сарчашмаҳои илмӣ имконият медиҳад, ки таҳқиқотҳои анҷомёфта вобаста ба мавзуи мазкур ба якҷанд самти асосӣ ғуруҳбандӣ карда шаванд:

- Асосҳои психологию педагогии бозӣ ва фаъолияти бозӣ. Дар ин замина осори Л.С. Виготский [45], А.Н. Леонтев [115], Ж. Пиаже [232], И.Я. Лернер [117], С.А. Шмаков [203], Р.И. Жуковская [71], С.Т. Занко ва Ю.С. Тюников [73], Н.С. Куриленко [109] ва дигарон аҳаммияти назариявӣ доранд. Дар таҳқиқотҳои онҳо бозӣ ҳамчун шакли махсуси фаъолияти шахс, омили рушди қобилиятҳои маърифатӣ, воситаи иҷтимоишавӣ, ташаккули ангежа ва фаъолгардонии фаъолияти таълимгирандагон шарҳ дода шудааст. Махсусан, А.Н. Леонтев [115] асосҳои психологии фаъолияти бозиро таҳқиқ намуда, онро дар робита бо рушди фаъолияти инсон баррасӣ кардааст.

- Асосҳои умумидидактикӣ ва методологии ташкили раванди таълим. Дар осори В.В. Краевский [104], И.Я. Лернер [117], Л.В. Занков [72], М. Лутфуллоев [121] ва дигарон масъалаҳои моҳият, қонуният, принципҳо, усулҳо ва воситаҳои таълим таҳқиқ гардидаанд. Натиҷаҳои ин таҳқиқот барои муайян намудани мақом ва вазифаҳои бозиҳои дидактикӣ дар сохтори раванди таълим, асоснок намудани робитаи онҳо бо мақсад,

мазмун, усул ва натиҷаи таълим заминаи назариявӣ фароҳам меоранд. Масалан дар илми педагогии Тоҷикистон асарҳои М. Лутфуллоев оид ба дидактикаи муосир дар ташаккули асосҳои умумиметодологии таҳқиқот аҳаммияти махсус доранд.

- Назария ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ. Масъалаҳои мақсад, мазмун, принципҳо, усулҳо ва воситаҳои таълими забони хориҷӣ дар осори И.Л. Бим [24], Н.Д. Галскова [48], Е.И. Пассов [102] ва [152], Г.В. Рогова ва И.Н. Верещагина [167], М.В. Ляховитский [123], А.Н. Шукин [209], Е.Н. Соловова [176] ва дигарон ҳамаҷониба баррасӣ гардидаанд. Дар ин таҳқиқотҳо муносибати коммуникативӣ, рушди фаъолияти нутқӣ, ташкили вазъиятҳои муоширатӣ ва зарурати иштироки фаъолонаи таълимгирандагон дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ мавқеи меҳварӣ доранд. Асарҳои И.Л. Бим [24] ба мақсад ва асосҳои методии таълими забонҳои хориҷӣ бахшида шуда, дар концепсияи Е.И. Пассов [102] муошират ҳамчун асоси ташкили таълими забони хориҷӣ баррасӣ мешавад.

- Методи бозӣ ва бозиҳои таълимӣ дар раванди таълими забонҳои хориҷӣ. Дар ин самт таҳқиқоти А.В. Конишева [103], М.Ф. Стронин [180], И.Е. Колесникова [99], Ю.Я. Пучкова [163], М.И. Бурдина [34], М.Ю. Курбатова [108], И.И. Петричук [155], И.И. Лашикова [113], Т.М. Шарафутдинова [199], М.А.Абдуллоева [2], А.Бойматов [28] ва дигарон қобили таваҷҷуҳ мебошанд. Муаллифони мазкур имкониятҳои бозиҳои забонӣ ва таълимӣ, тарзу усулҳои истифодаи онҳо, таъсири бозӣ ба ангезаи омӯзиш ва фаъолияти маърифатии хонандагонро таҳқиқ кардаанд. Аз ҷумла, А.В. Конишева масъалаи методи бозиро дар таълими забони хориҷӣ мавриди омӯзиши махсус қарор додааст, дар ҳоле ки М.Ф. Стронин [180] сохтор ва имкониятҳои бозиҳои таълимиро дар дарсҳои забони англисӣ баррасӣ намудааст.

- Истифодаи бозиҳои нақшӣ, нутқӣ, вазъиятӣ ва корӣ дар таълими забони хориҷӣ. Чанбаҳои мазкур дар таҳқиқоти К. Ливингстоун [118], М.Л. Баграмянс ва Н.Л. Баграмянс [17], Е.А. Борисов [32], Ю.А. Василева [38], И. Фришман [186] ва дигарон инъикос ёфтаанд. Дар ин таҳқиқотҳо бозӣ ҳамчун воситаи амсиласозии вазъиятҳои воқеии муошират, рушди нутқи шифоҳӣ, ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ ва касбии таълимгирандагон баррасӣ шудааст. К. Ливингстоун [118] имкониятҳои бозиҳои нақширо дар омӯзиши забони хориҷӣ таҳқиқ кардааст, Ю.А. Василева [38] бошад, истифодаи бозиҳои кориро барои ташаккули нутқи касбии донишҷӯён мавриди омӯзиш қарор додааст.

- Технологияҳои педагогии бозӣ. Дар корҳои М.В. Кларин [97], Г.К. Селевко [174], А.П. Панфилова [147], В.А. Трайнёв ва И.В.Трайнёв [181] ва дигарон бозӣ ҳамчун технологияи педагогӣ, ки дорои мақсад, мазмун, сохтор, марҳила ва натиҷаи пешбинишаванда мебошад, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Махсусан, таҳқиқоти В.А. Трайнёв ва И.В.Трайнёв [181] ба технологияҳои интенсивии педагогии бозӣ дар таҳсилоти гуманитарӣ бахшида шудааст.

- Истифодаи бозиҳо дар марҳилаҳои гуногуни омӯзиши забони англисӣ. М.И. Бурдина [34] бозиҳоро дар марҳилаҳои ибтидоӣ ва миёнаи омӯзиши забони англисӣ, М.Ю. Курбатова [108] усулҳои бозиро дар марҳилаи ибтидоӣ, И.И. Лашикова [113] имконияти бозиро дар рушди тасаввурот ва фантазияи таълимгирандагон, И.В. Винникова [40] бошад, таъсири бозиҳоро ба рушди равандҳои психикӣ мавриди омӯзиш қарор додаанд.

Дар Тоҷикистон масъалаҳои таълими забонҳои хориҷӣ ва роҳҳои таълими он дар як қатор таҳқиқоти илмӣ баррасӣ шудаанд, зеро таҳлили корҳои дар поён зикршуда нишон медиҳад, ки дар педагогикаи Тоҷикистон оид ба истифодаи бозӣ ҳамчун воситаи фаъолгардони фаъолияти маърифатӣ, рушди қобилиятҳои эҷодӣ, тарбия ва татбиқи

усулҳои фаъл дар таълими забонҳо заминаи муайяни назариявӣ амалӣ ташаккул ёфтааст.

Масалан, асарҳои М. Лутфуллоев [121], П. Лутфуллоева [122], П.Н. Сатская, П.Чамшедов ва К.Алидодхонова [173], В.Е. Кутсенко [110], М. Ҳабибуллоев [190], М.А. Абдуллоева [3], М.Н.Файзиева [184] ва дигар муҳаққиқон масъалаҳои дидактикаи муосир, методикаи таълими забони англисӣ дар муҳити тоҷикзабон, ташаккули салоҳиятҳо, омӯзиши луғат, талаффуз ва рушди малакаҳои забониро фаро гирифтаанд. Аз ҷумла, М.Н.Файзиева [184] муаммоҳои омӯзиши забони англисиро дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, В.Е. Кутсенко [110] масъалаҳои таълими талаффузи забони англисиро дар мактаби тоҷикӣ ва М. Ҳабибуллоев [190] бошад, нақши луғатомӯзиро дар раванди таълими забони англисӣ мавриди таҳқиқ қарор додааст.

Барои таҳқиқоти мазкур осори олимони ватанӣ М.А. Абдуллоева ва А.Б. Бойматов ҷойгоҳи махсус доранд, зеро дар қорҳои илмӣ-методи онҳо масъалаҳои истифодаи бозиҳои таълимӣ, машқҳои коммуникативӣ ва усулҳои фаъл дар раванди таълими забони англисӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Аз ҷумла, дар дастури таълимии М.А. Абдуллоева [1] имкониятҳои истифодаи машқҳои коммуникативӣ ва бозиҳои забонӣ ҳамчун воситаи баланд бардоштани самаранокии таълими забони англисӣ пешниҳод гардидаанд. Ҳамзамон, дар дастурамали таълимӣ [28], ки муаллифони он А.Б. Бойматов ва М.А. Абдуллоева мебошанд, маҷмӯи бозиҳои таълимӣ барои истифода дар раванди омӯзиши забони англисӣ пешниҳод шудааст. Арзиши қорҳои мазкур дар он ифода меёбад, ки онҳо барои фаългардонии фаъолияти таълимии донишҷӯён, рушди малакаҳои муоширатӣ ва ташаккули муҳити фаъоли забонмӯзӣ заминаи методӣ фароҳам меоранд.

Бояд илова кард, ки дар самти мавзӯи баррасишаванда таҳқиқоти Ш.К. Ашурова [16] низ аҳамияти назаррас дорад, зеро дар он муҳаққиқ

шаклҳои бозии фаъолияти маърифатии хонандагонро дар дарсҳои забони русӣ мавриди таҳқиқ қарор дода, имкониятҳои бозиро ҳамчун воситаи фаъолгардонии фаъолияти маърифатии хонандагон таҳлил намудааст ва асосҳои педагогии ташкили фаъолияти бозиро дар раванди таълим баррасӣ кардааст.

Дар мақолаҳои К.Т. Чумаева [58], [59], [60], [61] ва [62] бозӣ ҳамчун омили фаъолгардонандаи фаъолияти маърифатии хонандагон дар раванди таълим баррасӣ шуда, нақши он дар рушди қобилиятҳои эҷодӣ ва тарбияи кӯдакон низ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф дар осори худ имкониятҳои истифодаи бозиҳои дидактикиро дар ташкили фаъолияти таълимӣ ва маърифатии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мавриди баррасӣ қарор додааст.

Масъалаи истифодаи усулҳои фаъол дар таълим, аз ҷумла дар таълими забонҳои хориҷӣ, дар корҳои Д.М. Кенчаева низ инъикос ёфтааст. Муаллиф дар мақолаи худ [92] ба аҳамияти усулҳои фаъоли таълим дар раванди омӯзиши забонҳои хориҷӣ таваҷҷуҳ намуда, зарурати ҷалби фаъолонани донишҷӯёнро ба фаъолияти таълимӣ ва муоширати забонӣ таъкид менамояд.

Тавре, ки маълум гардид, дар илми муосир заминаҳои назариявии фаъолияти бозӣ, моҳияти педагогии он, намудҳои бозиҳои таълимӣ, бозиҳои нақшӣ ва нутқӣ, инчунин роҳҳои истифодаи онҳо дар дарсҳои забони хориҷӣ ба таври назаррас мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Дар баробари ин, таҳқиқоти мавҷуда бештар ба ҷанбаҳои алоҳидаи фаъолияти бозӣ, намудҳои мушаххаси он, марҳилаи муайяни таълим ё ташаккули ягон малакаи алоҳидаи забонӣ равона шудаанд.

Бо вучуди дастовардҳои назаррас, таҳлили корҳои анҷомёфта нишон медиҳад, ки масъалаи истифодаи бозиҳои дидактикӣ ҳамчун низоми мукаммали педагогӣ дар раванди таълими забони англисӣ ғанӯз ба таври кофӣ таҳқиқ нагардидааст. Аз ҷумла, асосҳои ягонаи

назариявию методологии интихоби бозиҳои дидактикӣ, принципҳои гуруҳбандии онҳо вобаста ба мақсад ва зинаи таълим, шароитҳои педагогии татбиқ, алгоритми марҳилавии истифода, меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои баҳодиҳии самаранокии онҳо ба таври маҷмӯӣ коркард нашудаанд.

Дар илми муосир масъалаи пайваст намудани бозиҳои фонетикӣ, луғавӣ, грамматикӣ, нутқӣ ва нақшӣ дар як низоми ягона ва пайдарпай, ки рушди фаъолияти нутқии таълимгирандаро аз зинаҳои ибтидоӣ то сатҳи нисбатан баланди муоширати мустақил таъмин намояд, ба таҳқиқи минбаъда ниёз дорад. Вобаста ба ин, зарурати таҳияи низоми аз ҷиҳати илмӣ асоснокшуда ва технологияи педагогии истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ, муайян намудани принципҳо, шароитҳои педагогӣ, меъёрҳои интихоб, марҳилаҳои татбиқ ва санҷиши таҷрибавии самаранокии он мубрам буда, ин ҷанба самти асосии таҳқиқоти мазкурро муайян менамояд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур дар доираи самтҳои корҳои илмию таҳқиқотии кафедраҳои забонҳои хориҷӣ, педагогика ва психологияи Донишгоҳи давлатии Данғара барои солҳои 2023–2026 анҷом дода шудааст. Мавзӯи таҳқиқот ба самтҳои афзалиятноки рушди низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вазифаҳои тақмили сифати таълими забонҳои хориҷӣ мутобиқат менамояд.

Мазмун ва самтҳои асосии таҳқиқот бо ҳадафу вазифаҳои Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, аз ҷумла вазифаҳои марбут ба баланд бардоштани сифати таҳсилот, тақмили мазмуну технологияҳои таълим ва омода намудани мутахассисони рақобатпазир, ҳамоҳанг мебошанд.

Таҳқиқот бо ҳадафҳои Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои

давраи то соли 2030 алоқаманд буда, ба масъалаҳои тақмили методикаи таълими забони англисӣ, истифодаи шаклу усулҳои фаъоли таълим ва рушди қобилияти муоширатии таълимгирандагон равона гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Рисолаи илмӣ ба омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ, методологӣ ва амалии истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар раванди таълими забони англисӣ дар зинаҳои гуногуни таҳсилот (муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва муассисаҳои таҳсилоти олӣ) бахшида шудааст. Дар таҳқиқот бозиҳои дидактикӣ ҳамчун воситаи фаъолгардонии фаъолияти таълимӣ-маърифатӣ ва муоширатии таълимгирандагон баррасӣ гардида, имкониятҳои педагогии онҳо дар ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои забонӣ, баланд бардоштани ангезаи омӯзишӣ ва фароҳам овардани муҳити фаъоли муоширатӣ мавриди таҳлил қарор дода мешаванд.

Дар таҳқиқоти мазкур қонуниятҳо, принципҳо, меъёрҳои интиҳоб ва имкониятҳои бозиҳои дидактикӣ барои зинаҳои гуногуни таълим асоснок карда мешаванд. Санҷиши таҷрибавии низоми методии таҳияшуда бошад, бо мақсади таъмин намудани ягонагии шароити озмоиш ва муқоисашавандагии натиҷаҳо дар заминаи таълими забони англисӣ ба донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонии муассисаи таҳсилоти олӣ анҷом дода шудааст.

Мақсади таҳқиқот аз асоснок намудани заминаҳои назариявӣю методологӣю истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар зинаҳои гуногуни таълими забони англисӣ, таҳияи низоми методии интиҳоб ва татбиқи мақсадноки онҳо, инчунин санҷиши таҷрибавии самаранокӣю низоми пешниҳодшуда дар шароити таълими донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонии муассисаи таҳсилоти олӣ иборат мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот: Барои расидан ба мақсади таҳқиқот иҷрои вазифаҳои зерин пешбинӣ гардид:

- таҳлил ва асоснок намудани заминаҳои назариявӣю методологии истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ;
- муайян намудани моҳият, вазифаҳо, имкониятҳои педагогӣ ва хусусиятҳои истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар раванди таълими забони англисӣ;
- муайян ва асоснок намудани принципҳо, меъёрҳои интиҳоб ва шароитҳои педагогии истифодаи самараноки бозиҳои дидактикӣ бо дарназардошти зинаи таҳсил, хусусиятҳои синнусолӣ ва сатҳи омодагии забонии таълимгирандагон;
- тасниф ва банизомдарории бозиҳои дидактикӣ вобаста ба мақсад, мазмун, ҷанбаҳои забонӣ ва намудҳои фаъолияти нутқӣ дар раванди таълими забони англисӣ;
- таҳия намудани низоми методии истифодаи бозиҳои дидактикӣ, ки мутобиқсозии онҳоро ба мақсад, мазмун, зинаи таҳсил ва хусусиятҳои таълимгирандагон таъмин менамояд;
- муайян намудани меъёрҳо, нишондиҳандаҳо ва сатҳҳои арзёбии самаранокии низоми методии пешниҳодшуда ва тавассути озмоиши педагогӣ санҷидани самаранокии он дар шароити таълими донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ;
- дар асоси натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва озмоишӣ таҳия намудани тавсияҳои илмӣю методӣ оид ба истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ.

Объекти таҳқиқот раванди таълими забони англисӣ дар зинаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олӣ мебошад.

Мавзуи таҳқиқот асосҳои назариявӣю методологӣ, принципҳо, шароитҳои педагогӣ, меъёрҳои интиҳоб, мазмун, шаклу усулҳо ва низоми методии истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар раванди таълими забони англисӣ мебошад.

Фарзияи таҳқиқот. Фарзияи таҳқиқот бар он асос меёбад, ки

истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ самараноктар мегардад, агар:

- истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар заминаи равишҳои низомнокӣ, фаъолиятнокӣ, муоширатӣ ва ба шахсият нигаронидашуда ба роҳ монда шавад;
- бозиҳои дидактикӣ вобаста ба мақсад ва вазифаҳои таълим, ҷанбаҳои забонӣ, намудҳои фаъолияти нутқӣ, зинаи таҳсил, хусусиятҳои синнусолӣ ва сатҳи омодагии забонии таълимгирандагон интихоб ва ба низом дароварда шаванд;
- истифодаи бозиҳои дидактикӣ ҳамчун ҷузъи таркибии низоми методии таълими забони англисӣ, бо риояи пайдарпайӣ ва робитаи мутақобилаи марҳилаҳои он амалӣ карда шавад;
- дар раванди фаъолияти бозӣ муҳити фаъоли таълимию муоширатӣ фароҳам оварда шуда, иштироки мустақилона, ҳамкорӣ, ташаббуси нутқӣ ва ангезаи омӯзишии таълимгирандагон таъмин карда шавад;
- маҷмуи бозиҳои фонетикӣ, лексикӣ, грамматикӣ, муоширатӣ, нақшӣ ва дигар намудҳои бозиҳои дидактикӣ мутобиқи вазифаҳои мушаххаси таълимӣ ба таври мақсаднок истифода гардад;
- самаранокии низоми методии пешниҳодшуда дар асоси меъёрҳо, нишондиҳандаҳо ва сатҳҳои муайян тавассути озмоиши педагогӣ бо таълимгирандагон арзёбӣ ва аз ҷиҳати оморӣ асоснок карда шавад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот. Таҳқиқот дар давоми солҳои 2023–2026 амалӣ гардида, корҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ дар заминаи Донишгоҳи давлатии Данғара анҷом дода шуданд. Таҳқиқот аз се марҳилаи ба ҳам алоқаманд иборат буд.

Марҳилаи якум (солҳои таҳсили 2023–2024). Дар ин марҳила адабиёти фалсафӣ, психологӣ, педагогӣ ва методӣ оид ба масъалаи таҳқиқот омӯхта ва таҳлил карда шуда, вазъи назариявӣ ва амалии истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар ҷараёни таълими забони англисӣ

муайян гардид. Дастгоҳи илмӣ таҳқиқот, аз ҷумла мақсад, вазифаҳо, объект, предмет ва фарзияи он мушаххас карда шуданд.

Марҳилаи дуюм (солҳои таҳсили 2024–2025). Дар ин марҳила заминаҳои назариявӣ методологии таҳқиқот баррасӣ гардида, принципҳо ва шароитҳои педагогии истифодаи бозиҳои дидактикӣ муайян карда шуданд. Низомии методии истифодаи бозиҳои дидактикӣ таҳия гардида, маводи таълимию методӣ ва воситаҳои ташхис омода карда шуданд. Ҳамзамон, корҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ ташкил гардида, татбиқи низомии пешниҳодшуда дар раванди таълим оғоз гардид.

Марҳилаи сеюм (солҳои таҳсили 2025–2026). Дар ин марҳила корҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ ҷамъбаст шуда, натиҷаҳои гурӯҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ таҳлил ва муқоиса гардиданд. Коркарди миқдорӣ ва сифатии маълумоти бадастомада анҷом дода шуда, самаранокии низомии методии пешниҳодшуда арзёбӣ гардид. Дар асоси натиҷаҳои таҳқиқот хулосаҳои умумӣ бароварда шуда, тавсияҳои илмию методӣ оид ба истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ таҳия гардиданд.

Асосҳои назариявӣ таҳқиқот. Асосҳои назариявӣ таҳқиқотро назарияҳо ва концепсияҳои илмӣ оид ба моҳият ва қонуниятҳои раванди таълим; назарияи фаъолиятнокӣ ва фаъолияти бозӣ; муқаррароти психологию педагогӣ оид ба рушди шахсият дар раванди таълим; назария ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ; ғояҳои равиши муоширатӣ ва фаъолиятнокӣ; назарияҳои марбут ба ангезаи таълимӣ, фаъолияти маърифатӣ ва ташкили ҳамкориҳои педагогӣ, инчунин таҳқиқоти илмӣ оид ба имкониятҳои дидактикии бозӣ дар раванди омӯзиши забонҳои хориҷӣ ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологии таҳқиқотро равишҳои низомнокӣ, фаъолиятнокӣ, муоширатӣ ва ба шахсият нигаронидашуда ташкил медиҳанд. Дар таҳқиқот ҳамчунин принципҳои илмӣ, низомнокӣ ва пайдарпайӣ, дастрасӣ, фаъолиятнокӣ, ҳамкориҳои субъектҳои раванди

таълим, мутобиқати мазмуну усулҳои таълим ба хусусиятҳои синнусолӣ ва инфиродии таълимгирандагон ба инобат гирифта шудаанд.

Методҳои таҳқиқот. Барои ҳалли вазифаҳои гузошташуда ва санҷиши фарзияи таҳқиқот маҷмуи методҳои ба ҳам алоқаманди назариявӣ, эмпирикӣ ва оморӣ истифода гардид, хусусан:

- методҳои назариявӣ: таҳлил, муқоиса, ҷамъбаст, низоммандсозӣ ва таснифи адабиёти фалсафӣ, психологӣ, педагогӣ ва методӣ оид ба масъалаи таҳқиқот;
- методҳои эмпирикӣ: мушоҳидаи педагогӣ, суҳбат, пурсишнома, омӯзиш ва ҷамъбасти таҷрибаи педагогии омӯзгорон, таҳлили натиҷаҳои фаъолияти таълимии таълимгирандагон; дар қисми озмоишӣ – ташхис ва таҳлили фаъолияти донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ;
- методи озмоишӣ: озмоиши педагогӣ дар марҳилаҳои муайянкунанда, ташаккулдиҳанда ва назоратӣ;
- методҳои математикӣ-оморӣ: коркард, муқоиса ва таҳлили миқдорию сифатии натиҷаҳои бадастомада бо мақсади муайян намудани самаранокии низоми методии пешниҳодшуда.

Сарчашмаҳои таҳқиқот. Сарчашмаҳои таҳқиқотро санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои барномавии Ҷумҳурии Тоҷикистон марбут ба соҳаи маориф; асарҳо ва суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба масъалаҳои рушди маориф ва омӯзиши забонҳои хориҷӣ; осори илмӣ олимони ватанӣ ва хориҷӣ дар соҳаҳои педагогика, психология, дидактика ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ; таҳқиқотҳои диссертатсионӣ; монографияҳо, мақолаҳои илмӣ, маводи конференсияҳои илмӣ ва илмию амалӣ; барномаҳо, китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимию методӣ оид ба таълими забони англисӣ, инчунин маводи таҷрибавии дар ҷараёни таҳқиқот бадастомада ташкил медиҳанд.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқотро натиҷаҳои мушоҳидаи педагогӣ, пурсишнома ва суҳбат бо омӯзгорон ва таълимгирандагон, омӯзиш ва

ҷамъбасти таҷрибаи педагогӣ, таҳлили фаъолияти таълимӣ ва арзёбии коршиносӣ ташкил медиҳанд. Заминаи асосии озмоиши педагогиро маълумоти ташхисӣ ва натиҷаҳои фаъолияти 240 нафар донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ фаро гирифтанд. Коркарди омории натиҷаҳои озмоиш ба маълумоти гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратии донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ таъяс намуд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Корҳои назариявӣю методӣ ва таҷрибавӣю таҳқиқот дар давоми солҳои 2023–2026 дар заминаи Донишгоҳи давлатии Данғара анҷом дода шуданд. Озмоиши педагогӣ дар байни 240 нафар донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ гузаронида шуд. Натиҷаҳои омории озмоиш бевосита самаранокии низомии методии пешниҳодшударо дар шароити таълими забони англисӣ ба донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ тавсиф менамоянд.

Навгони илмӣю таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки дар он:

- асосҳои назариявӣю методологии истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ мушаххас, ҷамъбаст ва ба низомии ягона дароварда шуда, қонуниятҳои истифодаи онҳо вобаста ба мақсад ва мазмуни таълим, зинаи таҳсил, хусусиятҳои синнусолӣ ва сатҳи омодагии забонии таълимгирандагон муайян карда шудаанд;
- маҷмуи принципҳо, меъёрҳои интиҳоб ва шароитҳои педагогии истифодаи самараноки бозиҳои дидактикӣ аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда шудааст, ки мутобиқати фаъолияти бозигаронаро ба мақсаду вазифаҳои таълим, мазмуни маводи забонӣ, хусусияти фаъолияти нутқӣ, сатҳи омодагии таълимгирандагон ва вазифаҳои муоширатӣ таъмин менамояд;
- таснифи низомманди бозиҳои дидактикӣ аз рӯйи мақсади дидактикӣ, ҷанбаҳои забонӣ, намудҳои фаъолияти нутқӣ, дараҷаи мустақилияти таълимгирандагон ва шаклҳои ташкили фаъолияти таълимӣ таҳия гардида, имконияти интиҳоби мақсаднок ва истифодаи марҳилавии онҳо дар раванди таълими забони англисӣ асоснок карда шудааст;

- механизми методии таъсири бозиҳои дидактикӣ ҳамчун гузариши пайдарпайи таълимгиранда аз азхудкунии маводи забонӣ ба амали забонӣ, аз амали забонӣ ба вазифаи бозигарона, аз вазифаи бозигарона ба амали нутқӣ ва аз амали нутқӣ ба ҳамкориҳои муоширатӣ муайян ва асоснок карда шудааст, ки робитаи донишҳои забонӣ ва истифодаи амалии онҳоро дар фаъолияти муоширатӣ таъмин менамояд;
- низоми методии истифодаи бозиҳои дидактикӣ таҳия карда шудааст, ки ҷузъҳои мақсадӣ, мазмунӣ, ташкилию технологӣ ва натиҷавию арзёбиро дар сохтори ягона муттаҳид намуда, робитаи пайдарпайи мақсад, мазмун, интиҳоби бозӣ, фаъолияти омӯзгор ва таълимгиранда, татбиқ, назорат, бозхӯрд, рефлексия ва арзёбии натиҷаи таълимиро таъмин менамояд;
- технологияи татбиқи низоми методии пешниҳодшуда ҳамчун алгоритми марҳилавии фаъолияти педагогӣ таҳия гардида, тартиби ташхис, мақсадгузорӣ, интиҳоб ва мутобиқсозии бозӣ, омодаасозӣ, ташкил ва гузаронидан, назорат, бозхӯрд, рефлексия ва арзёбии натиҷаҳоро фаро гирифта, маҷмуи бозиҳои забонӣ ва нутқӣ, вазъиятӣ ва нақшӣ ҳамчун воситаи амалисозии он ба низом дароварда шудааст;
- меъёрҳо, нишондиҳандаҳо ва сатҳҳои арзёбӣ муайян гардида, самаранокии низоми методии пешниҳодшуда дар озмоиши педагогӣ бо иштироки 240 нафар донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ тавассути таҳлили миқдорӣ, сифатӣ ва оморӣ тасдиқ ва ҳудуди татбиқи натиҷаҳои он мушаххас карда шудааст.

Нуктаҳои ба ҷимоя пешниҳодшаванда. Ба ҷимоя муқаррароти зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. Бозии дидактикӣ дар таълими забони англисӣ маҳз дар он ҳолат вазифаи устувори педагогиро иҷро менамояд, ки агар он ҳамчун ҷузъи низоми методӣ бо мақсади мушаххаси забонӣ ё муоширатӣ тарҳрезӣ ва татбиқ гардад, зеро истифодаи тасодуфӣ ё танҳо фароғатии он самаранокии таълимиро кафолат намедихад.

2. Самаранокии истифодаи бозиҳои дидактикӣ бо маҷмуи якчанд шароитҳои педагогӣ таъмин мегардад: мутобиқати бозӣ ба мақсад ва мазмуни дарс, хусусиятҳои синнусолӣ ва инфиродӣ, сатҳи омодагии забонӣ, афзоиши тадриҷии мураккабӣ, муҳити ғаёли муоширатӣ, бозхӯрд ва рефлексия.

3. Низоми методии истифодаи бозиҳои дидактикӣ аз ҷузъҳои мақсадӣ, мазмунӣ, ташкилию технологӣ ва натиҷавию арзёбӣ иборат буда, технология дар доираи он ҳамчун механизми амалисозии марҳилавии низом, яъне аз ташхис ва интихоб то татбиқ, назорат, бозхӯрд ва арзёбӣ, баррасӣ мешавад.

4. Механизми методии таъсири бозии дидактикӣ ба гузариши пайдарпайи таълимгиранда аз маводи забонӣ ва дарки меъёр ба амали забонӣ, вазифаи бозигарона, амали нутқӣ, ҳамкориҳои муоширатӣ ва натиҷаи таълимӣ асос меёбад.

5. Тасниф ва интихоби мақсадноки бозиҳои фонетикӣ, луғавӣ, грамматикӣ, нутқию вазъиятӣ, нақшӣ ва эҷодӣ метавонанд вобаста ба вазифаи мушаххаси таълимӣ, зинаи таҳсил ва дараҷаи мустақилияти таълимгиранда дар омӯзиши забони англисӣ самаранок бошанд.

6. Натиҷаи методии бозиҳо аз ҳамгироии вазифаи дидактикӣ, маводи забонӣ, ғаёлияти ғаёли таълимгиранда, ҳамкорӣ, бозхӯрд ва арзёбӣ ба вуҷуд меояд ва аз ин рӯ, бозиҳои дидактикӣ воситаи пайвастании донишҳои забонӣ бо ғаёлияти нутқӣ мебошанд.

7. Натиҷаҳои назариявӣ методии таҳқиқот барои мутобиқсозии бозиҳои дидактикӣ ба зинаҳои гуногуни таълими забони англисӣ истифода шуда метавонанд, зеро натиҷаҳои таҷрибавӣ омории бадастомада самаранокии низоми пешниҳодшударо дар доираи интихоб ва шароити озмоиши донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ тасдиқ менамоянд.

8. Тартиби ташхис, мақсадгузорӣ, интиҳоб ва мутобиқсозии бозӣ, омодаасозӣ, ташкил ва гузаронидан, назорат, бозхӯрд, рефлексия ва арзёбии натиҷаҳоро фаро гирфта бошад, маҷмуи бозиҳои забонӣ ва нутқӣ, вазъиятӣ ва нақшӣ ҳамчун воситаи амалисозии он ба низом дароварда шавад.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Натиҷаҳои назариявӣ дар мушаххас намудани моҳият ва имкониятҳои педагогии бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ, ба низом даровардани асосҳои назариявию методологияи истифодаи онҳо, муайян намудани принципҳо ва шароитҳои педагогии татбиқи самараноки фаъолияти бозӣ ва такмили тасаввуроти илмӣ оид ба ҷойгоҳи бозиҳои дидактикӣ дар низоми усулҳои фаъоли таълими забони хориҷӣ ифода меёбад.

Натиҷаҳои назариявии таҳқиқот метавонанд барои рушди минбаъдаи назария ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ, бахусус дар самти истифодаи технологияҳои фаъол ва ҳамфаъоли таълим, заминаи илмӣ фароҳам оваранд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот дар таҳия ва ба раванди таълим пешниҳод намудани низоми методӣ, технологияи марҳилавии татбиқи он, маҷмуи бозиҳои дидактикӣ ва тавсияҳои илмию методӣ ифода меёбад.

Маводи назариявию методии таҳияшуда метавонад бо мутобиқсозӣ ба мақсад, синну сол ва сатҳи омодагӣ аз ҷониби омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олӣ истифода шавад. Қисми озмоишӣ ва воситаҳои ташхисӣ бевосита дар таълими забони англисӣ ба донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ санҷида шудаанд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии ва асоснокии натиҷаҳо бо таъкид ба муқаррароти назариявию методологӣ, мутобиқати методҳо ба мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот, ҳамӯҳангии усулҳои назариявӣ ва эмпирикӣ, ташкили марҳилавии озмоиш, ҳамқисс будани гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ дар марҳилаи ибтидоӣ, таҳлили

миқдорӣ ва сифатии маълумот ва истифодаи меъёрҳои омории мувофиқ таъмин гардидааст. Далелҳои таҷрибавию омории ба интиҳоби 240 нафар донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ тааллуқ дошта, ҳулосаҳои нисбат ба дигар зинаҳои таҳсил пешниҳодшуда хусусияти назариявию методӣ ва тавсиявӣ доранд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ, мақсад, вазифаҳо ва муҳтавои диссертатсия ба талаботи шиносномаи ихтисоси 5.3. Педагогика (5.3.5.9. Назария ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ (забони англисӣ)) мувофиқат менамоянд. Натиҷаҳои таҳқиқот ба масъалаҳои назария ва методикаи таълими забони англисӣ, тақмили шаклу усул ва технологияҳои таълим, инчунин муайян намудани роҳҳои баланд бардоштани самаранокии раванди таълими забони хориҷӣ алоқаманд мебошанд.

Саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ дар муайян намудани ғоя ва самти асосии таҳқиқот; таҳлилу ҷамъбасти адабиёти илмӣ оид ба масъалаи мавриди омӯзиш; таҳияи дастгоҳи илмӣ; муайян намудани асосҳои назариявию методологӣ, принципҳо ва шароитҳои педагогии истифодаи бозиҳои дидактикӣ; таҳияи низоми методии истифодаи онҳо дар таълими забони англисӣ; интиҳоби методҳои таҳқиқот; ташкил ва гузаронидани корҳои таҷрибавию озмоишӣ; ҷамъоварӣ, коркард, таҳлил ва тафсири натиҷаҳои бадастомада; таҳияи тавсияҳои илмӣ методӣ, инчунин омода ва нашр намудани мақолаҳои илмӣ ва пешниҳоди натиҷаҳои таҳқиқот дар ҷорабиниҳои илмӣ ифода меёбад.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар раванди корҳои таҷрибавию озмоишӣ мавриди санҷиш қарор гирифта, дар ҷаласаҳо ва семинарҳои илмӣ кафедраи забони англисии Донишгоҳи давлатии Данғара муҳокима гардидаанд.

Муқаррароти назариявӣ, натиҷаҳои озмоишӣ ва хулосаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияҳои илмӣ-назариявӣ ва илмию амалӣ, семинарҳо, мизҳои мудаввар ва дигар чорабиниҳои илмии сатҳҳои гуногун пешниҳод ва баррасӣ шудаанд. Аз ҷумла: конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Филологияи Шарқ: пажӯҳиши забоншиносӣ, равобити адабӣ ва тарҷумашиносӣ». – Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Мушкилоти воқеии филологӣ, тарҷума ва методҳои омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар ҷараёни таълим» ва конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Методикаи таълими забони русӣ дар ҷаҳони муосир»

Натиҷаҳои таҳқиқот ҳамчунин дар раванди таълими забони англисӣ татбиқ гардида, самаранокии низомии методии пешниҳодшуда тавассути озмоиши педагогӣ дар гурӯҳҳои донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ санҷида шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Аз рӯйи мавзӯи диссертатсия 22 интишороти илмӣ, аз ҷумла 17 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи ба феҳристи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшуда ва 5 мақола дар маҷмуаи маводи конференсияҳои илмӣ ба таъбиқ расидаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия ба мақсад, вазифаҳо ва мантиқи таҳқиқот мувофиқат менамояд. Диссертатсия аз муқаддима, панҷ боб, хулосаи умумӣ ва тавсияҳо, рӯйхати адабиёти истифодашуда ва замимаҳо иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 380 саҳифаро ташкил мекунад.

БОБИ 1. ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ИСТИФОДАИ БОЗИҲОИ ДИДАКТИКӢ ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ

1.1. Асосҳои назариявии истифодаи бозиҳои дидактикӣ ҳамчун воситаи таълими забони хориҷӣ

Бозӣ яке аз шаклҳои табиӣи фаъолияти инсон буда, дар марҳилаҳои гуногуни ҳаёт нақш ва вазифаҳои муайянро иҷро менамояд. Дар давраи кӯдакӣ фаъолияти бозӣ воситаи муҳимми шинохти муҳити атроф, ташаккули таҷрибаи иҷтимоӣ ва рушди қобилиятҳои маърифатӣ ба ҳисоб меравад. Дар раванди таҳсил бошад, унсурҳои бозӣ метавонанд ҳамчун воситаи ташкил ва фаъолгардонии фаъолияти таълимӣ истифода шаванд. «Ҳангоми истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар дарсҳои забони хориҷӣ ду навъи ангежа инкишоф меёбад:

1) худангезиш, ки дар он ҳуди бозӣ барои таълимгиранда ҷолибу шавқовар мебошад;

2) ангежае, ки дар натиҷаи аз ҷониби таълимгиранда аз худ намудани мавзӯи омӯхташаванда ташаккул меёбад. Ин раванд ҳисси қаноатмандиро ба вуҷуд оварда, бовариро ба неру ва имкониятҳои худ тақвият мебахшад ва хоҳиши идомаи омӯзишро бедор месозад, ки дар навбати худ боиси фаъол гардидани шавқу рағбатҳои маърифатӣ мегардад» [42, с.3]. Аз ҳамин ҷиҳат, моҳият, сохтор ва нерӯи педагогӣи психологӣ ва дидактикӣи бозӣ дар давоми солҳои зиёд мавриди таваҷҷуҳи муҳаққиқону олимони қарор гирифтаанд.

«Дар раванди таълим бозӣ метавонад ҳамчун яке аз воситаҳои фаъоли азхудкунии мазмун ва иҷрои вазифаҳои таълимӣ истифода гардад. Истифодаи мақсадноки фаъолияти бозӣ барои ҷалби таълимгирандагон ба фаъолияти фаъол, баланд бардоштани ангежаи омӯзишӣ ва фароҳам овардани шароити мусоид барои азхудкунии дониш, маҳорат ва малақаҳои ёрирасон аст» [34], [40], [50]. «Дар таълими забони хориҷӣ бозӣ метавонад ба рушди малақаҳои муоширатӣ, васеъ гардидани захираи луғавӣ,

таҳкими маводи забонӣ ва ташаккули қобилиятҳои эҷодии таълимгирандагон мусоидат намояд» [32], [71], [192].

«Аҳаммияти фаъолияти бозӣ дар он зоҳир мегардад, ки таълимгиранда ҳангоми иҷрои вазифаи бозӣ маводи таълимиро такрор менамояд, онро дар вазъияти нисбатан ғайристандартӣ ва ба фаъолияти амалӣ наздик истифода мебарад. Ин ҳолат метавонад ба беҳтар дар хотир нигоҳ доштани иттилоот, ислоҳи иштибоҳҳо, баланд гардидани таваҷҷуҳ ва иштироки фаъолонаи хонандагон дар раванди таълим мусоидат намояд. Аз ҷумла, фаъолияти бозӣ барои ҷалби хонандагони камфаъл ба кори гурӯҳӣ ва муоширати таълимӣ имконияти иловагӣ фароҳам меорад» [125].

Дар ҷараёни бозӣ хонандагон диққатнокӣ, мустақилияти фикрӣ ва қобилияти қабули қарорро инкишоф дода, таваҷҷуҳи онҳо ба фаъолияти омӯзишӣ афзоиш меёбад. Фаъолияти бозӣ, инчунин, метавонад барои коҳиш додани шиддати равонӣ ва эҳсосӣ [35], «фароҳам овардани муҳити озодагии муошират ва рушди қобилияти истифодаи забони хориҷӣ дар вазъиятҳои гуногун мусоидат намояд» [186].

«Дар дарсҳои забони хориҷӣ бозӣ метавонад вазифаҳои гуногун, аз ҷумла таълимӣ, муоширатӣ, инкишофдиҳанда, тарбиявӣ, иҷтимоӣ, ҳавасмандгардонӣ ва психологиро иҷро намояд» [27]. Хусусият ва дараҷаи зуҳури ин вазифаҳо аз мақсади дарс, мазмуни маводи таълимӣ, сатҳи омодагии хонандагон ва тарзи ташкили фаъолияти бозӣ вобаста мебошад.

«Фаъолияти бозӣ дар марҳилаҳои гуногуни дарс, яъне ҳангоми ворид намудани маводи нав, шарҳу тавзеҳ, машқ, мустаҳкамкунӣ, такрор, назорат ва ҷамъбасти маводи таълимӣ истифода шуда метавонад» [12], [124]. Он ҳамчунин метавонад дар раванди кори мустақилонаи хонандагон ва ҷорабиниҳои беруназдарсӣ истифода гардад. Самаранокии истифодаи бозӣ аз мувофиқати он ба ҳадаф ва вазифаҳои таълим, вақти

чудошуда, хусусиятҳои синнусолӣ ва сатҳи омодагии хонандагон вобаста аст.

Мафҳуми «бозии дидактикӣ»-ро метавон ҳамчун яке аз шаклҳои мақсаднок ва самараноки ташкили фаъолияти таълимӣ баррасӣ намуд, ки дар он унсурҳои бозӣ бо вазифаҳои таълимӣ ва тарбиявӣ пайваستا, барои ташаккули дониш, малака ва салоҳиятҳои муайян истифода мешаванд. Дар адабиёти илмӣ вобаста ба ҳадаф, мазмун, хусусиятҳои ташкил ва натиҷаи интизоршавандаи фаъолияти бозӣ таърифҳои гуногуни ин мафҳум пешниҳод гардидаанд.

Аз ҷумла, А.О. Мелник, Н.М. Бухалина, С.П. Тетеркина ва Е.А. Журавлева бозии дидактикиро ҳамчун восита ва усули самараноки ташаккули шавқу рағбат ва ҳавасмандӣ ба раванди таълим маънидод намуда, таъкид мекунанд, ки он метавонад диққати хонандагонро ҷалб карда, муносибати мусбати онҳоро ба раванди азхудкунии маводи таълимӣ ташаккул диҳад. Ба андешаи муҳаққиқон, «истифодаи бозӣ бояд дуруст, мақсаднок ва мутобиқ ба вазифаҳои таълимӣ сураат гирифта, ба машқи одии такрорӣ табдил дода нашавад» [129].

Муҳаққиқ О.В. Коновалова бошад, бозии дидактикиро ҳамчун фаъолияти махсуси дар ҷараёни таълим ташкилшаванда тавсиф намуда, ҳадафи асосии онро рушди шавқу рағбати маърифатӣ медонад. Ба назари муҳаққиқ, «таъсири бозӣ ба фаъолияти таълимӣ пеш аз ҳама тавассути хусусияти эҳсосии амалҳои бозӣ таъмин гардида, ин амалҳо бар моделсозии тақлидӣ ё рамзии падидаҳо ва равандҳои омӯхташаванда асос меёбанд» [101, с.35].

Вобаста ба ин Ж.Э.Моржало таъкид месозад, ки «Таҷрибаи амалии таълими забони хориҷӣ нишон медиҳад, ки ба ташаккул ва рушди фаъолияти маърифатӣ омилҳои зерин мусоидат менамоянд:

– интиҳоби дақиқ ва мақсадноки муҳтавои маводи таълимӣ тибқи ҷунин меъёрҳо, аз қабилӣ «навгонӣ, арзиши илмӣ, назариявӣ ва амалӣ,

робита бо воқеияти муосир ва таҷрибаи таълимгирандагон, ғайриодӣ ё зиддиятноки будани далелҳо;

- истифодаи методу усулҳое, ки мустақилияти фаъолияти зеҳнии таълимгирандагонро ҳавасманд ва тақвият мебахшанд;

- истифодаи шаклҳои гуногуни ташкили таълим ва гузаронидани машғулиятҳои сенариявӣ (машғулият-мубоҳиса, семинар, конференсия, мизи мудаввар, озмунҳои зеҳнӣ шавқовар ва ғайра);

- фароҳам овардани фазои рақобати зеҳнӣ ва сафарбарсозии нерӯҳои фикрӣ дар раванди машғулият тавассути гузаронидани бозиҳои маърифатӣ, озмунҳо ва олимпиадаҳо;

- гузоштани масъала ва супоришҳои проблемавӣ;

- фароҳам овардани вазъиятҳои интиҳоб, ки иҷрои амалҳои фаъоли зеҳнӣ ва иродавӣ – таҳлил, муқоиса, арзёбӣ ва қабули қарорро тақозо менамоянд;

- фароҳам овардани вазъияти муваффақият, ки ба таҳкими эътимоди таълимгиранда ба имкониятҳои худ мусоидат мекунад;

- иваз намудани намудҳои фаъолият ва истифодаи усулу воситаҳои гуногуни таълим;

- истифодаи низоми муносиб ва воқеъбинонаи арзёбии натиҷаҳои фаъолияти таълимӣ ва ғайра» [135, с.47].

Таҳлили андешаҳои мазкур нишон медиҳад, ки дар таърифҳои пешниҳодшуда як қатор аломатҳои умумии бозии дидактикӣ мавҷуданд: мақсаднокии таълимӣ, мавҷудияти вазифаи муайяни дидактикӣ, истифодаи унсурҳои бозӣ, ҷалби фаъоли таълимгирандагон, таъсири эҳсосию ҳавасмандкунанда ва равона будани фаъолияти бозӣ ба азхудкунии дониш, ташаккули малака ва рушди салоҳиятҳо.

Дар асоси таҳлили мавқеъҳои илмӣ зикршуда ва бо дарназардошти хусусиятҳои таълими забони хоричӣ, мо чунин мешуморем, ки бозии дидактикӣ шакли мақсадноки фаъолияти таълимӣ мебошад, ки дар асоси

қоидаҳо ва унсурҳои бозӣ ташкил гардида, ба ҳалли вазифаҳои муайяни дидактикӣ, фаъолгардонии фаъолияти маърифатӣ, ташаккули шавқу рағбат ва ҳавасмандии таълимгирандагон, инчунин азхудкунии дониш, ташаккули малака ва салоҳиятҳои забонӣ ва коммуникативӣ равона карда мешавад. Зеро, «Дар таълими коммуникативии забон бозиҳоро метавон барои муаррифӣ ё машқ намудани навъҳои муайяни ҳамкориҳои интерактивӣ истифода бурд. Тафовути навъҳои фаъолият дар доираи методҳои гуногуни таълим ҳамчунин метавонад шаклҳои мухталифи ташкил ва гурӯҳбандии таълимгирандагонро дар бар гирад. Масалан, методе, ки ба машқҳои дастаҷамъонаи шифоҳӣ ва такрории нутқ така мекунад, нисбат ба методе, ки фаъолияти ҳалли масъала ва мубодилаи иттилоотро дар шакли кори ҷуфтӣ истифода мебарад, тарзи дигари ташкили донишҷӯёнро дар машғулият талаб менамояд. Ҳамин тариқ, навъҳои фаъолият дар доираи методҳои таълим категорияҳои асосии фаъолияти омӯзишӣ ва таълимиро фаро мегиранд, ки методи муайян истифодаи онҳоро пешбинӣ менамояд. Ба онҳо, аз ҷумла, муколама, воқуниш ба дастуру супоришҳо, ҳалли гурӯҳии масъалаҳо, фаъолияти мубодилаи иттилоот, импровизатсия, саволу ҷавоб ва машқҳои такрорӣ дохил мешаванд» [233, с.27].

Дар раванди таълими забони хориҷӣ бозиҳои дидактикӣ метавонанд барои иҷрои вазифаҳои зерини методӣ истифода шаванд:

«—омода намудани хонандагон ба фаъолияти муоширатӣ ва истифодаи амалии забон;

— фароҳам овардани вазъиятҳои таълимию муоширатии ба шароити воқеӣ наздик барои такрор ва таҳкими маводи забонӣ;

— фароҳам овардани имконият барои интиҳоби мустақилонаи воҳидҳо ва сохторҳои забонӣ вобаста ба мақсади муошират;

— мусоидат намудан ба ташаккули нутқи нисбатан озод, пайдарпай ва мақсаднок;

– фаъл гардонидани иштироки хонандагон дар фаъолияти ҷуфтӣ ва гуруҳӣ» [32], [34], [55].

Мафҳуми «бозӣ» одатан бо фаъолияти шавқовар, иштироки фаъл, ҳамкорӣ ва эҳсосоти мусбат алоқаманд мебошад. Дар шароити таълимӣ фаъолияти бозӣ метавонад ба рушди идрок, диққат, хотира ва тафаккур мусоидат намуда, дарки маводи нав ва ташаккули шавқу рағбати маърифатии таълимгирандагонро осон гардонад.

Бозии дидактикӣ ҳамчун яке аз намудҳои махсуси фаъолияти бозӣ бо мавҷудияти ҳадафи муайяни таълимӣ, мазмуни дидактикӣ, қоидаҳо ва натиҷаи пешбинишуда фарқ мекунад. Дар чунин бозӣ фаъолияти бозигарона бо иҷрои вазифаи таълимӣ пайваст гардида, иштироки фаъоли таълимгирандагон дар азхудкунӣ, такрор ва татбиқи донишҳо таъмин карда мешавад.

Бозии дидактикӣ ба омӯзгор имконият медиҳад, ки мазмуни таълимиро дар шакли фаъл ва нисбатан ҷолиб ташкил намояд. Дар ҳақиқати он таълимгиранда ҳамзамон вазифаи бозӣ ва вазифаи таълимиро иҷро намуда, дониш, маҳорат ва малакаҳои худро дар фаъолияти амалӣ истифода мебарад. Аз ин ҷиҳат, бозии дидактикӣ метавонад ҳамчун восита ва шакли ташкили фаъолияти таълимӣ барои азхудкунӣ, такрор, таҳким ва татбиқи донишҳо истифода шавад.

Дар адабиёти илмӣ бозии дидактикӣ ҳамчун фаъолияти бозие шарҳ дода мешавад, ки мувофиқи қоидаҳои муайян ташкил гардида, барои ҳалли вазифаҳои таълимию тарбиявӣ равона карда шудааст: «Ин намудҳои гуногуни бозӣ бо қоидаҳои махсусе мебошад, ки бо мақсади таълиму тарбия барои иҷрои фаъолияти педагогӣ татбиқ карда мешавад» [64, с. 81]. Ин таъриф ба он ишора менамояд, ки хусусияти асосии бозии дидактикӣ пайваст намудани ҳадафи бозӣ бо ҳадафи педагогӣ мебошад.

Бозии дидактикӣ, ҳарчанд пеш аз ҳама барои ҳалли вазифаҳои таълимӣ истифода мешавад, ҳамзамон дорои имкониятҳои муайяни

тарбиявӣ ва инкишофдиҳанда мебошад. Дар ҷараёни фаъолияти бозӣ дониш, маҳорат ва малакаҳои таълимгирандагон ташаккул меёбанд ва чунин сифатҳои шахсӣ, аз қабili мустақилият, масъулиятшиносӣ, ҳамкорӣ, ташаббускорӣ ва муносибати мусбат ба фаъолияти таълимӣ низ метавонанд рушд ёбанд.

Моҳияти бозии дидактикӣ, аз ҷумла, дар он ифода меёбад, ки таълимгиранда дар шароити фаъолияти шавқовар вазифаҳои зеҳниро мустақилона ҳал намуда, роҳҳои иҷрои супоришро ҷустуҷӯ мекунад, мушкилоти пешомадаро бартараф месозад ва фаъолияти фикрии худро инкишоф медиҳад. «Дар ҷараёни бозӣ вазифаҳои зеҳнии ба шакли ҷолиб ва шавқовар пешниҳод гардидаро мустақилона ҳал менамояд. Дар раванди бозӣ онҳо на танҳо роҳҳои ҳали супоришҳоро меҷӯянд, балки мушкилиҳои пешомадаро низ бартараф месозанд ва маҳорати фикрронии худро инкишоф медиҳанд» [86, с. 159].

Дар адабиёти илмӣ ҳамчунин таъкид мегардад, ки «истифодаи бозиҳои дидактикӣ ба хонандагон имкон медиҳад маълумоти гирифтаашонро ба таври осон аз худ намоянд, зеро дар ҷараёни бозӣ онҳо худро озод эҳсос мекунанд, ки ин ба баланд шудани фаъолнокӣ ва қобилияти фаъолияти зеҳниашон мусоидат менамояд» [141, с. 22].

Д.В. Шепетовский қайд мекунад, ки «бозии дидактикӣ фаъолияти дастҷамъонаи таълимӣ аст, ки дар он ҳар як иштирокчӣ барои ҳал кардани супориши асосӣ ва ғолибият ба даст овардан сайъ мекунад. Бозиҳои дидактикӣ на танҳо ба ташаккули фаъолияти фикриву нутқии хонандагон мусоидат мекунад, балки воситаи муҳимест барои ташкили муҳити муоширатӣ. Омӯзгор тавассути чунин бозиҳо фазоero эҷод мекунад, ки ба муоширати воқеӣ наздик аст. Чунки дар шароити муассисаҳои таълимӣ вақт барои таҷрибаи амалии забон маҳдуд аст. Аз ин хотир ба омӯзгор лозим меояд фазои мусоидеро барпо кунад, ки

раванди таълимиро шавқовару таъсирбахш намояд, то ки ба ангеа ва ҳолати эмотсионалии хонандагон таъсири мусбат бахшад» [9, с. 481].

Истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар раванди таълими забони англисӣ барои омӯзгор ёрирасон аст, зеро фаъолияти таълимии хонандагонро гуногунтар ва фаъолтар ташкил намуда, таваҷҷуҳ ва ҳавасмандии онҳоро ба омӯзиши забон баланд мебардорад. Дар чунин шароит таълимгирандагон метавонанд салоҳияти забонӣ ва нутқии худро инкишоф диҳанд ва дар баробари ин, таҷрибаи ҳамкорӣ, муносибати байниҳамдигарӣ ва фаъолияти мустақилонаро низ такмил диҳанд.

Бозиҳои дидактикӣ бо мазмун ва вазифаҳои барномаи таълимӣ алоқаманд буда, барои ҳалли вазифаҳои мушаххаси таълимӣ истифода мешаванд. Инчунин, онҳо метавонанд як қатор вазифаҳои психологию педагогиро низ иҷро намоянд. Аз ҷумла, «бозиҳои дидактикӣ:

- хонандагонро ба фаъолияти нутқӣ ва муошират омода месозанд;
- барои такрор ва таҳкими чандкаратаи маводи забонӣ дар вазъиятҳои таълимию муоширатӣ шароит фароҳам меоранд;
- ба хонандагон барои интихоби воҳидҳо ва сохторҳои мувофиқи забонӣ вобаста ба мақсади муошират имконият медиҳанд;
- ба ташаккули нутқи нисбатан озод ва мақсаднок дар вазъиятҳои гуногуни муоширатӣ мусоидат мекунанд;
- фазои мусоиди психологиро фароҳам оварда, метавонанд шиддати эҳсосӣ ва ҳастагии таълимгирандагонро коҳиш диҳанд» [188, с. 214].

Ба ақидаи олимон: «Фаъолияти бозӣ ба донишу малакаи азхудкардаи хонандагон таъям намуда, ин донишҳоро барои ҳалли оқилона ва самараноки масъалаҳо равона мекунад. Илова бар ин, чунин фаъолият ба рушду такомули маҳорати хударзёбии интиқодӣ ва арзёбии дигарон мусоидат менамояд» [10, с. 133].

Дар адабиёти илмӣ таъкид мегардад, ки: «барои он ки истифодаи бозиҳои дидактикӣ ба фаъол гардидани фаъолияти таълимӣ-маърифатӣ

ва баланд шудани ангеваи омӯзишии хонандагон мусоидат намояд, омӯзгор бояд як қатор шартҳои педагогиро ба назар гирад:

- мавҷуд будани ҳадди зарурии дониш, маҳорат ва малакаҳои забони хонандагон барои иштирок дар бозӣ;
- омодагии таълимгирандагон ба фаъолияти бозии таълимӣ;
- равшан будани мақсад ва вазифаҳои дидактикии бозӣ;
- мутобиқати мазмун, қоидаҳо ва сатҳи мураккабии бозӣ ба синну сол ва сатҳи омодагии хонандагон;
- дарк намудани вазифаи таълимии бозӣ аз ҷониби таълимгирандагон;
- таъмин намудани фаъолияти рефлексивӣ дар ҷараён ё баъди анҷоми бозӣ;
- ҷамъбаст ва дарки натиҷаҳои таълимии фаъолияти бозӣ аз ҷониби хонандагон» [14, с. 51].

Технологияҳои бозӣ бештар дар марҳилаҳои ибтидоии таҳсил истифода мешаванд, зеро фаъолияти бозӣ ба хусусиятҳои синнусолии кӯдакон мувофиқати бештар дорад. Бо вуҷуди ин, унсурҳо ва шаклҳои гуногуни фаъолияти бозӣ метавонанд дар зинаҳои дигари таҳсил низ, бо назардошти хусусиятҳои синнусолӣ, мақсади таълим ва сатҳи омодагии таълимгирандагон, самаранок истифода шаванд.

Дар муассисаҳои таълимӣ бозии дидактикӣ вобаста ба синну сол, ҳадафи педагогӣ ва шароити татбиқ хусусиятҳои гуногун пайдо мекунанд. Аз ҷумла, барои онҳо чунин аломатҳо хос буда метавонанд:

- «– мақсаднокӣ;
- мазмуни иттилоотӣ таълимӣ;
- хусусияти муоширатӣ;
- мавҷудияти натиҷаи муайян;
- унсури рақобат;
- фаъолияти эҷодӣ;

- иштироки ихтиёрӣ ва ҳавасмандона;
- вазифаи дидактикӣ;
- қоидаҳои муайян;
- ҷамъбаст ва арзёбии натиҷаҳои фаъолияти бозӣ» [73, с. 24].

Бозии дидактикӣ дар раванди таълими забони хориҷӣ хусусияти шавқовар дорад ва ҳамчун воситаи мақсадноки педагогӣ метавонад вазифаҳои таълимӣ, инкишофдиҳанда, муоширатӣ ва тарбиявиро дар ҳамбастагӣ амалӣ намояд. Самаранокии он, пеш аз ҳама, ба мақсаднокии интиҳоб, дурустии ташкили фаъолияти бозӣ ва мутобиқати он ба хусусиятҳои таълимгирандагон вобаста мебошад.

Вобаста ба хусусиятҳои бозиҳои дидактикӣ метавон гуфт, ки «бозиҳо яке аз усулҳои муассири шавқманд кардани хонандагон дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ маҳсуб меёбанд. Истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар дарсҳои забони хориҷӣ омодагии хонандагонро нисбат ба муошират бештар менамояд, ҳамчунин дар хонандагон фарҳанги муошират ва маҳорату малакаи кор кардан дар коллективро ташаккул медиҳад» [138, с.134].

А.И. Соркина қайд менамояд, ки: «Бозиҳои дидактикӣ ҳамчун яке аз усулҳои самарабахши таълими фаъол ба омӯзгорон имконият медиҳад, ки раванди фаҳмонидани маводи таълимиро ба таври натиҷабархш ба роҳ монанд, вақти зиёдеро, ки барои шарҳи мустақими мавод харҷ мешуд, сарфа намоянд. Истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар васеъ гардонидани ҷаҳонбинӣ ва фаъолияти маърифатии хонандагон нигаронида шуда, барои ташаккули маҳорату малакаи умумитаълимӣ ва тафаккури маърифатии онҳо нақши калидӣ мебозад» [150, с. 20].

Ваҳорату малакаҳои, ки дар ҷараёни фаъолияти бозии дидактикӣ ташаккул ва такмил меёбанд, метавонанд ҳам барои иҷрои вазифаҳои мушаххаси таълимӣ ва ҳам барои рушди қобилиятҳои умумитаълимӣ аҳаммият дошта бошанд. Дар чунин шароит хонанда супориши

пешниҳодшударо иҷро менамояд, муқоиса, таҳлил, интиҳоби роҳи ҳалли масъала, қабули қарор ва арзёбии натиҷаи фаъолияти худро амалӣ месозад. Аз ин лиҳоз, бозии дидактикӣ набояд танҳо ҳамчун унсури фароғатӣ ё ёрирасони дарс баррасӣ гардад; он дар сурати ташкили методии дуруст метавонад воситаи фаъолгардони фаъолияти таълимӣ-маърифатии хонандагон бошад.

Дар адабиёти илмӣ як қатор хусусиятҳое ҷудо карда мешаванд, ки фаъолияти бозиро аз дигар шаклҳои фаъолияти таълимӣ фарқ менамоянд. Бо назардошти хусусияти дидактикии бозӣ, муҳимтарини онҳоро чунин ифода намудан мумкин аст:

а) фаъолияти бозӣ иштироки фаъол ва нисбатан мустақилонаи таълимгирандагонро пешбинӣ менамояд, дар ҳоле ки раванди расидан ба натиҷа метавонад роҳҳои гуногуни ҳалли вазифаро фаро гирад;

б) бозии дидактикӣ хусусияти такроршаванда дошта, вобаста ба мақсад ва шароити таълим метавонад бо тағйир додани мазмун, дараҷаи мураккабӣ ва вазифаҳои он такроран истифода шавад;

в) фаъолияти иштирокчиён тавассути қоидаҳои муайян танзим карда мешавад ва тағйир додани қоидаҳо танҳо дар доираи мақсади педагогӣ ва сохтори бозӣ имконпазир аст;

г) фаъолияти бозӣ дорои ҷузъи эҳсосию ангеизишӣ буда, метавонад шавқу рағбат, ҳисси қаноатмандӣ аз иштирок ва майли идомаи фаъолияти таълимиро тақвият бахшад.

Ба ақидаи А.И. Соркина: «Бозиҳои дидактикӣ дар муҳити фаъоли таълим на танҳо ҳамчун унсури ёрирасони педагогӣ, балки ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи раванди таълими инноватсионӣ маҳсуб меёбад. Хусусияти фарқкунандаи чунин бозиҳо дар он аст, ки онҳо бомақсад, тибқи нақша ва бо ҳадафҳои таълимӣ барпо карда мешаванд. Умуман, онҳо ҳамчун бозиҳои махсуси таълимӣ ба роҳ монда шуда, дорои натиҷаҳои интизории муайян мебошанд» [177, с. 31].

Ин нукта барои муайян намудани фарқият байни бозии одӣ ва бозии дидактикӣ аҳаммияти махсус дорад. Агар дар бозии одӣ ҳуди раванди он ва қонеъ намудани талаботи иштирокчӣ ба фаъолияти бозӣ мавқеи асосӣ дошта бошад, дар бозии дидактикӣ фаъолияти бозигарона ба ҳалли вазифаи муайяни таълимӣ тобеъ карда мешавад. Яъне, омӯзгор бозиро пешакӣ бо дарназардошти мақсади дарс, мазмуни маводи таълимӣ, сатҳи омодагии хонандагон, қоидаҳои иштирок ва натиҷаи интизоршаванда тарҳрезӣ менамояд.

Бозиҳои дидактикӣ одатан дар доираи вақти муайяни дарс ташкил карда мешаванд. Аз ин рӯ, самаранокии онҳо на аз давомнокии бозӣ, балки аз сифати тарҳрезии методӣ, мувофиқати мазмун ба ҳадафи таълимӣ, равшании қоидаҳо, омодагии иштирокчиён ва тарзи идора намудани фаъолияти бозӣ аз ҷониби омӯзгор вобаста мебошад. Бозие, ки танҳо хусусияти шавқовар дорад, вале бо мақсад ва мазмуни таълим робитаи мушаххас надорад, наметавонад вазифаи пурраи дидактикиро иҷро намояд.

Дар раванди фаъолияти бозӣ ҷанбаҳои гуногуни фаъолияти таълимгиранда (идрок, хотира, тафаккур, эҳсосот, ҷустуҷӯи роҳи ҳалли масъала, қабули қарор, ҳамкорӣ ва мутобиқшавӣ ба вазъияти тағйирёбанда) метавонанд ҳамзамон фаъол гарданд. Ҳамбастагии чунин равандҳо барои ташкили муҳити фаъоли таълимӣ ва иштироки бевоситаи хонандагон дар ҳалли вазифаҳои пешниҳодшуда имконият фароҳам меорад. Зеро «Ангеза ҳамчун танзимкунандаи рафтор дар шуур бо роҳҳои гуногун, вале то андозае ба ҳам алоқаманд инъикос меёбад: тавассути дарки муносибатҳои эҳсосӣ ва низоми тавсифҳои шифоҳии сабабҳои рафтор – асосноккунии ангеzaҳо (шакли аломатӣ-миёнаравии психика). Аз ин рӯ, низоми ташаккулёбандаи муносибатҳо (сохторҳои маъноӣ) ва арзишҳои наврасро ҳадди ақал дар ду сатҳ таҳлил намудан зарур аст. Аз як тараф, ин низом тавассути ангеzaи пешбар муайян мегардад, ки

фаъолияти наврасро асосан дар сатҳи бешууруна ва эҳсосӣ таҳрик ва самт медиҳад. Аз ҷониби дигар, наврас дар сатҳи азхудкунии бошуурунаи меъёрҳои иҷтимоӣ ва қоидаҳои муносибатҳои мутақобила низоми мулоҳизаҳо ва афзалиятҳои даркшудаи худро нисбат ба рӯйдодҳо ва вазъиятҳои гуногуни ҳаёт, инчунин шаклу тарзҳои эҳтимолии рафтор ташаккул медиҳад. Дар давраи ҳассоси инкишоф – марҳилаи таҳсили мактабии наврас – таҷрибаи нави бошууруна ва таҷрибаи қаблии бешууруна бо ҳамдигар фаъолони таъсири мутақобила мекунанд. Дар чунин ҳолат имкон дорад, ки арзишҳои ба таври бошууруна азхудшуда тадриҷан ба эътиқодҳои шахсӣ табдил ёфта, сатҳи эҳсосии танзими рафторро дигаргун созанд» [37].

Ҷанбаи дигари муҳимми бозии дидактикӣ имконияти ҷалби хонандагони дорои дараҷаҳои гуногуни фаъолият ба раванди таълим мебошад. Қобил ба зикр аст, ки А.И. Соркина чунин қайд менамояд: «истифодаи бозии дидактикӣ ба ҷалби бештари хонандагон ба раванди таълим, махсусан, хонандагони камфаъл мусоидат менамояд. Дар марҳилаи аввали тавассути ҷалб шудан ба бозӣ шавқу завқи хонандагон ба фаъолият бедор мешавад ва тадриҷан таваҷҷуҳи онҳо ба омӯзиш, бахусус омӯзиши забони англисӣ афзоиш меёбад. Дар натиҷа қобилияти дар амалия татбиқ намудани донишҳои андӯхтаашон ташаккул меёбад, яъне фаъолияти таълимии бо бозӣ ташкилкардашуда барои хонандагон маърифатӣ ва таъсирбахш ҳотирмон мегардад» [177, с. 57].

Дар таълими забони англисӣ ин хусусият аҳаммияти махсус пайдо мекунад, зеро фаъолияти бозӣ метавонад хонандаро ба истифодаи амалии донишҳои қаблан азхудшуда водор созад. Ҳангоми иҷрои вазифаи бозӣ хонанда зарурати интиҳоби воҳидҳои лексикӣ, истифодаи сохторҳои грамматикӣ, дарки нутқи ҳамсуҳбат ва ифодаи мақсади муоширатиро

эҳсос менамояд. Ба ин васила, маводи забонӣ аз объекти азхудкунӣ ва такрор ба воситаи иҷрои вазифаи муоширатӣ табдил меёбад.

Дар илми педагогика ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ нисбат ба таснифи бозиҳои дидактикӣ равишҳои гуногун мавҷуданд. Таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки муҳаққиқон бозиҳоро вобаста ба мақсади таҳқиқот, хусусияти фаъолияти таълимӣ, вазифаҳои дидактикӣ, мазмун ва тарзи ташкили онҳо гурӯҳбандӣ менамоянд. Аз ин рӯ, таснифоти ягонаи бозиҳои дидактикӣ, ки тамоми хусусиятҳои онҳоро фаро гирифта, аз ҷониби ҳамаи муҳаққиқон пазируфта шуда бошад, ташаккул наёфтааст.

Таҳлили осори Ж. Пиаже [232], Л.С. Виготский [45] ва Д.Б. Эльконин [210] имконият медиҳад, ки равишҳои гуногун ба таснифи фаъолияти бозӣ муайян карда шаванд.

Бо дарназардошти хусусиятҳои таълими забони хориҷӣ бозиҳои дидактикиро шартан аз рӯйи якчанд асос гурӯҳбандӣ намудан мумкин аст:

- «аз рӯйи намудҳои фаъолияти нутқӣ – бозиҳо барои рушди шунидан, гуфтор, хондан ва навиштан;
- аз рӯйи ҷанбаҳои забонӣ – бозиҳои фонетикӣ, лексикӣ ва грамматикӣ;
- аз рӯйи вазифаҳои таълимию маърифатӣ – бозиҳои таълимӣ, машқӣ, такрорӣ, ҷамъбастиӣ, эҷодӣ, инкишофдиҳанда ва назоратӣ;
- аз рӯйи хусусияти фаъолияти муоширатӣ – бозиҳои муоширатӣ, муколамавӣ, нақшӣ ва вазъиятӣ;
- аз рӯйи хусусияти ташкили фаъолияти бозӣ – бозиҳои ашёӣ, сюжеттік, нақшофарӣ, тақлидӣ ва драмавӣ;
- аз рӯйи шакли ҳамкориҳои иштирокчиён – бозиҳои инфиродӣ, ҷуфтӣ, гурӯҳӣ ва даставӣ.

Яке аз шаклҳои муҳимми фаъолияти бозӣ бозиҳои нақшӣ ва тақлидӣ мебошанд» [17], [118]. Дар чунин бозиҳо фаъолияти иштирокчиён дар

асоси вазъият ё амсилаи муайяни иҷтимоӣ ва муоширатӣ ташкил карда мешавад. Таълимгиранда нақши мушаххасро иҷро намуда, вобаста ба шароити пешниҳодшуда бо дигар иштирокчиён ҳамкорӣ ва муошират мекунад. Дар таълими забони хориҷӣ чунин тарзи ташкил шароит фароҳам меорад, ки маводи забонӣ дар вазъиятҳои ба муоширати воқеӣ наздик истифода шавад.

Бозиҳои тақлидӣ ва амсилавӣ нисбат ба баъзе намудҳои дигари бозиҳои дидактикӣ метавонанд омодагии бештарро талаб намоянд. Барои ташкили онҳо муайян намудани вазъияти бозӣ, тақсим намудани нақшҳо, таҳияи қоидаҳо ва супоришҳо, омода намудани маводи зарурӣ ва ҷамъбасти натиҷаҳо муҳим мебошад. Аз ин рӯ, самаранокӣ чунин бозиҳо ҳам ба мазмуни онҳо ва ҳам ба сифати банақшагирӣ, идоракунии фаъолияти иштирокчиён ва таҳлили натиҷаҳои бозӣ вобаста аст.

Бозиҳои дидактикӣ аз дигар шаклҳои фаъолияти таълимӣ бо хусусияти сохторӣ ва тарзи ташкили худ фарқ мекунанд [115]. Ин фарқият дар мавҷудияти вазифаи бозӣ ва вазифаи дидактикӣ, қоидаҳои муайян, нақши иштирокчиён, хусусияти ҳамкорӣ онҳо, тарзи идора намудани фаъолият ва натиҷаи пешбинишуда зоҳир мегардад. Ҷамъбастиҳои ҷузъҳои мазкур ба бозӣ хусусияти дидактикӣ мебахшад.

Дар адабиёти марбут ба ин масъала намудҳои зиёди бозиҳои таълимӣ пешниҳод шудаанд. Онҳо вобаста ба мақсад ва вазифаҳои педагогӣ, мазмуни маводи таълимӣ, хусусияти фаъолияти таълимгирандагон ва шакли ташкили бозӣ ба гурӯҳҳои гуногун ҷудо карда мешаванд. Дар яке аз таснифоти пешниҳодшуда намудҳои зерини бозиҳо ҷудо гардидаанд:

- «– бозиҳои шифохӣ;
- бозиҳои ба рушди соҳаи эҳсосӣ равонашуда;
- бозиҳо барои шиносӣ бо табиат ва ашё;
- бозиҳо бо бозича ва маводи дидактикӣ;

- бозиҳои рӯйимизӣ;
- бозиҳои вобаста ба ҳарфу калима;
- бозиҳои сюжетӣ» [133, с. 140].

Дар асоси хусусияти вазифа ва тарзи ташкили фаъолияти таълимӣ бозиҳои дидактикиро инчунин ба намудҳои бозӣ-сайёҳат, бозӣ-супориш, бозӣ-чистон, бозӣ-муколама, бозӣ-мусоҳиба ва бозии пешгӯӣ ҷудо намудан мумкин аст.

«Бозӣ-сайёҳат фаъолияти таълимиро дар шакли ҳаракати шартӣ аз як мавқеъ ё марҳила ба мавқеи дигар ташкил менамояд. Дар ҳамаи чунин бозӣ хонандагон супоришҳои пайдарпайро иҷро намуда, ба саволҳо ҷавоб медиҳанд, масъалаҳои таълимиро ҳал меkunанд ва донишҳои худро дар вазъиятҳои гуногун истифода мебаранд. Мақсади бозӣ-сайёҳат ҷалби хонандагон ба фаъолияти фаъоли маърифатӣ ва иҷрои вазифаҳои таълимӣ дар шакли нисбатан ҷолиб мебошад» [197, с. 300].

Бозӣ-супориш аз ҷиҳати сохтор ба бозӣ-сайёҳат наздик буда, асоси онро иҷрои як ё якчанд вазифаи муайяни таълимӣ ташкил медиҳад. Дар чунин бозӣ метавон аз ашё, маводи дидактикӣ, воситаҳои аёнӣ ва супоришҳои шифоҳӣ истифода намуд. Иҷрои вазифаҳои бозӣ ба хонанда ғайбатвор аст, зеро донишҳои қаблан азхудшударо дар шароити нав татбиқ намуда, робитаи байни падидаҳо ва воқидҳои омӯхташавандаро муайян созад.

«Бозӣ-чистон яке аз шаклҳои анъанавии фаъолияти бозӣ буда, дорои имкониятҳои муайяни дидактикӣ мебошад. Асоси чунин бозиро масъала ё саволе ташкил медиҳад, ки ҷавоби он тавассути таҳлил, муқоиса, муайян намудани аломатҳои муҳим ва хулосабарорӣ пайдо карда мешавад. Истифодаи чистонҳо метавонад ба рушди тафаккури мантиқӣ, мушоҳидакорӣ ва қобилияти таҳлили хонандагон мусоидат намояд» [189, с. 222].

Бозӣ-муколама шакли фаъолияти бозие мебошад, ки дар он муоширати байни иштирокчиён мавқеи асосӣ дорад. Дар таълими забони хориҷӣ чунин бозӣ барои ташкили фаъолияти нутқӣ аҳаммияти махсус пайдо мекунад, зеро хонандагон дар ҷараёни он бояд сухани ҳамсухбатро дарк намуда, ҷавоби мувофиқ пешниҳод кунанд, савол диҳанд, андешаи худро баён намоянд ва муоширатро идома диҳанд.

Мазмунӣ бозӣ-муколама метавонад дар асоси вазъиятҳои гуногун, масалан, дар муоширати рӯзмарра, воқеаҳои табиӣ ва иҷтимоӣ, мавзӯҳои барномаи таълимӣ, асарҳои адабӣ ё ҳолатҳои шартии коммуникативӣ, ташкил карда шавад. Вале муҳим аст, ки вазъияти интихобшуда дорои арзиши таълимӣ буда, хонандаро ба истифодаи мақсадноки маводи забонӣ водор намояд.

Гарчанде, ки дар ташкили бозиҳои дидактикӣ омӯзгор нақши муҳимро иҷро менамояд [33]. «Таҳлили таҳқиқоти психологию педагогӣ ва омӯзиши таҷрибаи амалии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нишон доданд, ки омӯзгорон барои интихоб, мутобиқсозӣ ва, махсусан, тарҳрезӣ ва истифодаи босалоҳияти технологияҳои гуногуни бозӣ дар раванди таълим ба таври кофӣ омода нестанд. Онҳо бояд мақсад ва вазифаҳои бозиро муайян карда, мазмун ва маводи заруриро интихоб намоянд, қоидаҳоро шарҳ диҳанд, фаъолияти иштирокчиёноро ташкил ва дар ҳолати зарурӣ роҳнамоӣ кунанд. Ҳамзамон, омӯзгор бояд аз даҳлати аз ҳад зиёд ба фаъолияти хонандагон худдорӣ намуда, барои мустақилият, ташаббус ва муоширати озодонаи онҳо шароит фароҳам оварад» [211, с.4]. Аз ин нуқтаи назар, нақши омӯзгор дар марҳилаҳои гуногуни бозии дидактикӣ тағйир меёбад: дар марҳилаи омодагӣ ӯ ҳамчун ташкилкунанда ва тарҳрез, дар ҷараёни бозӣ ҳамчун ҳамроҳангсоз ва роҳнамо, баъди анҷоми он бошад, ҳамчун таҳлилгар ва арзёбандаи натиҷаҳои таълимӣ фаъолият менамояд.

Бо дарназардошти вазифаҳои таълимию тарбиявӣ бозии дидактикӣ метавонад аз доираи фаъолияти одии фароғатӣ берун баромада, ба ҷузъи мақсадноки раванди таълим табдил ёбад. Вазифаи омӯзгор аз он иборат аст, ки байни ҳадафи бозӣ ва ҳадафи таълимӣ робитаи мантиқӣ барқарор намуда, шароити педагогии заруриро барои иштироки фаъолонаи хонандагон фароҳам оварад.

Дар адабиёти илмӣ таъкид мегардад, ки «Бозӣҳои дидактикӣ ба хонандагон барои ташаккули малака ва маҳорати аз худ кардани донишҳои нав ва муоширати озод, баланд бардоштани интизом, фаъолият, ҳударзёбӣ, масъулиятшиносӣ ва ҳисси мушоҳидакорӣ мусоидат мекунад» [177].

Гуногунии бозӣҳои дидактикӣ зарурати таснифи онҳоро аз рӯйи меъёрҳои мушаххас ба миён меорад. Барои методикаи таълими забони англисӣ таснифи бозӣҳо аз рӯйи ҷанбаҳои забонӣ, намудҳои фаъолияти нутқӣ, вазифаҳои дидактикӣ, хусусияти муошират ва шакли ташкили фаъолияти хонандагон аҳаммияти бештар дорад. Чунин тасниф ба омӯзгор имконият медиҳад, ки бозиро мувофиқи мақсади мушаххаси дарс, сатҳи забондонӣ ва хусусиятҳои таълимгирандагон интихоб намояд.

«Самаранокии истифодаи бозӣҳои дидактикӣ аз риояи як қатор талаботи педагогӣю методӣ вобаста мебошад. Ба муҳимтарини онҳо метавон шартҳои зеринро мансуб донист:

1. Ҳар як бозӣ бояд супоришҳои рушддиҳандаи қобилияти зеҳнӣ ва тарбиявиро бархӯрдор бошад.
2. Мавҷудияти супориши диққатҷалбкунанда ҳатмист, зеро ҳалли он фикрронӣ ва тафаккури мантиқии хонандаро рушд медиҳад.
3. Мақсади таълимии бозӣ бояд ба шавқу ҳавас ва фориғболӣ равона карда шавад. Он бояд иҷрои супоришҳоро осон гардонад.
4. Бозӣҳо бояд дар хонандагон ҳиссиёти ҳавасмандиро бедор кунад, то ки иҷрои ҳалли супоришҳоро осон ва бидуни маҷбуркунӣ анҷом диҳад.

5. Бозӣ бояд аз ҷониби омӯзгор пешакӣ омодагирӣ ва барномарезӣ карда шавад.
6. Бозиҳои гурӯҳӣ бояд дар муҳити дӯстона ва эҷодӣ барпо карда шуда, ҳисси ҳаловат ва қаноатмандиро ба вуҷуд оварад.
7. Тавассути бозиҳо хонандагон бояд мақсади маърифтии бозиро дарк кунанд ва фаъл гарданд» [195, с. 297].

Ба ҳамин замина, М. Монтессори қайд менамояд, ки: «бозиҳои дидактикӣ шакли фаъоли омӯзиши забони англисӣ буда, имконотҳои васеъро барои таҳкими донишу маҳорат, ташаккули шахсият, фаъл гардонидани равандҳои таълим муҳайё месозад. Он на танҳо барои таълими муосир, балки ҳамчун ҷузъи муҳими фаъолияти педагогӣ низ арзиш дорад» [134, с. 28]. Бо вуҷуди ин, ақидае, ки бозиҳои дидактикӣ гӯё ҳамеша бе восита ё шароити махсус гузаронида мешаванд, дуруст нест. Навъ ва сохтори бозӣ метавонад истифодаи воситаҳои аёнӣ, кортҳо, ашё, расмҳо, маводи чопӣ, воситаҳои рақамӣ ё дигар таҷҳизоти таълимиро талаб намояд. Ба ҳамин сабаб, омодагии касбии омӯзгор ва интиҳоби дурусти воситаҳо яке аз шартҳои муҳими самаранокии фаъолияти бозӣ мебошад.

Дар ҷараёни бозӣ хонандагон метавонанд дар баробари шиносӣ бо муҳити атроф, як қатор вазифаҳои таълимиро низ иҷро намоянд. Амалҳои зарурии таълимӣ, аз қабيلي: «хондан, шумурдан, дар хотир нигоҳ доштани мавод, ки хонандагон дар ҷараёни дарсҳои муқаррарӣ барои аз худ кардани онҳо таваҷҷуҳ надоранд, дар шароити бозӣ бо шавқу ҳавас ва руҳбаландӣ анҷом медиҳанд. Маҳз ҳамин ҳолат, дар хонандагон хоҳиши такроран бозӣ карданро ба вуҷуд меорад, барои омӯзиши амиқ ва мустаҳкамкунии донишҳо ташаккули маҳорату малакаҳои таълимӣ шароит фароҳам меорад» [197, с. 301].

Аз ин бармеояд, ки фаъолияти бозӣ дар раванди дарс метавонад хусусияти ихтиёрӣ ва шавқовари худро нигоҳ дошта, ҳамзамон ба рушди

чанбаҳои зеҳнӣ, эҳсосӣ ва муоширатии фаъолияти хонанда мусоидат намояд. Дар бозиҳои зеҳнӣ ва муоширатӣ барои рушди таҳайюл, тафаккур, малакаҳои ҳамкорӣ ва риояи қоидаҳои фаъолияти муштарак шароит фароҳам меояд. Аз ин ҷиҳат, бозии дидактикӣ яке аз воситаҳои эҳтимолии фаъолгардонии фаъолият мебошад.

Дар адабиёти методӣ ба нақши бозӣ дар ҳаёти инсон ва азхудкунии шаклҳои гуногуни фаъолият таваҷҷуҳ зоҳир карда шудааст. Е.Н. Соловова қайд менамояд, ки «Албатта, чунин суҳанҳоро бо таври гуногун шарҳ додан мумкин аст, аммо он чиз равшан аст, ки бозӣ дар ҳаёти инсон ва дигар маҳлуқоти зинда нақши муҳим мебошад. Тавассути бозӣ мо иҷрои фаъолияти муҳими ҳаётиро меомӯзем, қоидаҳои гуногуни рафторро дар ҳаёти маишӣ ҳаррӯза азхуд мекунем, муоширати иҷтимоиро меомӯзем, дар худ нақшҳои касбиро чен мекунем» [176, с. 110]. Бо ҳамин асос, бозӣ метавонад ҳамчун фазои шартӣ барои таҷрибаи амал, қабули қарор ва иҷрои нақшҳои гуногун баррасӣ шавад.

Мафҳуми бозӣ дар адабиёти илмӣ аз мавқеаҳои гуногун шарҳ дода мешавад. Бо вучуди гуногунии назарҳо, барои аксари бозиҳо мавҷудияти мақсад ё вазифаи муайян, қоидаҳои фаъолияти иштирокчиён, ангезаи дохилӣ ва ҷузъӣ эҳсосӣ хос мебошад. Дар бозии дидактикӣ ба ин унсурҳо вазифаи мушаххаси таълимӣ низ ҳамроҳ мегардад.

«Имкониятҳои таълимии бозӣ аз қадим мавриди таваҷҷуҳи педагогон қарор дошта, дар шароити муосир истифодаи бозиҳои нутқӣ ва коммуникативӣ дар таълими забонҳои хориҷӣ аҳамияти махсус пайдо кардааст» [191, с. 206].

Фаъолияти бозӣ, махсусан дар синни хурди мактабӣ, метавонад барои ташаккули ташаббускорӣ, таҳайюл ва муносибати эҷодӣ ба ҳалли вазифаҳо шароит фароҳам оварад. И.В. Винникова имкониятҳои бозиро бо рушди фаъолияти эҷодӣ, ҷустуҷӯи роҳи ҳалли масъала ва фаъолгардидани тафаккури хонандагон алоқаманд менамояд. Ба фикри ӯ: «кор

босифат, дар дараҷаи олӣ иҷро мегардад. Эҷодкорӣ ин мукамалгардонӣ ва пешравӣ дар ҳама гуна фаъолият маҳсуб меёбад. Бозӣ ҳам ба калонсолон ва ҳам ба хурдсолон хушҳолии эҷодӣ фароҳам меорад. Кӯдакон ҳамеша машғули бозӣ ба пеш ҳаракат мекунанд. Бозӣ ҳамеша роҳи ҳалли проблема, яъне чӣ тавр ғолиб омадан, чӣ гуфтан, чӣ тавр амал карданро ёд медиҳад. Хоҳиши ин ҳама масъала суръати тафаккури бозингаронро афзоиш медиҳад. Аммо, агар хонанда ба забони хориҷӣ фикр кунад, он гоҳ имконияти васеи таълимии бозӣ ошкор мегардад. Аммо хурдсолон дар ин ҷо фикр намекунанд, зеро барои онҳо бозӣ машғулияти фораҷ аст. Дар бозӣ ҳама баробаранд. Ҳатто хонандагонӣ суҷхон дар бозӣ фаъоланд. Эҳсоси баробарӣ, фазои хушҳолӣ ва машғул будан, эҳсоси аз уҳдаи ҳалли масъала бармадан имкон медиҳад, ки хонанда шармгиниро дар истифодаи нутқи бегона бартараф намояд ва бомуваффақият ба омӯзиш машғул шавад. Бо таври шифоҳӣ маводи забонӣ аз худ карда мешавад ва дар як вақт эҳсоси қаноатмандӣ дар хонандагон пайдо мегардад» [40, с. 26]. Дар таълими забони хориҷӣ ин хусусият дар он ифода меёбад, ки хонанда ҳангоми бозӣ маҷбур мешавад маводи забониро барои иҷрои вазифаи мушаххас истифода намояд.

Аҳаммияти маҳсули бозӣ дар таълими забони хориҷӣ инчунин бо коҳиш додани тарси хато ва шиддати психологӣ алоқаманд аст. Ҳангоми иҷрои нақш ё амал дар вазъияти шартӣ хонанда метавонад хатои содиркардаи худро на ҳамчун нокомии шахсӣ, балки ҳамчун ҷузъи фаъолияти бозӣ қабул намояд. Ба ғайр аз ин ба ақидаи Е.Н. Соловова: «ҳар як бозии ашёӣ ё нақшофарӣ имконият медиҳад, ки масъулиятро дар содир намудани хато пинҳон намоӣ ва ин барои дур кардани шиддатнокии психологӣ мусоидат менамояд» [176, с. 105].

«Дар дарсҳои забони хориҷӣ фаъолияти бозӣ метавонад барои иҷрои як қатор вазифаҳои методӣ истифода шавад: омода намудани хонандагон ба муоширати нутқӣ, такрор ва тамрини намунаҳои забонӣ,

татбиқи онҳо дар вазъиятҳои шартии коммуникативӣ ва рушди нисбатан озодаи нутқ. Аммо ин натиҷаҳо танҳо дар ҳолате ба даст меоянд, ки бозӣ бо ҳадафи мушаххаси таълимӣ интиҳоб ва дуруст идора карда шавад. Бо назардошти ин, вазифаи омӯзгор ташкили чунин муҳити таълимие мебошад, ки дар он хонанда ба фаъолияти фаъоли маърифатӣ, ҳалли масъала ва ҳамкорӣ ҷалб гардад» [12, с. 94].

Дар раванди таълим бозии дидактикӣ метавонад як қатор вазифаҳоро иҷро намоянд:

- «– таълимӣ;
- тарбиявӣ;
- муоширатӣ;
- ангежишӣ;
- психологӣ;
- инкишофдиҳанда;
- иҷтимоӣ» [163, с. 50].

Акнун вазифаҳои асосии бозии дидактикӣ дар раванди таълими забони хориҷӣ ба таври муфассал баррасӣ менамоем.

«Вазифаи таълимӣ дар фаъолгардонии равандҳои маърифатӣ, аз ҷумла хотира, диққат, идрок ва тафаккур, инчунин дар ташаккули дониш, маҳорат ва малакаҳои умумитаълимӣ ва забонӣ зоҳир мегардад. Фаъолияти бозӣ хонандаро ба ҳалли вазифаи муайян, интиҳоби роҳи мувофиқ, қабули қарор ва истифодаи донишҳои қаблан азхудшуда водор менамояд» [138]. Аз ин ҷиҳат, бозӣ метавонад барои рушди фаъолияти зеҳнӣ ва истифодаи амалии маводи забонӣ шароити мусоид фароҳам оварад. Тавре ки Р.Р.Айрапетова қайд мекунад, «Бозӣ усули фаъоли таълим буда, барои ноил шудан ба бисёр мақсад ва вазифаҳои таълимӣ имконият фароҳам меорад. Бозӣ воситаи муассири ҳавасманд намудани хонандагон ва ҷалби онҳо ба фаъолияти фаъол дар раванди дарс мебошад. Ҳамзамон, он роҳи муносиб барои рафъи хастагӣ ва фароҳам овардани

фазои озоду мусоиди равонӣ дар дарс ба ҳисоб меравад. Бозӣ барои бартараф намудани ҳолати маҳдудият ва ҳиҷолат, махсусан дар сурати мавҷуд набудани унсурҳои рақобат, баҳогузори ва ҷамъбасти натиҷаҳо, мусоидат мекунад. Ҳарчанд баъзан унсури рақобат метавонад ҷараёни бозиро ҷолибтар ва ғаъолтар созад. Бозӣ ба дар хотир нигоҳ доштани дарозмуддати маълумоти зарурӣ ва ислоҳи ҳатогии хонандагон мусоидат намуда, намегузорад, ки онҳо дар нутқ устувор гарданд. Ҳамчунин, бозӣ ҳавасмандии хонандагонро ба омӯзиш тақвият мебахшад, дар ҳоле ки бозии вазъиятӣ ба хонандагони синфҳои болоӣ имкон медиҳад, ки ба ҳалли масъалаҳои марбут ба интиҳоби касби ояндаи худ ворид шаванд» [8, с.26].

Истифодаи бурдани бозӣ дар тарбияи таълимгирандагон хело ғоидаовар аст. Масалан, «Бозӣҳои суҳбатӣ бар асоси муошират ва гузаронидани суҳбатҳо дар мавзӯҳои гуногун ташкил карда мешаванд. Ҷанбаҳои асосии ин навъи бозӣ фазои некроҳона, шавқу рағбат ва табииву бевосита будани ҳуди раванди муошират мебошанд. Чунин бозӣ дар кӯдакон малакаи гӯш кардани дигарон, эҳсосӣ дарк намудани воқеаҳои мавриди суҳбат, таҳлил кардан ва дар асоси шундаҳои худ баён намудани андешаи шахсро ташаккул медиҳад. Гузаронидани чунин бозӣҳо риояи талаботи муайянро тақозо менамояд: маводи таълимӣ бояд бодикҷат интиҳоб карда шавад; он бояд ба синну соли мушаххаси кӯдакон ғаҳмо ва дастрас бошад; инчунин мавод бояд барои кӯдакон ҷолиб ва шавқовар бошад» [130, с.132]. Вазифаи тарбиявӣ дар ташаккули муносибатҳои инсондӯстона, эҳтироми мутақобил, ҳамкорӣ, масъулиятшиносӣ ва омодагӣ ба расонидани кумак ба дигарон ифода меёбад [35]. Дар ҷараёни бозӣҳои гурӯҳӣ хонандагон меёрҳои муоширати байниҳамдигарӣ, риояи қоидаҳо, гӯш кардани андешаи дигарон ва иштирок дар ғаъолияти муштаракро таҷриба мекунанд.

«Вазифаи ангезишӣ ва эҳсосӣ барои фароҳам овардани муҳити мусоиди равонӣ, баланд бардоштани шавқу рағбат ба дарс ва коҳиш додани якрангии фаъолияти таълимӣ мусоидат менамояд» [9]. Ҷузъи бозигарона метавонад иштироки фаъолонаи хонандагонро тақвият бахшида, муносибати мусбати онҳоро ба омӯзиши забони хориҷӣ дастгирӣ намояд.

«Вазифаи коммуникативӣ дар ташкили муошират бо забони хориҷӣ, ташаккули ҳамкориҳои байни хонандагон ва фароҳам овардани вазъиятҳои таълимию муоширатӣ зоҳир мегардад» [186]. Дар чунин шароит хонандагон имконият пайдо мекунанд, ки воситаҳои забониро барои баёни мақсад, посух додан ба ҳамсухбат ва идома додани муошират истифода баранд.

Вазифаи психологӣ бо фароҳам овардани омодагии равонӣ ба фаъолияти нутқӣ, коҳиш додани тарси хато ва ташкили муҳити нисбатан озоди муошират алоқаманд мебошад. Истифодаи вазъиятҳои ба ҳаёти воқеӣ наздик метавонад ба хонанда кумак намояд, ки донишу малакаҳои худро дар шароити нисбатан табиӣ истифода барад.

«Вазифаи инкишофдиҳанда дар рушди сифатҳои шахсӣ, аз ҷумла мустақилият, ташаббускорӣ, қобилияти эҷодӣ, худназоратӣ ва омодагӣ ба қабули қарор зоҳир мегардад» [199, с. 17].

Мавқеъ ва нақши бозӣ дар раванди таълим, инчунин дараҷаи ҳамоҳангии ҷузъҳои бозӣ бо вазифаҳои дидактикӣ, дар бисёр маврид аз омодагии касбии омӯзгор, дониши ӯ оид ба хусусият, вазифа ва намудҳои бозӣҳои таълимӣ вобаста мебошад.

Бозии таълимӣ фаъолияти махсус ташкилшуда мебошад, ки метавонад шиддати муайяни зеҳнӣ ва эҳсосиро тақозо намояд. Дар чунин фаъолият иштирокчиён вазифаи мушаххасро иҷро карда, вобаста ба сохтори бозӣ нақш, мақом ё вазифаи муайянро ба уҳда мегиранд. М.Ф. Стронин дар таҳқиқоти худ оид ба бозӣҳои таълимӣ дар дарсҳои забони

англисӣ ба он ишора менамояд, ки «дар рафти бозӣ имконияти такроркунии намунаи шифоҳӣ ба вазъияти воқеӣ наздик кардашуда иҷро мегардад, ки он проблемаи эмотсиониро ҳал намуда, барои нутқи фасеҳ ва раво замина фароҳам меорад» [180, с. 103].

Дар ташкили бозӣ дар синфхона омӯзгор нақши муҳим дорад. Ӯ бояд мақсад ва вазифаи бозиро дақиқ муайян намуда, ҷараёни онро пешакӣ тарҳрезӣ кунад, қоидаҳо ва нақшхоро равшан созад ва фаъолияти иштирокчиёро оқилона идора намояд. Дараҷаи содагӣ ё мураккабии бозӣ аз хусусияти он, шароити синфхона, сатҳи омодагии хонандагон ва хусусияти муносибати омӯзгор бо таълимгирандагон вобаста мебошад.

М.Ф. Стронин дар таҳқиқоти худ қайд намудааст, ки: «Бозӣ дар дарси забони хориҷӣ хеле муфид бошад ҳам, ҳамон вақт натиҷа медиҳад, ки агар талаботҳои зерин ба назар гирифта шаванд:

- дар раванди бозӣ истифодаи вақт сарфакорона бошад ва барои ҳалли супоришҳои таълимӣ нигаронида шавад;
- бозӣ ҳама вақт дорои хусусияти идорашавандагӣ ва танзимшавандагӣ дошта бошад, то ки он аз назорат дур нашуда, раванди дарсро вайрон насозад;
- ҳолати шиддатнокӣ коҳиш ёфта, фаъолнокии донишандӯзон афзоиш ёбад;
- манфиати таълимӣ дар мадди дуҷум қарор гирифта, дар мадди аввал лаҳзаҳои бозӣ аввалиндараҷа гузошта шавад, то ки бозӣ ҳам таълимӣ ва ҳам дилхушкунанда гардад;
- ба бозӣ ҳамаи хонандагон ҷалб карда шаванд» [180, с. 126].

«Дар масъалаи таснифи бозиҳо дар адабиёти илмӣ равишҳои гуногун мавҷуданд. Таснифоти пешниҳодшуда одатан хусусияти шартӣ доранд, зеро муҳаққиқон бозиҳоро вобаста ба мақсади таҳқиқ, меёри интиҳоб ва хусусияти фаъолияти таълимӣ гурӯҳбандӣ менамоянд» [133].

Муҳаққиқон дар доираи методикаи таълими забонҳои хориҷӣ бозиҳоро, аз ҷумла, ба бозиҳои забонӣ ва бозиҳои коммуникативӣ ҷудо мекунад. Ба андешаи онҳо: «ба бозиҳои забон он бозиҳоро нисбат додан мумкин аст, ки дар вақти иҷрои он коркарди маводи забонӣ дар дараҷаи грамматикӣ ё лексикӣ амалӣ карда мешавад. Ба бозиҳои коммуникативӣ бозиҳое нисбат дода мешаванд, ки дар вақти гузаронидани онҳо омӯзгор ба хусусият, мазмун ва усули ҳакмории нутқӣ даҳолат карда наметавонад ва хонандагон намунаи нутқиро худ интихоб намуда, баён менамоянд» [69 с.60]. Фарқияти мазкур барои методикаи таълими забони англисӣ аҳамияти муҳим дорад. Агар дар бозии забонӣ диққати асосӣ ба дурустии истифодаи воҳидҳои забонӣ равона шавад, дар бозии коммуникативӣ бештар мақсаднокӣ, маънодорӣ ва самаранокии муошират аҳамият пайдо мекунад. Аз ин лиҳоз, ҳар ду намуди бозӣ метавонанд вобаста ба марҳилаи таълим ва вазифаи мушаххаси дарс дар низоми методи таълими забони англисӣ мақоми худро дошта бошанд.

Ба гурӯҳи дигари бозиҳои таълимӣ муҳаққиқон бозиҳои ҳамкорӣ ва бозиҳои мусобиқавиро мансуб медонанд. Дар бозиҳои ҳамкорӣ барои ҳалли вазифаи гузошташуда фаъолияти муштарак ва ҳамоҳангсозии амали иштирокчиён аҳамияти асосӣ дорад. Дар бозиҳои мусобиқавӣ бошад, унсури рақобат байни иштирокчиён ё гурӯҳҳо мавқеи бештар пайдо мекунад. Аммо бояд онро махсус қайд намуд, ки: «ҳамаи намудҳои бозиҳои гурӯҳӣ хусусияти мусобиқавиро доро мебошанд, зеро бозӣ ин худ хусусияти мусобиқа ё худ рақобатро дошта, дар он бартарии инфиродии ҳар як иштироккунанда ошкор карда мешавад» [25, с. 114].

Ба ақидаи А.Нарматова, бозиҳоро, ки омӯзгор дар ҷараёни омӯзиши забони хориҷӣ истифода мебаранд, метавон ба таври зерин гурӯҳбандӣ намуд:

- «Бозиҳои кортӣ: домино, квартет, бозиҳои хотира.
- Бозиҳо бо мукаабҳо: тасрифи сифатҳо ё ҷонишинҳо.

- Бозиҳои рӯимизӣ: нақшаи шаҳр, бозии «Морча» (змейка).
- Бозиҳои хотира: бозиҳои меморӣ.
- Бозиҳои имло ва расмкашӣ: диктанти визуалӣ, мувофиқаткунӣ, ҷумлаи «моршакл», «доминои калимаҳо», муаммои ҳичоҳо, бозии «Чаро? – Барои он ки...».
- Бозиҳои ҳаракатӣ: бозиҳо бо тӯб.
- Бозиҳои муаммоӣ: бозиҳои пинҳоншавӣ, муаммоҳо, кроссвордҳо.
- Бозиҳои пантомимавӣ: пантомимаи гурӯҳӣ ё ҷуфтӣ» [138, с. 290].

М.Ф. Стронин, ки масъалаи истифодаи бозиҳои таълимиро дар дарсҳои забони англисӣ мавриди омӯзиш қарор додааст, таснифоти махсуси онҳоро пешниҳод менамояд: «Гурӯҳи якуми таснифот *бозиҳои грамматикӣ*, овозӣ, орфографиро дар бар гирифта, барои ташаккул додани малакаҳои забонӣ нигаронида шудааст. Муҳаққиқ ин гурӯҳи бозиҳоро «Бозиҳои омодагирӣ» унвон гузоштааст. Тибқи андешаи муаллиф, азхудкунии маводи грамматикӣ ин гузариш ба нутқи ғайбӣ мебошад. Маълум аст, ки машқи хонандагон дар мавриди сохторҳои грамматикӣ, ки такрори зиёдро талаб мекунад, бо дилгиркунандагӣ хонандагонро зуд хаста менамояд ва ҳаловат намеорад. Бозӣ бошад, дар навбати худ кори дилгиркунандаро шавқовар ва дилхушкунанда мебошад» [180, с. 62].

«Шарҳи маводи грамматикиро метавон бо унсурҳои гуногуни эҷодӣ дар машғулиятҳо ба таври самаранок пайваست намуд. Ба чунин унсурҳои бозиҳои нақшӣ, саҳнагузори маводи таълимӣ, муносибати эҷодӣ ба матнҳои адабӣ, тасвири мусаввараҳо, ташкили муҳоҷисаҳо ва вазъиятҳои коммуникативӣ дохил мешаванд. Истифодаи чунин шаклу усулҳои ғайбӣ донишҷӯёнро ба баёни андеша ва нуқтаи назари шахсӣ, изҳори озодонаи фикр, инчунин анҷом додани амалҳои мустақилона водор месозад» [140]. Яъне, бозиҳои грамматикӣ барои азхуд намудани

сохторҳои грамматикӣ ва истифода бурдани онҳо дар нутқ мусоидат менамоянд.

Бозиҳои лексикӣ ба азхудкунии, ғаългардонӣ ва истифодаи воҳидҳои луғавӣ равона гардида, барои васеъ намудани захираи луғавии хонандагон ва истифодаи мақсадноки калимаҳо дар нутқ шароит фароҳам меоранд.

«Методистон малакаҳои фонетикиро ба ду гурӯҳи асосӣ ҷудо менамоянд: малакаҳои шунавоӣ-талаффузӣ ва оҳангӣ-интонатсионӣ. Барои ташаккул ва тақмили онҳо кори мунтазам ҷиҳати аз худ намудани талаффузи дуруст зарур мебошад. Чунин кор доништан ва риоя намудани меъёрҳои дурусти оҳангнокии нутқ, таваққуфгузорӣ, задаи калимаҳо ва артикулятсияи овозҳоро дар бар мегирад. Дар сурати ба таври мунтазам анҷом надодани чунин кор малакаҳои ташаккулёфтаи талаффузӣ метавонанд дар шароити набудани муҳити забонӣ дар марҳилаҳои минбаъдаи омӯзиши забони хориҷӣ зуд суст ё аз даст дода шаванд. Илова бар ин, агар одатҳои нодурусти талаффуз дар марҳилаи ибтидоии омӯзиш сари вақт бартараф карда нашаванд, ислоҳи онҳо дар марҳилаҳои минбаъда хеле душвор мегардад» [154]. Айнан бозиҳои фонетикӣ барои ташаккул ва тақмили малакаҳои талаффуз, фарқгузориҳои садоҳо, риояи зада ва оҳанги нутқ истифода мешаванд. Онҳо махсусан дар марҳилаҳои ибтидоии омӯзиши забони хориҷӣ аҳамияти бештар доранд.

«Бозиҳои орфографӣ ба ташаккули малакаҳои дурусти навишт, азхудкунии шакли графикии калимаҳо ва таҳкими қоидаҳои имло равона мешаванд. Чунин бозиҳо метавонанд ҳам дар марҳилаи ибтидоии омӯзиш ва ҳам дар марҳилаҳои минбаъда барои такрор ва таҳкими малакаҳои забонӣ истифода шаванд» [204, с. 159].

Гурӯҳи дуҷуми таснифоти М.Ф. Стронинро бозиҳои эҷодӣ ташкил медиҳанд, ки чунинанд: «мақсади асосии онҳо рушди минбаъдаи маҳорату малакаҳои нутқӣ ва фароҳам овардани имконият барои

истифодаи мустақилонаи воситаҳои забонӣ мебошад. Дар чунин бозиҳо хонандагон сохтор ё воҳиди муайяни забониро такрор меkunанд ва барои ҳалли вазифаи коммуникативӣ мустақилона воситаҳои мувофиқи забониро интихоб менамоянд» [180, с. 67]. Аз ин ҷиҳат, бозиҳои эҷодӣ метавонанд барои ташаккули мустақилияти нутқӣ, қобилияти қабули қарор ва истифодаи донишҳои забонӣ дар вазъиятҳои тағйирёбандаи муоширатӣ аҳамияти махсус дошта бошанд.

Дар шароити муосири таълими забонҳои хориҷӣ истифодаи унсурҳои фарҳангӣ ва фаъолияти бозӣ метавонад ба баланд гардидани таваҷҷуҳи хонандагон ба забон ва фарҳанги омӯхташаванда мусоидат намояд. Тавре ки дар адабиёти методӣ таъкид мегардад: «Ноил гардидан ба салоҳияти иҷтимоию фарҳангӣ тавассути фаъолгардони фаъолияти донишҷӯён дар асоси истифодаи таълими вазъиятӣ-шартии забон бо ёрии машқҳои коммуникативӣ имконпазир мебошад, ки ба қатори онҳо бозиҳои нақшӣ низ дохил мешаванд. Бозии нақширо метавон ҳамчун шакли моделсозии тақлидии шароит ва вазъиятҳои фаъолияти касбии минбаъда муайян намуд. Дар ҷараёни татбиқи он иштирокчиён малака ва маҳорати касбмехвари худро ташаккул дода, такмил медиҳанд, ки ин ҷанбаи муҳтавои омодагии забонии донишҷӯёнро дар муассисаи таҳсилоти олии касбӣ инъикос менамояд» [17, с.195]. Бо вуҷуди ин, ҷалби хонанда ба фарҳанги дигар набояд бо фаъолияти бозӣ маҳдуд карда шавад, зеро бозӣ дар ин раванд яке аз воситаҳои методии ташкили таҷрибаи муоширати фарҳангӣ мебошад.

Аҳамияти ҷанбаҳои психологӣ ва маърифатии бозӣ дар осори муҳаққиқони соҳаи педагогика ва психология ба таври васеъ инъикос ёфтааст. Дар анъанаи илмии рус ва кишварҳои пасошӯравӣ масъалаҳои фаъолияти бозӣ дар корҳои Д.Б. Элкони [210], С.А. Шмаков [203] ва дигар муҳаққиқон мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Дар таҳқиқоти

онҳо бозӣ ҳамчун фаъолияти дорои имкониятҳои маърифатӣ, иҷтимоӣ, тарбиявӣ ва инкишофдиҳанда баррасӣ мешавад.

Таҳлили адабиёти методӣ нишон медиҳад, ки масъалаи истифодаи технологияҳо ва шаклҳои бозӣ дар таълими забонҳои хориҷӣ то имрӯз аҳамияти худро нигоҳ доштааст. Ин пеш аз ҳама бо зарурати фаъолгардонии фаъолияти хонандагон, баланд бардоштани ангезаи омӯзишӣ ва фароҳам овардани шароити бештар барои истифодаи амалии забон алоқаманд мебошад.

Бозиҳои забонӣ метавонанд ҳамчун маводи махсуси дидактикӣ ва воситаи ташкили фаъолияти таълимӣ истифода шаванд. Арзиши онҳо натавонанд дар хусусияти шавқовар будани фаъолияти бозӣ маҳдуд мегардад. Ҳангоми ташкили дуруст онҳо метавонанд барои азхудкунӣ ва таҳкими донишҳои забонӣ, рушди захираи луғавӣ, малакаҳои муоширатӣ, хотира, тахайюл ва фаъолияти эҷодии хонандагон шароити фароҳам оваранд.

Дар баробари ин, истифодаи унсурҳои кишваршиносӣ ва фарҳангӣ дар бозиҳои таълимӣ метавонад ба васеъ гардидани донишҳои хонандагон оид ба ҷомеа, анъанаҳо ва хусусиятҳои фарҳангии кишварҳои забони омӯхташаванда мусоидат намояд. Аммо даъво дар бораи он ки тавассути бозӣ дар муҳлати кӯтоҳ ҳаҷми зиёди иттилооти лингвокишваршиносӣ ҳатман аз худ карда мешавад, танҳо дар сурати мавҷуд будани далелҳои таҷрибавӣ асоснок буда метавонад.

Азбаски яке аз мақсадҳои асосии таълими забони хориҷӣ ташаккули қобилияти муоширатӣ мебошад, фаъолияти бозӣ бояд на танҳо шавқовар, балки аз ҷиҳати методӣ мақсаднок бошад. Муҳим он аст, ки ҷалби хонанда ба бозӣ тадриҷан ба фаъолияти таълимӣ ва муоширатӣ табдил ёбад. Яъне хонанда бояд дар раванди бозӣ на танҳо иштирок намояд, балки воситаҳои забониро барои иҷрои вазифаи мушаххас истифода барад.

Бозӣ, мисли дигар шаклҳои фаъолияти таълимӣ, бояд дар асоси принципҳо ва талаботи муайян ташкил карда шавад. Самаранокии он ба он вобаста аст, ки омӯзгор то чӣ андоза мақсад, мазмун, қоидаҳо, тарзи иштирок ва натиҷаи интизоршавандаро дуруст муайян кардааст.

Мо дар яке аз мақолаҳои худ нисбат ба ташкили бозиҳои лингвистӣ чунин талаботро пешниҳод намудаем:

«–дастрас ва фаҳмо будани мазмуну қоидаҳои бозӣ барои ҳамаи иштирокчиён;

– ҳолиб ва аз ҷиҳати эстетикӣ мувофиқ будани маводи бозӣ;

– фароҳам овардани имконият барои интихоби амал ва роҳҳои иҷрои вазифа;

– муносибати таҳаммулпазирона ба хато ҳамчун ҷузъи табиии раванди омӯзиш;

– ҳалби фаъоли ҳамаи иштирокчиён;

– истифодаи оқилонаи унсуре рақобат» [197].

Шарти иҷрои вазифаи бозӣ бояд равшан, фаҳмо ва барои хонандагон ҳолиб бошад. Дастурамал бояд тавре пешниҳод карда шавад, ки таълимгирандагон тарзи иштирок, қоидаҳо ва натиҷаи интизоршавандаро дарк намоянд. Ҳамзамон, ҳолибияти бозӣ ба вазифаи бозигарона ва вазифаи таълимӣ бояд мутобиқ бошанд.

Бозиҳои лингвистӣ бояд бо назардошти имкониятҳои инфиродии хонандагон ташкил карда шаванд. Барои ин омӯзгор метавонад вазифаҳоро аз рӯйи сатҳи мураккабӣ фарқгузорӣ намуда, нақшҳои гуногун пешниҳод кунад ва барои иштироки ҳар як хонанда шароит фароҳам оварад. Чунин муносибат ба он мусоидат менамояд, ки таълимгирандагон вобаста ба сатҳи омодагии худ дар фаъолияти бозӣ иштирок намуда, қобилият, дониш ва малакаҳои худро зоҳир намоянд.

Таҷрибаи муваффақонаи иштирок дар бозӣ ва арзёбии мусбати натиҷаи фаъолияти хонанда метавонад ангезаи ўро барои иштироки

минбаъда тақвият бахшад. Бо вучуди ин, ҳадафи асосӣ набояд танҳо ғолибият ё гирифтани таҳсин бошад. Аз нуқтаи назари педагогӣ муҳим он аст, ки хонанда дар ҷараёни бозӣ дониш ва малакаҳои забони хуро истифода барад, хатоҳоро дарк намояд ва таҷрибаи нави муоширатӣ ба даст орад.

Яке аз талаботи муҳими ташкили бозиҳои лингвистӣ ҷолибият ва мувофиқати шакли пешниҳоди онҳо ба мақсади дидактикӣ мебошад. Ҷолибияти бозӣ на танҳо тавассути мазмун, балки бо тарзи пешниҳоди маводи таълимӣ, воситаҳои аёни ва хусусияти ташкили фаъолияти хонандагон таъмин карда мешавад. Бо ин мақсад метавон аз ҳикояҳои кӯтоҳ, чистонҳо, зарбулмасалҳо, тезгӯякҳо, расму тасвирҳо, нақшаҳо ва дигар маводи дидактикӣ истифода намуд. Чунин воситаҳо дар сурати мувофиқ будан ба мақсад ва мазмуни дарс метавонанд тавачҷуҳи хонандагонро ба фаъолияти бозӣ ҷалб намоянд.

Ороиши муҳити таълимӣ ва интиҳоби воситаҳои дидактикӣ низ бояд ба хусусияти бозӣ мутобиқ бошад. Аммо истифодаи воситаҳои аёни набояд ба худ мақсад табдил ёбад. Вазифаи асосии онҳо дастгирии фаъолияти маърифатӣ ва нутқии хонандагон, осон намудани дарки супориш ва фароҳам овардани муҳити мусоиди психологӣ мебошад. Дар чунин шароит эҳтимоли коҳиш ёфтани шиддати эҳсосӣ ва афзоиш ёфтани иштироки фаъоли хонандагон бештар мегардад.

Масъалаи ислоҳи хатоҳои забонӣ дар ҷараёни бозиҳои лингвистӣ аҳаммияти махсуси методӣ дорад. Ислоҳи ҳар як хато дар лаҳзаи содиршудани он на ҳамеша мувофиқи мақсад мебошад, зеро даҳлати пайваستاи омӯзгор метавонад ҷараёни табиӣи бозӣ ва муоширатро ҳалалдор намуда, фаъолияти нутқии хонандаро маҳдуд созад. Аз ин рӯ, тарзи ислоҳи хато бояд вобаста ба мақсади бозӣ, хусусияти супориш ва навъи хатои содиршуда интиҳоб карда шавад.

Агар мақсади асосии бозӣ рушди озодии нутқ ва фаъолияти коммуникативӣ бошад, омӯзгор метавонад қисми хатоҳои ғайримонешавандаро сабт намуда, баъди анҷоми бозӣ онҳоро мавриди таҳлил қарор диҳад. Аммо агар хато ба фаҳмиши маъно ҳалал расонад ё мақсади ҳуди бозӣ тамрини шакли мушаххаси фонетикӣ, лексикӣ ё грамматикӣ бошад, ислоҳи саривақтии он метавонад зарур гардад. Ҳамин тариқ, интиҳоби байни ислоҳи фаврӣ ва ислоҳи мавқуфгузошта бояд аз вазифаи методии бозӣ вобаста бошад.

Ҳангоми ҷамъбасти натиҷаҳо омӯзгор метавонад хатоҳои бештар такроршавандаро таҳлил намуда, роҳҳои дурусти истифодаи воҳидҳои забониро нишон диҳад. Дар ин маврид лозим аст, ки арзёбӣ ба муайян намудани пешрафт, ошкор сохтани мушкилот ва пешниҳоди роҳи ислоҳи онҳо равона карда шавад. Ба хонанда фароҳам овардани имконияти худислоҳкунӣ ва ҷустуҷӯи мустақилонаи варианти дуруст метавонад ба рушди худназоратӣ ва эътимод ба қобилияти худ мусоидат намояд.

Дар таълими коммуникативии забони хориҷӣ хато ҳамчун падидаи табиӣ раванди азхудкунии забон баррасӣ шуда метавонад. Аз ин рӯ, муҳити бозӣ бояд ба хонанда ёрӣ диҳад, ки бе тарси аз ҳад зиёди хато кардан дар фаъолияти нутқӣ иштирок намояд. Чунин муносибат барои ташаккули фазои мусоиди психологӣ ва фаъл гардидани ташаббуси нутқии таълимгирандагон аҳаммият дорад.

«Дар баробари ҳамкорӣ, мусобиқа низ метавонад ҳамчун яке аз шаклҳои ташкили фаъолияти бозӣ истифода шавад» [186, с.120]. Дар адабиёти методӣ таъкид мегардад, ки «Мусобиқа ҳамчун шакли гузаронидани бозӣ дараҷаи баланди қобилияти зеҳнӣ ва донишдони иттилооти зиёди лингвистӣ-кишваршиносиро нишон медиҳад. Истифодаи зиёди зарбулмасалҳо, тезгӯякҳо, шеърӣ суруд, номҳои ҷуғрофӣ, намунаҳои матнҳо ба натиҷаи дидактикии бозиҳо таъсири зиёд мебахшанд. Бештари бозиҳо, ки хусусияти мусобиқаи гурӯҳиро доранд,

барои нишон додани қобилияти эҷодии инфиродии хонандагон мусоидат менамояд, ҳисси масъулиятро дар ширкаткугнандагони бозӣ боло мебардоранд ва онҳо ба натиҷаи бозӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир менамоянд» [193, с. 278].

Бо вучуди ин, унсури мусобиқа бояд аз ҷониби омӯзгор мақсаднок ва боэҳтиёт истифода шавад. Рақобати аз ҳад зиёд метавонад таваҷҷуҳи хонандагонро аз вазифаи таълимӣ ба танҳо ғолиб омадан равона созад. Бинобар ин, дар бозиҳои мусобиқавӣ бояд байни рақобат ва ҳамкорӣ, инчунин байни натиҷаи бозӣ ва натиҷаи таълимӣ тавозун таъмин карда шавад.

Меъёрҳои арзёбии фаъолияти бозӣ бояд пешакӣ муайян гардида, ба мақсад ва хусусияти бозӣ мувофиқат намоянд. Вобаста ба намуди бозӣ чунин нишондиҳандаҳо метавонанд ба назар гирифта шаванд:

- дурустии фонетикӣ ва орфоэпии нутқ;
- дурустии истифодаи воҳидҳои лексикӣ ва сохторҳои грамматикӣ;
- мувофиқати нутқ ба вазъият ва мақсади муошират;
- пуррагӣ ва саҳеҳии мазмунӣ ҷавоб;
- мустақилият дар интихоби воситаҳои забонӣ;
- суръат ва сифати иҷрои супориш, агар онҳо ба мақсади бозӣ мувофиқ бошанд;
- фаъолнокӣ ва саҳми иштирокчи дар фаъолияти ҷуфтӣ ё гурӯҳӣ.

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки мақсади бозиҳои лингвистӣ вобаста ба намуд ва вазифаи дидактикии онҳо метавонад гуногун бошад. Бозиҳои фонетикӣ, лексикӣ, грамматикӣ ва орфографӣ пеш аз ҳама ба ташаккули ҷузъҳои муайяни салоҳияти забонӣ, бозиҳои нутқӣ бошад, ба рушди қобилияти истифодаи воситаҳои забонӣ дар фаъолияти муоширатӣ равона мегарданд. Дар сурати истифодаи бонизом ва пайдарпайи онҳо ин намудҳои бозӣ метавонанд ба таълимгирандагон дар маҷмӯъ ба ташаккул ва рушди салоҳияти муоширатӣ бо забони хориҷӣ мусоидат намоянд.

1.2. Технологияи истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ дар шароити дузабонӣ

Яке аз вазифаҳои муҳимми омӯзгор ин ташкили раванди таълим ба он тарз мебошад, ки фаъолияти маърифатӣ ва нутқии хонандагонро фаъол гардонид, шавқу рағбати онҳоро ба омӯзиши забони англисӣ нигоҳ дорад. Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таълими забони англисӣ бояд барои азхуд намудани донишҳои забонӣ ва ташаккули маҳорату малакаҳои истифодаи онҳо дар фаъолияти нутқӣ шароити зарурӣ фароҳам оварад. Аз ин лиҳоз, вазифаи омӯзгор пешниҳоди маводи забонӣ ва ташкили муҳити фаъоли таълимию муоширатӣ мебошад.

Яке аз воситаҳои, ки метавонад барои ҳалли ин вазифа истифода шавад, бозии дидактикӣ мебошад. Ба ақидаи олимон: «Яке аз усулҳои хеле муфиди омӯзонидани муошират бо забони англисӣ ин бозиҳои дидактикӣ ба шумор мераванд, зеро онҳо таълимро ба фаъолияти нутқ наздик менамоянд ва ба меъёрҳои табиӣ мувофиқ менамоянд. Ҳамчунин, малакаи муоширатро ташаккул дода, ба азхудкунии забон мусоидат намуда, самти амалии таълимро таъмин менамоянд. Бозиҳои дидактикӣ барои сохтани муносибати гуногун, ки одамон дар ҳаёти воқеӣ рӯ ба рӯ мешаванд, мусоидат менамоянд» [117, с.87].

Дар марҳилаи ибтидоии таълими забони англисӣ ташаккули малакаҳои фонетикӣ яке аз вазифаҳои муҳим ба ҳисоб меравад. Аммо такрори якранги садоҳо ва намунаҳои талаффуз метавонад тадриҷан таваҷҷуҳи хонандагони хурдсолро коҳиш диҳад. Бинобар ин хуб мебуд, ки: «ба хонандагони хурдсол пешниҳод гардад, ки худро дар мавқеи омӯзгор тасаввур кунанд. Ба синф қаҳрамони дӯстдоштаи хонандагон омада дар якҷоягӣ бо хонандагон ба омӯзиши забони англисӣ шуруъ менамояд. Акнун хонандагон аҳлона ва бо самимият дар якҷоягӣ бо қаҳрамони дӯстдошта ба омӯзиши забони англисӣ бо ҳавас шуруъ менамоянд. Қаҳрамон ба хонандагон аломатҳои талаффузро нишон

медиҳад ва хонанда онро номбар мекунад. Барои маълум гардидани он, ки хонандагон мавзӯро дуруст аз худ намудаанд, қаҳрамон баъзан қасдан ба хатой роҳ медиҳад. Агар овоз дуруст талаффуз шуда бошад, хонанда хомӯш меистад, агар хато бошад, онҳо қарсак мезананд» [198, с. 134].

Ба андешаи Г.Р. Кинзйбаева, «Принсипҳои гурӯҳбандии бозиҳо ба шароити педагогии ташаккули фаъолияти маърифатӣ асос ёфтаанд. Аз ин рӯ, бозиҳои фонетикӣ дар дарсҳои забони англисӣ ба гурӯҳҳои зерин ҷудо карда мешаванд: бозӣҳое, ки равандҳои психикии маърифатиро инкишоф медиҳанд; бозӣҳое, ки ба ташаккули салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ мусоидат мекунанд; бозӣҳое, ки тасаввуротро дар бораи олами предметӣ ташаккул медиҳанд; инчунин бозӣҳое, ки эҳсосоти эмотсионалӣ-эстетикиро инкишоф медиҳанд. Ин таснифи аввал мебошад. Аммо, ба назари мо, барои кор бо кӯдакон таснифи дуюм – аз рӯйи мавзӯҳои таълимӣ – бештар мувофиқ ва қулай мебошад. Таснифи сеюм ба намудҳои бозиҳо асос меёбад. Ба бозиҳои фонетикӣ, ки барои дарсҳои забони англисӣ дар синфҳои ибтидоӣ бештар мувофиқанд, пеш аз ҳама, шеърҳо, мақолу зарбулмасалҳо, бозиҳои тақлидӣ, бозиҳои муаммой, бозиҳои рақобатӣ, бозиҳо бо ашё, бозиҳои лото бо овозҳо ва бозиҳо барои рушди диққат дохил мешаванд» [93, с. 37-38]. Фаъолияти бозӣ метавонад диққати фонетикӣ хонандагонро фаъол намуда, онҳоро ба фарқгузорӣ ва назорати дурустии талаффуз ҷалб намояд.

Бозиҳои дидактикӣ инчунин дар ташаккули малакаҳои лексикӣ истифода мешаванд. Дар ин маврид муҳим аст, ки калимаҳои нав дар вазъияти муайяни шартӣ истифода гарданд. Масалан: «барои омӯзиши мавзӯи “Fruit” дар синф “shop”, яъне мағозаи шартӣ кушода мешавад. Дар рафи мағоза маҳсулоти гуногун гузошта шудааст ва хонанда аз мағоза чизе харид карда, номи маҳсулотро ба забони англисӣ номбар менамояд» [196, с. 39]. Арзиши методии чунин бозӣ дар он аст, ки воҳиди

лексикӣ аз объекти танҳо азёдкунӣ ба воситаи иҷрои вазифаи муоширатӣ табдил меёбад. Агар бозӣ бо саволу ҷавоб, дархост, муайян намудани миқдор ё нарх ва дигар амалҳои нутқӣ пурра карда шавад, имконияти истифодаи луғат дар сохторҳои нисбатан табиӣ муошират зиёд мегардад.

Дар ташкили бозиҳои дидактикӣ воситаҳои аёни низ аҳаммияти муайян доранд. Расмҳо, кортҳо, ашё ва дигар маводи дидактикӣ метавонанд барои эҷоди вазъияти бозӣ ва муайян намудани нақшҳои иштирокчиён истифода шаванд. Масалан, дар асоси расме, ки вазъияти муайяни муоширатиро инъикос менамояд, ба хонандагон пешниҳод кардан мумкин аст, ки нақшҳои қаҳрамонони онро иҷро намоянд ва байни худ муколама ташкил кунанд. Чунин шакли фаъолият махсусан барои хонандагони синни хурди мактабӣ мувофиқ буда метавонад, зеро тақлид, нақшофарӣ ва фаъолияти ҳаёли ба хусусиятҳои синнусоли онҳо наздик аст. Аммо арзиши дидактикии нақшофарӣ танҳо бо шавқовар будани он маҳдуд намегардад. Муҳим он аст, ки хонанда ҳангоми иҷрои нақш барои расидан ба мақсади муайян аз воситаҳои забони англисӣ истифода намояд.

Бозӣ кӯшиши хонандагонро ба робитаи мутақобила бо омӯзгор фаъол менамояд, монсаи анъанавии дар байни омӯзгор ва хонанда вучуд доштара барҳам медиҳад. Дар ин вақт бозӣ ба хонандагон ҳисси боварӣ ба худро таъмин менамояд. Дар ин бозиҳо ҳар як хонанда мавқеи худро дошта, дар вақти муошират ҳамсӯҳбати фаъол аст.

Бояд махсус қайд намоем, ки: «бозиҳои дидактикӣ ва супоришҳои ба бозӣ алоқаманд усули самарабахши таълим маҳсуб меёбанд. Хонандагон маводи азхудкардаи худро дар вазъияти ба воқеият наздик истифода менамоянд ва хоҳ-нохоҳ ба инкишофи ташаббуси нутқӣ мусоидат намуда, майлу рағбати табиӣ коммуникативиро афзоиш медиҳад. Бе шубҳа дар

вақти бозӣ дар дараҷаи зиёд ба хотиргирии беихтиёр сураи мегирад» [268, с. 200].

Бозиҳои дидактикӣ ва супоришҳои бозигарона фаъолияти нутқӣ ва фикрронии хонандагонро ташаккул медиҳанд. Онҳо дар як вақт ҳавасмандии хонандагонро зиёд менамоянд ва дар хонандагон хоҳиши муошират намудан бо забони англисӣ дар синф ва берун аз он бештар пайдо мешавад. Вобаста ба бозӣ И. А. Малинина ибраз медиҳад, ки: «аз истифодаи он ҳавасмандии дохилии омӯзиши забони англисӣ ба вуҷуд меояд. Ба ғайр аз мақсади таълимӣ доштан бозиҳо вазифаҳои тарбиявиро низ иҷро менамоянд. Чунин, дар бозии истифодаи телефон ба хонандагон омӯзонида мешавад, ки бо илтифот тавассути телефон муошират намоянд. Ба ғайр аз ин, тавассути бозиҳо, нақшофарӣ ва супоришҳо дар хонандагон чунин сифатҳо ба мисли ҳушмуомилагӣ, малакаи муошират, рафоқат, ҳисси масъулият нисбати рафиқ ташаккул меёбад» [125, с. 167]. Воқеан, дарсҳои таълимӣ бо истифодаи бозиҳои дидактикии хеле зинда, бо эҳсосот, бо фаъолнокии зиёди хонандагон дар фазои ҳубу озоди психологӣ гузаронида мешаванд.

Самаранокии омӯзиши забони англисӣ дар ҷаҳони муосир ин, пеш аз ҳама, азҳудкунии малакаҳои нутқӣ ба шумор меравад. Зеро чунин малакаҳо асоси муоширати бомуваффақиятро таъмин менамоянд. Барои дар ташаккули малакаҳои лексикӣ-грамматикӣ ба мақсади натиҷабаррасидан бояд бозиҳои дидактикиро бомақсад истифода намуд. Онҳо дар омӯхтани овозҳо ва имло, инчунин аз худ кардани маводи таълимӣ кумак мерасонанд. Ин аст, ки тавассути бозиҳои дидактикӣ салоҳияти забониву муоширатии хонандагон ташаккул меёбад.

Муҳаққиқон қайд менамоянд, ки «барои он ки бозиҳои дидактикӣ дар дарс натиҷаи мусбат диҳанд, бояд чунин талабот иҷро карда шавад: – омодагии хонандагон ба бозии дидактикӣ (ҳар як хонанда бояд қоидаи бозиро аз худ кунад, мақсади онро аниқ дарк намояд, натиҷаи ниҳой,

мунтазамии фаъолиятро дарк намояд ва дониши кофӣ барои гузаронидани бозӣ дошта бошад);

– таъмин намудани ҳар як хонанда бо маводи дидактикӣ;

– гузориши аниқӣ вазифаҳои бозии дидактикӣ;

– фаҳмиши аниқӣ бозӣ;

– бозиҳои мураккаби дидактикиро бояд марҳила ба марҳила гузаронид то вақте ки хонандагон фаъолияти алоҳидаро аз худ намоянд ва минбаъд тамоми бозиро бо намунаҳояшон пешниҳод намуд;

– назорати ҷиддии фаъолияти хонандагон, бозиҳоро бояд дар вақташ иҷро намуд;

– ба таҳқири хонандагон роҳ дода нашавад (муқоисаи таҳқирона, баҳо барои нокомӣ, масҳара бояд комилан ҷой надошта бошад)» [177, с. 29].

Муваффақияти истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар раванди таълим ҳамчунин, дар маҳорати омӯзгор дар муайянкунии дараҷаи зарурати бозиҳо ва эътимод доштан ба он, ки хонандаҳо ҳатман ба мақсад мерасанд, инъикос меёбад. Муҳаққиқ В.И. Козлова: «бозиҳои дидактикиро ба синну соли хонанда мутобиқ мекунад ва дар хонандагон хоҳиши мусбат ва омодагӣ ба фаъолияти нутқиро муҳайё менамояд. Бозиҳои дидактикиро мунтазам ва мақсаднок дар ҳар як дарс аз вазъияти одӣ шуруъ намуда, оҳиста-оҳиста онҳоро гуногун ва мураккаб намудан шартӣ асосии комёб шудан аст» [98, с. 20].

Ба намудҳои асосии бозиҳои дидактикӣ, ки дар омӯзиши забони англисӣ истифода мешаванд, бозиҳои грамматикӣ, лексикӣ, фонетикӣ ва орфографӣ дохил мешаванд. Ҳамчунин, бозиҳо метавонанд хусусияти эҷодӣ дошта бошанд. Ба ин пеш аз ҳама, бозиҳои нақшофарӣ дохил мешаванд. Вазифаи асосии омӯзгор дар он аст, ки хонандагон бояд ба муҳити забонӣ ғӯта зананд ва дар онҳо маҳорати эҷодкорӣ, истифодаи малакаи нутқиро омӯзонад.

Ба андешаи муҳаққиқон, «мақсади асосии бозиҳои дидактикӣ инҳоянд:

- омӯзиши истифодаи намунаҳои нутқӣ;
- омӯзонидани истифодаи дониши грамматикӣ дар амалия;
- муҳайё намудани вазъият барои истифодаи сохторҳои грамматикӣ дар вазъияти воқеии ҳаётӣ» [156].

Дар идомаи таҳлил чанд намунаи истифодаи бозиҳои дидактикиро дар таълими забони англисӣ баррасӣ менамоем, ки онҳо аз сарчашмаҳои гуногун гирифта шудаанд [27], [43], [79].

1. Бозии «What is in my bag?»

Мақсад: таҳкими сохторҳои *there is / there are, have got / has got* ва фаъолгардонии луғат. Омӯзгор ашъҳоро дар ҷузвдон ҷойгир намуда, мепурсад: *What have I got in my bag?* ё *What is there in my bag?* Хонандагон бо истифода аз сохторҳои омӯхташуда ҷавоб медиҳанд. Бозӣ ба истифодаи ҳамзамони маводи грамматикӣ ва лексикӣ дар фаъолияти нутқӣ мусоидат мекунад.

2. Бозии «Write a Story»

Мақсад: рушди нутқи хаттӣ ва истифодаи эҷодии луғату грамматика. Хонандагон дар гурӯҳҳои хурд аз рӯйи расмҳо ё кортҳо бо истифода аз сохтори грамматикии муайян ҳикоя тартиб медиҳанд. Бозӣ ба рушди ҳамкорӣ, пайдарпайии фикр ва ташкили матни мантиқӣ мусоидат менамояд.

3. «Викторинаи луғавӣ»

Мақсад: такрор ва фаъолгардонии захираи луғавӣ. Хонандагон калима ё ибораро аз рӯйи расм муайян намуда, метавонанд муродиф, зидмаъно, ҷумла ё шакли хаттии онро пешниҳод кунанд. Ҷавобҳо аз рӯйи дурустии истифодаи воҳидҳои луғавӣ арзёбӣ мешаванд.

4. Бозии «Ball»

Мақсад: фаългардонии луғат ва рушди суръати бозёфти калима. Хонанда калимаеро мегӯяд ва тӯбро ба иштирокчии дигар медиҳад, ки бояд муодили англисӣ, муродиф, зидмаъно ё шакли мувофиқи онро пешниҳод намояд. Дар марҳилаи баъдӣ истифодаи калима дар ҷумла талаб карда мешавад.

5. Бозии «Tongue Twisters»

Мақсад: такмили талаффуз, ритм ва артикулятсия. Хонандагон тезгӯякҳои англисиро бо риояи талаффузи дуруст меҳонанд. Арзёбӣ аз рӯйи дурустӣ, раванӣ ва ритм сурат мегирад.

6. Бозии «Find a Rhyme»

Мақсад: рушди шунавоии фонематикӣ ва талаффуз. Омӯзгор калима пешниҳод мекунад ва хонандагон калимаи ҳамқофияро меёбанд: cat – hat, dog – frog, ball – wall. Бозӣ ба фарқгузориҳои шакли овозии калимаҳо мусоидат мекунад.

7. Бозии «How Many Words Can You Make from the Letters of the Word?»

Мақсад: таҳкими орфография ва луғат. Хонандагон аз ҳарфҳои калимаи додашуда ҳарчи бештар калимаҳои нави англисӣ месозанд. Ин фаъолият диққат ба сохтори графикии калима ва захираи луғавиро инкишоф медиҳад.

8. Бозии «What is Missing?»

Мақсад: таҳкими луғат, диққат ва хотираи визуалӣ. Хонандагон якчанд расмро мушоҳида мекунанд, баъд аз хориҷ шудани яке аз онҳо муайян мекунанд, ки кадом ашё нест: What is missing? – An apple is missing.

9. Бозии «Echo»

Мақсад: рушди шунавоӣ ва талаффуз. Омӯзгор садо, калима ё ибораро талаффуз мекунад ва хонандагон онро дуруст такрор менамоянд. Барои мураккаб намудани вазифа ҷуфтҳои фонетикии монанд, ба мисли ship – sheep, pen – pan, cat – cut истифода мешаванд.

10. Бозии «Show Me and Check»

Мақсад: такрори воҳидҳои луғавӣ. Хонанда расми мувофиқро интиҳоб намуда, калимаро талаффуз ё дар ҷумла истифода мебарад: This is a cat. The cat is black.

11. Бозии «What Can You Do?»

Мақсад: таҳкими сохтори I can... ва феълҳои амал. Хонанда нақши ҳайвон ё қаҳрамонро гирифта, ба саволи What can you do? ҷавоб медиҳад: I can jump. I can swim. Баъдан шаклҳои саволӣ ва ҷавобии can низ истифода мешаванд.

12. Бозии «Clever Parrot»

Мақсад: таҳкими номҳои рангҳо ва истифодаи сифатҳо. Омӯзгор таркиби нодуруст, масалан red snow-ро пешниҳод мекунад ва хонанда онро ислоҳ менамояд: white snow.

13. Бозии «London Bridge»

Мақсад: рушди саволу ҷавоб ва суръати вокуниши нутқӣ. Хонандагон саволҳои What is your name? How old are you? Where do you live? What do you like? ва монанди онҳоро ба ҳамдигар пешниҳод менамоянд.

14. Бозии «Shopping»

Мақсад: рушди нутқи муколимавӣ. Дар синф вазъияти шартии «мағоза» ташкил шуда, хонандагон нақши фурӯшанда ва харидорро иҷро менамоянд. Онҳо дархост, савол, ҷавоб, ном, миқдор ва нархи молро бо забони англисӣ истифода мебаранд. Бозӣ ба ташкили муоширати наздик ба ҳаёти воқеӣ мусоидат мекунад.

15. Бозии «I have ... too / I don't have ... either»

Мақсад: таҳкими сохторҳои I have / I have got ва истифодаи too, either. Як хонанда мегӯяд: I have a book, дигаре ҷавоб медиҳад: I have a book too. Ё: I don't have a tail – I don't have a tail either.

Аз гуфтаҳои боло, хусусан аз мақсади ҳар як бозии овардашуда маълум мешавад, ки бозиҳои дидактикӣ вобаста ба мақсад ба рушди малакаҳои фонетикӣ, орфографӣ, лексикӣ, грамматикӣ ва коммуникативӣ равона мешаванд. Ҳангоми интиҳоби бозӣ омӯзгор бояд

мақсади таълим, маводи забонӣ ва сатҳи омодагии хонандагонро ба назар гирад. Истифодаи мақсадноки онҳо ба фаъолгардонии фаъолияти таълимӣ, рушди нутқ ва ташкили муҳити мусоиди коммуникативӣ мусоидат менамояд.

Е.А. Борисов ба имкониятҳои бозиҳои дидактикӣ дар ташаккули малакаҳои лексикӣ грамматикӣ таваҷҷуҳ намуда, таъкид мекунад, ки «Бо кумаки бозиҳои дидактикӣ шавқмандӣ ба омӯзиши лексика ва грамматикаи забони англисӣ афзоиш меёбад. Бояд бозиҳои дидактикӣ дар марҳилаҳои гуногуни ташаккули малакаҳои лексикӣ-грамматикӣ истифода намуда, то самарабахшии он муайян гардад. Такрори чандинкаратаи маводи нутқӣ, грамматикӣ дар шакли бозӣ ба таври мусбат ба ташаккули малакаҳои лексикӣ-грамматикӣ хонандагон таъсир мебахшад. Хонандагон мушкилиҳоро эҳсос наменамоянд, баръакс дониши аз худ кардаашонро дар амалия дар вазъияти ғайритаълимӣ истифода мебаранд. Хонандагон ҳамеша бо шавқ ба корҳои хусусияти бозидошта муносибат менамоянд» [32, с. 30].

Фаъолияти бозӣ одатан бо иштироки эҳсосӣ ва зеҳнии таълимгирандагон алоқаманд мебошад. Ҳангоми фаъолияти ҷуфтӣ ё гурӯҳӣ хонандагон бо ҳамсинфони худ ҳамкорӣ намуда, вазифаи пешниҳодшударо иҷро меkunанд ва дар сурати дуруст ташкил шудани бозӣ аз натиҷаи фаъолияти муштарак қаноатмандӣ эҳсос менамоянд.

«Ҳавасмандкунӣ дар таълим нақши асосиро иҷро мекунад ва маҳз бозиҳои дидактикӣ дар ин ҷода умдаанд, зеро дар вақти бозӣ хонандагон дар вазъияте қарор доранд, ки зарурати ғап задан, пурсидан, фаҳмидан, собит намудан, муошират ба ҳамсӯҳбат ба пеш меояд. Хонандагон эътимод пайдо меkunанд, ки ин забон воситаи муҳими муошират маҳсуб меёбад. Бинобар вазифаи асосии омӯзгори забони англисӣ – ин ба хонандагон омӯзонидани муоширати одӣ мебошад, ки он таҳкурси рои мукамал омӯхтани забон мегузорад» [125, с. 161].

Дар баробари ин, хусусияти истифодаи бозиҳои дидактикӣ аз муҳити забонӣ, ки дар он таълим сурат мегирад, вобастагии муайян дорад. Барои ин, ҳангоми таҳқиқи технологияи истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ масъалаи дузабонӣ (билингвизм) низ бояд ба назар гирифта шавад.

Бо маънои умумӣ дузабонӣ ё билингвизм ин истифодаи ду забон аз ҷониби як шахс ё гурӯҳи иҷтимоӣ дар фаъолияти муоширатӣ мебошад. Дарачаи дониш ва доираи истифодаи ҳар ду забон метавонад гуногун бошад. Аз ҳамин сабаб, дар адабиёти забоншиносӣ, психолингвистӣ ва сотсиолингвистӣ нисбат ба меъёрҳои муайян намудани билингвизм нуқтаи назари ягона вуҷуд надорад.

Дар назарияҳои классикии билингвизм мавқеи Л. Блумфилд яке аз таърифҳои нисбатан маҳдуд ба ҳисоб меравад. Ӯ билингвизмро бо дараҷаи баланди азхудкунии ҳар ду забон алоқаманд намуда, онро ҳамчун донишани забони дуҷум дар сатҳи наздик ба забони модарӣ баррасӣ кардааст: «дар зери мафҳуми билингвизм ин истифодаи забони хориҷӣ то дараҷаи забони модарӣ мебошад. Тибқи ақидаи муҳаққиқ дар байни аҳолии Канада, Швецария ва минтақаҳои ҳамсарҳади Францияву Белгия билингвизм ҳукмфармост» [213]. Чунин фаҳмиш нисбат ба бисёр таърифҳои баъдинаи билингвизм талаботи баландтар мегузорад.

Дар муқоиса бо чунин мавқеъ, У. Вайнрайх масъалаи билингвизмро васеътар баррасӣ намуда, ба истифодаи навбатии ду забон ва таъсири мутақобилаи онҳо таваҷҷуҳ кардааст [237]. Аз ин нуқтаи назар, барои муайян намудани шахси дузабона шарт нест, ки сатҳи азхудкунии ҳар ду забон қомилан баробар бошад. Сатҳи салоҳияти забонӣ ва коммуникативии шахс метавонад вобаста ба забон, вазъият ва соҳаи муошират фарқ намояд.

Масъалаи гузариш аз як забон ба забони дигар, интиҳоби забон вобаста ба вазъияти муошират ва таъсири мутақобилаи низомҳои забонӣ

таваҷҷуҳи забоншиносон, равоншиносон, психолінгвистҳо, сотсиолінгвистҳо ва педагогҳоро ба худ ҷалб кардааст. Барои методикаи таълими забони хориҷӣ ин масъала махсусан муҳим аст, зеро забони қаблан азхудшуда метавонад ҳам ба омӯзиши забони нав мусоидат кунад ва ҳам сабаби баъзе мушкилоти фонетикӣ, лексикӣ ва грамматикӣ гардад.

Дар адабиёти илмӣ шаклҳои гуногуни дузабонӣ ҷудо карда мешаванд. Аз ҷумла, вобаста ба шароити ташаккулёбӣ метавон дар бораи дузабонии табиӣ ва дузабонии таълимӣ (сунӣ) сухан гуфт. Дузабонии табиӣ одатан дар муҳите ташаккул меёбад, ки шахс дар раванди муоширати ҳаррӯза бо ду забон пайваста рӯ ба рӯ мешавад ва онҳоро дар шароити воқеии иҷтимоӣ истифода мебарад. Дузабонии таълимӣ бошад, бештар дар натиҷаи омӯзиши мақсадноки забони дуюм ё хориҷӣ дар муассисаи таълимӣ ташаккул меёбад.

Фарқи мазкур барои таҳқиқоти мо аҳамияти методӣ дорад. Ҳангоми таълими забони англисӣ дар муҳите, ки хонанда аллакай ба як ё ду забони дигар – масалан, забони тоҷикӣ ва дар баъзе ҳолатҳо забони русӣ – такя мекунад, омӯзгор бояд таъсири таҷрибаи қаблии забонии ўро ба назар гирад. Дар чунин шароит бозии дидактикӣ метавонад на танҳо воситаи фаъолгардонии маводи англисӣ, балки механизми муқоиса, фарқгузорӣ ва гузариши тадриҷӣ аз забони такягоҳӣ ба забони омӯхташаванда гардад.

Инак, дар шароити дузабонӣ ё бисёрзабонӣ истифодаи бозиҳои дидактикӣ бояд бо назардошти муносибати байни забонҳои дар ихтиёри таълимгиранда қарордошта ташкил карда шавад. Вазифаи методи омӯзгор аз он иборат аст, ки аз имкониятҳои мусбати таҷрибаи қаблии забонӣ истифода намуда, ҳамзамон таъсири эҳтимолии интерференсияи фонетикӣ, лексикӣ ва грамматикиро коҳиш диҳад. Аз ин нуқтаи назар, «билингвизмро ба табиӣ (бешууруна) ва сунӣ (бошууруна) ҷудо намудааст. Билингвизми табиӣ дар натиҷаи дар як муддат истиқомати

халқҳои гуногунзабон дар ягон минтақа буда, байни аҳолии истифодаи баробари чанд забон ҳукмфармо мебошад. Дузабонии табиӣ дар ҷумҳуриҳои собиқӣ Иттиҳоди Шуравӣ ҳукмфармо буд ва дар ҳар як ҷумҳури аз тарафи аҳолии истифодаи баробари ду ё зиёда забон ҳукмфармо буд.

Билингвизми сунӣ дар натиҷаи омӯзиши махсуси мақсаднок ба вуҷуд меояд, ки дар он шахс қобилияти забонӣ ва маърифатии худро барои азхудкунии забони нав истифода мекунад ва вобаста ба ин В.Н. Попова қайд мекунад, ки «Забони англисӣ ҳангоми таълими дузабонӣ ҳамчун воситаи ҷалб намудани таълимгирандагон ба ҷаҳони донишҳои махсус баррасӣ мегардад. Мундариҷаи таълим бо ҳамгирии ҷузъҳои фанӣ ва забонӣ дар ҳамаи зинаҳои раванди таълиму тарбия фарқ мекунад. Ҳадафи таълими дузабонӣ ташаккули салоҳияти касбии коммуникативӣ мебошад, ки минбаъд муваффақияти таълимгирандагонро дар раванди муоширати байнифарҳангӣ таъмин менамояд» [158, с.90]. «Зимни омӯхтани забони хориҷӣ шахс аз дониш ва малакаҳои нутқии забони модарии худ ҳамчун заминаи асосӣ кор мегирад, то сохторҳо ва қоидаҳои забони бегонаро фаҳмад» [214]. «Дар ин раванд вожаҳо ва ибораҳои забони хориҷӣ, одатан, тавассути тарҷума аз забони модарӣ омӯхта ва татбиқ карда мешавад, ки ин ба шахс имконият медиҳад робитаи байни забонҳоро дарёфта, малакаҳои забонии худро тадриҷан густариш диҳад. Бояд таъкид кард, ки ин усул на танҳо барои аз худ кардани лексикаи нав кумак мекунад, балки дар фаҳмиши нозукиҳои имлоӣ ва фарҳангии забони хориҷӣ низ нақши муҳим мебзад» [35, с. 111].

Чунончи барои мисол вожаи англисии “*house*”-ро русҳо *дом* ва тоҷикҳо *хона* мегӯянд. Чунин истифода на танҳо дар мавриди истифодаи вожаи алоҳида, балки дар тарҷумаи ҷумлаҳо низ вохӯранд. Масалан, мафҳуми бо калимаи англисии *house* ифодашаванда дар забони тоҷикӣ бо калимаи *хона* ва дар забони русӣ бо калимаи *дом* ифода шуда метавонад.

Дар ин ҳолат сухан дар бораи мувофиқати маъноии воҳидҳои лексикии забонҳои гуногун меравад. Аммо чунин мувофиқат на ҳамеша комилан дуруст аст, зеро ҳаҷми маъно, тобишҳои услубӣ ва доираи истифодаи калимаҳои ба назар муодил метавонанд аз ҳам фарқ кунанд.

Гузариши забонӣ мувофиқи қоида ва имконият сурат мегирад. Барои мисол: дар забони англисӣ ва забони тоҷикӣ шумораи исмҳо, бахусус исмҳои танҳо ва ҷамъ, дигар ҳиссаҳои нутқ фаровон истифода мешаванд, дар ҳар ду забон ҳам замонҳои феълӣ вучуд доранд. Лекин дар аксар мавридҳо зуҳуроти лингвистии як забон дар забони дигар вучуд надорад. Масалан, дар забони англисӣ масдар, герундия, шаклҳои перфектии феъл вучуд дорад, вале дар забонҳои тоҷикӣ ва русӣ он дида намешавад. Дар ҳолати аломорфизм, яъне мавҷуд набудани зуҳуроти забони хориҷӣ дар забони модарӣ, гузариши нобаробари зуҳуроти забони модарӣ ба забони хориҷӣ мушоҳида мегардад.

Муҳаққиқи олмонӣ Г. Шухард мешуморад, ки: «муоширати шифоҳии байни ду забон дар байни ду халқ ба гузариши осонкардаи ин забонҳо оварда мерасонад» [234]. Аз ин хотир олимони бритонӣ аз он ташвиш доранд, ки вобаста ба мавҷудияти идиомӣ ва ғанигии вожаҳо забони англисӣ ба воситаи маъмули муоширати байналмилалӣ табдил ёфта истодааст. Онҳо кӯшиш доранд дар ин мавриди истифодаи дузабонӣ изоморфизмро нигоҳ доранд. Чунончи дар ин маврид истифодаи ибора ё ҷумлаи англисӣ аз тарафи дигар мардум бо истифодаи муродифи сохтори забонии худ ба ҷойи сохтори идиоматии англисӣ истифода мешаванд ва ин ба забони аслии англисӣ ҳалал мерасонад. Дар ҷадвали поён мо мисоли равшанеро аз таҳқиқот ва таҷрибаи худ дар омӯзиши забони англисӣ дар ҷумҳурии мо ва барандагони аслии забон меорем:

Ибора дар забони тоҷикӣ	Тарҷумаи тоҷикзабонҳо	Ибора дар забони асли
Ин хунукӣ ба дилам зад	I'm sick and tired of this cold	I've had it with this cold
Чизи аҷоибест дар ин ҷо ҳаст	There is something funny in it	There's a funny side to it
Ӯ ин шӯхиро нафаҳмид	He didn't understand the joke	The joke was lost on him
Ба ягон чиз дигар маънӣ додан	To give a new sense to something	To read a new meaning into something

Дар шароити дузабонӣ таълимгиранда ҳангоми интихоб ва истифодаи воҳидҳои забони хориҷӣ метавонад ба таҷрибаи забони қаблан ташаккулёфтаи худ такя намояд. Ин раванд вобаста ба дараҷаи азхудкунии забонҳо, муҳити иҷтимоӣ забонӣ, мақсади муошират ва хусусиятҳои инфиродии шахс шаклҳои гуногун мегирад. Аз ин рӯ, дараҷаи дузабонӣ бо ҳаҷми донишҳои забонӣ ва бо қобилияти истифодаи ҳар як забон дар вазъиятҳои гуногуни муоширатӣ муайян карда мешавад.

Дар адабиёти илмӣ барои тавсифи дараҷа ва шаклҳои дузабонӣ таснифоти гуногун пешниҳод шудаанд. Бо вучуди ин, ҷудо намудани дузабонӣ ба се «дараҷаи» қатъии универсалӣ (истифодаи иттилоотӣ, истифодаи баробари забони хориҷӣ бо забони модарӣ ва дузабонии табиӣ) танҳо дар сурати мавҷуд будани сарчашмаи мушаххаси назариявӣ қобили қабул аст. Дараҷаи донишдони ду забон метавонад дар шахс вобаста ба фаъолияти нутқӣ, мавзуи муошират, муҳити иҷтимоӣ ва таҷрибаи истифодаи забонҳо фарқ кунад. Аз ин нуқтаи назар, ҳангоми таҳлили вазъи омӯзиши забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ истифодаи мафҳуми «дузабонӣ дар дараҷаи ибтидоӣ» ба асосноккунии эмпирикӣ ниёз дорад. Дар муҳити таълимии Тоҷикистон ҳангоми донишҷӯ метавонад дорои таҷрибаи истифодаи забони тоҷикӣ, русӣ ва дигар забонҳо бошад ва забони

англисиро ҳамчун забони хориҷӣ омӯзад. Аз ин рӯ, барои таҳқиқоти мазкур нисбат ба муайян намудани «дараҷаи умумии дузабонӣ» таҳлили он муҳимтар он аст, ки таҷрибаи қаблии забонии таълимгиранда ба азхудкунии забони англисӣ чӣ гуна таъсир мерасонад.

«Муҳочират, таҳсил ё фаъолияти касбӣ дар муҳити забонии дигар ва робитаҳои байналмилалӣ метавонанд шиддат ва доираи истифодаи забони дуюмро зиёд намоянд. Аммо таъсири чунин равандҳо ба ҳувиати забонӣ ва фарҳангии шахс якмаъно нест. Он аз муҳити оилавӣ, мақоми иҷтимоии забонҳо, имконияти истифодаи забони модарӣ, сиёсати забонӣ ва як қатор омилҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ вобаста мебошад. Масъалаи муносибати байни дузабонӣ, шахсияти забонӣ ва ҳувиати фарҳангӣ дар сотсиолингвистика, этнолингвистика ва лингвофарҳангшиносӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст» [158].

Дар масъалаи синни оғози омӯзиши забони хориҷӣ низ мавқеъҳои гуногуни илмӣ мавҷуданд [107]. Муҳаққиқи ватанӣ М.Файзиева омӯзиши барвақти забони хориҷиро ҷонибдорӣ намуда, дар мақолаи худ таъкид месозад, ки «оғоз намудани омӯзиши забони хориҷӣ дар кӯдакистон дар ҳақиқат ба тарбиятгирандагон кӯмак мекунад, ки барои минбаъд аз худ кардани забони хориҷӣ малакаҳои ибтидоии забониро ташаккул сохта, маҳорати муоширатии худро инкишоф диҳанд. Вале, таълими забони хориҷӣ ба кӯдакони синни томактабӣ назар ба синну соли дигар душвориҳои махсусро дар бар мегирад: онҳо наметавонанд муддати тӯлонӣ ба як мавзӯй диққати худро равона кунанд, дар рушди нутқи кӯдакон аксар вақт фарқият вучуд дорад, онҳо дар талаффуз ва дарки овозҳо мушкилӣ мекашанд» [184, с. 262]. Инчунин дар кори мазкури муаллиф нисбат ба самаранокии истифодаи бозиҳо ҳангоми таълими забони хориҷӣ дар кӯдакистон алоҳида қайд мегардад ва «нақшаи машғулият аз ҷанми забони англисӣ ҳамчун забони хориҷӣ барои кӯдакони тоҷикзабони кӯдакистон пешниҳод карда мешавад, ки дар он ба масъалаи истифодаи усулҳои бозӣ, такрори зиёди маводи нав,

истифодабарии усулҳои ҳамфаъол ва ба вучуд овардани муҳити мусоиди забонӣ диққати махсус дода шудааст» [184, с. 263].

Воқеан таҷрибаи оилаҳои муҳоҷир ва муҳитҳои бисёрзабона нишон медиҳад, ки кӯдак метавонад аз синни барвақт бо ду ё зиёда забон рӯ ба рӯ гардад. Аммо натиҷаи чунин рушди забонӣ аз маҷмуи омилҳо, масалан, ҳаҷм ва сифати робита бо ҳар як забон, муҳити оилавӣ, шароити иҷтимоӣ, пайдарпайии истифодаи забонҳо ва имконияти муоширати мунтазам, вобаста мебошад.

«Дар баъзе таҳқиқот масъалаҳои мусбат ва мушкилоти эҳтимолии дузабонӣ дар маводи ҷуфтҳои гуногуни забонӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд ва аз ин ҷумла, ба масъалаи нигоҳдории забони якум дар муҳити забонии дигар таваҷҷуҳ зоҳир шудааст» [11, с. 90]. Аммо аз чунин таҳқиқот набояд хулосаи умумӣ бароварда шавад, ки омӯзиши забони дуюм дар синни хурдсолӣ худ аз худ ба рушди забони модарӣ таъсири манфӣ мерасонад.

Дар шароите, ки истифодаи забони модарӣ дар оила ва муҳити иҷтимоӣ ба таври назаррас маҳдуд мегардад, эҳтимоли коҳиш ёфтани фаъолиии истифодаи он вучуд дошта метавонад. Ин ҳолатро бояд аз худ падидаи дузабонӣ фарқ кард. Яъне мушкилот на ҳатман аз омӯзиши забони дуюм, балки метавонад аз тағйир ёфтани ҳаҷм, сифати истифода ва мақоми забони якум дар муҳити зиндагии кӯдак ба вучуд ояд.

Дар доираи таҳқиқоти мазкур муайян намудани як синни универсалии «беҳтарин», масалан 10-11-солагӣ, бе таъя ба натиҷаҳои махсуси таҷрибавӣ мувофиқи мақсад намебошад. Аз нуқтаи назари методӣ муҳим он аст, ки мазмун, ҳаҷм ва усулҳои таълими забони англисӣ ба хусусиятҳои синнусолӣ, рушди маърифатӣ, таҷрибаи қаблии забонӣ ва сатҳи омодагии таълимгиранда мутобиқ карда шаванд.

Дар шароити дузабонӣ яке аз падидаҳои муҳимме, ки омӯзгор бояд ба назар гирад, интерференсияи забонӣ мебошад. Интерференсия

метавонад дар натиҷаи таъсири хусусиятҳои як забон ба дарк ё истифодаи забони дигар ба вучуд омада, дар сатҳҳои фонетикӣ, лексикӣ, грамматикӣ ва дигар сатҳҳои забон зоҳир гардад. Дар таълими забони англисӣ пешгӯӣ ва муайян намудани чунин мушкилот ба омӯзгор имконият медиҳад, ки машқу супоришҳо, аз ҷумла бозиҳои дидактикиро, ба бартараф ё коҳиш додани онҳо равона созад, масалан:

1. «Интерференсияи фонетикӣ. Интерференсияи фонетикӣ ҳангоми азхудкунии низоми овозии забони хориҷӣ зоҳир шуда метавонад. Таълимгиранда баъзан садо, зада, ритм ва оҳанги забони англисиро тавассути қолабҳои фонетикии забони қаблан азхудкардаи худ дарк ва талаффуз менамояд. Дар натиҷа, ҳатто дар сурати дониستاني луғат ва грамматика хусусиятҳои талаффуз метавонанд муддати нисбатан тӯлонӣ нигоҳ дошта шаванд» [154].

Хусусияти интерференсияи фонетикӣ аз ҷуфти забонҳои муқоисашаванда вобаста мебошад. Аз ин рӯ, барои муайян намудани мушкилоти ҳоси хонандагони тоҷикзабон зарур аст низоми фонетикии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муқоиса гардида, садоҳо ва хусусиятҳои просодикӣ муайян карда шаванд, ки дар азхудкунии онҳо эҳтимоли пайдоиши мушкилот бештар аст.

Дар чунин ҳолат бозиҳои фонетикии қаблан баррасишуда, аз ҷумла «Echo», «Find a Rhyme» ва «Tongue Twisters», метавонанд барои фарқгузори мақсадноки садоҳо, рушди шунавоии фонематикӣ ва ташаккули малакаҳои дурусти талаффуз истифода шаванд. Ҳамин робита истифодаи бозиҳои дидактикиро дар шароити дузабонӣ аз ҷиҳати методӣ асоснок менамояд.

2. «Интерференсияи лексикӣ. Интерференсия дар сатҳи лексикӣ метавонад ҳангоми мувофиқ дониستاني воҳидҳои забонҳои гуногун, дар ҳоле ки доираи маъно ва қоидаҳои ҳамнишинии онҳо пурра яқсон нестанд, ба вучуд ояд. Мисоли равшани чунин ҳолат истифодаи феълҳои

англисии *do* ва *make* мебошад. Дар забони тоҷикӣ ҳар дуи онҳо вобаста ба контекст метавонанд бо феъли «*кардан*» ифода шаванд. Аммо дар забони англисӣ интиҳоби *do* ё *make* аз қолабҳои лексикӣ ва ҳамнишинии қабулшудаи калимаҳо вобаста мебошад. Масалан: *make a mistake*; *make a decision*; *make a mess*; *make an effort*; дар муқоиса бо: *do a job*; *do one's duty*; *do one's best*; *do one's homework*. Аз ин сабаб, тарҷумаи мустақими феъли «*кардан*» на ҳамеша барои интиҳоби дурусти *do* ё *make* кофӣ мебошад» [40, с. 26]. Барои азхуд намудани чунин воҳидҳо омӯзиши онҳо дар таркиби ибораҳои устувор ва контексти мушаххас самараноктар шуда метавонад. Ин мушкилотро тавассути бозиҳои лексикӣ низ мавриди кор қарор додан мумкин аст. Масалан, хонандагон метавонанд қорҳои дорои *do* ва *make*-ро бо ибораҳои мувофиқ ҷуфт намоянд, хатои қасдан воридкардаи омӯзгорро муайян кунанд ё бо ибораи интиҳобшуда ҷумла созанд. Дар ин ҳолат бозии дидактикӣ бевосита ба пешгирӣ ва ислоҳи интерференсияи лексикӣ равона мегардад.

Фарқиятҳои байни забонҳо инчунин дар ҳаҷм ва сохтори маъноии калимаҳо зоҳир мешаванд. Як воҳиди лексикии забони тоҷикӣ на ҳамеша бо як калимаи англисӣ дар ҳамаи контекстҳо мувофиқат мекунад. Аз ин рӯ, дар таълими лексика бояд муодили тарҷумавии калима, маъноҳои контекстӣ, ҳамнишинии лексикӣ, хусусиятҳои услубӣ ва доираи истифодаи он ба назар гирифта шаванд.

Аз ин гуфтаҳо бармеояд, ки интерференсияи лексикӣ танҳо натиҷаи «тарҷумаи нодуруст» нест, балки метавонад аз фарқияти ҳаҷми маъно, ҳамнишинии калимаҳо, хусусиятҳои услубӣ ва қолабҳои истифодаи воҳидҳои лексикӣ дар забонҳои гуногун ба вуҷуд ояд. Дар чунин шароит бозиҳои дидактикии муқоисавӣ, гурӯҳбандӣ, интиҳоби воҳиди мувофиқ, ислоҳи хато ва истифодаи калима дар контекст метавонанд воситаи мақсадноки кор бо мушкилоти интерференсионӣ гарданд.

Дар маҷмӯъ, таҳлили интерференсияи фонетикӣ ва лексикӣ нишон медиҳад, ки дар муҳити дузабона бозии дидактикӣ метавонад ҳамчун воситаи методии ошкорсозӣ, пешгирӣ ва ислоҳи хатоҳои интерференсионӣ низ хизмат намояд. Ин вазифа интихоби мазмун ва сохтори бозиро бо хусусиятҳои муқоисавии забони англисӣ ва забони қаблан азхудкардаи таълимгиранда алоқаманд месозад.

Яке аз мушкилоти дигари омӯзиши забони англисӣ дар шароити дузабонӣ ба набудани муодили мустақими баъзе воҳидҳои лексикии англисӣ дар забони модарӣ вобаста мебошад. Дар натиҷаи рушди илм, технология, воситаҳои рақамӣ ва робитаҳои байналмилалӣ ба забонҳои гуногун, аз ҷумла забони тоҷикӣ, вожаҳои сершумори байналмилалӣ ворид шудаанд. Ба ин гурӯҳ метавон вожаҳои *Internet, blogger, smartphone, iPad, PR* ва монанди онҳоро мансуб донист.

Воридшавии чунин воҳидҳо раванди табиӣ робитаи забонҳо мебошад. Дар баъзе ҳолатҳо барои истилоҳи нав муодили устувори миллий вуҷуд надорад, дар ҳолатҳои дигар бошад, истилоҳи иқтибосӣ дар баробари шакли миллии он истифода мешавад. Аз ин лиҳоз, ҳангоми таълими забони англисӣ омӯзгор бояд на танҳо маънои воҳиди англисиро шарҳ диҳад, балки хусусияти истифодаи он, дараҷаи мутобиқшавӣ ба забони тоҷикӣ ва мавҷудияти муодили мувофиқро низ ба назар гирад.

Масалан, вожаи *computer* дар забони тоҷикӣ ба шакли «компютер» ба таври васеъ мавриди истифода қарор гирифтааст. Чунин мисолҳо нишон медиҳанд, ки ҳангоми рушди илм ва технология низоми истилоҳоти забон низ тағйир меёбад. Аз ин рӯ, муқоисаи воҳидҳои англисӣ ва тоҷикӣ бояд бо дарназардошти дараҷаи воқеии истифодаи онҳо дар нутқи муосир анҷом дода шавад.

Дар айни замон, кӯшиши ҳатмии иваз намудани ҳар як вожаи байналмилалӣ бо муодили сунъӣ на ҳама вақт аз ҷиҳати забоншиносӣ ва методӣ дуруст аст. Вазифаи омӯзгор аз он иборат аст, ки хонандаро ба

интихоби воҳиди мувофиқ вобаста ба контекст, меъёри забонӣ ва вазъияти муоширатӣ одат кунонад. Аз ин гуфтаҳо бармеояд, ки омӯзиши забони англисӣ бояд дар робита бо ҳифзи меъёрҳои забони модарӣ ва ташаккули фарҳанги дурусти истифодаи ҳар ду забон ба роҳ монда шавад.

3. Интерференсияи грамматикӣ. Интерференсияи грамматикӣ ҳангоми он ба вуҷуд меояд, ки таълимгиранда қоидаҳо ва қолабҳои грамматикӣ забони модариро ба забони англисӣ интиқол медиҳад. Чунин ҳолат махсусан дар мавридҳои мушоҳида мешавад, ки байни сохторҳои грамматикӣ ду забон мувофиқати пурра вуҷуд надорад.

Дар таълими замонҳои феълӣ яке аз мушкилоти маъмул фарқиати низоми замони забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мебошад. Масалан, шакли Present Perfect дар забони англисӣ маъно ва вазифаҳои махсус дорад ва на ҳамеша бо як шакли ягонаи замонӣ дар забони тоҷикӣ ифода мешавад ва аз ин сабаб, тарҷумаи мустақими он метавонад барои хонанда мушкилӣ ба вуҷуд оварад.

Ҳамин ҳолат дар омӯзиши шаклҳои Continuous ва Perfect Continuous низ мушоҳида мегардад. Маънои давомнокӣ, анҷомёбӣ ва робитаи амал бо лаҳзаи нутқ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ бо воситаҳои яксон ифода намешавад. Бинобар ин, омӯзгор бояд ба фарқи маъноӣ ва вазифавии шаклҳои замонӣ бештар таваҷҷуҳ намояд, на танҳо ба тарҷумаи онҳо.

Масъалаи дигар ин истифодаи артиклҳо мебошад. «Дар забони англисӣ артиклҳо вазифаҳои грамматикӣ ва маъноӣ доранд, дар ҳоле ки дар забони тоҷикӣ низоми комилан ҳаммонанди артиклҳо вуҷуд надорад. Аз ин сабаб, хонандагон метавонанд ҳангоми интихоби a/an ва the ё ҳангоми тарк намудани артикл ба хато роҳ диҳанд» [94, с. 81].

Мушкилиҳои грамматикӣ инчунин дар категорияи шумораи исмҳо мушоҳида мешаванд. Баъзе исмҳои англисӣ, ки аз нуқтаи назари забони тоҷикӣ маънои ҷамъ ё миқдори зиёдро ифода мекунанд, аз ҷиҳати грамматикӣ шумурданашаванда мебошанд. Масалан:

knowledge – на knowledges;

money – на moneys дар маънои умумӣ;

advice – на advices;

news – бо вучуди анҷоми -s, бо феъли танҳо меояд: The news is...

Аз ин рӯ, таълимгиранда бояд хусусияти грамматикӣ калимаро аз худ намояд. Дар чунин мавридҳо бозиҳои гурӯҳбандӣ, интиҳоби шакли дуруст, ислоҳи хато ва сохтани ҷумла метавонанд барои хоҳиш додани интерференсияи грамматикӣ истифода шаванд.

4. Интерференсияи прагматикӣ ва услубӣ. Дар шароити дузабонӣ мушкилот танҳо ба сатҳҳои фонетикӣ, лексикӣ ва грамматикӣ маҳдуд намешавад. Фарқияти меъёрҳои муоширатӣ ва роҳҳои ифодаи мақсадҳои нутқӣ низ метавонад ба пайдоиши хатоҳои прагматикӣ ва услубӣ оварда расонад.

Масалан, дар забони англисӣ савол ё хоҳиш вобаста ба вазъият метавонад бо дараҷаҳои гуногуни мулоимӣ ифода шавад:

- What time is it?
- Could you tell me the time, please?
- Do you happen to know what time it is?

Ин шаклҳо аз ҷиҳати сохтори грамматикӣ ва дараҷаи расмӣ яхела нестанд ва аз ин рӯ, ҳонанда бояд омӯзад, ки интиҳоби шакли савол натанҳо ба грамматика, балки ба вазъияти муошират, муносибати байни ҳамсуҳбатон ва дараҷаи расмӣ низ вобаста аст.

Дар таҳқиқоти прагматикаи муошират мафҳуми проксемика барои ифодаи хусусиятҳои истифодаи фазои ҷисмонӣ ва фосолаи байни иштирокчиёни муошират истифода мешавад. Ба андешаи забоншинос В. Г. Гак: «Дар забони англисӣ мавҷуд будан унсури проксемика, яъне нигоҳ доштани фосолаи равонӣ ва ҷисмонӣ дар байни муколимакунандагон, ба ҳайси омили таъсиррасон дар муошират нақши муҳим мебозад» [46, с.13]. Аммо проксемика ҷузъи васеътари рафтори ғайризабонии муошират ба

ҳисоб меравад ва бинобар ин, нисбат додани тамоми хусусиятҳои мулоимии нутқи англисӣ танҳо ба проксемика дуруст нест.

Дар забони англисӣ барои ифодаи хоҳиш, пешниҳод ва маслиҳат шаклҳои гуногуни нисбатан ғайримустақим истифода мешаванд. Масалан: Why don't you...? How about...? What would you say to...? What do you think of...? Wouldn't it be a good idea to...?

Чунин сохторҳо ба гӯянда имконият медиҳанд, ки андешаи худро нисбатан мулоим ва ғайрифармонӣ баён намояд. Аммо аз ин набояд чунин хулоса кард, ки дар забони тоҷикӣ хоҳиш ва маслиҳат хусусияти фармонӣ доранд. Дар забони тоҷикӣ низ воситаҳои гуногуни ифодаи эҳтиром, хоҳиш, маслиҳат ва мулоимсозии нутқ вучуд доранд. Тафовут бештар дар басомад, қолабҳои маъмул ва хусусиятҳои фарҳангии истифодаи онҳо зоҳир мегардад.

Дар ин ҷо қайд намудани андешаи Н.Ш. Александроваро ҷоиз мешуморем, зеро ӯ фарҳанги муоширатро ҳамчун ҷузъи муҳими фарҳанги миллӣ баррасӣ менамояд ва ба ақидаи ӯ «фарҳанги муошират ин бахши ҷудонашавандаи фарҳанги миллӣ дар шакли умум мебошад» [11, с. 92]. Аз ин нуқтаи назар, ҳангоми таълими забони англисӣ омӯзиши сохторҳои грамматикӣ ва воҳидҳои луғавӣ бояд бо шиносоии хонандагон бо меъёрҳои истифодаи онҳо дар вазъиятҳои воқеии муошират пайваст карда шавад.

Дар ин замина бозиҳои нақшофарӣ ва вазъиятӣ имкониятҳои назаррас доранд. Масалан, вазъиятҳои «дар мағоза», «дар истгоҳ», «дар меҳмонхона», «дар телефон», «пурсидани роҳ», «пешниҳод намудани маслиҳат» ё «дархости кумак» метавонанд барои машқи на танҳо шакли грамматикӣ, балки интихоби варианти мувофиқи прагматикӣ истифода шаванд [14].

Аз таҳлили масъалаи зербоб маълум шуд, ки мушкилоти омӯзиши забони англисӣ дар шароити дузабонӣ метавонанд дар сатҳҳои фонетикӣ,

лексикӣ, грамматикӣ ва прагматикӣ-услубӣ зоҳир гарданд. Манбаи онҳо аксар вақт фарқияти низомҳои забонӣ ва меъёрҳои муоширатии забонҳои дар тамосбуда мебошад. Бинобар ин, омӯзгор бояд ҳангоми интиҳоби маводи таълимӣ ва бозиҳои дидактикӣ хусусиятҳои муқоисавии забони англисӣ ва забони модарии хонандагонро ба назар гирад.

Дар чунин шароит бозии дидактикӣ метавонад вазифаи махсуси методиро иҷро намояд: он барои ошкор намудани фарқиятҳои байни забонҳо, пешгирии интиқоли нодуруст, машқи воҳидҳои мушкул ва ташаккули қобилияти интиҳоби воситаи забонии мувофиқ дар вазъияти муошират шароит фароҳам меорад. Истифодаи мақсадноки бозӣ метавонад яке аз ҷузъҳои технологияи таълими забони англисӣ дар муҳити дузабона ба ҳисоб равад.

1.3. Нақш ва имкониятҳои дидактикии бозиҳо дар таълими забонҳои хориҷӣ

Дар таҳқиқоти мазкур нақш ва имкониятҳои бозиҳои дидактикӣ аз нуқтаи назари таъсири онҳо ба фаъолияти таълимӣ, забонӣ ва коммуникативии таълимгирандагон баррасӣ мегардад. Таваҷҷуҳи махсус ба муайян намудани афзалиятҳои методии бозиҳо, шароитҳои истифодаи самаранокӣ ва имконияти татбиқи онҳо дар рушди тафҳум, гуфтор, хондан ва навиштан равона карда мешавад.

Бозии дидактикӣ фаъолияти махсус ташкилшуда мебошад, ки дар он вазифаи бозӣ бо вазифаи таълимӣ пайваст мегардад. Он метавонад дорои қоида, нақш, масъалаи ҳалшаванда, унсури ҳамкорӣ ё мусобиқа ва натиҷаи пешбинишуда бошад. Аммо мавҷудияти рақобат шартӣ ҳатмӣ ҳар як бозии дидактикӣ набуда, баъзе бозиҳо бар ҳамкорӣ, ҷустуҷӯи муштаракӣ ҷавоб ё иҷрои вазифаи умумӣ асос меёбанд.

Дар таълими забонҳои хориҷӣ арзиши асосии бозӣ дар он аст, ки он метавонад хонанда ё донишҷӯро аз мавқеи қабулкунандаи ғайрифаволи маълумот ба иштирокчиӣ фаъоли фаъолияти таълимию нутқӣ гузаронад.

Таълимгиранда дар чараёни бозӣ бояд гӯш кунад, маънои супоришро дарк намояд, воситаи забони мувофиқро интихоб кунад, ба сухани ҳамсухбат вокуниш нишон диҳад ва барои иҷрои вазифаи мушаххас аз забони хориҷӣ истифода барад.

Аз нуқтаи назари психологию педагогӣ, имкониятҳои фаъолияти бозӣ дар корҳои Л.С. Виготский [44, с. 66], Ж. Пиаже [232, с.56] ва дигар муҳаққиқон мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Дар назарияи Л.С. Виготский фаъолияти бозӣ бо рушди равандҳои психикӣ, фаъолияти иҷтимоӣ ва имконияти гузариши кӯдак ба сатҳи нисбатан баланди амал алоқаманд карда мешавад. Виготский Л. иброз доштааст, ки: «Бозӣ як воситаи муҳимми рушди маърифатӣ аст, зеро он ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки дар муҳити тақлидшуда малакаҳои худро озмоиш кунанд ва тафаккури эҷодиро тақвият бахшанд» [44, с. 66]. «Бозӣ ба донишҷӯён имконият медиҳад, ки аз сатҳи кунунии дониш ва малакаҳояшон боло равад. Ж.Пиаже бошад, бозиро ҳамчун воситаи ассимилятсия ва аккомодатсияи донишҳои нав муайян мекунад, ки дар он донишҷӯён тавассути таҷрибаи амалӣ донишро аз худ мекунанд» [232, с.56]. Аз ин нуқтаи назар, дар фаъолияти бозигарона низ омӯзгор метавонад тавассути намуна, саволи роҳнамо, тақсимои нақшҳо ва ҳамкориҳои гурӯҳӣ барои гузариши тадриҷии таълимгиранда аз иҷрои дастгиришаванда ба фаъолияти мустақил шароит фароҳам оварад. Барои таълими забони хориҷӣ ин ҳолат махсусан муҳим аст, зеро хонанда дар марҳилаҳои аввал барои сохтани ҷумла, ташкили муколама ё иҷрои вазифаи коммуникативӣ ба такагоҳҳои муайян ниёз дорад.

Дар назарияи Ж. Пиаже бозӣ бо равандҳои рушди маърифатӣ ва мутобиқшавии таҷрибаи нав ба сохторҳои мавҷудаи дониш алоқаманд аст [232, с. 56]. Аз ин рӯ, фаъолияти бозигарона метавонад ҳамчун яке аз шаклҳои баррасӣ гардад, ки дар он таълимгиранда дониш ва таҷрибаи

қаблии худро дар вазъияти нав истифода намуда, онҳоро вобаста ба талаботи вазифаи нав тағйир медиҳад.

«Дар таҳлили фаъолияти дорои ангеаи баланд мафҳуми «flow» («ҷараён») низ аҳамияти муайян дорад. Ин ҳолат бо тамаркузи баланди диққат ба фаъолият, мувофиқати нисбии дараҷаи мушкилӣ ба қобилияти иштирокӣ ва ҷалби амиқи ӯ ба раванди иҷро алоқаманд мебошад» [216]. Аз ин нуқтаи назар, бозии дуруст тарҳрезӣшуда метавонад барои нигоҳ доштани таваҷҷуҳи таълимгиранда ва иштироки фаъолони ӯ шароит фароҳам оварад. Аммо чунин ҳолат на дар ҳар бозӣ ва на барои ҳар таълимгиранда ба таври худкор ба вуҷуд меояд; он аз дараҷаи мураккабӣ, возеҳии мақсад, имконияти муваффақият ва тарзи ташкили фаъолият вобаста аст.

Бозӣҳои дидактикӣ дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ якҷанд афзалиятҳои муҳим доранд:

1. Ангеиш ва фаъолгардонии фаъолияти таълимӣ. Яке аз имкониятҳои муҳими бозӣҳои дидактикӣ таъсири онҳо ба ангеаи омӯзишӣ мебошад. Фаъолияти бозигарона метавонад якрангии баъзе машқҳои такрориро коҳиш дода, таваҷҷуҳи хонандагонро ба иҷрои вазифа ҷалб намояд. Хусусан, агар бозӣ вазифаи фаҳмо, натиҷаи мушаххас ва имконияти иштироки фаъолро дошта бошад, эҳтимоли ҷалби бештари таълимгирандагон ба фаъолияти дарс зиёд мегардад.

Бо вуҷуди ин, бозӣ танҳо дар ҳолате арзиши методӣ дорад, ки фаъолияти бозигарона ба иҷрои вазифаи таълимӣ оварда расонад. Аз ин рӯ, омӯзгор бояд байни ангеаи бозӣ ва мақсади омӯзишӣ робитаи мустақим таъмин намояд.

2. Рушди фаъолияти муоширатӣ. Бозӣҳои коммуникативӣ ва нақшофарӣ метавонанд барои ташкили вазъиятҳои истифода шаванд, ки дар онҳо таълимгиранда маҷбур мегардад барои иҷрои вазифа аз забони хориҷӣ истифода кунад. Дар чунин шароит гуфтан ва гӯш кардан ҳамчун воситаи

ҳамкорӣ бо дигар иштирокчиён амал мекунанд. Масалан, ҳангоми бозии нақшии «дар мағоза» як иштирокчӣ нақши фурӯшанда ва дигаре нақши харидорро иҷро мекунад. Барои расидан ба мақсади худ онҳо бояд савол диҳанд, маълумот гиранд, хоҳиш ифода намоянд ва ба сухани ҳамдигар вокуниш нишон диҳанд. Дар ин ҳолат вазифаи забонӣ ба вазифаи муоширатӣ пайваست мешавад.

Дар сатҳҳои баландтари забондонӣ метавон аз фаъолиятҳои баҳсӣ ва проблемавӣ истифода намуд. Баҳс худ аз худ бозии дидактикӣ шуда наметавонад, вале агар он дорои нақшҳо, қоидаҳо, вазифаи муайян ва натиҷаи бозигарона бошад, метавонад ба шакли бозии коммуникативӣ ташкил карда шавад.

3. Рушди ҳамкорӣ ва малакаҳои иҷтимоӣ. Бисёре аз бозиҳои дидактикӣ дар шакли ҷуфтӣ ё гурӯҳӣ гузаронида мешаванд. Чунин фаъолият метавонад хонандагонро ба тақсим намудани вазифа, шунидани андешаи дигарон, қабули қарори муштарак ва масъулият барои натиҷаи гурӯҳ ҷалб намояд.

Бо вучуди ин, ҳуди тақсим намудани синф ба гурӯҳҳо ҳамкориро таъмин намекунад. Барои ба вучуд омадани ҳамкории воқеӣ вазифа бояд тавре тарҳрезӣ гардад, ки саҳми ҳар як иштирокчӣ барои ба даст овардани натиҷаи умумӣ зарур бошад.

4. Такрор ва таҳкими маводи забонӣ. Яке аз бартарихҳои амалии бозиҳои дидактикӣ имконияти такрори ҷандинкаратаи маводи забонӣ бе табдил додани он ба фаъолияти комилан якрағ мебошад. Калима, ибора ё сохтори грамматикӣ метавонад дар вазъиятҳои гуногуни бозӣ такрор карда шавад.

Масалан, кортҳои дорои калима ё тасвир метавонанд ҳамчун воситаи бозӣ истифода шаванд. Аммо ҳуди flashcard бозӣ нест. Агар хонандагон тавассути кортҳо калимаро ёбанд, ҷуфт созанд, гурӯҳбандӣ кунанд,

маънояшро муайян намоянд, ҷумла тартиб диҳанд ё дар мусобиқа иштирок кунанд, он гоҳ фаъолияти мазкур хусусияти бозӣ пайдо мекунад.

Такрори маводи забонӣ дар контекстҳои гуногун метавонад барои устувор гардидани робитаи байни шакл, маъно ва истифодаи воҳидҳои забонӣ мусоидат намояд. Бо вучуди ин, хулоса дар бораи «нигоҳдории беҳтар дар хотираи дарозмуддат нисбат ба усулҳои анъанавӣ» танҳо дар ҳолате оварда шавад, ки чунин натиҷа бо таҳқиқоти мушаххаси муқоисавӣ тасдиқ гардад.

5. Рушди малакаҳои забонӣ ва фаъолияти нутқӣ. Бозиҳои дидактикӣ метавонанд вобаста ба мақсади худ ба ҷанбаҳои гуногуни забон ва намудҳои фаъолияти нутқӣ равона шаванд.

Бозиҳои фонетикӣ барои фарқгузориҳои садоҳо, талаффуз, зада ва оҳанг; бозиҳои лексикӣ барои азхудкунии ва фаъолгардониҳои захираи луғавӣ; бозиҳои грамматикӣ барои истифодаи сохторҳои грамматикӣ; бозиҳои орфографӣ барои ташаккули малакаҳои дурусти навишт истифода мешаванд.

Дар баробари ин, бозиҳои коммуникативӣ метавонанд ба рушди гӯш кардан, гуфтан, хондан ва навиштан мусоидат намоянд. Хусусияти муҳими онҳо дар он аст, ки якчанд намуди фаъолияти нутқӣ метавонанд дар як вазифа ҳамгиро гарданд. Масалан, хонанда аввал матн ё дастурро меҳонад, баъд маълумотро бо ҳамсухбат муҳокима мекунад ва дар охир натиҷаро ба таври хаттӣ пешниҳод менамояд.

6. «Рушди фаъолияти фикрӣ ва эҷодӣ. Бозии дидактикӣ метавонад танҳо ба такрори маводи тайёр маҳдуд нашавад. Агар вазифа аз таълимгиранда муқоиса, интиҳоб, тахмин, ҳалли масъала, таҳияи муколама ё сохтани матни навро талаб кунад, фаъолияти бозӣ хусусияти маърифатӣ ва эҷодӣ пайдо менамояд.

Дар чунин ҳолат хонанда на танҳо шакли забониро ба хотир меорад, балки барои расидан ба натиҷаи муайян аз он истифода мекунад. Ин

хусусият барои гузариш аз машқи репродуктивӣ ба фаъолияти нисбатан мустақили нутқӣ аҳамияти методӣ дорад» [50, с. 67].

7. Фароҳам овардани муҳити мусоиди психологӣ. Бозии дуруст ташкилшуда метавонад барои коҳиш додани тарси хато кардан ва фаъол гардидани хонандагони нисбатан камфаъол шароит фароҳам оварад. Ҳангоми иҷрои нақш ё вазифаи бозӣ диққати таълимгиранда то андозае аз «дуруст сухан гуфтани ман» ба «чӣ гуна вазифаро иҷро кунам» мегузарад. Ин метавонад ташаббуси нутқиро афзоиш диҳад.

Аммо муҳити озоди психологӣ танҳо аз мавҷудияти бозӣ вобаста намебошад. Муносибати омӯзгор ба хатоҳо, тарзи арзёбӣ, муносибати байни иштирокчиён ва мувофиқати дараҷаи мушкилии вазифа низ аҳамияти ҳалкунанда доранд.

8. Тарҳрезии методии бозии дидактикӣ. Самаранокии бозии дидактикӣ аз тарзи тарҳрезии он вобаста мебошад. Омӯзгор ҳангоми интихоби бозӣ бояд мақсади таълимӣ, мазмуни забонӣ, сатҳи омодагии хонандагон, синну сол, шакли ҳамкорӣ, вақти дарс ва натиҷаи интизоршавандаро ба назар гирад.

Аз гуфтаҳои болоӣ бармеояд, ки арзиши дидактикии бозӣ на дар ҳуди хусусияти шавқовари он, балки дар он зоҳир мегардад, ки то кадом андоза фаъолияти бозигарона ба иҷрои вазифаи забонӣ, нутқӣ ва коммуникативӣ хизмат мекунад. Айнан ҳамин меъёр бояд дар интихоби бозиҳо барои таълими забони хориҷӣ асосӣ ҳисобида шавад.

«Дар омӯзиши забони хориҷӣ аҳамияти махсусро муҳите дорад, ки дар он таълимгиранда имкони озодона иштирок намудан, кӯшиш кардан, хато намудан ва ислоҳ кардани хаторо дошта бошад. Бо вуҷуди ин, натиҷаи таълим танҳо аз «осон» ё «шавқовар» будани муҳит вобаста нест. Самаранокӣ бештар ба мутобиқати вазифа ба сатҳи омодагии хонанда, возеҳии дастур, хусусияти маводи забонӣ, тарзи назорат ва ташкили фаъолияти таълимӣ вобаста мебошад» [33, с. 81].

Бозиҳои дидактикӣ метавонанд махсусан ҳангоми машқи сохторҳои грамматикӣ самаранок истифода шаванд. Масалан, бозии шартии «Мувофиқ кун» (Matching Game) метавонад барои омӯзиши муносибати байни шакл ва вазифаи грамматикӣ истифода шавад. Ба ҳонандагон кортҳои алоҳида бо қисми аввали ҷумла, қисми дуюми ҷумла, шакли феъл ё нишондиҳандаи замон пешниҳод карда мешаванд. Онҳо бояд унсурҳои мувофиқро пайдо намуда, ҷумлаи дуруст тартиб диҳанд. Мисол:

Yesterday – I went to school.

Every day – I go to school.

Now – I am going to school.

Дар адабиёти методӣ бозиҳои дидактикӣ ҳамчун фаъолияти таълимие баррасӣ мешаванд. Тавре Н.В. Елухина иброз медорад: «Бозиҳои дидактикӣ ин маҷмуи фаъолиятҳои ҷолибу шавқоваре мебошанд, ки бо мақсади дастгирӣ кардани омӯзиш ва такмили мафҳумҳо дар ҳар як фан ё мавзуи таълимӣ истифода мешаванд. Мафҳуми «Дидактикӣ», ки аз калимаи латинии *didacticus* гирифта шудааст, маънояш таълим буда, дар мавриди бозиҳо мақсади интиқоли дониш ва омӯзишро бо роҳи шавқовару осон дар таълим нишон медиҳад» [68, с. 109]. Аз ин хотир, хусусияти асосии чунин бозӣ мавҷудияти мақсади таълимӣ, вазифаи бозӣ, қоидаҳо, фаъолияти иштирокчиён ва натиҷаи пешбинишуда мебошад.

Хусусиятҳои бозиҳои дидактикиро метавон дар фаъл будани иштирокчиён, мавҷудияти ҳамкорӣ, имконияти интиҳоб ва қабули қарор, истифодаи таҷрибаи қаблӣ ва ба даст овардани натиҷаи мушаххас арзёбӣ намуд. Калимаи “интерактивӣ” дар ин маврид на танҳо «ҷолибу ҳаяҷоновар» будани машғулият, балки ҳамкориҳои воқеии таълимгиранда бо омӯзгор, ҳамсинфон ва маводи таълимиро дар назар дорад.

Мақсади истифодаи бозиҳо дар таълими забони хориҷӣ фароҳам овардани шароите мебошад, ки дар он таълимгиранда донишҳои забонӣ

ва фарҳангиро дарк, муқоиса ва татбиқ намуда, барои ҳалли вазифаи мушаххас аз онҳо мустақилона истифода барад.

Дар ин раванд бозӣ метавонад барои рушди қобилияти таҳлил, интихоби воситаи мувофиқи забонӣ, шарҳи маъно, ҳулосабарорӣ ва мубодилаи афкор истифода шавад. Ин хусусият онро ба равишҳое наздик месозад, ки таълимгирандари субъекти фаъоли раванди омӯзиш меҳисобанд.

Дар баробари иқтисоди педагогӣ, истифодаи бозиҳои дидактикӣ дорои як қатор маҳдудиятҳо мебошад. Яке аз онҳо омили вақт аст. Омода намудани маводи бозӣ, шарҳи қоидаҳо, ташкил кардани иштирокчиён ва ҷамъбасти натиҷа метавонад қисми назарраси вақти дарсро талаб намояд. Бинобар ин, бозӣ бояд танҳо дар сурате истифода шавад, ки вақти сарфшуда бо натиҷаи пешбинишудаи таълимӣ мутаносиб бошад.

Омили дигар таъминоти дидактикӣ ва техникӣ мебошад. Баъзе бозиҳо ба кортҳо, воситаҳои аёни, таҷҳизоти мултимедиявӣ ё барномаҳои рақамӣ ниёз доранд. Аммо набудани воситаҳои гаронбаҳо набояд ҳамчун монеаи асосӣ арзёбӣ гардад, зеро қисми зиёди бозиҳои забонӣ метавонанд бо воситаҳои одӣ ташкил карда шаванд.

Шарти муҳимтар омодагии касбии омӯзгор барои истифодабарии бозиҳо дар ҷараёни таълим мебошад. Омӯзгор бояд тавонад мақсади бозиро муайян кунад, онро ба сатҳи забондонии таълимгирандагон мутобиқ созад, қоидаҳоро возеҳ шарҳ диҳад, вақтро идора намояд, фаъолияти иштирокчиёноро ҷамоҳанг созад ва пас аз анҷоми бозӣ натиҷаи таълимиро таҳлил кунад. Зеро самаранокии бозии дидактикӣ бештар аз сифати тарҳрезӣ ва идоракунии педагогии он вобаста мебошад.

Барои шарҳи назариявии имкониятҳои бозиҳои дидактикӣ метавон ба равиши конструктивистӣ таъна намуд. «Конструктивизм як назарияи маъруфи педагогӣ мебошад, ки ба таври мухтасар донишро ҳамчун як раванди фаъол ва ба шахс нигаронидашуда шарҳ медиҳад. Ин назария

асосан ба ғояи «истифодаи дониш тавассути таҷриба» равона гаштааст. Вақте ки донишҷӯён бо муҳити омӯзишии интерактивӣ ва фаъол рӯбарӯ мешаванд, онҳо на танҳо маълумотро қабул мекунанд, балки онро ба таҷриба ва амал табдил медиҳанд. Ба маънои дигар, дониш ба таври «сохта» (конструкция) тавассути амал ва муҳити созгор ва мантиқӣ эҷод мешавад» [78, с. 701]. Аз ин нуқтаи назар, таълимгиранда маълумоти навро бо дониш ва таҷрибаи қаблии худ муқоиса намуда, муносибатҳои навро муайян мекунад ва фаҳмиши худро тадриҷан ташаккул медиҳад.

Ин муқаррарот ба табиати фаъолияти бозигарона мувофиқат менамояд. Дар бозии дидактикӣ хонанда бо масъала ё вазъияти муайян рӯ ба рӯ гардида, барои иҷрои он бояд аз донишҳои қаблӣ истифода кунад, роҳи ҳалли мувофиқро интихоб намояд, бо дигар иштирокчиён ҳамкорӣ кунад ва натиҷаи фаъолияти худро арзёбӣ намояд.

Бо вучуди ин, истифодаи бозӣ худ аз худ татбиқи конструктивизмро таъмин намекунад. Агар тамоми амалҳо пешакӣ аз ҷониби омӯзгор муайян шуда, аз хонанда танҳо такрори механикии ҷавоби ягона талаб гардад, имконияти фаъолияти мустақили маърифатӣ маҳдуд мемонад. Бинобар ин сабаб, барои татбиқи принципҳои конструктивистӣ дар бозии дидактикӣ мавҷудияти интихоб, масъала, ҳамкорӣ, ҷустуҷӯ, қабули қарор ва рефлексия муҳим мебошад.

Аз ин мавқеъ, нақши омӯзгор низ тағйир меёбад – ӯ тарҳрези муҳити таълимӣ, ташкилкунанда, роҳнамо ва ҳамоҳангсози фаъолияти таълимгирандагон мегардад. Омӯзгор шароит фароҳам меорад, ки донишҷӯ дониш ва таҷрибаи қаблии худро истифода намуда, барои ҳалли вазифаи нав роҳҳои мувофиқро пайдо кунад.

Дар асоси гуфтаҳои боло метавон хулоса намуд, ки имкониятҳои бозӣҳои дидактикӣ аз се шартҳои асосӣ вобастаанд: мазмуни дурусти забонӣ, сохтори методии бозӣ ва фаъолияти мустақили таълимгиранда.

Агар яке аз ин чузъҳо ба назар гирифта нашавад, бозӣ метавонад хусусияти фароғатӣ пайдо намуда, аз вазифаи асосии таълимӣ дур гардад. Дар равиши конструктивистӣ муҳити таълимӣ бояд барои фаъолияти мустақил, ҳамкорӣ, қабули қарор ва истифодаи таҷрибаи қаблии таълимгиранда шароит фароҳам оварад.

Дар доираи таҳқиқоти мазкур меҳостем дар бораи ҷанбаҳои психологӣ ва иҷтимоии фаъолияти бозигарона сухан ронем, яъне ангежа, эҳсосот, ҳамкорӣ, коҳиши изтироб, рушди ташаббус ва таҷрибаи иҷтимоии муошират. Дар адабиёти илмӣ таъкид мешавад, ки «омӯзиш бо таҷрибаи амалии шахс, муносибати эҳсосии ӯ ба фаъолият ва ҳамкориҳои иҷтимоӣ робитаи наздик дорад» [226, с. 15]. «Психологияи амалӣ назарияи психологӣ мебошад, ки ба рафтори инсон ва ҷараёни амалиёти ҳаррӯзаи онҳо нигаронида шудааст. Он асосан ба он, ки инсон чӣ гуна бо муҳити ҳудаш ҳамоҳанг мешавад, бармегардад. Ин назария ба мо кумак мекунад, ки бо истифодаи бозиҳо дар таълим, рафтори одамон ва эҳсосоти онҳо бо ёрии амал ва таҷриба тағйир ёбад» [83, с. 81]. Дар бозии дидактикӣ ин робита тавассути иҷрои амал, қабули қарор, муносибат бо шарикон ва истифодаи дониш дар вазъияти мушаххас зоҳир мегардад.

Масалан, ҳангоми бозии ҷуфтӣ ё гурӯҳӣ иштирокчиён бояд ба сухани дигарон гӯш диҳанд, вазифаи худро бо фаъолияти гурӯҳ мувофиқ созанд ва барои расидан ба натиҷаи умумӣ воситаҳои забонии мувофиқро истифода баранд. Дар чунин ҳолат бозӣ метавонад ҳамзамон вазифаҳои забонӣ, коммуникативӣ ва иҷтимоиро иҷро намояд.

Бо афзоиши талабот ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ масъалаи интихоби усулҳое, ки иштироки фаъоли таълимгирандаро таъмин мекунанд, аҳаммияти бештар пайдо менамояд. Бозиҳои дидактикӣ дар ин раванд метавонанд ҳамчун яке аз воситаҳои фаъолгардонии омӯзиши лексика, грамматика, фаъолияти нутқӣ ва ҷанбаҳои фарҳангии забон истифода шаванд.

Вобаста ба мақсади таълимӣ, мазмуни забонӣ, намуди фаъолияти нутқӣ ва шакли ташкили фаъолият бозиҳои дидактикиро метавон ба гурӯҳҳои гуногун ҷудо намуд. Чунин таснифот ба омӯзгор имконият медиҳад, ки бозиро мутобиқи вазифаи мушаххаси дарс интихоб намояд.

Барои таълими забони хориҷӣ метавон гурӯҳҳои зеринро ҷудо кард:

1. Бозиҳои лексикӣ ва грамматикӣ;
2. Бозиҳои фонетикӣ ва орфографӣ;
3. Бозиҳои коммуникативӣ ва нақшофарӣ;
4. Бозиҳои фарҳангшиносӣ ва байнифарҳангӣ;
5. Бозиҳои эҷодӣ ва проблемавӣ;
6. Бозиҳои назоратӣ ва ҷамъбасти.

Баррасии муфассали баъзе аз ин гурӯҳҳо дар доираи ин зербоби рисола имкон медиҳад нақши методии онҳоро равшантар муайян намоем.

1. Бозӣҳое, ки ба омӯзиши лексика ва грамматика бахшида мешаванд, забон омӯзонро ба муҳити воқеӣ ва амалишавии навъҳои лексикӣ ва грамматикӣ ворид мекунад. Онҳо дар шароити воқеӣ ва созгор хеле самарабахш мебошанд.

Дар зер бозӣҳоеро меорем, ки барои омӯзиши маҳз лексика нигаронида шудаанд:

А) Бозии “Меҳмонони калима”: Дар ин бозӣ донишҷӯён калимаҳоро бо истифода аз синонимҳо ва муҳити таълимӣ ба шеваи эҷодӣ шарҳ медиҳанд. Он кумак мекунад, ки маънои калимаро дар матни дуруст фаҳманд. Ба гуфтаи Мартин: «Бозӣҳо ба донишҷӯён ёрӣ медиҳанд, ки лексикаи навро дар муҳити табиӣ ва ҳаяҷонбахш таҷриба кунанд» [228, с. 297].

Б) Бозии "Бонки калимаҳое, ки ман намефаҳмам": Донишандӯзон якҷоя бо омӯзгор калимаҳое, ки маънои онҳоро намедонанд, ёд гиранд ва аз кумак ё таълимоти бозӣ барои фаҳмидани калима истифода баранд.

В) Бозии "Лексикони хушҳолкунанда": «Вақте ки донишчӯён бо аниматсияҳо ё шарикӣ нақшаи грамматикӣ ва лексикӣ эҷод мекунанд, онҳо метавонанд калимаҳоро дар шакли дуруст ва табиӣ омӯзанд» [226].

2. Бозиҳо барои омӯзиши грамматика:

А) Бозии "Грамматикаи дақиқ": Донишчӯён дар бозӣ кӯшиш мекунанд, ки грамматикаи дурустро бо истифодаи матни муносиб ба ёд гиранд. Дар яке аз таҳқиқот дар бораи бозиҳо омадааст, ки: «таълими грамматика дар бозиҳо лаҳзаҳои шодмонӣ ва муносибатро баланд мебардорад» [227].

Б) Бозии "Ҳақиқат ва сана": Дар ин бозӣ, ки номи дигараш "Ҳақиқат ё далерӣ" (ҳақиқат ба хотири саволҳои дуруст ва далерӣ барои иҷрои вазифаҳои далерона) мебошад. «Ба донишчӯён имконият дода мешавад, ки хатоҳои грамматикӣ ва лексикиро, ки зимни ёдгирӣ пайдо мешаванд, ислоҳ кунанд. Дар ин маврид, бозиҳо самаранокии шодмонӣ ва таълими грамматикаро бештар мекунанд» [230].

2. Бозиҳои, ки ба маҳорати гуфтугӯ ва шиносоии фарҳангӣ робита доранд. Забономӯзон дар муҳити чунин бозӣ метавонанд шахсияти худро нишон диҳанд ва қобилиятҳои нутқии худро дар муҳити табиӣ ва воқеӣ эҷод кунанд.

Дар ин навбат бозиҳо барои шиносоии фарҳангӣ пешниҳод мегарданд:

А) Бозии "Кумак": Дар ин бозӣ, донишчӯён ба гурӯҳҳо тақсим шуда, дар бораи фарҳангҳо ва дастовардҳои таълимии гуногун нақл мекунанд. Бозиҳо на танҳо ба омӯзиши забон кумак мекунанд, балки шиносоии фарҳангиро низ пеш мебаранд. Муҳаққиқон таъкид мекунанд, ки: «Бозиҳо ҳамчун воситаи таълим метавонанд шиносоии фарҳангӣ донишчӯёнро зиёд кунанд» [229].

Б) Бозии "Таъсири фарҳангӣ": Дар ин бозӣ донишандӯзон бо шеваҳои гуногуни фарҳангӣ ошно мегарданд ва кӯшиш мекунанд, ки онро бо

тавассути креатив (эҷодкорӣ) ва таълим фориғ гардонанд. Ҳамин гуна бозиҳо дар муҳит ба шиносоии фарҳанг мусоидат мекунад.

3. Бозиҳо барои маҳорати гуфтугӯӣ:

А) Бозии "Шарикони дурусти ман": Донишҷӯён бо истифодаи бозии дунафара ё сенафара барои гуфтугӯии хушҳолона дар муҳити гурӯҳӣ қарор гирифта, маҳорат нишон медиҳанд.

Б) Бозии "Муқобилаҳои дуруст": Вақте ки донишҷӯён дар бозии гуфтугӯ бо ҳам рақобат мекунанд, онҳо мехоҳанд, ки на танҳо дурустии забонро, балки натиҷаи нутқ ва хушҳолӣ аз гуфтугӯиро дар гурӯҳ эҷод кунанд.

4. Бозиҳо барои омӯзиши машғулоти рафтори забонӣ метавонанд ҳамчун воситаи амиқ ва муассир барои таҳкими рафтори забонӣ ва истифодаи дурустии грамматикӣ ва лексикӣ дар ҳоли зиндагии воқеӣ истифода шаванд.

5. Бозиҳои мавзӯӣ:

А) Бозии "Бесарҳад": Донишҷӯён бо иштироки фаъол дар ин бозӣ кӯшиш мекунанд, ки грамматика ва лексикаро дар муҳити табиӣ ва фориғбол дуруст ёд гирифта, амалӣ кунанд.

Б) Бозии "Тақсимот": Вақте ки донишҷӯён дар бозии тақсимот ба гурӯҳҳо тақсим мешаванд, онҳо метавонанд супоришҳои забониро хушҳолона иҷро кунанд.

6. Бозиҳои рафтори иҷтимоӣ.

А) Бозии "Ҳамоҳангсозӣ": Донишҷӯён дар бозии тасвиркунӣ ва эҷод метавонанд муносибатҳо ва рафтори забонии худро бо кумак дар муштаракӣ самарабахштар кунанд. Моҳияти бозӣ дар он аст, ки онҳо дар як фазои хушҳоливу эҷодӣ бо ҳам муносибат мекунанд.

Дар таҳқиқоти психологию педагогӣ ба нақши фаъолияти иҷтимоӣ, ҳамкорӣ ва амал дар рушди шахс аҳамияти зиёд дода шудааст. Дар ин замина андешаҳои Л.С. Виготский барои шарҳи имкониятҳои бозиҳои дидактикӣ аҳамияти назариявӣ доранд. Ба гуфтаи Л.С. Виготский,

«Амал кардани забон ва истифодаи он дар муҳити иҷтимоии муосир, ба донишҷӯ имконият медиҳад, ки тафаккур ва суҳанронии худро рушд диҳад». Олим ба воситаи бозӣ ҳамчун як «воситаи интегратсионӣ дар омӯзиш ишора мекунад, ки дар он донишҷӯён метавонанд бо кумаки дигарон (устодон ё ҳамкурсҳо) омӯзишро ба шакли иҷтимоии дилхоҳ ба даст оранд» [44, с.56].

Л.С. Виготский инчунин дар таълимоти худ: «ба минтақаи наздики рушд» таъкид мекунад, ки дар он донишҷӯ ба кумаки омӯзгор ё дигар одамон метавонад супоришҳоеро, иҷро кунад, ки дар танҳоӣ иҷрои онҳо ғайриимкон аст. Бозиҳо метавонанд дар минтақаи наздики рушд кумак кунанд ва муҳити иҷтимоиро барои рушди маҳорати забонӣ пешниҳод намоянд» [44, с.88].

А.Н. Леонтев таҳқиқоти амиқро дар самти ташаккули забон ва ёдгирии он дар матни фарҳанг ва иҷтимоият анҷом додааст. Мавсуф ба аҳаммияти муҳити таълимӣ ва амалҳо барои фаҳмидани забон дар якҷоягӣ бо фарҳанг ва иҷтимоӣ ишора мекунад. Ў бозиҳоро ҳамчун воситаи такмили мавзӯҳои рафторӣ ва ҷустуҷӯи маъно дар забон муаррифӣ кардааст. Ба гуфтаи А.Н.Леонтев: «Технологияи шаклҳои мухталифи омӯзиш, аз ҷумла, бозиҳо барои омӯзиши забон ва кумак кардан ба шахс барои оғози рушди иҷтимоӣ ва муносибатҳои маънавии ӯ имконият фароҳам меорад» [115].

И.Я.Лернер дар омӯзишҳои худ ба аҳаммияти муносибат ва ҳамоҳангии методологияи таълимӣ ба махсусиятҳои шахсияти донишҷӯён аҳамият додааст. Ў тарзи муайян кардани вазифаҳоро дар муколамаҳои таълимӣ баррасӣ карда, таъкид ба амал меорад, ки бозиҳо дар баробари воситаи эҷодӣ будан, инчунин як воситае барои фаҳмидани мушкулот ва мавзӯҳои грамматикӣ ҳастанд. Ба гуфтаи ӯ: «Таълими забонҳои хориҷӣ бояд бо истифодаи методҳое, ки донишҷӯёнро дар муҳити хушҳолона ва

интерактивӣ ба омӯзиши забон ва фарҳанг фаро мегиранд, ба роҳ монда шаванд» [117, с.140].

Н.Д.Сат ба таҳлили истифодаи бозиҳо дар таълими забонҳои хориҷӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, нақши онҳоро дар рушд ва омӯзиши маҳорати гуфтугӯ ва шунидан таъкид кардааст. Вай боварӣ дорад, ки бозиҳо бо эҷод ва малакаи хаттӣ донишандӯзонро барои истифодаи забон дар муҳити воқеӣ омода мекунанд. Ба гуфтаи Н.Д.Сат: «Ҳангоми бозӣ кӯдакон ба муколама ворид мешаванд, ки ин ба васеъ ва ғанӣ гардидани захираи луғавии онҳо мусоидат намуда, малакаҳои муоширати онҳоро инкишоф медиҳад: қобилияти оғоз намудани суҳбат, ба анҷом расонидани он, ба таври ҳамвор тағйир додани мавзӯи суҳбат ва муҳокима, пайгирии намудани андешаи ҳамсуҳбат, дуруст талаффуз кардани калимаҳо, ифода намудани эҳсосот ҳамзамон бо баёни ибораҳо, инчунин истифодаи имову ишора ва ҳолати чеҳра» [169, с. 5370].

Ба ҷуз назарияҳои русӣ, олимони ҷаҳонӣ низ назарияҳои ҷолибу муфидро дар истифодаи бозиҳо дар таълим пешниҳод мекунанд. Аз ҷумла, Ч. Мартин, бо таъкид ба истифодаи бозиҳо дар таълим ва таъсири онҳо бар мавзӯҳои дарсӣ ва муҳити фориғбол изҳор мекунад, ки: «Бозиҳо як воситаи муассир барои рафъи ҳастагӣ ва эҷоди муҳити созгор ва ғайрӣ дар ҷараёни таълим мебошанд. Онҳо метавонанд ҳамчун унсурӣ қувватбахш барои татбиқи усули эҷодӣ дар таълим истифода шуда, муҳити рафтори хушҳолоноро барои омӯзиш эҷод кунанд» [228].

Чуноне ки зикр намудем, бозиҳои дидактикӣ, ки ба таълим ва омӯзиш дахл доранд, бо мақсади омӯзиши мафҳумҳои хосси таълимӣ, роҳҳои омӯзиш ва иштирок дар вазифаҳои фаҳмидан ва ё аниматсия кардани мундариҷаи ёдгирӣ сохта мешаванд. Ҳамзамон, бозиҳо метавонанд барои фаҳмидани равандҳои психологӣ ва когнитивии инсон дар матни омӯхтани забонҳо кумак кунанд.

Бозиҳо дар таълим ва омӯзиши забонҳои хориҷӣ ба хонандагон ва донишҷӯён имкон медиҳад, ки машғулиятҳои мувофиқи мақсад ва хусусиятҳои таълим интихоб кунанд. Воситаҳои бозии дидактикӣ, ки дар таълим барои фаҳмидани лексика, грамматика ва маҳорати гуфтугӯ истифода мешаванд, метавонанд омӯзишро ба як таҷрибаи ҷолиб ва самарабахш табдил диҳанд. Ин методи ҷолибу муфид бар асоси назарияҳои педагогӣ ва психологияи амалӣ метавонад дар шодмон кардани муҳити омӯзишӣ ва ба рушди донишҷӯён кумак кунад.

Дар маҷмӯъ, бозиҳои дидактикӣ метавонанд муҳити омӯзиширо ҷаҳол ва ҳамкорона гардонид, барои истифодаи амалии донишҳои забонӣ шароит фароҳам оваранд. Аммо арзиши асосии онҳо на дар «шодмон сохтани» дарс, балки дар пайвастании дониш бо амал, забон бо муошират ва вазифаи таълимӣ бо ҷаҳолияти мустақили таълимгиранда зоҳир мегардад.

Хулосаи боби якум

Таҳлили адабиёти психологию педагогӣ, дидактикӣ ва методӣ нишон дод, ки бозиҳои дидактикӣ яке аз шаклҳои табиӣи фаъолияти инсон буда, дар марҳилаҳои гуногуни рушди шахс вазифаҳои маърифатӣ, иҷтимоӣ, коммуникативӣ ва тарбиявиро иҷро менамояд. Дар асоси таҳлили мавқеъҳои илмӣи гуногун ва бо дарназардошти хусусиятҳои таълими забони хориҷӣ, мо чунин мешуморем, ки бозии дидактикӣ шакли мақсадноки фаъолияти таълимӣ мебошад, ки дар асоси қоидаҳо ва унсурҳои бозӣ ташкил гардида, ба ҳалли вазифаҳои муайяни дидактикӣ, фаъолгардонии фаъолияти маърифатӣ, ташаккули шавқу рағбат ва ҳавасмандии таълимгирандагон, инчунин азхудкунии дониш, ташаккули малака ва салоҳиятҳои забонӣ ва коммуникативӣ равона карда мешавад.

Дар раванди таълим фаъолияти бозигарона метавонад ҳамчун воситаи мақсадноки ташкил ва фаъолгардонии фаъолияти таълимӣ истифода шуда, барои азхудкунии, такрор, таҳким ва татбиқи дониш, маҳорат ва малакаҳо шароит фароҳам оварад.

Муайян гардид, ки бозии дидактикӣ аз бозии озод бо мавҷудияти мақсади мушаххаси таълимӣ, вазифаи бозӣ, мазмуни дидактикӣ, қоидаҳо, фаъолияти иштирокчиён ва натиҷаи пешбинишуда фарқ мекунад. Дар он мақсади бозигарона ба иҷрои вазифаи педагогӣ тобеъ буда, фаъолияти хонандагон ба азхудкунии ва истифодаи дониш дар шароити фаъол равона карда мешавад. Аз ин лиҳоз, бозии дидактикӣ дар раванди таълим метавонад ҳам ҳамчун воситаи таълим ва ҳам ҳамчун шакли ташкили фаъолияти таълимӣ баррасӣ гардад.

Дар асоси таҳлили назариявӣ муайян карда шуд, ки бозиҳои дидактикӣ метавонанд як қатор вазифаҳои ба ҳам алоқамандро иҷро намоянд: таълимӣ, инкишофдиҳанда, тарбиявӣ, коммуникативӣ, иҷтимоӣ, ангежишӣ ва психологӣ. Вазифаи таълимии онҳо бо азхудкунии ва таҳкими донишҳои забонӣ ва малакаҳои нутқӣ; вазифаи

инкишофдиҳанда бо рушди тафаккур, хотира, диққат, мустақилият ва эҷодкорӣ; вазифаи тарбиявӣ бо ташаккули масъулият, ҳамкорӣ ва эҳтироми мутақобил алоқаманд мебошад. Вазифаи коммуникативӣ бошад, дар фароҳам овардани шароит барои истифодаи забон дар ҳамкорӣ ва вазъиятҳои шартии муоширатӣ зоҳир мегардад.

Муҳити дуруст ташкилшудаи бозӣ метавонад ангезаи омӯзиширо дастгирӣ намуда, иштироки фаъоли таълимгирандагонро таъмин кунад ва тарси хато намуданро то андозае коҳиш диҳад. Аммо таъсири мусбати бозӣ худ аз худ ба вучуд омада наметавонад, зеро он ба хусусияти вазифа, муносибати омӯзгор, сатҳи омодагии хонандагон, тарзи арзёбӣ, муҳити психологӣ ва сифати ташкили фаъолияти гурӯҳӣ вобаста мебошад.

Таҳлил нишон дод, ки дар таълими забонҳои хориҷӣ бозиҳои дидактикӣ неруи арзишманд дошта, онҳо метавонанд барои ташаккули малакаҳои фонетикӣ, лексикӣ, грамматикӣ, инчунин барои рушди ҳамаи чаҳор рукни фаъолияти нутқ (тафаҳҳум, гуфтор, хондан ва навиштан) истифода шаванд. Дар баробари ин, на ҳар як бозӣ ба ҳамаи ин вазифаҳо яхела хизмат карда метавонад. Самаранокии истифодаи он аз мутобиқати навъи бозӣ ба ҳадафи мушаххаси дарс ва натиҷаи интизоршаванда вобаста мебошад.

Аз ин нуқтаи назар, барои методикаи таълими забонҳои хориҷӣ таснифи бозиҳои дидактикӣ аз рӯи якчанд меъёр аҳаммияти муҳим дорад. Онҳоро метавон аз рӯи ҷанбаҳои забонӣ ба бозиҳои фонетикӣ, лексикӣ, грамматикӣ; аз рӯи фаъолияти нутқӣ ба бозиҳои, ки малакаҳои тафаҳҳум, гуфтор, хониш ва навиштанро инкишоф медиҳанд; аз рӯи хусусияти муошират ба бозиҳои коммуникативӣ, нақшофарӣ ва вазъиятӣ; аз рӯи тарзи ташкил ба бозиҳои инфиродӣ, ҷуфтӣ, гурӯҳӣ ва даставӣ ҷудо намуд. Чунин тасниф имконият медиҳад, ки интихоби бозӣ хусусияти мақсаднок ва низомнокӣ пайдо намояд.

Намунаҳои баррасишудаи бозиҳо, аз ҷумла *What is in my bag?, Write a Story, Tongue Twisters, Find a Rhyme, What is Missing?, Shopping, Truth or Dare* ва дигар шаклҳои фаъолияти бозигарона нишон медиҳанд, ки арзиши методи бозӣ пеш аз ҳама аз тарзи мутобиқ намудани он ба мақсади таълим вобаста мебошад. Барои он ки бозӣ аз фаъолияти танҳо фароғатӣ фарқ кунад, омӯзгор бояд пешакӣ мақсад, маводи забонӣ, тартиби иҷро, шакли ҳамкорӣ ва меъёрҳои арзёбии натиҷаро муайян намояд.

Дар чараёни таҳқиқи масъалаи истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар шароити дузабона муайян гардид, ки таҷрибаи қаблии забони таълимгиранда ба азхудкунии забони хориҷӣ таъсири назаррас дорад. Билингвизм (дузабонӣ) метавонад дар шароити табиӣ ё дар натиҷаи омӯзиши мақсадноки забони дуюм ё хориҷӣ ташаккул ёбад. Дар айни замон дараҷаи доништан ва доираи истифодаи ҳар ду забон дар шахс метавонад гуногун бошад ва аз ин сабаб, дузабониро набояд ҳатман бо доништани баробари ду забон ҳаммаъно ҳисобид.

Барои таълими забони англисӣ дар муҳити дузабона муносибати байни забони қаблан азхудшуда ва забони омӯхташаванда аҳаммияти методӣ дорад. Таъсири таҷрибаи қаблии забонӣ метавонад ҳам мусбат ва ҳам манфӣ бошад. Монандии сохторҳо ва воҳидҳои ду забон метавонад ба интиқоли мусбат мусоидат намояд, дар ҳоле ки интиқоли номувофиқи хусусиятҳои як забон ба забони дигар метавонад боиси интерференсия гардад.

Таҳлил нишон дод, ки интерференсия метавонад дар сатҳҳои гуногуни забон зоҳир гардад. Масалан, интерференсияи фонетикӣ бо таъсири низоми овозии забони қаблан азхудшуда ба талаффуз, зада ва оҳанги забони англисӣ; интерференсияи лексикӣ бо фарқияти ҳаҷми маъно ва ҳамнишинии калимаҳо; интерференсияи грамматикӣ бо интиқоли қолабҳои грамматикӣ забони якум ба забони англисӣ;

интерференсияи прагматикӣ ва услубӣ бошад, бо фарқияти меъёрҳои муошират ва интихоби воситаҳои забонӣ вобаста мебошад.

Мисолҳои истифодаи феъли *do* ва *make*, артиклҳои англисӣ, категорияҳои замонӣ, исмҳои шумурданашаванда ва шаклҳои ифодаи хоҳишу савол нишон медиҳанд, ки тарҷумаи мустақим на ҳамеша барои азхудкунии дурусти воҳиди забони англисӣ кофӣ мебошад. Бинобар ин, ҳангоми таълим бояд на танҳо муодили тарҷумавӣ, балки маъно, вазифа, ҳамнишинӣ, хусусияти грамматикӣ ва шароити воқеии истифодаи воҳиди забонӣ ба назар гирифта шавад.

Дар чунин шароит бозиҳои дидактикӣ метавонанд вазифаи иловагии методиро иҷро намоянд ва барои муқоисаи сохторҳои забонӣ, фарқгузориҳои воҳидҳои монанд, пешгирӣ ва ислоҳи хатоҳои интерференсионӣ ва гузариши тадриҷӣ аз истифодаи забони такягоҳӣ ба фаъолияти мустақили англисӣ истифода шаванд. Ин нукта барои таҳияи технологияи истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар муҳити дузабона аҳаммияти хоса дорад.

Таҳлили равишҳои психологию педагогӣ нишон дод, ки истифодаи бозӣ дар омӯзиши забони хориҷӣ бо ғояҳои назарияи иҷтимоӣ-фарҳангии Л.С. Виготский, назарияи фаъолият ва равишҳои конструктивистӣ ҳамоҳангӣ дорад. Аз мавқеи мазкур таълимгиранда субъекти фаъоли раванди омӯзиш буда, донишро тавассути амал, ҳамкорӣ, ҳалли масъала ва истифодаи таҷрибаи қаблӣ аз худ менамояд. Бозии дидактикӣ барои ташкили чунин фаъолият мусоидат карда метавонад дар ҳоле, ки агар хонанда дар он имконияти интихоб, қабули қарор, ҳамкорӣ, ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли масъала ва арзёбии натиҷаи худро дошта бошад.

Ҳамзамон муайян гардид, ки ҳуди истифодаи бозӣ татбиқи равиши конструктивистӣ ё коммуникативиро кафолат намедиҳад. Агар фаъолияти хонанда танҳо аз такрори механикии шаклҳои тайёр иборат бошад, иқтидори маърифатӣ ва коммуникативии бозӣ маҳдуд мегарданд

ва дар ин ҷо муҳим аст, ки вазифаи бозӣ ба мустақилият, интиҳоби воситаҳои забонӣ, ҳалли масъала ва истифодаи забон дар шароити нави муоширатӣ равона карда шавад.

Дар раванди истифодабарии бозии дидактикӣ нақши омӯзгор хусусияти махсус пайдо мекунад. Дар марҳилаи омодагӣ ӯ ҳамчун тарҳрез ва ташкилкунанда, ғангоми иҷрои бозӣ ҳамчун ҷамоҳангсоз ва роҳнамо, баъди анҷоми он ҳамчун таҳлилгар ва арзёбандаи натиҷаҳои таълимӣ амал менамояд. Аз ин рӯ, омодагии касбии омӯзгор яке аз шартҳои аввалиндараҷаи истифодаи самараноки бозиҳои дидактикӣ мебошад.

Лозим ба қайд аст, ки дар баробари бартариятҳо, истифодаи бозиҳои дидактикӣ як қатор маҳдудиятҳоро низ дорад. Омодаسازیи бозӣ метавонад вақт талаб кунад; баъзе намудҳои он ба маводи дидактикӣ ё воситаҳои техникӣ ниёз доранд; ташкили нодуруст метавонад диққати иштирокчиёро аз мақсади таълимӣ ба худӣ рақобат ё фароғат равона созад. Бинобар ин, истифодаи бозӣ дар ҷараёни забонмӯзӣ бояд аз ҷиҳати вақт, мазмун ва натиҷаи таълимӣ асоснок бошад.

Дар асоси таҳлили анҷомёфта метавон чунин хулоса кард, ки самаранокии бозиҳои дидактикӣ аз маҷмуи шартҳои ба ҳам алоқаманд, яъне муайян будани мақсади таълимӣ; мутобиқати бозӣ ба синну сол ва сатҳи забондонии таълимгирандагон; интиҳоби дурусти маводи забонӣ; мавҷудияти қоидаҳои фаҳмо; иштироки фаъоли хонандагон; ҷамоҳангسازیи фаъолияти инфиродӣ ва гурӯҳӣ; истифодаи мақсадноки воситаҳои забонӣ; назорат, ислоҳи хато ва арзёбии натиҷаҳо вобаста мебошад.

Инак, бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони хориҷӣ ҳамчун ҷузъи низоми методии ташкили фаъолияти таълимӣ ва нутқӣ баррасӣ мешаванд. Нақши онҳо дар пайвастанӣ донишҳои забонӣ бо фаъолияти амалии таълимгиранда, фароҳам овардани вазъиятҳои таълимию

коммуникативӣ, рушди мустақилият ва ҳамкорӣ, инчунин истифодаи мақсадноки забон дар ҳалли вазифаҳои гуногун зоҳир мегардад.

Натиҷаҳои назариявии боби якум заминаи таҳияи низоми методии мақсадноко фароҳам меоранд, ки интиҳоби бозиро мутобиқи мақсади таълим, маводи забонӣ, фаъолияти нутқӣ, сатҳи омодагӣ ва синну соли таълимгирандагон таъмин намуда, марҳилаҳои интиҳоб, оmodасозӣ, татбиқ, назорат ва арзёбиро дар бар мегирад.

БОБИ 2. ИСТИФОДАИ БОЗИҲОИ ДИДАКТИКӢ ДАР МАРҲИЛАИ ИБТИДОИИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

2.1. Имкониятҳои бозиҳои дидактикӣ ҳамчун намуди фаъолияти таълимӣ дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ

Бозӣ ҳамчун яке аз шаклҳои муҳимми фаъолияти инсон дорои хусусиятҳои иҷтимоӣ, психологӣ ва педагогӣ мебошад. «Бозӣ ҳамчун намуди фаъолият дар вазъияти шартӣ барои азхудкунии таҷриба равона гашта, идораи рафторро инкишоф медиҳад» [174, с. 49].

Ҳангоми баррасии бозӣ ҳамчун фаъолияти шахсият дар сохтори он як қатор унсурҳои ба ҳам алоқамандро ҷудо намудан мумкин аст: мақсадгузорӣ, банақшагирӣ, амсиласозии фаъолияти пешбинишуда ва таҳлилу арзёбии натиҷаҳо. Дар чараёни чунин фаъолият таълимгиранда супоришро иҷро мекунад ва субъекти фаъоли раванди таълим амал намуда, фаъолияти худро ташкил, назорат ва арзёбӣ менамояд. Масалан, «Супоришҳои эҷодии дорои самти касбӣ имкон медиҳанд, ки неруи педагогии омӯзгори оянда ошкор ва рушд дода шавад, вазъиятҳои ғайристандартӣ педагогӣ моделсозӣ гарданд ва раванди мутобиқшавии донишҷӯён ба фаъолияти касбии оянда осонтар карда шавад. Донишҷӯ дар заминаи дониш, маҳорат ва малакаҳои азхудкардааш тадриҷан қобилияти мустақилона самт ёфтан дар шароити тағйирёбандаро пайдо намуда, тарзу усулҳои нави методӣ ва техникӣ фаъолиятро таҳия ва татбиқ мекунад, инчунин ба фаъолияти худ унсурҳои таҳқиқотиро ворид месозад» [126, с.118].

«Ангезаи фаъолияти бозигарона метавонад тавассути шавқу ҳавас ба фаъолият, имконияти интиҳоби амал, мавҷудияти ҳамкорӣ ё рақобат, қаноатмандӣ аз натиҷа ва имконияти худзоҳиркунӣ дастгирӣ карда шавад» [202, с. 96]. Бо вучуди ин, дар бозии дидактикӣ ангезаи бозигарона бояд бо мақсади таълимӣ ҳамоҳанг бошад ва агар диққати хонанда ё

донишчӯ танҳо ба ғолиб шудан ё ҷолибияти бозӣ равона гардад, вазифаи дидактикӣ метавонад аҳамияти худро аз даст диҳад.

Ҳангоми баррасии бозӣ ҳамчун раванд метавон ҷузъҳои зеринро фарқ намуд: нақшҳои иштирокчиён, амалҳои бозигарона, истифодаи ашё, тасвир ё дигар воситаҳои шартӣ, муносибатҳои байни иштирокчиён ва инчунин сюжети мазмуни вазъияти бозӣ. Аммо ҳамаи ин ҷузъҳо барои ҳар як бозии дидактикӣ ҳатмӣ нестанд. Масалан, дар бозии лексикӣ ё фонетикӣ нақш ва сюжети мураккаб метавонад вуҷуд надошта бошад, дар ҳоле ки дар бозии нақшофарӣ онҳо аҳамияти асосӣ пайдо мекунад.

Ба хусусиятҳои фаъолияти бозигарона метавон ихтиёрӣ ва фаъол будани иштироки хонанда, мавҷудияти унсурҳои эҷодӣ, таъсири эҳсосӣ, муносибати байни иштирокчиён ва қоидаҳои муайяни танзимкунандаи раванди бозиро мансуб донист. Қоидаҳо тартиби фаъолияти иштирокчиёнро муайян намуда, бояд ба мақсади таълимӣ, хусусияти синнусолӣ ва сатҳи омодагии хонандагон мутобиқ бошанд.

Масъалаи вазифа ва аҳамияти бозӣ дар рушди кӯдак дар таҳқиқоти психологию педагогӣ аз мавқеъҳои гуногун шарҳ дода шудааст. Масалан, А.Н. Леонтев қайд мекунад, ки: «дар фаъолияти кӯдак талабот ба ашёҳо пайдо мешавад. Кӯдак меҳаҳад ҳудаш мошин ронад, қайқ ронад, киштиро идора намояд, ҳавопайморо идора намояд ва албатта, ҳамаи ин барои ӯ имконнопазиранд, аз ин ҷо бозӣ ягона фаъолияти ивазкунанда ва қаноаткунанда барои кӯдак мегардад» [115, с. 23]. Дар чунин ҳолат бозӣ ба кӯдак имконият медиҳад, ки муносибатҳо ва амалҳои ҷаҳони калонсолонро дар шакли шартӣ таҷриба намояд. Ин мавқеъ барои таълими забони хориҷӣ низ аҳамияти методӣ дорад. Дар марҳилаи ибтидоӣ хонанда ҳанӯз имконияти иштирок намуданро дар ҳама гуна вазъиятҳои воқеии муоширати хориҷизабонро надорад. Бозӣ бошад, метавонад чунин вазъиятҳоро ба таври шартӣ амсиласозӣ намояд.

В.Н. Дружинин чунин мешуморад, ки: «вазифаи асосии зеҳн ин сохтани амсилаҳои пешгӯйикунанда, сохтани намунаҳои воқеии оянда мебошад. Аз ин ҷо бозӣ ҳамчун нишондиҳандаи зеҳн, хосияти зеҳн шуда метавонад. Ин хосият аз синну сол вобаста нест. Амсилаи дунёи калонсолон санъат ва фалсафа мебошад» [41, с.58]. Аз ин нуқтаи назар, бозӣ метавонад барои ташаккули қобилияти пешбинӣ намудани амал, интиҳоби роҳи ҳалли масъала ва арзёбии натиҷа шароит фароҳам оварад.

Дар осори Л.С. Виготский низ бозӣ ҳамчун фаъолияти муҳимми давраи кӯдакӣ баррасӣ мегардад: «бозӣ масрафшавии оқилона, бомақсад, тарроҳшудаи нерӯи кӯдакон мебошад. Нерӯи сарфшудаи меҳнати калонсолон ба аломатҳои бозии кӯдакон шабоҳат дорад. Аз ин ҷост, ки бар фарқияти байни бозӣ ва меҳнат табиати равонии онҳо ба ҳам мутобиқанд. Ин нишон медиҳад, ки бозӣ шакли табиӣ меҳнати кӯдак буда, ҳамчун фаъолият барои омодагории онҳо барои оянда хизмат менамояд. Кӯдак ҳамеша ба бозӣ машғул аст, аммо бозии ӯ мазмуни аслий дорад. Бозӣ ба синну сол ва шавқмандии кӯдак вобаста буда, дар худ ҷузъиётеро дар бар мегирад, ки барои азхудкунии маҳорат ва малака равона аст» [45, с. 38]. Олим ивазшавии мазмуни бозии кӯдаконро зикр намуда қайд менамояд, ки: «бозӣ масрафшавии оқилона, бомақсад, тарроҳшудаи нерӯи кӯдакон мебошад» [45, с. 38].

Г.К. Селевко бозиро ҳамчун намуди махсуси фаъолият баррасӣ менамояд, ки метавонад муносибатҳо ва ҳолатҳои воқеиро дар шакли шартӣ таҷдид намояд [174, с. 61]. Маҳз хусусияти амсиласозии воқеият барои таълими забони хориҷӣ аҳаммияти муҳим дорад, зеро он имконият медиҳад, ки вазъиятҳои коммуникативӣ бе зарурати интиқоли хонанда ба муҳити воқеии хориҷизабон ташкил карда шаванд.

Дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ ин имконият махсусан муҳим мебошад. Хонанда дар ин марҳила дорои захираи маҳдуди луғавӣ ва грамматикӣ буда, ҳанӯз наметавонад дар муоширати

озодона ва тӯлонӣ иштирок кунад. Аз ин рӯ, бозӣ бояд аз ҷиҳати сохтор содда, мақсадаш равшан, дастураш фаҳмо ва маводи забониаш ба сатҳи омодагии хонанда мутобиқ бошад.

«Бозӣ метавонад дар шакли инфиродӣ, ҷуфтӣ, гурӯҳӣ ё даставӣ ташкил карда шавад. Барои марҳилаи ибтидоӣ шаклҳои ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ аҳаммияти махсус доранд, зеро ба ҳар як хонанда имконияти бештари иштирок дар фаъолияти нутқӣ медиҳанд»[133]. Бо вучуди ин, худ ташкили гурӯҳ фаъолияти коммуникативиро таъмин намекунад. Вазифа бояд тавре тарҳрезӣ гардад, ки иштирокчиён барои иҷрои он воқеан ба мубодилаи маълумот, саволу ҷавоб, дархост, шарҳ ва дигар амалҳои нутқӣ ниёз дошта бошанд.

«Табиати муоширатӣ доштани бозӣ барои инкишофи малакаи коммуникативӣ мусоидат менамояд. Зарурати шарҳ додани фаъолият худ ва дигарон, ҳамкорӣ дар фаъолияти гурӯҳӣ, муқобилият нишон додан, изҳори андеша, барои ташаккули салоҳиятҳои нутқӣ ва муоширатии хонандагон мусоидат мекунад» [116, с. 47]. Дар ин ҳолат забон воситаи иҷрои вазифаи бозигарона ва коммуникативӣ мегардад. Ин гузариш барои таълими забони хориҷӣ аҳамияти принципнок дорад. Масалан, агар хонанда фақат калимаи *apple* ё *book*-ро такрор кунад, фаъолияти ӯ бештар хусусияти машқӣ дорад. Аммо агар барои ёфтани ашёи гумшуда ё харидани маҳсулот маҷбур шавад бигӯяд *Have you got an apple?, I need a book, How much is it?*, воҳиди забонӣ ба воситаи амал табдил меёбад.

Дар марҳилаи ибтидоӣ бозӣҳои дидактикӣ метавонанд махсусан барои ташаккули малакаҳои фонетикӣ, луғавӣ ва грамматикӣ ибтидоӣ, инчунин рушди гӯш кардан ва гуфтан истифода шаванд. Масалан, бозӣҳои фонетикӣ барои фарқ намудани садоҳо ва такрори намунаи талаффуз, бозӣҳои лексикӣ барои шинохтан ва фаъолгардонии калимаҳо, бозӣҳои грамматикӣ барои истифодаи сохторҳои одӣ ва бозӣҳои нақшӣ барои ташкили муколамаҳои кӯтоҳ мувофиқ мебошанд.

Дар ҳамин марҳила истифодаи воситаҳои аёни (расм, корт, бозича, ашёи воқеӣ, тарҳ, презентатсия, ишора) ёрирасон мебошад. Онҳо метавонанд маънои воҳиди забониро бе зарурати тарҷумаи доимӣ равшан намуда, барои фаҳмидани вазифаи бозӣ ва иҷрои амали нутқӣ такягоҳ фароҳам оваранд.

«Маҳорат ва малакаҳои нутқӣ дар шароите самараноктар ташаккул меёбанд, ки фаъолияти таълимӣ ба хусусиятҳои муоширати воқеӣ то ҳадди имкон наздик бошад» [103, с. 56]. Бо вучуди ин, дар марҳилаи ибтидоӣ «наздики ба муоширати воқеӣ» маънои муоширати комилан озодро надорад. Баръакс, омӯзгор метавонад тавассути қолабҳои нутқӣ, саволҳои намунавӣ, расмҳо, калимаҳои такягоҳӣ ва нақшҳо сатҳи зарурии дастгириро таъмин намояд.

Аз ин лиҳоз, фаъолияти бозигарона дар марҳилаи ибтидоӣ бояд бо принсипи «аз дастгирӣ ба мустақилият» ташкил карда шавад. Дар аввал хонанда бо намуна, калима ё сохтори омода амал мекунад; баъдан имконияти интиҳоб зиёд мегардад; дар марҳилаи минбаъда ӯ воҳидҳои омӯхташударо дар вазъияти нави бозигарона мустақилона истифода мебарад.

Самаранокии чунин фаъолият аз интиҳоби дурусти бозӣ, мутобиқати он ба синну сол ва сатҳи забондонии хонанда, возеҳии мақсад ва қоидаҳо, мавҷудияти маводи зарурӣ ва тарзи роҳбарии омӯзгор вобаста мебошад. Бинобар ин, дар марҳилаи ибтидоӣ миқдори бозихо наонқадар муҳим аст, балки мувофиқати методии онҳо ба мақсад, маводи забонӣ ва имкониятҳои таълимгирандагон меъёри асосии интиҳоб бояд бошад.

Яке аз бартариҳои муҳими истифодаи бозихои дидактикӣ дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ ин ҳамгиро намудани шаклҳои гуногуни фаъолияти таълимӣ мебошад. Бозии дуруст тарҳрезишуда ҳамчунин имконият медиҳад, ки фаъолияти таълимӣ ба

вазъиятҳои ба ҳаёти воқеӣ наздик пайваст карда шавад. Вазъиятҳои шартии муоширатӣ ба хонанда ёрӣ медиҳанд, ки воҳидҳои омӯхташудаи забони англисиро дар иҷрои вазифаи мушаххас истифода барад. Дар баробари ин, муҳити мусоиди бозӣ метавонад ба коҳиш ёфтани изтироби нутқӣ, баланд шудани эътимод ба имкониятҳои худ ва ташаккули муносибати ғаёл ба иҷрои вазифаи таълимӣ мусоидат намояд.

Дар адабиёти методӣ таъкид мегардад, ки «Технологияи методҳои таълимии бозӣ ба он равона карда шудааст, ки хонанда бояд мақсади таълимро дарк намояд. Ҳамчунин, ба рафтори худ дар ҳаёт сарфаҳм равад, яъне мақсад ва барномаи ғаёлияти мустақилонаи худро тартиб дода, натиҷаи ниҳонии ин мақсад ва барномаро дида тавонад» [180, с. 63], яъне бозӣ бояд унсурҳои мақсадгузорӣ, банақшагирӣ, иҷро, худназоратӣ ва арзёбии натиҷаро низ фаро гирад.

«Маълум аст, ки равиши коммуникативӣ дар таълими забони хориҷӣ пеш аз ҳама ба ташаккули қобилияти истифодаи забон дар вазъиятҳои воқеӣ ё шартии муоширатӣ равона мегардад» [151]. «Муносибати коммуникативӣ дар таълими забони хориҷӣ хусусияти ҷузъиёти зеринро дар бар мегирад:

- таваҷҷуҳи асосӣ – салоҳияти коммуникативӣ;
- барномаи таълимӣ шавқмандии хонандагонро баъд ба эътибор гирад;
- масъулияти таълим ҳам ба уҳдаи омӯзгор ва ҳам хонанда вогузор аст;
- алоқаи бинӯй дар вақти муошират;
- мустақилият ва ҳамкорӣ дар рафти омӯзиш;
- кӯшиш барои комёбӣ» [151, с. 83].

Бозӣ ин ғаёлияти муоширатӣ тибқи қоидаҳову шартҳои махсус мебошад. Бозӣ кӯдакро ба дунёи муносибати мураккаби инсонӣ ворид менамояд. «Барои кӯдак мутлақо орзу ва хоҳиши умумии якҷоя будан, таҷрибаи бартараф кардани ташвишҳои коллективӣ зарур аст. Ҳар як бозӣ ин коллектив буда барои аъзоёни он алоқаи коммуникативиро муҳайё

месозад. Ба бозӣ ворид шудани кӯдак барои худ масъуляти ахлоқиро нисбат ба шарикони худ меомӯзад» [151, с. 85]. Дар ин маврид бозиҳои коммуникативӣ ҳамчун фаъолияти аз рӯйи қоида ташкилшудае фаҳмида мешаванд, ки дар он расидан ба натиҷаи бозӣ тавассути муошират ва истифодаи забони омӯхташаванда имконпазир мегардад.

Дар таҳқиқоти марбут ба фаъолияти бозигарона таъкид мешавад, ки «Бештари бозиҳои кӯдакона характери коллективӣ доранд ва аз насл ба насл таҷрибаи иҷтимоии коллективӣ, анъана, арзиш ва ғояҳоро интиқол медиҳад. Дар фаъолияти бозии бачагона мутлақо муносибати воқеии ҷамъиятӣ, ки дар байни иштироккунандагони бозӣ ҷой дорад, мушоҳида мегардад» [79, с. 32]. Аз рӯйи хусусияти муносибати байни иштирокчиён бозиҳоро метавон шартан ба ду гурӯҳи асосӣ ҷудо намуд: «– бозиҳои рақобатӣ, ки дар онҳо иштирокчиён ё дастаҳо барои зудтар ё беҳтар иҷро намудани вазифа мусобиқа мекунанд; – бозиҳои ҳамкорона, ки дар онҳо иштирокчиён барои расидан ба мақсади умумӣ якҷоя фаъолият менамоянд» [155, с. 41].

Бо вучуди ин, бозиҳои коммуникативиро танҳо ба гурӯҳи бозиҳои ҳамкорона маҳдуд кардан дуруст нест. Онҳо метавонанд ҳам хусусияти ҳамкорӣ ва ҳам унсури рақобат дошта бошанд. Меъёри асосӣ дар ин ҷо он аст, ки иҷрои вазифаи бозӣ ба истифодаи воқеии забон ва ҳамкориҳои нутқии иштирокчиён вобаста бошад.

Дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони хориҷӣ бозии коммуникативӣ бояд дар асоси маводи пешакӣ интихоб ва коркардшудаи забонӣ ташкил карда шавад. Ин махсусан муҳим аст, зеро захираи луғавӣ ва грамматикӣ хонандагони хурдсол ҳанӯз маҳдуд мебошад. «Агар вазифаи коммуникативӣ аз имкониятҳои воқеии онҳо болотар бошад, фаъолияти бозӣ метавонад ба истифодаи забони модарӣ ё иҷрои механикӣ супориш табдил ёбад. Аз ин сабаб, ташкил намудани бозии коммуникативӣ дар се марҳила мувофиқи мақсад аст:

- марҳилаи омодагӣ (pre-activity);
- марҳилаи иҷро (while-activity);
- марҳилаи ҷамъбаст ва арзёбӣ (post-activity)» [103, с. 72].

«Бозиҳои коммуникативӣ дар марҳилаи ибтидоӣ бояд пайдарпай ва мақсаднок ташкил карда шаванд. Дар адабиёти методӣ се марҳилаи асосии иҷроӣ онҳо – омодагӣ, иҷро ва ҷамъбаст ҷудо карда мешавад» [103, с. 72].

Дар марҳилаи омодагӣ омӯзгор мақсад, қоида ва маводи зарурии забониро шарҳ медиҳад; дар марҳилаи иҷро хонандагон вазифаи бозиро тавассути муошират бо забони англисӣ анҷом медиҳанд; дар марҳилаи ҷамъбаст натиҷаҳо таҳлил, ҳатоҳо ислоҳ ва фаъолияти хонандагон арзёбӣ мегардад.

Бозиҳои коммуникативӣ метавонанд дар шакли ҷустуҷӯи маълумот, пур кардани маълумоти нопурра, бозиҳои қортӣ, чистонҳо, бозиҳои нақшофарӣ ва ҳалли масъалаҳои шартӣ ташкил карда шаванд. Тавре дар сарчашмаҳо таъкид шудааст, «бозиҳои коммуникативӣ барои амалиёти босифати забонӣ мусоидат намуда, муоширати ширкаткунандагонро муҳайё менамояд» [32, с. 30].

«Рушди салоҳияти забонӣ дар марҳилаи ибтидоӣ фарқгузори забони модарӣ ва хориҷӣ, дарки хусусиятҳои ибтидоии фонетикӣ, лексикӣ ва грамматикӣ, шинохту истифодаи ибора ва ҷумлаҳои омӯхташуда, дарки маъно дар контекст ва интихоби воситаи мувофиқи забонӣ барои вазъияти одии муоширатиро фаро мегирад» [78, с. 72]. Дар баробари ин, хонандагон бояд тадриҷан дарк намоянд, ки фарқияти забонҳо маъноӣ фарқияти куллии одамонро надорад. Чунин фаҳмиш барои ташаккули муносибати эҳтиромона ба забону фарҳанги дигар аҳаммияти тарбиявӣ дорад.

Омӯзиши забони хориҷӣ дар синни хурд бояд бо рушди умумӣ, сатҳи нутқ ва хусусиятҳои психологӣ хонанда ҷамоҳанг бошад. Дар ин маврид

дар адабиёти методӣ таъкид шудааст: «Кори азхудкунии забон аз тарафи хурдсолон бояд бо дарккунии забон оғоз ёфта, ба инкишофи умумии хурдсолон алоқаманд бошад... Аз ин рӯ, ӯҳангоми омӯхтани забони хориҷӣ истифодаи шеърҳо, сурудҳо, тезгӯякҳо, чистонҳо хеле натиҷабахш мебошад» [50, с. 67]. Аз ин лиҳоз, чунин воситаҳо барои рушди шунавоии фонематикӣ, талаффуз, хотираи нутқӣ ва таҳкими маводи лексикию грамматикӣ аҳаммияти махсус доранд.

«Шавқу ҳавас яке аз омилҳои муҳимми омӯзиши забони хориҷӣ дар марҳилаи ибтидоӣ мебошад. Якраңгии фаъолияти таълимӣ ва давомнокии кори шифоҳӣ метавонад боиси хастагӣ ва коҳиши диққати хонандагони хурдсол гардад» [34, с. 54]. Дар чунин шароит бозии дидактикӣ яке аз воситаҳои самараноки фаъолгардонии фаъолияти таълимӣ ва нигоҳ доштани шавқу ҳаваси хонандагон мебошад.

Дар баробари ин, ҷанбаи фароғатии бозӣ бояд ба мақсади педагогӣ тобеъ бошад. Тавре дар адабиёти методӣ таъкид мегардад: «Бозӣ на танҳо бо мақсади дилхушӣ, истироҳат, хушҳолӣ гузаронида мешавад, мақсади асосии он бояд таълим бошад» [180, с. 73]. Яъне дар таълими забони англисӣ фаъолияти бозигарона бояд пеш аз ҳама ба азхудкунии ва истифодаи забон ҳамчун воситаи муошират равона карда шавад.

Ю.Я. Пучкова бозиро машғулияти махсус ташкилшуда меҳисобад, ки ««шиддатнокии эмотсионалӣ ва зеҳнӣ талаб мекунад» ва дар он хонанда имкони «қарор қабул кардан, ҷӣ хел рафтор кардан, ҷӣ гуфтан, ҷӣ хел ғолиб омадан»-ро пайдо менамояд» [163, с. 53]. Ҳамин хусусият фаъолияти фикрӣ ва нутқии хонандаро фаъол гардонида, ўро ба интиҳоби мустақилонаи воситаҳои забонӣ водор месозад.

Дар натиҷаи чунин фаъолияти бозигарона хонанда тадриҷан малакаҳои ибтидоии муошират, яъне сухан гуфтан дар бораи худ ва дигарон, тасвири ашёву ҳодисаҳо, ифодаи амал, баёни муносибат, пешниҳоди кумак ва дархости онро аз худ менамояд [163, с. 53]. Ҳамин

тавр, бозии дидактикӣ дар марҳилаи ибтидоӣ дар баробари нигоҳ доштани шавқу ҳавас барои ташаккули фаъолияти нутқӣ ва омодагии хонанда ба муошират бо забони англисӣ замина фароҳам меорад.

Дар марҳилаи ибтидоӣ вазифаҳои коммуникативӣ бояд бо қолабҳои содаи нутқӣ, аз қабилӣ *I am...; My name is...; I can...; I like...; Can you help me?* пайваست карда шаванд, зеро ин имконият медиҳад, ки хонанда воситаҳои забониро на танҳо аз ёд намояд, балки онҳоро дар вазъияти мушаххаси муошират истифода барад.

Бозии дидактикӣ барои ҷалби хонандагони дорои сатҳи гуногуни омодагӣ низ шароити мусоид фароҳам меорад. Тавре дар адабиёти методӣ таъкид шудааст, «эҳсоси баробарӣ, фазои боварӣ ба азхудкунии вазифа ба хурдсолон имкон медиҳад, ки шармгиниро бартараф намояд, фаъолона нутқи забони бегонаро истифода намояд» [166, с. 47], яъне, омӯзгор бояд нақшу супоришҳоро бо назардошти қобилияти хонандагон тақсим намуда, муҳити мусоиди психологиро таъмин намояд.

Л.Т. Фатоҳова вазифаҳои муҳими истифодаи бозиро «муҳайё намудани шароити омодагирии равонии навомӯзон ба муоширати нутқӣ», зарурати такрори маводи забонӣ ва машқ намудани интиҳоби намунаи зарурии нутқӣ медонад [185, с. 75]. Самаранокии чунин фаъолият аз муҳити муоширатие вобаста аст, ки омӯзгор дар синф фароҳам меорад.

«Бозии дидактикӣ дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ дар баробари вазифаҳои таълимӣ ба рушди фаъолияти маърифатӣ, ҳамкорӣ ва масъулияти хонандагон мусоидат менамояд. Мақсади таълими забони хориҷӣ дар ин марҳила рушди умумии хонанда ва истифодаи амалии забонро ҳамчун воситаи муошират фаро мегирад» [40, с. 28].

Хусусиятҳои синнусолии хонандагони хурдсол барои истифодаи фаъолияти бозигарона шароити мусоид фароҳам меоранд. Дар таҳқиқоти Г.В. Рогова ба қобилияти нисбатан фаъоли дар хотир нигоҳ доштан, шавқ

ба муошират ва тақлид дар ин синну сол таваҷҷуҳ зоҳир шудааст [167, с. 91]. Аз ин рӯ, омӯзгор бояд диққат, хотира, шавқу ҳавас, эҳтиёҷ ба ҳаракат ва сатҳи рушди нутқи хонандагонро ба назар гирад.

«Бозӣ метавонад баъзе монетаҳои психологиро дар истифодаи забони хориҷӣ коҳиш диҳад ва барои иштироки фаъолонаи хонандагон шароит фароҳам оварад. Дар ин замина муносибати байни талаботи хонанда ба муошират ва захираи ҳанӯз маҳдуди забони ӯ аҳамияти махсус дорад» [166, с. 53].

Дар адабиёти методӣ таъкид мегардад, ки «омӯзиши забони хориҷӣ бояд бо дарки тадриҷии забон ҳамчун воситаи муошират алоқаманд бошад» [186, с. 122]. Хонанда бояд дарк кунад, ки ҷумлаи мухталифро дар кадом вазъият ва бо кадом мақсад истифода бурдан мумкин аст.

Азхудкунии нутқи шифоҳӣ бо истифодаи мақсадноки бозиҳо фаъл мегардад. Дар ин маврид «ҳар як лаҳзаи он бояд ҷузъиёти навро дошта бошад» [108, с. 31]. Яъне, такрори бозӣ бояд бо ворид намудани калима, нақш, шарт ё вазъияти нави коммуникативӣ сурат гирад. Ҳамзамон, ҷанбаҳои фонетикӣ, лексикӣ ва грамматикӣ бояд дар робитаи мутақобил омӯхта шаванд. «Дар омӯзиши грамматика истифодаи намунаҳои нутқӣ ва дар ҳолатҳои зарурӣ муқоиса бо забони модарӣ метавонад барои дарки сохтори наф мусоидат намояд» [180, с. 39].

Дар асоси таҳлили маводи назариявӣ шартҳои асосии истифодаи бозиҳои дидактикӣ чунин муайян кардан мумкин аст: мутобиқати бозӣ ба мақсади таълимӣ ва синну соли хонандагон; фароҳам овардани фазои эътимоднок; таъба маводи пешакӣ омӯхташуда; риояи принципи «аз сода ба мураккаб»; пайвастании шакли забонӣ бо маъно ва вазъияти истифода; ташкили фаъолияти инфиродӣ, ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ; истифодаи бозхӯрди мусбат ва ҷамъбасти натиҷаи бозӣ.

Аз ин гуфтаҳо бармеояд, ки нерӯи бозиҳои дидактикӣ дар марҳилаи ибтидоӣ дар омодагии психологӣ ба муошират, фаългардонии маводи

забонӣ, ташаккули малакаҳои нутқӣ, рушди ҳамкорӣ ва нигоҳ доштани шавқу ҳаваси хонандагон зоҳир мегарданд. Самаранокии онҳо аз мақсад, мазмун, хусусиятҳои синнусолӣ ва тарзи ташкили фаъолияти хонандагон вобаста мебошад.

Дар шароити берун аз муҳити табиӣ забонӣ истифодаи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ низ метавонад барои ташкили муҳити ба муоширати хориҷизабон наздик мусоидат намояд. Воситаҳои рақамӣ имконият медиҳанд, ки маводи забонӣ дар шакли матн, овоз, тасвир ва мултимедиа пешниҳод гардида, фаъолияти мустақилона, назорат ва худназоратии хонандагон ташкил карда шавад. Дар адабиёти педагогӣ технологияи бозӣ ҳамчун яке аз воситаҳои дастгирии ангежа, тақмили кор бо маводи таълимӣ ва инфиродисозии раванди омӯзиш баррасӣ мешавад.

Барои таҳқиқоти мазкур аҳаммияти бештарро истифодаи ТИК ҳамчун воситаи ташкили бозиҳои дидактикии рақамӣ дорад. Бозиҳои интерактивӣ метавонанд барои шинохтан ва фарқ кардани овозҳо, машқи талаффуз, фаъолгардонии луғат, мустаҳкам намудани сохторҳои грамматикӣ ва рушди фаҳмиши нутқи шундашуда истифода шаванд. Муҳити мултимедӣ имкони пайвастании овоз, тасвир, матн ва амалро фароҳам оварда, иштироки фаъоли хонандагони хурдсолро дастгирӣ менамояд. ва тавре Г.К. Селевко таъкид менамояд: «Ба сохтори бозӣ ҳамчун як навъи фаъолият мақсадгузорӣ, банақшагирӣ, татбиқи мақсад, инчунин таҳлили натиҷаҳо ба таври органикӣ ворид мешаванд, ки дар ҷараёни онҳо шахсият худро ҳамчун субъекти комилҳуқуқи фаъолият пурра амалӣ менамояд. Ҳавасмандии фаъолияти бозигарӣ тавассути ихтиёрӣ будани он, фароҳам будани имконияти интиҳоб ва унсурҳои рақобат, инчунин қонеъ гардонидани талабот ба худтасдиқунӣ ва худтатбиқунӣ таъмин мегардад. Ба сохтори бозӣ ҳамчун раванд унсурҳои зерин дохил мешаванд:

- а) нақшҳое, ки бозигарон ба зимма мегиранд;
- б) амалҳои бозигарӣ ҳамчун воситаи татбиқи ин нақшҳо;
- в) истифодаи бозигаронаи ашё, яъне иваз намудани ашёи воқеӣ бо ашёи бозигарӣ ва шартӣ;
- г) муносибатҳои воқеии байни бозигарон;
- д) сюжет (мундариҷа) – соҳаи воқеият, ки дар бозӣ ба таври шартӣ бозофарӣ карда мешавад» [174, с. 126].

Масалан, ҳангоми омӯзиши мавзуи *Animals* хонанда метавонад овози ҳайвонро шунида, тасвири мувофиқро интихоб намояд, номи онро ба забони англисӣ талаффуз кунад ва бо қолабҳои *It is a..., It can...* ҷумла созад. Дар омӯзиши луғат аз бозиҳои *matching, memory game, odd one out, word-picture matching* ва *guessing game* истифода кардан мумкин аст. Дар чунин ҳолат арзиши бозии рақамӣ на дар ҳуди истифодаи компютер, балки дар фаъолияти забонӣ ва нутқии хонанда зоҳир мегардад.

Истифодаи воситаҳои компютерӣ метавонад пешниҳоди маводи аудиоӣ, визуалӣ ва матнро гуногун намуда, барои машқ, такрор, кори инфиродӣ ва бозхӯрди ғаври шароит фароҳам оварад. Тавре дар адабиёти педагогӣ таъкид мегардад, «Технологияҳои шахсиятмехвар кӯшиш менамоянд, ки усул ва воситаҳои таълиму тарбияро мутобиқ ба хусусиятҳои фардии ҳар як кӯдак пайдо ва татбиқ намоянд: аз усулҳои психодиагностикӣ истифода мебаранд, муносибат ва ташкили фаъолияти кӯдаконро тағйир медиҳанд, воситаҳои гуногуни таълим (аз ҷумла компютер)-ро ба кор мебаранд ва мундариҷаи таҳсилотро бозсозӣ менамоянд» [174, с. 91]. Аммо технология худ аз худ самаранокии таълимиро таъмин намекунад; натиҷа аз мутобиқати он ба мақсади дарс ва тарзи ташкили фаъолияти хонанда вобаста аст.

Дар низоми бозиҳои дидактикӣ бозиҳои коммуникативӣ мавқеи махсус доранд. Мақсади онҳо ташкили чунин вазъият мебошад, ки дар он

хонанда барои ҳалли вазифаи муайян аз забони англисӣ истифода мебарад.

Масалан, муҳаққиқон қайд мекунанд, ки «Шарҳи маводи грамматикӣ метавонад дар раванди дарс бо унсурҳои гуногуни эҷодӣ ба таври самаранок пайваست карда шавад: аз ҷумла, бо бозӣҳои нақшофарӣ, саҳнаسازیи маводи таълимӣ, муносибати эҷодкорона ба матнҳои адабӣ, тасвири мазмуни расмҳо, ташкили муҳокимаҳо ва вазъиятҳои коммуникативӣ. Ҳамаи ин донишҷӯёнро ба баёни андеша ва ақидаҳои худ, инчунин ба иҷрои мустақилонаи амалҳо ҳавасманд менамояд. Ҳамчунин бояд омилҳои зикр кард, ки заминаи эҷодии донишҷӯёнро дастгирӣ ва инкишоф медиҳанд: хоҳиши худтатбиқкунӣ; майл ба омӯхтани донишҳои нав; қобилияти таҳайюл, чандирии тафаккур ва асолати андеша; инчунин омодагӣ ба қабули донишҳои нав» [140, с. 130].

«Яке аз шаклҳои самараноки чунин фаъолият бозӣҳои дорои нобаробарии иттилоот (information gap) мебошанд. Дар онҳо иштирокчиён ба иттилооти якхела дастрасӣ надоранд ва барои пурра намудани маълумоти нокифоя бояд бо ҳам муошират кунанд» [165, с. 24]. Масалан, як хонанда ҷадвали пурраи рӯзи дорад, дар ҷадвали хонандаи дигар баъзе маълумот мавҷуд нест. Ё бо саволҳои *What does Tom do at seven o'clock?* ё *When does he go to school?* маълумоти заруриро ба даст меорад. Дар ин ҳолат зарурати муошират аз ҳуди вазифаи бозӣ ба вуҷуд меояд.

«Шакли дигари бозӣҳои коммуникативӣ фаъолияти гурӯҳӣ мебошад, ки дар он ҳар як иштирокчӣ қисме аз иттилоотро соҳиб буда, натиҷаи ниҳой тавассути муттаҳид намудани маълумоти ҳамаи иштирокчиён ҳосил мегардад. Чунин бозӣҳо барои сохтани ҷумла, муколама, ҳикоя ва ҳалли вазифаи умумӣ истифода шуда метавонанд» [162, с. 28].

Татбиқи амалии ин муносибатро метавон дар мисоли мавзуи «Clothes» нишон дод. Мақсади асосии чунин дарс фаъолгардонии луғати мавзӯӣ ва рушди малакаҳои ибтидоии гуфтори муколамавӣ мебошад. Дар марҳилаи аввал луғат тавассути расм ва бозии *Rhyming Words* тақрир мегардад: *beans – jeans, better – sweater, mouse – blouse, choose – shoes*. Сипас бозии рақамии *Words and Pictures* истифода мешавад, ки дар он хонанда калимаро хонда, тасвири мувофиқро интихоб менамояд.

Барои он ки бозии мазкур танҳо ба шинохти калима маҳдуд нагардад, омӯзгор саволҳои *What colour is it? Who is wearing a shirt today? Do you like this dress?* пешниҳод менамояд. Дар натиҷа фаъолияти хонанда аз шинохти калима тадриҷан ба истифодаи он дар муошират мегузарад:

1. Шинохтани калима;
2. Калима ва тасвир;
3. Талаффуз;
4. Ибора;
5. Ҷумла;
6. муошират.

Дар марҳилаи минбаъда барои рушди малакаи гӯш кардан матни кӯтоҳ дар бораи либоси Зарина пешниҳод мегардад. Хонандагон аввал интихоби худро пешгӯӣ намуда, баъдан матнро гӯш мекунанд ва ҷавобҳои худро месанҷанд. Сипас ба саволҳои *What does Zarina wear to school? What does she wear when she does sports?* ҷавоб медиҳанд. Чунин пайдарпайӣ, яъне пешгӯӣ, гӯш кардан, санҷидан, истифодаи маълумот дар нутқ, тафҳумро бо фаъолияти минбаъдаи гуфторӣ мепайвандад.

Дар идома фаъолияти ҷуфтӣ ташкил карда шуда, хонандагон бо саволҳои *What do you wear to school? What are your favourite clothes?* маълумот мубодила мекунанд. Баъдан ҳар хонанда дар бораи шарикҳои худ нақл менамояд. Ин шакли кор имконият медиҳад, ки сохторҳои *he/she wears, he/she likes* дар вазъияти муоширатӣ истифода шаванд.

Дар охир омӯзгор метавонад фаъолияти гурӯҳии «School Uniform»-ро ташкил кунад. Хонандагон намунаи либоси мактабиро таҳия намуда, онро бо ҷумлаҳои *This uniform is comfortable. It is practical and modern. We think these colours are suitable for school* муаррифӣ мекунанд. Дар ин фаъолият вазифаҳои луғавӣ, грамматикӣ, коммуникативӣ ва эҷодӣ бо ҳам пайваست мегарданд. Намунаи мазкур нишон медиҳад, ки ТИК ва бозиҳои дидактикӣ дар сурати ба фаъолияти забонӣ ва муоширатии хонанда тобеъ будан арзиши методӣ пайдо мекунанд. Вале тавре ки олимони қайд менамоянд, «Равони томи кӯдак се майлу ниёзи асосиро дар бар мегирад: майл ба рушд, ба камолот расидан ва озодӣ. Усулҳои бозигарӣ асоси раванди таълимро ташкил медиҳанд. Принципиҳои фаъолияти педагогӣ:

- Кӯдакро дӯст доштан;
- Муҳитеро, ки кӯдак дар он зиндагӣ мекунад, инсонмехвар гардонидан;
- Давраи кӯдакии худро дар вучуди кӯдак аз нав таҷриба кардан» [174, с. 110].

Инак, таҳлили имкониятҳои технологияҳои рақамӣ ва бозиҳои дидактикӣ нишон медиҳад, ки истифодаи мақсадноки онҳо метавонад:

- «– ангезаи таълимии хонандагонро дастгирӣ намояд;
- пешниҳоди маводро аёнтар ва гуногуншакл гардонад;
- имкониятҳои кори инфиродӣ ва тафриқавиро васеъ намояд;
- такрор ва машқи маводи забониро ташкил кунад;
- худназоратӣ ва гирифтани бозхӯрди ғавриро таъмин намояд;
- ба рушди малакаҳои кор бо иттилоот мусоидат кунад;
- дастрасиро ба маводи электронӣ ва захираҳои таълимӣ васеъ намояд» [103, с. 181].

Аммо чанд иддаои матни аслӣ ба далели таҷрибавии махсус ниёз доранд. Масалан, гуфтан мумкин нест, ки ТИК ҳатман «ҳаҷми иҷрои супоришҳоро як-ду маротиба зиёд мекунад», агар дар ҳуди таҳқиқот чунин натиҷа чен карда нашуда бошад. Ҳамчунин, сифати баланди

эстетикӣ ё эмотсионалии дарс худ аз худ аз истифодаи технология ҳосил намегардад. Истифодаи ТИК метавонад ба рушди салоҳияти касбии омӯзгор низ мусоидат намояд, зеро аз ӯ қобилияти интихоб, мутобиқсозӣ ва тарҳрезии маводи рақамиро талаб мекунад. Аммо болоравии салоҳияти касбӣ танҳо бо истифодаи техника муайян намешавад; он ба омодагии методӣ, малакаи арзёбии сифати захираҳо ва қобилияти пайвастании технология бо мақсадҳои дидактикӣ вобаста мебошад.

2.2. Вижагиҳои истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ

Дар адабиёти педагогӣ ва методӣ омӯзиши барвақтии забони хориҷӣ ҳамчун раванде баррасӣ мегардад, ки метавонад дар баробари ташаккули заминаҳои забонӣ ва муоширатӣ, инчунин ба рушди маърифатӣ, тарбиявӣ ва фарҳангии хонанда низ мусоидат намояд [165].

Ба ақидаи Н.С. Ганина, «омӯзиши барвақтии забони хориҷӣ чунин бартариятҳоро доро мебошад:

- инкишофи ҳавасмандии нутқӣ ва умумии хонандагонро афзоиш дода, арзишҳои тарбияи мактабро боло мебардорад ва таҳкурсии таълими умумиро мегузорад;
- хонандагонро бо фарҳангӣ дигар халқҳо шинос намуда, ба шуури умумибашарии онҳо таъсир мегузорад ва ба хонандагон барои дарки фарҳангӣ миллии худ кумак менамояд;
- барои аз худ кардани забонҳои дигари хориҷӣ мусоидат намуда, имконият фароҳам меорад, омӯзиши минбаъдро муваффақу дастрас менамояд;
- салоҳияти умумитаълимӣ, масалан маҳорати бо китоб кор карданро ташаккул медиҳад» [50, с. 26].

Инчунин, таҷрибаи ибтидоии омӯзиши як забони хориҷӣ метавонад барои омӯзиши минбаъдаи забонҳои дигар заминаи муайян фароҳам

оварад. Аммо чунин натиҷаҳо аз сифати ташкили таълим, пайдарпайии мавод, дараҷаи мувофиқати он ба синну сол ва хусусиятҳои инфиродии хонандагон вобаста мебошанд.

Шароити муосири робитаҳои байналмилалӣ ва густариши муоширати байнифарҳангӣ аз омӯзгори забони хориҷӣ муносибати мақсаднок ва методии дурустро талаб мекунад. Барои омӯзгор зарур аст, ки маводи азхудшуда танҳо дар сатҳи хотира боқӣ намонад, балки тадриҷан ба воситаи иҷрои вазифаҳои амаливу нутқӣ ва истифодаи мустақилонаи забон гузарад.

Дар марҳилаи ибтидоӣ ин масъала махсусан муҳим мебошад, зеро хонанда дорои захираи маҳдуди луғавӣ ва грамматикӣ буда, ҳанӯз қобилияти истифодаи озодонаи забонро надорад. Бинобар ин, вазифаи омӯзгор аз он иборат аст, ки байни маводи омӯхташуда ва истифодаи амалии он робитаи пайдарпай ба вуҷуд оварад. Бозиҳои дидактикӣ метавонанд яке аз воситаҳои ташкили чунин гузариш бошанд.

Тавре дар зербоби қаблӣ таъкид гардид, дар омӯзиши забони хориҷӣ, махсусан дар марҳилаи ибтидоӣ, бозӣ мавқеи муҳим дорад, зеро ба хусусиятҳои фаъолияти хонандагони хурдсол мувофиқ мебошад. Хонандагони ин синну сол ба ҳаракат, образ, тақлид, вазъияти шартӣ, муоширати зинда ва тағйирёбии шакли фаъолият таваҷҷуҳи бештар зоҳир мекунанд. Ба хотири ин, бозии дидактикӣ метавонад фаъолияти маърифатӣ ва нутқиро бо унсурҳои эҳсосӣ ва амалии барои кӯдак дастрас пайваст намояд.

Ба андешаи равоншиносон, «Бозӣ бо он тавсиф мешавад, ки ангезаи амали бозигарӣ на дар натиҷаи амал, балки дар ҳуди раванди иҷрои он қарор дорад. Масалан, дар кӯдаке, ки бо мукаабҳо бозӣ мекунад, ангезаи бозӣ на дар сохтани иншоот, балки дар ҳуди раванди сохтани он, яъне дар мундариҷаи ҳуди амал ифода меёбад. Ин хусусият на танҳо ба бозии кӯдакони синни томактабӣ, балки ба ҳар гуна бозии ҳақиқӣ умуман хос

аст. На бурд кардан, балки бозӣ кардан – чунин аст формулаи умумии ангезаи бозӣ. Аз ин рӯ, дар бозиҳои калонсолон низ, агар ангезаи дохилии бозӣ бештар ба бурд кардан нигаронида шавад, на ба ҳуди бозӣ, он бозӣ, аслан, хусусияти бозигарии худро аз даст медиҳад» [115, с. 24].

Бо вучуди ин, андешаи он ки дар хонандагони хурдсол «ҳолати эмотсионалӣ бар қобилияти зеҳнӣ бартарӣ дорад» бояд бо эҳтиёт истифода шавад. Эҳсосот дар фаъолияти таълимии кӯдак нақши муҳим дорад, вале он набояд дар муқобили тафаккур ё фаъолияти маърифатӣ гузошта шавад. Аз нуқтаи назари методӣ муҳимтар он аст, ки фаъолияти эҳсосӣ, маърифатӣ ва нутқӣ дар ҷараёни бозӣ ба ҳам пайваست карда шаванд.

«Бозии нақшофарӣ дар ҷараёни рушди таърихии ҷомеа дар натиҷаи тағйир ёфтани мавқеи кӯдак дар низоми муносибатҳои ҷамъиятӣ ба вучуд меояд. Аз ин рӯ, он аз лиҳози пайдоиш ва моҳияти худ хусусияти иҷтимоӣ дорад. Пайдоиши он на ба таъсири ягон қувваи дохилӣ ё ғаризавии модарзодӣ, балки ба шароити муайяни иҷтимоии ҳаёти кӯдак дар ҷомеа вобаста аст. Бо пайдоиши бозии нақшофарӣ марҳилаи нави рушди кӯдак низ оғоз меёбад, ки ба таври асоснок метавон онро давраи бозиҳои нақшофарӣ номид. Дар психология ва педагогикаи муосири кӯдакон ин марҳила давраи рушди синни томактабӣ номида мешавад» [210, с. 89]. Яъне, бозии нақшофарӣ падидаи иҷтимоӣ буда, дар заминаи муносибатҳои ҷамъиятӣ ташаккул меёбад ва ҳамчун воситаи муҳими рушди шахсият, махсусан дар давраи томактабӣ, баромад мекунад. Моҳияти он дар он ифода меёбад, ки кӯдак тавассути қабул ва иҷрои нақшҳо муносибатҳои иҷтимоӣ ва шаклҳои гуногуни фаъолияти инсонро аз худ мекунад. Бинобар ин, бозии нақшофариро метавон ҳамчун заминаи муҳими ташаккули таҷрибаи иҷтимоӣ, фаъолияти мустақил ва рушди қобилияти муоширати кӯдак арзёбӣ кард.

Бозӣ метавонад барои фаъол намудани тахайюл, диққат, хотира, қобилияти муқоиса ва интихоб мусоидат намояд. Ҳангоми иҷрои вазифаи бозигарона хонанда на танҳо маълумотро аз худ мекунад, балки онро дар амали мушаххас истифода мебарад. Ин хусусият раванди таълимиро аз такрори механикӣ ба фаъолияти нисбатан маънодор мегузаронад.

Равоншиносон муайян кардаанд, ки: «хонандагони синну соли хурд дорои хотираи дарозмуддати нисбатан устувор мебошанд, дар ҳоле ки хотираи фаврӣ (оперативӣ)-и онҳо ҳанӯз пурра ташаккул наёфтааст. Аз ин рӯ, истифодаи бозӣ дар раванди омӯзиши забони англисӣ аҳамияти калон дорад. Бозӣ метавонад ҳамчун воситаи муассири таълимӣ хизмат кунад, то ки чараёни дарсро шавқовару ҷолиб гардонида, фаъолшавии равонӣ ва ҳавасмандии хонандагонро дар вақти омӯзиш афзоиш диҳад» [50, с. 67].

Аз ин нуқтаи назар, бозиҳои дидактикӣ метавонанд ҳамчун воситаи фаъолгардонии маводи фонетикӣ, лексикӣ ва грамматикӣ, инчунин рушди фаъолияти нутқии хонандагон истифода шаванд. Масалан, бозии фонетикӣ ба фарқ ва талаффуз намудани садоҳо, бозии лексикӣ ба фаъолгардонии калимаҳо, бозии грамматикӣ ба истифодаи сохторҳои омӯхташуда ва бозии коммуникативӣ ба истифодаи онҳо дар вазъияти муоширатӣ равона мегардад.

Таҷрибаи мактабҳо собит намудааст ва тасдиқ менамояд, ки: «бозӣ ҳавасмандии хонандагонро дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ ба миён меорад. Ба андешаи равоншиносон ҳавасмандие, ки бозӣ дар омӯзиш ба вуҷуд меорад, дар раванди таълим бояд бо ҳавасмандии коммуникативӣ, маърифатӣ ва эстетикӣ ҳамроҳ бошад. Ҳамаи ин дар алоқамандӣ ҳавасмандии пурраи хонандагонро нисбати омӯзиши забони хориҷӣ ба миён меорад» [171, с. 11].

Аммо ангезае, ки тавассути бозӣ ба вуҷуд меояд, бояд тадриҷан бо ангезаҳои коммуникативӣ, маърифатӣ ва фарҳангӣ пайваست карда шавад. Агар хонанда танҳо ба худӣ бозӣ шавқ дошта бошад, вале мақсади

забониро дарк накунад, самаранокии дидактикии ғаёлият маҳдуд мегардад.

Ю. Я. Пучкова чунин мешуморад, ки: «бозӣ чор вазифаи муҳимро иҷро мекунад, яъне воситаи ҳавасмандкунӣ, воситаи маърифатӣ, воситаи инкишофи қобилияти хурдсолон ва воситаи инкишофи рафтори беихтиёр. Бозиҳо дар иҷрои супоришҳои методӣ барои таъмин намудани омодагии психологии хонандагон барои муоширати нутқӣ, зарурати чандин маротиба такрор намудани маводи забонӣ, машқ кардани интиҳоби намунаи нутқӣ мусоидат намуда, таҳкурсии меғузоранд» [163, с. 48].

Бозиҳои дидактикӣ дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ барои омодагии психологӣ ба муошират, такрор ва ғаёлгардонии маводи забонӣ, инчунин ташаккули малақаҳои нутқӣ истифода мешаванд. Аммо такрор дар бозӣ набояд хусусияти механикӣ дошта бошад. Як воҳиди забонӣ бояд тадриҷан дар шароити вазифаҳои гуногун – аз шинохтани такрор то истифода дар ҷумла ва муколама – татбиқ гардад.

Дар адабиёти методӣ бозиҳои дидактикӣ аз рӯи меъёрҳои гуногун тасниф мешаванд. Барои таҳқиқоти мазкур гурӯҳбандии онҳо аз рӯи самти забонӣ ва коммуникативӣ мувофиқи мақсад аст: бозиҳои фонетикӣ, лексикӣ, грамматикӣ, орфографӣ, коммуникативӣ, нақшофарӣ, эҷодӣ ва назоратӣ. Бозиҳои фонетикӣ ба рушди талаффуз ва шунавоии фонематикӣ, бозиҳои лексикӣ ба азхудкунӣ ва ғаёлгардонии луғат, бозиҳои грамматикӣ ба истифодаи сохторҳои грамматикӣ ва бозиҳои коммуникативӣ нақшофарӣ ба истифодаи забон дар вазъиятҳои муоширатӣ равона мешаванд.

Ҳангоми интиҳоби бозӣ сатҳи омодагии забонии хонанда бояд ба назар гирифта шавад. Дар марҳилаи аввал, вақте ки захираи луғавӣ грамматикӣ хонанда маҳдуд аст, истифодаи қолабҳои нутқӣ, расм, корт, калимаҳои тақияҳои ва дастури равшан зарур мебошад. Бо афзоиши

таҷрибаи забонӣ дараҷаи дастгирии омӯзгор кам ва мустақилияти хонанда бештар мегардад.

Чунин гузариш аҳаммияти махсуси методӣ дорад, зеро хонандаро аз такрори одии намуна ба истифодаи мустақилонаи он мерасонад. Тавре дар матни қаблӣ таъкид гардид, арзиши бозии дидактикӣ дар он зоҳир мешавад, ки он метавонад маводи забониро ба амали нутқӣ ва амали нутқиро ба фаъолияти коммуникативӣ табдил диҳад. Аз ин лиҳоз, бозӣ бояд ҳамчун шакли мақсадноки ташкили фаъолияти забонӣ ва нутқии хонанда баррасӣ гардад.

Интихоби шакли бозӣ бояд ба вазифаи дидактикӣ мутобиқ бошад: барои шинохти калима, имло ё иҷрои машқи мушаххас фаъолияти инфиродӣ ва барои мубодилаи иттилоот, саволу ҷавоб ва рушди муошират шаклҳои ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ мувофиқтаранд. Ҳамзамон, на ҳамаи бозиҳои гурӯҳӣ хусусияти мусобиқаӣ доранд; қисми зиёди онҳо ба ҳамкорӣ ва расидан ба натиҷаи умумӣ асос меёбанд.

Дар омӯзиши забони англисӣ бозиҳои дидактикӣ бояд омӯзиши ҷанбаҳои фонетикӣ, лексикӣ ва грамматикиро тадриҷан бо фаъолияти нутқӣ пайваст намоянд. Азҳудкунии калима ё сохтори грамматикӣ танҳо дар ҳолате аҳаммияти коммуникативӣ пайдо мекунад, ки хонанда онро барои ифодаи маъно ва иҷрои вазифаи муайяни нутқӣ истифода карда тавонад. Бинобар ин, бозиҳои нутқӣ барои рушди гӯш кардан, гуфтори монологию муколамавӣ, хондан ва навиштан имконият фароҳам меоранд.

Дар чунин бозиҳо хонанда барои ҳалли вазифа воҳиди мувофиқи забониро интихоб намуда, ҷавоб месозад ва нутқи худро ба вазъияти муошират мутобиқ менамояд. Аз ҳамин лиҳоз, бозии нутқӣ аз машқи одии такрорӣ бо мавҷудияти мақсади коммуникативӣ, имконияти интихоб ва натиҷаи мушаххаси нутқӣ фарқ мекунад.

Дар ин замина бозиҳои сюжетӣ ва нақшофарӣ аҳаммияти махсус доранд. Онҳо барои истифодаи чандинкаратаи луғат, сохторҳои грамматикӣ ва намунаҳои нутқӣ дар вазъиятҳои гуногун шароит фароҳам меоранд. Масалан, қолаби *Can I have...?* метавонад аввал дар вазъияти мухталиф истифода шавад. Дар натиҷа хонанда онро ҳамчун воситаи расидан ба мақсади муайяни муоширатӣ дарк менамояд.

Бозиҳои нақшофарӣ дар марҳилаи ибтидоӣ бояд аз ҷиҳати забонӣ дастрас бошанд. Барои хонандагони навомӯз кортҳои нақш, расм, калимаҳои тақиягоҳӣ ва намунаҳои саволу ҷавоб истифода мешаванд. Дар ин ҷо мураккабии фаъолияти бозигарона тадриҷан афзоиш меёбад: нақши омода + ҷумлаи намунавӣ + нақши омода + интиҳоби ҷумла + вазъияти омода + ҷавоби мустақил + вазъияти нисбатан озод + муоширати мустақил.

Барои ба роҳ мондани чунин фаъолият аз сюжетҳои ба хонандагон шинос, аз ҷумла афсонаҳои *The Turnip*, *The Three Little Pigs* ва дигар матнҳои мувофиқи синну сол истифода кардан мумкин аст. Масалан, дар *The Turnip* луғати марбут ба аъзои оила ва феълҳои амал, дар *The Three Little Pigs* калимаҳои *house, door, window, strong, weak* ва сохторҳои одии тавсифӣ фаъл гардонидани мешаванд. Аммо интиҳоби афсона бояд ҳамеша ба вазифаи мушаххаси забонӣ ва нутқӣ тобеъ бошад.

Дар мақолаи худ Т.М. Михайленко бо тақия ба андешаҳои П. И. Пидкасистый ва Ж. С. Хайдаров қайд мекунад, ки онҳо «ҳамаи бозиҳои кӯдаконро ба намудҳои зерин ҷудо мекунанд:

1. Бозиҳо ва тренингҳои психологӣ ва ҷисмонӣ:

- бозиҳои ҳаракатӣ (варзишӣ, серҳаракат, моторӣ);
- бозиҳои экстатиқӣ, экспромтӣ ва фароғатӣ;
- бозиҳо ва дилхушиҳои озодкунанда;
- бозиҳои табобатӣ (бозидармонӣ).

2. Бозиҳои зеҳнӣ ва эҷодӣ:

- дилхушиҳои предметӣ;
- бозиҳои сюжетӣ-зеҳнӣ;
- бозиҳои дидактикӣ (таълимӣ-предметӣ, омӯзишӣ, маърифатӣ);
- бозиҳои созандагӣ, меҳнатӣ, техникӣ ва конструкторӣ;
- бозиҳои электронӣ ва компютерӣ;
- усулҳои бозигаронаи таълим.

3. Бозиҳои иҷтимоӣ:

- бозиҳои эҷодӣ, сюжетӣ-нақшӣ (тақлидӣ, режиссёрӣ, бозиҳои намоишӣ);
- бозиҳои корӣ (ташкилӣ-фаъолиятӣ, тарғиботӣ-коммуникативӣ, тарғиботӣ-тафаккурӣ, нақшӣ, тақлидӣ).

4. Бозиҳои комплексӣ (фаъолияти дастаҷамъонаи эҷодию фароғатӣ)» [133, с. 140].

Воқеан, дар марҳилаи ибтидоӣ аксарияти онҳо, аз ин радиф, бозиҳои ҳаракатӣ самаранок буда метавонанд. Ҳаракат метавонад бо талаффузи калима, ритм, ҳисоб, суруд ё иҷрои фармонҳои англисӣ пайваست карда шавад. Чунин фаъолият махсусан ҳангоми омӯзиши калимаҳои сода, рақамҳо, қисмҳои бадан ва шерҳои кӯтоҳ барои нигоҳ доштани диққати хонандагон ва пайвастанӣ калима бо амал мусоидат менамояд.

Ҳангоми интихоби бозӣ хусусиятҳои инфиродӣ ва психологии хонандагон низ бояд ба назар гирифта шаванд, зеро на ҳамаи хонандагон ба як намуди фаъолият муносибати якхела доранд: баъзеҳо дар бозиҳои мусобиқаӣ фаъолтар буда, дигарон дар фаъолияти ҷуфтӣ ё ҳамкорона худро озодтар ҳис мекунанд. Аз ин лиҳоз, омӯзгор бояд нақш, вазифа ва дараҷаи душвории онҳоро вобаста ба сатҳи забондонӣ, суръати кор ва фаъолияти нутқии хонанда мутобиқ намояд.

Муҳити психологӣ дар ин раванд аҳаммияти махсус дорад. Тавре дар адабиёти методӣ таъкид шудааст, «эҳсоси баробарӣ, фазои боварӣ ба азхудкунии вазифа ба хурдсолон имкон медиҳад, ки шармгиниро

бартараф намояд, фаъолона нутқи забони бегонаро истифода намояд» [166, с. 47]. Аз ин рӯ, вазифаи омӯзгор фароҳам овардани муҳити эътимоднок ва дастгирии иштироки ҳар як хонанда мебошад.

«Ҷойи бозӣ дар сохтори дарс низ аз мақсади дидактикӣ вобаста аст. Он метавонад дар оғози дарс барои фаъолгардони диққат ва такрори маводи пешина, дар қисми асосӣ барои машқ ва истифодаи маводи нав ва дар охири дарс барои таҳким, назорат ва ҷамъбаст истифода шавад. Аз ин рӯ, маҳдуд намудани бозӣ танҳо ба қисми охири дарс аз ҷиҳати методӣ асоснок нест» [53, с. 42].

Дар раванди ташкили фаъолияти бозигарона омӯзгор бояд пешакӣ муайян намояд, ки тавассути бозӣ кадом маводи забонӣ ё малакаи нутқӣ ташаккул дода мешавад. Имконияти иштироки фаъолонаи ҳарчи бештари хонандагон, мутобиқати вазифа ба синну сол ва сатҳи забондонӣ, дастрасии қоидаҳо ва истифодаи мақсадноки забони англисӣ аз шартҳои муҳимми самаранокии он ба шумор мераванд.

Дар ин маврид андешаи Л.Т. Фатоҳова «муҳим аст, ки бозиҳо метавонанд барои «муҳайё намудани шароити омодагирии равонии навомӯзон ба муоширати нутқӣ», такрори маводи забонӣ ва машқ намудани интиҳоби намунаҳои зарурии нутқӣ истифода шаванд» [185, с. 75]. Ин нукта нишон медиҳад, ки вазифаи бозӣ аз фароғат фаротар рафта, ба оmodасозии хонанда барои фаъолияти воқеии нутқӣ равона мегардад.

Ҳамзамон, бозӣ бояд ба истифодаи забони англисӣ водор намояд. Методикаи бозӣ «татбиқи ҳадафҳои зеринро таъмин менамояд: истифодаи дониш ва малакаҳои аз ҷониби донишҷӯён дар машғулиятҳо азхудшуда (дар ин маврид малакаҳои забонии донишҷӯён бо донишҳои назариявии онҳо оид ба фанҳои тахассусӣ ҳамоҳанг гардида, ба низоми ягона ва мукаммали дониш, малака ва маҳоратҳо муттаҳид карда мешаванд)» [125, с. 167]. Вале боиси қайд аст, ки дар марҳилаи ибтидоӣ барои шарҳи қоидаи нисбатан мураккаб ё пешгирии нофаҳмӣ истифодаи

маҳдуди забони модарӣ имконпазир аст ва аз ин рӯ ҳуди фаъолияти асосии бозӣ бояд то ҳадди имкон бо забони омӯхташаванда сурат гирад.

Вижагиҳои истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ бо хусусиятҳои синнусолӣ ва психологии хонандагон, маҳдуд будани таҷрибаи забонӣ, зарурати истифодаи аёният ва қолабҳои нутқӣ, такрори мақсаднок ва гузариши тадриҷӣ ба фаъолияти мустақили коммуникативӣ муайян мегарданд. Дар адабиёти методӣ таъкид мегардад, ки «Бозӣ кӯшиши якҷоя кор кардан, бо ҳамдигар муошират кардани хонандагонро фаъол менамояд, дар алоқаи нутқӣ шароити баробар меофарад, монеи анъанавии байни омӯзгор ва хонандаро бартараф менамояд. Муҳим он аст, ки омӯзгор моҳирона хонандагонро ба бозӣ ҷалб намояд. Зеро вазифаи асосӣ дар он аст, ки хонандагон ҳисси шавқмандиро нисбати фан гум накунад ва маводи пешниҳодшуда барои хонандагон аз нукоти мураккабӣ ва зарур будан дастрас бошад» [27, с. 54].

Дар таҳқиқотҳои М.В. Ляховитский омадааст, ки: «амаликунии усулҳои бозӣ дар вақти дарс ба чунин самт ҳал карда мешавад:

- мақсади дидактикӣ дар шакли бозӣ гузошта мешавад;
- фаъолияти таълимӣ ба қоидаи бозӣ итоат менамояд;
- маводи таълимӣ ҳамчун воситаи бозӣ мавриди истифода қарор мегирад;
- ба фаъолияти таълимӣ хусусияти мусобиқа ворид карда мешавад, ки вазифаи дидактикиро ба бозӣ табдил медиҳад;
- иҷрои бомуваффақияти вазифаи дидактикӣ ба натиҷаи бозӣ алоқаманд аст.

Ҳар як омӯзгор бояд ҳамчун ҳунарманд бошад ва ҳисси шавқмандиро дар хонандагон бедор карда тавонад. Аз он ки оғози дарс ҷӣ гуна мешавад, бисёр чиз вобаста аст» [151, с. 51].

Дар идомаи кори худ намунаи бозиҳои дидактикиро [65], [99], [141], ки дар таҷрибаи амалии худ истифода бурдем, оварда, рафти гузаронидан, шакл ва шартҳои онҳоро муфассал баррасӣ менамоем.

1. Бозиҳои грамматикӣ. Мақсади бозиҳои грамматикӣ ба хонандагон омӯхтани намунаи нутқе, ки дар худ душвориҳои муайян грамматикӣ доранд, ташкил кардан ҳолати воқеӣ барои истифода намудани ин намунаи нутқ ва дар ин замина нишон додани ғайронокии нутқӣ ва мустақилияти хонандагон ба шумор меравад.

“Add a Word”

Омӯзгор дар тахтаи синф ҷумлаи содаи: «I like» - ро менависад. Акнун хонандагон бояд ҷумларо бидуни вайрон кардани мазмун ва қоидаи грамматикӣ пурра намоянд. Ҳар як хонанда илова намудан мегирад. Ғолиб касе мешавад, ки ҷумлаи охиринро мегӯяд. Омӯзгор бояд назорат кунад, ки дар бозӣ тавақуф нашавад:

Teacher: I like... One, two...

Хонандаи 1: I like to...

Хонандаи 2: I like to play...

Омӯзгор: One, two...

Хонандаи 3: I like to play football...

Хонандаи 4: I like to play football in the yard.

Омӯзгор: One, two, three! You have won! One point to you!

2. Бозии лексикӣ. Мақсади ин бозиҳо ба хонандагон машқ додани истифодаи луғат дар вазъияте, ки ба шароити воқеӣ наздик аст, ғайро кардани амалҳои нутқӣ ва тафаккури хонандагон, тақмили анъанаи нутқии хонандагон, ошно намудани хонандагон бо мувофиқати лексикии калимаҳо мебошад.

“Say One Word”

Ин бозӣ имконият медиҳад, ки хонандагон калимаҳои навро ба хотир гиранд, ҳамчунин, хусусияти ҷузъӣ ва куллии калимаҳоро фарқ кунанд:

I give you a lemon (table, apple, book, etc) ва ё I give you some bread (salt, snow, snow, etc) to eat.

Хонандагон ҷавоб медиҳанд: *Yes ё No*, тибқи хурданбоб будани хӯрока. Дар идома мавзӯро иваз кардан мумкин аст: *furniture, transport, food, plants.*

“Gardeners”

Омӯзгор ба ҳар як хонанда расми меваро медиҳад. Ду “боғбон” даъват карда мешаванд. Онҳо бо навбат номи меваҳоро номбар меkunанд. Хонандаҳо ба пеши «боғбон» меваи онҳоро номбар карда мераванд. «Боғбоне», ки меваи зиёдро номбар мекунад, ғолиб мегардад.

“Alphabet Breakfast”

Бозингари якӯм мегӯяд: «*Today for breakfast I have some apples*». Хонандаи дуум ин ибораро такрор мекунад, аммо номи маҳсулот бояд бо ҳарфи “Bb” оғоз ёбад ва ҳамин тавр бозӣ идома меёбад. Ғолиб он хонандае мешавад, ки маҳсулотро аз рӯйи алифбо номбар кунад.

Бозиро мураккаб карда бозингарон ба ҷумла ягон чизи хурданбобро илова меkunанд. Мисол, «*Today for breakfast I have some apples and bananas*». Ва ҳамин тавр бозӣ идома меёбад.

“I Have ...”

Мазмуни бозӣ дар он зухур меёбад, ки ба як калима миқдори зиёди сифат ёфта шавад. Мисол: *I have a cat.*

Хонандаи 1: *It's a black cat.*

Хонандаи 2: *It's a smart cat.*

Хонандаи 3: *It's a funny cat.*

Хонандаи 4: *It's a fat cat... etc.*

3. Бозиҳои фонетикӣ. Мақсади бозиҳои фонетикӣ машқ намудани талаффузи овозҳои англисӣ, ба хонандагон омӯзонидани бо садои баланд ва равшан хондани шеърҳои англисӣ, ташаккули малакаи фонетикии овозҳо маҳсуб меёбад.

“Мешунавам – Намешунавам”

Бозӣ бо мақсади ташаккули овози фонетикӣ гузаронида мешавад. Хонандагон ба дастаҳо тақсим мешаванд ва омӯзгор калимаро талаффуз мекунад. Агар омӯзгор калимаи садоноки дароз доштаро талаффуз кунад, хонанданон даст мебардоранд. Дастае, ки камтар ба хатой роҳ медиҳад, ғолиб мегардад.

“Кадам овозро талаффуз кардам?”

Омӯзгор калимаҳоро паси ҳам талаффуз мекунад, ки дар онҳо як овоз истифода мешавад. Хонандае, ки ин овозро меёбад, ғолиб мегардад.

“Poets”

Шеърӣ ҳисобкунак истифода мешавад:

One and two and three and four

I am sitting on the floor,

I am playing with the ball

And a little pretty doll.

Омӯзгор ду расмро бо калимаҳои қофиядор пешниҳод менамояд: *frog-dog, toy-boy, bee-tree, mouse-house, clock-sock*. Хонандагон намунаи худро пешниҳод менамоянд.

4. Бозиҳои орфографӣ. Мақсади бозиҳои мазкур машқи нутқи хаттӣ мебошад. Ҳамаи кроссворд, чайнворд, ребусҳо, ки ба хонандагон пешниҳод мегардад, бозиҳои орфографӣ ба шумор мераванд. Онҳо барои мустаҳкам кардани лексика низ мусоидат менамоянд.

“Word Search”

Дар ин бозӣ хонандагон бояд калимаҳоро, ки дар хоначаҳо навишта шудаанд, ёбанд. Дар хоначаҳо ҳарфҳо бетартибона ҷойгир карда шудаанд. Хонандагон бояд ба таври уфуқӣ ва амудӣ калимаҳоро ёбанд. Омӯзгор метавонад сатҳи супоришро мураккабтар кунад, яъне калимаҳоро бояд хонандагон ёбанд, ки дорои як мавзӯ ва ё ба ҳам наздик бошанд.

“The Alphabet”

Омӯзгор хонандагонро ба ду даста тақсим мекунад. Омӯзгор калимаро мегӯяд, мисол “pen” ва хонандагон ҳарфҳоро номбар мекунанд. Ҳамин тавр бозӣ идома ёфта, омӯзгор метавонад онро мураккабтар намояд.

5. Бозиҳои аудитивӣ. Мақсади бозиҳои мазкур ба хонандагон омӯзонидани мазмуни нутқи шифоҳӣ, омӯзонидани нуқтаи асосиро дар иттилооти зиёд муайян кардан, хотираи шунавоии хонандагонро инкишоф додан маҳсуб меёбад.

“Let’s Fly”

Омӯзгор мегӯяд; «Let’s fly, fly, fly. Lips», Let’s fly, fly, fly. Face ва ғайра. Хонандагон паррандаҳоро тасвир мекунанд. Омӯзгор калимаи «lips» - ро талаффуз мекунад ва хонандагон даст ба лаб мебаранд. Ҳамин тавр, бозӣ идома меёбад. Хонандае, ки ба хатогӣ роҳ медиҳад, аз бозӣ мебарояд.

6. Бозиҳои нутқӣ. Мақсади ин бозиҳо ба хонандагон омӯзонидани маҳорати баён кардани фикр бо пайдарҳамии мантиқӣ, омӯзонидани истифодаи амалӣ ва эҷодии малакаҳои аз худ кардани нутқ, ба хонандагон омӯзонидани ангезаи нутқӣ дар раванди муошират ба ҳисоб меравад.

“Guess A Question”

Мақсади бозӣ: фаъолгардонии масъалаҳо дар нутқи хонандагон мебошад.

Дар ин бозӣ дар ба давра нишаста, бозӣ кардан беҳтар аст. Хонандагон ҷумлаҳоро месозанд. Ҳар як хонанда ҷумлаи худро баён мекунад. Дигарон бояд ба ҷумлаҳо суол гузоранд. Мисол:

Ҷумла: My name is Munisa.

Савол: What is your name?

Ҷумла: I’m from Dushanbe.

Савол: Where are you from? ва ғайра.

“What can I see?”

Мақсади бозии мазкур инкишофи нутқ мебошад.

Омӯзгор: *What can you see in the park? (room, cupboard, bag, etc.)*

Хонанда: *I can see trees, benches, people, many birds...*

Бозиро мураккаб менамоем. Тасвири расмҳоро аввал сода баъд мураккаб менамоем.

Омӯзгор: *What can you see in the picture?*

Хонанда: _____

Омӯзгор: _____

Хонанда: _____

“Spot A Difference”

Мақсади бозии мазкур муайян кардани фарқиятҳо мебошад. Барои бозӣ расмҳоро бо фарқияти хурд, бо тақия ба калимаҳои англисӣ омода менамоем. Чунин расмҳоро хонандагон метавонанд худашон пешакӣ омода созанд.

Омӯзгор : Spot the difference!

Хонандагон: There is a little blue ball. There is a big red ball.

7. Бозиҳои ҳаракатӣ. Бозии “Spot a difference” барои таҷриба мустаҳкам кардани маводи лексикӣ ва грамматикӣ истифода мешавад.

“Stand up! Sit down!”

Мақсади бозии мазкур инкишофи диққат мебошад. Омӯзгор фармон медиҳад “*Stand up! Sit down!*” ва бо ишора фармонро дигар мекунад. Яъне ишора бо фармон мувофиқ намешавад. Касе, ки хато мекунад, аз бозӣ мебарояд. Бодиққаттарин хонанда ғолиб мегардад.

Намуди дигар ин бозӣ яъне хоҳиши омӯзгорро, на ин ки фармонашро, иҷро намудан зарур аст. Мисол бо шунидани “*Stand up, please!*” хестан зарур аст ва бо шунидани “*Stand up!*”- ҳаракат кардан зарур нест.

Бо мурури омӯзиши феълҳо ва фармонҳои нав ба бозӣ дигар ибораҳо варида карда мешаванд. Мисол: *point to the door window, go to the door, take the pen, touch the book, swim, fly, jump* ва ғайра.

Хонандагон метавонанд худ мустақилона ин бозиро иҷро намоянд.

“Runners”

Мақсади бозӣ инкишофи ғавран қабул кардани нутқ ва иҷрои амал, зудҳаракатӣ, яъне вокуниш ба савол мебошад. Бозии мазкур тез фикр кардан, қарор қабул кардан, қобилияти диққат, мутамарказшавӣ ва идоракунии ҳаракатҳоро инкишоф медиҳад.

Ду хонанда ба тахтаи синф даъват мешаванд. Омӯзгор фармон медиҳад: Run to the door!, хонандагон ба тарафи дар медаванд ва кӯшиш мекунанд, ҳар яке аввалин шуда ба дар даст расонад. Сипас фармон мешавад: Run to the teacher, etc. Касе, ки аниқ ва зуд фармонро иҷро мекунад, ғолиб ҳисобида мешавад.

“Children And Animals”

Мақсади бозӣ рушди қобилияти шинохтан ва номбар кардани ҳайвонот, муайян намудани робитаи байни инсон ва табиат, дарки вазифа ва нақши ҳайвонот дар ҳаёти инсон мебошад.

Дар раванди бозӣ хонандагон ҳайвонотро аз рӯйи намуди зоҳирӣ ва хусусиятҳои хоси онҳо шинохта, номбар мекунанд; муносибати меҳрубона ва ғамхорона нисбат ба ҳайвонотро меомӯзанд; инчунин дар бораи аҳаммият ва манфиати ҳайвонот барои инсон маълумоти ибтидоӣ мегиранд (масалан, гов шир медиҳад, мурғ тухм мегузорад ва ғайра).

Бозӣ барои рушди нутқи шифоҳӣ, мустаҳкам намудани хотира ва диққат, васеъ намудани захираи луғавӣ ва азхуд намудани калимаҳои нав, рушди тафаккури мантиқӣ, ташаккули муносибати ғамхорона ва масъулиятнок нисбат ба ҳайвонот ва табиат мусоидат мекунад.

Инак, вижагиҳои истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ чунинанд:

– мутобиқ намудани ғайрияти бозигарона ба хусусиятҳои синнусолӣ ва психологӣ хонандагони хурдсол;

- пайвастанӣ фаъолияти маърифатӣ, эҳсосӣ ва нутқии хонандагон дар раванди бозӣ;
- истифодаи бозӣ барои фаъолгардонӣ ва таҳкими маводи фонетикӣ, лексикӣ ва грамматикӣ;
- рушди малакаҳои нутқӣ тавассути истифодаи маводи забонӣ дар вазъиятҳои гуногуни муоширатӣ;
- ташаккули ҳавасмандии таълимӣ, маърифатӣ ва коммуникативии хонандагон;
- фароҳам овардани имконияти такрори мақсадноки маводи забонӣ ва гузариши тадриҷӣ аз шинохтану такрор ба истифодаи мустақилонаи воҳидҳои забонӣ;
- истифодаи расмҳо, кортҳо, калимаҳои такаҷӯӣ ва қолабҳои нутқӣ дар марҳилаи ибтидоии омӯзиш ва тадриҷан кам намудани дастгирии омӯзгор;
- мутобиқ намудани мазмун, шакл ва дараҷаи душвории бозӣ ба сатҳи забондонӣ ва хусусиятҳои инфиродии хонандагон;
- истифодаи шаклҳои инфиродӣ, ҷуфтӣ ва гурӯҳии бозӣ вобаста ба мақсади дидактикӣ ва хусусияти вазифаи таълимӣ;
- истифодаи бозиҳо дар марҳилаҳои гуногуни дарс: барои фаъолгардони диққат ва такрор, азхудкунӣ ва машқи маводи нав, инчунин таҳким, назорат ва ҷамъбасти маводи омӯхташуда;
- фароҳам овардани муҳити мусоиди психологӣ, фазои боварӣ ва иштироки фаъолонаи ҳамаи хонандагон дар фаъолияти бозигарона;
- равона намудани фаъолияти бозӣ ба истифодаи амалии забони англисӣ ва ташаккули қобилияти муоширати мустақили хонандагон;
- пайвастанӣ вазифаи дидактикӣ бо қоидаи бозӣ ва натиҷаи он, то ки иҷрои вазифаи таълимӣ қисми ҷудонашавандаи фаъолияти бозигарона гардад;

– истифодаи бозиҳои фонетикӣ, лексикӣ, грамматикӣ, орфографӣ, аудитивӣ, нутқӣ, ҳаракатӣ ва нақшофарӣ вобаста ба ҳадафи мушаххаси таълимӣ.

Аммо вижагии асосии истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ аз он иборат аст, ки онҳо омӯзиши маводи забониро бо фаъолияти амалӣ, маърифатӣ ва коммуникативии хонандагон пайваст намуда, барои гузариши тадриҷӣ аз азхудкунии донишҳои забонӣ ба истифодаи мустақилонаи онҳо замина фароҳам меоранд.

Дар асоси гуфтаҳои боло метавон хулоса кард, ки ташкили бозиҳо дар раванди машғулиятҳои дарсӣ барои интерактивӣ гардонидани раванди дарс, ташаккул додани маҳорату малакаи фаъолияти эҷодӣ, фикрронӣ ва маърифати хонандагон нақши муҳимро мебозанд. Бозӣ ин роҳ ба сӯи маърифати оламест, ки хурдсолон дар он ҷо зиндагӣ мекунанд ва онро дигаргун менамоянд.

2.3. Афзалиятҳои истифодаи бозиҳои дидактикӣ ҳамчун усули фаъоли таълим дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ

Дар банди 12-и Барномаи давлатии такмил ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои то соли 2030 гуфта мешавад, ки «Дар таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ як қатор мушкилоте мавҷуданд, ки ҳалли худро наёфта, дар солҳои охир зиёд шуда истодаанд. Омилҳои бавуҷудорандаи ин мушкилот ҳам дар дохил ва ҳам берун аз низоми маориф қарор дошта, ҳалли онҳо баррасии маҷмӯиро тақозо мекунад. Ин омилҳоро метавон ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намуд:

- мавҷуд набудани муҳити забонӣ;
- норасоии омӯзгорони забонҳои русӣ ва англисӣ;

- омода кардани омӯзгорони баландхтисоси забонҳои русӣ ва англисӣ дар воҳидҳои сохтории дахлдори муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ;
- мавҷуд набудани ҳавасмандӣ ба китобхонӣ дар байни аҳоли;
- мавҷуд набудани самти амалӣ дар таълим, номукаммалии барномаҳо, китобҳои дарсӣ ва воситаҳои таълим аз забонҳои русӣ ва англисӣ;
- мавҷуд набудани луғатҳои муосири гуногуншакл (ҳам забоншиносӣ ва ҳам энциклопедӣ);
- азхудкунии нокифояи технологияҳои навтарини иттилоотӣ аз ҷониби омӯзгорон;
- норасоӣ дар таҷҳизонидани синфхонаҳо/аудиторияҳо бо технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионии муосир;
- норасоӣ дар тақсимбандии синфҳо/гурӯҳҳо ба зергурӯҳҳо дар баъзе муассисаҳои таълимӣ;
- кам будани миқдори соатҳо барои таълими забонҳои русӣ ва англисӣ» [19].

Мувофиқи ин омилҳо, яке аз вазифаҳои муҳимми омӯзгори забони хориҷӣ дар марҳилаи ибтидоӣ фароҳам овардани чунин шароити таълимӣ мебошад, ки дар он хонанда аз қадамҳои аввал ба истифодаи забони омӯхташаванда дар фаъолияти одии нутқӣ ҷалб гардад. «Муоширати кӯтоҳ, фаҳмо ва ба сатҳи забонии хонанда мутобиқ метавонад минбаъд барои рушди фаъолияти коммуникативии ӯ замина фароҳам оварад» [80, с. 16].

«Бозиҳои дидактикӣ дар фаъолияти гурӯҳии хонандагон дорои имкониятҳои номаҳдуд дар ташкил намудани муносибатҳои мухталиф, ки барои зиндагӣ дар ҷомеа заруранд, мебошанд» [111, с. 336]. Дар чунин шароит хонандагон ба ҳамдигар муроҷиат менамоянд, савол медиҳанд, ҷавоб мегиранд, нақшхоро тақсим мекунанд ва барои ба даст овардани натиҷаи умумӣ ҳамкорӣ менамоянд.

Дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони хориҷӣ ба ташаккули малакаҳои фонетикӣ таваҷҷуҳи махсус дода мешавад. Аммо такрори яххелаи садоҳо, калимаҳо ва намунаҳои талаффуз метавонад бо мурури вақт боиси коҳиши шавқи хонандагон гардад. Дар чунин ҳолат: «барои шавқовар гаштани машғулият истифода бурдани намунаҳои дарс аз таҷрибаи кори худ хеле қулай буда, барои имконпазир гардонидани раванди омӯзишу аз бар кардани маводи забонӣ мусоидат менамояд» [136, с. 11].

Масалан, дар оғози чунин фаъолият ба яке аз иштирокчиён ё худ омӯзгор нақши қаҳрамони шартии «Нодонхӯча» дода мешавад. Қаҳрамон ба синф омада, изҳор мекунад, ки меҳодад забони англисро омӯзад, вале баъзе садоҳо ва калимаҳоро дуруст талаффуз карда наметавонад. Хонандагон дар ин ҳолат нақши «омӯзгор»-ро иҷро карда, бояд талаффузи ӯро гӯш кунанд, хатоҳоро муайян намоянд ва шакли дурустро пешниҳод созанд.

Қаҳрамон метавонад баъзе садо ё калимаҳоро қасдан нодуруст талаффуз намояд. Агар талаффуз дуруст бошад, хонандагон аломати муайянро нишон медиҳанд, агар хато бошад, онро ислоҳ мекунанд. Муҳим аст, ки дар ин бозӣ диққати асосӣ на ба худ ҳолати хандаовар, балки ба шунидан, фарқ кардан ва дуруст талаффуз намудани воҳиди фонетикӣ равона карда шавад.

Чунин тарзи кор аз ҷиҳати методӣ бартарӣ дорад, зеро хонанда вазифаи муайянро иҷро мекунад: ӯ бояд хатро шунавад, онро муқоиса намояд ва шакли дурустро пешниҳод кунад. Бо чунин роҳ фаъолияти фонетикӣ бо амали фикрӣ ва бозигарона пайваст мегардад.

«Фаъолияти ташакули малакаҳои кор бо калимаҳо тавассути машқҳои махсусе, ки хонандагонро шавқманд мекунад, гузаронида мешавад. Масалан, зимни кор рӯйи мавзӯи «Либос» дар синф «мағоза»

пайдо мешавад, ки дар рафҳои он либосҳои ҳархела гузошта шудааст.

Хонандагон ба «мағоза» даромада, харид мекунанд:

P1: Good morning!

P2: Good morning!

P1: Have you a red blouse?

P2: Yes, I have. Here it is.

P1: Thank you very much.

P2: Not at all.

P1: Have you a warm scarf?

P2: Sorry, but I haven't.

P1: Good-bye.

P2: Good-bye» [114, с. 11]

Дар ин бозии диқатикӣ ағниятҳо ба кор бурда мешавад. Ба хонандагон тақлиф карда мешавад, ки нақши қасрамонҳои дар расм тасвир шударо иҷро кунанд. Аз рӯи расми «Субҳ» муколама тартиб медиҳанд. Дар ин муколама нақши асосиро бобо ва бибӣ мебозанд:

G: Karim, get up darling. It's already 1 o'clock

K: All right, Granny. I'm getting up.

G: Make your bed, then wash your face and hands and have breakfast.

K: First, I must do my morning exercises, Granny.

G: All right, dear.

Рушди малакаҳои нутқиро дар сохтори Present Continuous Tense тавассути бозии «Сӯҳбат бо телефон» анҷом додан мумкин аст. Аз тарафи мо чунин намунаи нутқӣ мавриди корбарӣ қарор гирифт:

Tell me how you are. I am well, thank you. I hope you are well too. Will you come to my place? I'll come. No, I can't. Is Anisa at home? Ва ғайра.

Барои гузуронидани ин бозӣ гурӯҳи сенафарӣ ташкил кардан лозим аст. Ба ҳар як нафар варақаи супориш дода мешавад:

1. Ба дӯстат занг зан ва ёро ба меҳмонӣ даъват бикун. Албатта, бипурс, ки дар айнаи ҳол ё ба чӣ кор машғул аст.

2. Туро ба меҳмонӣ даъват карданианд. Метавонӣ розӣ шавӣ ё рад кунӣ. Сабаби рад карданатро бояд асоснок намой.

3. Ту – Модар. Ба телефони ту занг мезананд. Ту онро мебардорӣ. Аз ту хоҳиш мекунанд, ки гӯширо ба духтарат диҳӣ. Масалан:

M: Yes?

H: Good afternoon.

M: Good afternoon.

H: Is Munisa at home?

M: Yes, she is. Who is speaking?

H: This is Halima, Munisa's friend. May I speak to her?

M: Yes, you may.

O: Yes?

H: How are you, Munisa?

M: I am well, Thank you. And how are you?

H: I am well too. And what are you doing?

M: I am doing my homework. And what are you doing?

H: I am watching TV. By the way, what is our homework?

M: Exercise 4.

H: Thank you. Good-bye.

O: Bye-bye.

Сӯҳбати телефонӣ намунаҳои мухталиф дошта метавонад. Супориш тақозо мекунад, ки дар сӯҳбат бояд сохтори Present Continuous Tense истифода бурда шавад.

Ба хотири фарқ кардани замонҳои Present Continuous Tense ва Present Indefinite Tense бозиҳои дидактикӣ истифода мешаванд, ки аз лаҳзаҳои зерин иборатанд: (Вазъиятҳо аз рӯи намунаи дастурамали таълимии М.Ф.Стронин [180, с. 11] сохта шуданд):

Лаҳзаи 1. Аниса фарши хонаро пок карда истодааст. (Хонанда бо ишораи ҳаракат иҷрои ин амалро нишон медиҳад). Ин вақт садои занги телефон мебарояд. Аниса гӯширо мебардорад:

Дугона: Аниса, биё, ба синамо равем.

Аниса: Рафта наметавонам, ман фаршро мешӯям.

Лаҳзаи. 2. Аниса дар назди оина нишастааст. Ў меҳаҳад ба синамо равад. Модар норозиёна ба фарши ифлоси хона нигоҳ мекунад.

Аниса: Модар, ту медонӣ-ку, ман фаршро рӯзҳои панҷшанбе мешӯям.

Бозии дигари дидактикӣ шарташ «Ёрӣ расон, то ёбем» мебошад, ки дар он зимни сӯҳбат ибораи there is ба кор бурда мешавад. Чунончи:

а) Ба ту ҷуроби кабуд даркор аст. Ту онро ёфта наметавонӣ. Сайъ кун, то ёбӣ.

б) Ту – модар. Бигӯ, ки ҷӯроб дар куҷост.

P: Mummy, where are my blue socks?

M: Your socks are in the wardrobe.

P: (ба ҷевон нигоҳ мекунад): There are no socks here.

M: (ба назди ҷевон меояд): Look, here they are.

P: Thank you, mummy.

Ҳолат дар варақа пурра дарҷ мегрдад, то ки хонандагон лаҳзаи зиндагиро бинанд ва ба ҳақиқат бовар кунанд.

Тибқи супоришҳои бозиҳои дидактикии мазкур хонандагон мустақилона ҳал намудани вазифаи нутқиро ёд мегиранд. «Хонандагон ба тариқи бозӣ корхоро бо шавқ иҷро мекунанд ва бозидани нақшҳои ҳархеларо писанд мекунанд. Дар ҷараёни бозӣ ҳиссиёту ҳаяҷон, санҷиши қувваи худро дарк мекунанд. Дар натиҷа иштирокчиён аз бозӣ ҳаловат мебаранд, супоришхоро иҷро карда, бо ҳамиштирокчиён муошират менамоянд» [103].

Аз ин бармеояд, ки дар ҷараёни бозӣ ҳавасмандӣ нақши асосӣ дорад. «Бозиҳои дидактикӣ фаъолияти нутқии хонандагонро инкишоф медиҳад. Вазъияти бозӣ хонандаро водор мекунад, ки савол диҳад, посух гирад ва ба сӯҳбат ҳамроҳ шавад» [35, с. 12].

Бозӣ муносибатро дар миёни хонандагон ва омӯзгорро дар як сатҳ барқарор мекунад ва барои муошират фазои мусоид эҷод менамояд. Ба хонандагон имконият медиҳад, ки ба таври мустақилона мушкилотро ҳал намоянд. Умуман, дар бозии дидактикӣ ҳар як хонанда нақши муайяне дорад ва бояд дар муколама ғаёлона ширкат варзад. Роҳҳои ташкили ин гуна муносибатро дар истифодаи бозиҳо зерин мебинем:

Бозии дидактикии «Дӯстон» (Friends)

Супориш ба хонандаи 1. Ту барон Мюнҳаузен ҳастӣ ва ба ғама чиз завқ дорӣ.

Супориш ба хонандаи 2. Ту дӯсти наздиктарини барон ҳастӣ ва ба ӯ тақлид мекунӣ.

Супориш барои тақлид:

– I am interested in history.

– I am interested in history too.

Бозии нақшофарии «Аввалин сафар ба Лондон»

Супориш ба хонандаи 1: Бигӯ, дар Лондон, пеш аз ғама, чиро дидан меҳоҳӣ?

Супориш ба хонандаи 2: Канӣ, бигӯ, ту боз дар Лондон кучоро тамошо кардан меҳоҳӣ?

– I'd like to go to the Trafalgar Square.

– And I'd like to go to the Westminster Abbey.

Бозии дидактикии «Ба сайёҳат даъват кардан»

Супориш барои хонандаи 1: Ту ба дӯстат пешкаш менамояӣ, ки ба сайёҳат равад.

Супориш барои хонандаи 2: Пешниҳоди дӯсти худро қабул намо:

– Would you like to go on an excursion about Panjakent?

– Oh, good idea. I don't mind (With pleasure).

Бозии дидактикии «Дар Панҷакент»

Супориш барои хонандаи 1: Ту аввалин бор дар Панҷакент ҳастӣ. Пеш аз ғама чиро дидан меҳоҳӣ. Аз тасаввурот истифода бар.

Супориш барои хонандаи 2: Ту дар сокини Панҷакент ҳастӣ. Ба меҳмон ёрӣ бидеҳ.

– I don't know what I must see first in Panjakent?

– Have you been to Panjakent before?

Бозии дидактикии «Дар назди хазина» (At the booking office)

Супориш барои хонандаи 1: Ту мусофирӣ. Чиптаи даркориатро аз хазина пурсон мешавӣ.

Супориш барои хонандаи 2: Ту хазинадор. Аз навбатдор мепурсӣ, ки чипта ҳаст ё не.

Ёрӣ ба хонандаи 1:

Excuse me, can I have... can you give me	a ticket	for	the morning passenger train	To	Dushanbe
			the evening fast train		Khujand
	tickets		the morning flight		Khorog
			the evening flight		Samarqand
			the morning bus		Bukhoro

Ёрӣ ба хонандаи 2:

Just a minute...

Here is a ticket...

Here are tickets...

Oh, it's a pity. But there are no tickets for train...

Фаъолияти ҷуфтӣ.

Бо хоҳиши омӯзгор хонандагон ба ду қатор саф кашида рӯ ба рӯи ҳамдгар меистанд. Дар як қатор командони дӯкони китобфурӯшӣ ва дар дигар қатор харифдори саф мекашанд.

Намунаи сӯҳбат чунин аст:

Customer: Good afternoon. I'd like to buy some books. What would you advise me to buy?

Seller: Glad to see you here. We have got a lot of interesting books. But in my opinion, there's nothing like Charles Dickens and his novel "The Pickwick Papers".

C: Do you think it would interest me.

S: I think so. This book is known all over the world. It made Ch. Dickens famous.

C: What kind of book is it?

S: It's very original and funny. And it's a very useful novel.

C: Is it?

S: Yes, it gives knowledge of 19-th century England. The author has described the atmosphere of the time with great skill.

C: All right. You have talked me into taking it. Give me this book.

Бозии дидактикии «Китобхона»

Ба ин бозӣ худи хонандагон омода шуда, нақша ва сучаи онро тартиб медиҳанд. Нақшҳои китобдор, ёрдамчиҳои китобдор, мутолиачиҳои эҳтиёткор ва беэҳтиёт.

Нақшҳо бояд ба таҷрибаи инфиродии хонандагон мувофиқ бошанд ва хусусияти хушҳолкунанда дошта бошанд. Хуб мебуд, агар нақши хонандаи беэҳтиётро хонандаи хубхон иҷро намояд. Зоҳиран ҳар як хонанда мехоҳад нақши мусбатро интихоб кунад. Хонандаи хубхон мустақилият нишон дода, барои ифодаи нутқи бегона ғаъл мебошад. Бо хонандагони сустхон омӯзгор кор мебарад. Дар зер намунаи суҳбатро ба таври мисол меорем:

Librarian: Let me introduce my assistant Nasiba. She helps us in the English and American literature section.

Nasiba: How do you do, boys and girls. I am fond of English and American literature. I help the readers to choose books in this section of our library. The children like to read books by popular English and American authors. They often take books written by Mark Twain - "The Adventures of Tom Sawyer and Huckleberry Finn"; Lewis Carol's "Alice in Wonderland"; Rudyard

Kipling's "Just so Stories"; Older schoolchildren take "Romeo and Juliet", by W. Shakespeare, Jack London's "Martin Eden", books by Ernest Hemingway.

P1: (ба дигар хонанда муроҷиат менамояд): What are you reading now?

P2: A book of poems. They were written by R. Burns.

P3: Are you reading them in English?

P2: No, in Russian.

Librarian: Let me introduce Anvar. He wants to say something to you.

Anvar: How do you do? I do not take care of books. I don't like reading books. I like to draw in my textbooks, I often draw at the lessons. My hobby is football, not reading.

P5: Anvar you are wrong. Books are our friends.

Anvar: My friend is my ball.

P5: You must be careful with the books.

P6: (assistant in the sport section). We shall give you a new and interesting book about sports and football. Do you want to read them?

Anvar: Yes, I do.

P6: You must take care of the books.

Anvar: All right. Thank you.

Librarian: You must tidy up your textbooks [35, с. 11].

Қобили зикр аст, ки: «бозиҳои дидактикӣ ва супоришҳои марбути онҳо усули натиҷабахши таълим маҳсуб меёбад. Забономӯзон маводи таълимиро дар шароити ба воқеият наздик аз худ мекунанд, ки ин ба рушди малкаҳои нутқии онҳо мусоидат намуда, салоҳиятҳои муоширатии онҳоро такмил медиҳад. Дар ҷараёни бозӣ малакаи беихтиёр дар хотир нигоҳ доштан ташаккул меёбад, фаъолияти нутқӣ ва тафаккури мантиқӣ тақвият ёфта, ангезаи муошират ба забони бегона бедор мешавад. Дар натиҷа хонандагон ба омӯзиши забони хориҷӣ шавқ пайдо мекунанд. Ташкили дарсҳо бо истифода аз бозиҳои дидактикӣ бо ҳаяҷони мусбат, хушҳолӣ ва иштироки фаъол дар як муҳити хубу созгори психологӣ сурат мегирад» [124, с. 21].

Дар мактаб ҳамон шаклҳои таълим бартарият доранд, чуноне ки «фаъолият, кор, шуғл дар ҳаёти калонсолон муҳим аст; бозӣ ҳам ҳамчун фаъолияти таълимию дилхушкунанда дар ҳаёти хонандагон нақши боризро мебозад. «Бозӣ зоҳиран осон ва сабук намояд ҳам, дар асл он аз бозингарон тақозо дорад, ки тамоми нерӯ, зеҳн, сабурӣ ва мустақилияти худро дар рафти бозӣ сарф намоянд». Бозӣ машғулияти муташаккил буда шиддатнокии эмотсионалӣ ва нерӯи зеҳниро талаб менамояд» [81, с.209].

Моҳияти бозиҳои дидактикӣ дар он зухур меёбад, ки хонандагон супоришҳои зеҳнии дар шакли бозӣ ба онҳо пешниҳод гардидаро иҷро менамоянд. Худи онҳо роҳи ҳалро ҷустуҷӯ карда меёбанд ва монеаҳоро бартараф месозанд. Хонандагон супориши зеҳниро ҳамчун супориши амалӣ дар шакли бозӣ қабул менамоянд ва ин фаъолияти зеҳниро афзун менамоянд.

«Инкишофи ҳиссиёти хонандагон дар бозиҳои дидактикӣ дар алоқамандӣ бо инкишофи тафаккури мантиқӣ сурат гирифта, маҳорати баён кардани фикр бо сухан амалӣ мегардад. Барои он ки супориши бозиро иҷро намоянд, хонандагонро лозим меояд аломатҳои ашёҳоро қиёс намоянд, шабоҳат ва фарқиятҳоро муайян созанд, хулоса бароварда, ҷамъбаст намоянд. Ҳамин тариқ, қобилияти муҳокимаронӣ, фикркунӣ, маҳорати истифодаи дониш ва малакаи онҳо дар шароити гуногун инкишоф меёбад. Ин танҳо дар ҳолате амалӣ мегардад, ки агар хонандагон бо дониши мушаххас оид ба ашё, зухуроти дар бозӣ буда мусаллаҳ бошанд» [132, с.9].

Муваффақияти омодаسازیи хурдсолон ба мактаб ба он вобаста аст, ки чӣ гуна педагог махсусияти фаъолияти хонандагонро дарк мекунад ва дар фаъолияти худ бозиро ҳамчун фаъолияти таълимӣ моҳирона истифода мебаранд. Тавассути бозӣ ва дар рафти бозӣ тадриҷан шуури хонандагон ба дигаргуншавии шароити воқеии ҳаётӣ, муносибат бо

ҳамсолон ва калонсолон мутобиқ шуда, сифатҳои шахсияти дар онҳо ташаққул меёбад.

Педагогони олмонӣ нақши назарраси коммуникативии бозихоро қайд карда, зикр менамоянд, ки: «дар инкишофи нутқи шифоҳӣ бозихо хеле муҳиманд. Дар вақти бозӣ хонандагонро лозим меояд, ки бо забони бегона хурсандӣ, нокомӣ, ҳаяҷонро ифода намоянд. Онҳоро лозим меояд, ки барои ифодаи баёни ин ҳолатҳои эмотсионалӣ суҳанҳои заруриро ёбанд. Бозихое, ки дар синф гузаронида мешаванд, шавқмандии хонандагонро нисбати забони хориҷӣ меафзоянд, барои фикрронии онҳо мусоидат намуда, фаъолияти нутқии онҳоро инкишоф медиҳанд. Яке аз масъалаи марбути бозӣ ин макон ва вақти гузаронидани он махсус меёбад. Ин аз бисёр омилҳо вобаста аст, яъне маводи таълимӣ, мақсади мушаххас, шароити дарс ва ғайра. Барои мисол, агар бозӣ барои машқи мустаҳкам кардани маводи таълим дар назар доништа шавад, ҳамагӣ 15-20 дақиқа кор бурда, ба мақсад расидан мебошад. Минбаъд бозиро ба муддати 3-5 дақиқа барои такроркунӣ гузаронидан мумкин аст.

Дар вақти истифодаи маводи бозӣ омӯзгорро лозим меояд, ки фаъолияти маърифатии хонандагонро ташкил кунад ва дар ин раванд барои инкишофи қобилияти хонандагон, алаҳусус қобилияти эҷодии онҳо кӯшиш намояд. Ҳар як бозиро омӯзгор метавонад дар марҳилаҳои гуногуни дарс мавриди истифода қарор диҳад. Аммо мувофиқати бозихо аз қобилияти эҷодии омӯзгор вобаста аст. Зеро он чизро ба инобат гирифтани лозим аст, ки новобаста ба мафтункунандагии бозӣ бояд андоза муҳим доништа шавад. Чунки бозӣ метавонад хонандагонро ҳаста намуда, таъсири эмотсионалии худро гум карда, мақсадҳои дидактикиро дастнорас гардонад» [233, с.7].

Муваффақияти истифодаи бозӣ аз фазои муоширати нутқие, ки омӯзгор дар синф фароҳам меорад, вобаста аст. Муҳим он аст, ки хонандагон ба чунин муошират мутобиқ шаванд, машғул шуда, дар

якҷоягӣ бо омӯзгор ширкаткунандагони раванд гарданд. Эътимодноки дар сурати маҷбур накардани омӯзгор амалӣ мегардад. Ин ба он меорад, ки хонандагон дар фазои озод ба сӯхбати ҷиддӣ, муҳокимаи лаҳзаҳои воқеӣ машғул мешаванд, зеро омӯзиши забони хориҷӣ ин танҳо бозӣ набуда, ранҷи зиёдро тақозо менамояд. Таҷриба нишон медиҳад, ки татбиқи бозиҳо дар дарсҳои забони англисӣ, пеш аз ҳама, барои фаъолияти маърифатӣ умда мебошанд. Зеро мақсади асосии он инкишофи маҳорат ва малакаи нутқӣ ба шумор меравад. Имконияти ташаккул додани мустақилият дар иҷрои супоришҳои нутқию фикрӣ, раванкунии малакаҳои нутқӣ барои муошират ба бозӣ хосанд. Ба бозиҳо якчанд талабот хос аст, ки иҷрои онҳо барои натиҷабахш сурат гирифтани онҳо муосидат менамояд:

1. Ҳар як бозӣ бояд супоришҳоеро доро бошад, ки барои инкишофи зеҳнӣ ва тарбияи хонандагон муосидат намояд.
2. Дар бозӣ бояд супоришҳое ҷолиб бошанд, ки ҳалли онҳо кӯшиши зеҳнӣ, бартараф кардани душвориҳоро тақозо дошта бошад.
3. Бозӣ дар худ бояд машғулияти хушҳолона ва ҷузъияти ҳазлро доро бошад. Зимни ба бозӣ машғул шудан фаъолияти зеҳнӣ ба он равона мегардад, ки вазифаҳои таълимӣ сабук ҳал гарданд.

Бояд онро ба инобат гирифт, ки ҳар як бозӣ дар раванди таълим ҳамчун методи фаъол буда, барои фаъолона ва самарабахш аз худ кардани забони хориҷӣ равона карда мешавад. Ҷорӣ кардани ин усул дар раванди таълим ба ноилгардии мақсадҳои таълим муосидат менамояд.

Вазифаҳои асосие, ки ба бозӣ мутааллиқанд, инҳоянд:

– бозӣ бояд воқеан ҳавсмандии хонандагонро бедор намояд, хоҳиш ва шавқи иҷрои хуби супоришро дар хонандагон пайдо созад. Онро дар асоси лаҳзаи воқеан дурусти муошират гузронидан лозим аст;

– бозӣ бояд аз тарафи тамоми гурӯҳ қабул карда шавад ва ҳамаи хонандагон дар он ширкат варзанд. Ин, албатта, бояд дар фазои аҳлона, дӯстона ва эҷодкорона сурат гирад.

Дар бозӣ хонандагон эҳсоси қаноатмандӣ ва хушҳолиро ҳис мекунанд. Ҳар чӣ қадаре ки онҳо худро озод ҳис кунанд, дар муошират ташаббускор мешаванд. Тадриҷан дар онҳо эътимод ба неруи худ пайдо мегардад. Аз ин лиҳоз, бозӣ бояд чунон ташкил карда шавад, ки хонандагон тавонанд дар муоширати фаъоли нутқӣ ба таври максималӣ маводи забониро истифода баранд. Омӯзгор худ бояд ба бозӣ ва самарабахшии он бовар дошта бошад, танҳо дар сурати иҷрои чунин шарт бозӣ метавонад натиҷабархш гашта, вазифаи таълимиро иҷро гардонад.

Дар бозӣ хонандагон чунин ҷузъяҳои муоширатро, ба монанди маҳорати сӯҳбатро оғоз кардан, сӯҳбатро идома додан, дар лаҳзаи зарурӣ ҳамсӯҳбатро аз суҳангӯӣ нигоҳ доштан, ба ақидаи ҳамсӯҳбат розӣ ё норизо будан, маҳорати мақсаднок кардани ҳамсӯҳбат, суол доданро аз худ мекунанд.

Барои чунин усулро мавриди истифода қарор додан, бояд як давраи омодагии пешакӣ вуҷуд дошта бошад. «Бояд онро ба инобат гирифт, ки хонандаи хурдсол на танҳо муоширати забони бегонаро, балки забони модарии худро низ надоранд. Аз ин хотир, вақте ки муоширатро дар рафти бозӣ амалӣ мекунем, бояд ин малақаҳоро дар шароити воқеии раванди таълим ташаккул диҳем. Барои ин чунин машқҳои такрории дидактикиро истифода намудан лозим аст, ки хонандагон дар якҷоягӣ фаъолият карда тавонанд:

– машқ барои такрори хонандагон, барои маҳорати қабул карда тавонишани гуфтори пешниҳодшуда. Барои мисол бояд чунин калимаҳоро дар бар гирад: “Ҳа” “Не”, “Оё”, “Чӣ хел шавқовар” ва ғайра;

– баҳо додан ба аҳамиятнокии оғози муколамавии анъанавӣ. Муколама хуб оғоз карда шуда, гузариши тарафҳо аз як муколама ба муколамаи дигар боварии хонандагонро ба худашон афзояд. Гузариш ба нутқи равон ва эмотсионалӣ амалӣ мегардад;

– машқҳо барои тамрини хонандагон дар тартиб додани муколамаи худ дар гурӯҳ дар рафти вазъияти пешниҳодгашта» [84, с. 47].

Яке аз қолабҳои муҳим дар гузаронидани бозиҳо ин истифодаи аёният мебошад. Ҳамчунин, омӯзгор бояд ба хотир гирад, ки: «бозӣ ба синну соли хонандагон ва мавзӯ ба дараҷаи дониши онҳо мутобиқат намояд. Чизи дигар ин, ки омӯзгор бояд ширкати тамоми хонандагонро дар бозӣ назорат ва таъмин намояд» [131, с. 124]. «Бозии дидактикӣ ин танҳо ҷузиёти ҷудонашавандаи таълими фаъол буда, мазмун ва мақсади он васеътар мебошад. Вобаста ба имконияти таълимии худ бозӣ аз дараҷаи таълими фаъол берун баромада, дар маҷмӯъ тарафи зарурии фаъолияти педагогӣ ба шумор меравад» [80, с. 22].

Бозиҳои дидактикӣ хусусияти тарбиявӣ низ доранд. Онҳо мустақилият, ирода, ҳамкорӣ, коллективизм, муошират, сифатҳои ахлоқӣ, зебоипарастиро дар хонандагон ташаккул медиҳанд. Маҳорати бозиҳои дидактикӣ дар он зухур меёбад, ки хонандагон супоришҳои фикриро, ки дар шакли бозӣ пешниҳод гаштаанд, меомӯзанд. Худашон ҳалро ҷустуҷӯ карда, қабул менамоянд ва дар як вақт монеаҳои мавҷударо бо муваффақият бартараф мекунанд.

Мо аҳамияти бозиҳои дидактикиро махсус қайд намуда, талаботи нисбати гузаронидани онҳо ҷой доштаро муҳим меҳисобем:

– ҳар як бозии дидактикӣ бояд супоришҳоро доро бошад, ки барои тарбия ва инкишофи зеҳнии хонандагон мусоидат намоянд;

– дар бозиҳо мавҷуд будани супоришҳои хушҳолкунанда ҳатмист, зеро он иҷрои супоришҳои зеҳниро осон менамояд;

пас аз машқи душвори шифоҳии хастакунанда бозии хушҳолкунанда роҳи аз хастагӣ раҳо намудани хонандагон ба шумор меравад.

Баъзе муҳаққиқон дар он ақидаанд, ки: «чузъиёти мусобиқа ба бозӣ руҳбаландиро офарида, фаъолиятро афзоиш медиҳад. Маҳз хусусияти мусобиқа ба хонандагон фишори психологӣ дода, онҳоро руҳбаланд менамояд. Онҳо аз иҷро накардани супориш наҳаросида, саъю кӯшиш менамоянд ва аз паси худ сустхонҳо ва шармгинҳоро низ мебаранд» [147, с. 211].

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки афзалиятҳои истифодаи бозиҳои дидактикӣ ҳамчун усули фаъоли таълим дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ чунинанд:

- баланд бардоштани ҳавасмандӣ, шавқ ва фаъолияти маърифатии хонандагон;
- фароҳам овардани муҳити мусоиди равонӣ ва озоди муошират;
- фаъолгардонии фаъолияти нутқӣ ва ҷалби хонандагон ба истифодаи амалии забони англисӣ;
- ташаккули малакаҳои фонетикӣ, луғавӣ, грамматикӣ ва коммуникативӣ;
- пайвастании фаъолияти зеҳнӣ, нутқӣ ва бозигарона дар раванди таълим;
- рушди тафаккури мантиқӣ, диққат, хотира, қобилияти муқоиса, таҳлил ва хулосабарорӣ;
- ташаккули мустақилият дар ҳалли вазифаҳои нутқӣ ва фикрӣ;
- фароҳам овардани имконияти истифодаи забон дар вазъиятҳои ба муоширати воқеӣ наздик;
- рушди малакаҳои оғоз кардан, идома додан ва ба анҷом расонидани муколама, савол додан ва посух гирифтан;
- инкишофи ҳамкорӣ, муносибатҳои байнишахсӣ, коллективизм ва қобилияти кор дар ҷуфт ва гурӯҳ;

- ташаккули сифатҳои шахсӣ, аз ҷумла ирода, эътимод ба худ, масъулият ва ташаббускорӣ;
- истифодаи аёнӣ, нақшофарӣ, ҳаракат ва вазъиятҳои ҳаёти барои осон намудани азхудкунии маводи забонӣ;
- имкони истифодаи бозӣ дар марҳилаҳои гуногуни дарс – ҳангоми ворид намудани маводи нав, машқ, такрор, мустаҳкамкунӣ ва назорат;
- коҳиш додани ҳастагӣ ва якрангии машқҳои такрорӣ тавассути ҷузъҳои шавқовар ва мусобиқа;
- фароҳам овардани шароит барои иштироки фаъолони ҳамаи хонандагон, аз ҷумла хонандагони шармгин ва сустхон.

Вале афзалияти асосии бозиҳои дидактикӣ дар он зоҳир мегардад, ки онҳо таълими забони англисиро аз фаъолияти танҳо назариявӣ ба фаъолияти фаъл, маърифатӣ, нутқӣ ва коммуникативӣ табдил дода, барои азхудкунии самараноки маводи забонӣ ва ташаккули малакаҳои мустақилонаи муоширати хонандагони хурдсол шароити мусоид фароҳам меоранд.

Хулосаи боби дуюм

Таҳлили назариявӣ ва методии масъалаҳои боби дуюм нишон дод, ки бозиҳои дидактикӣ дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ метавонанд ҳамчун яке аз воситаҳои муҳимми ташкили фаъолияти таълимӣ, забонӣ ва нутқии хонандагон истифода шаванд. Моҳияти педагогии онҳо дар фароҳам овардани фазои шавқовар ва дар ташкил намудани чунин фаъолияти хонанда зоҳир мегардад, ки дар он маводи забонӣ барои иҷрои амали мушаххас ва расидан ба натиҷаи муайян истифода мешавад. Дар ин сурат хонанда аз мавқеи қабулкунанда ва такроркунандаи маводи тайёр ба субъекти нисбатан фаъоли раванди таълим мегузарад.

Дар марҳилаи ибтидоӣ ин масъала аҳаммияти махсус дорад, зеро захираи луғавию грамматикӣ хонанда ҳанӯз маҳдуд буда, имконияти муоширати озодонаи ӯ бо забони англисӣ пурра ташаккул наёфтааст. Аз ин лҳоз, вазифаи асосии методӣ аз ташкил намудани гузариши пайдарпай аз шинохтан ва такрори воҳидҳои забонӣ ба истифодаи онҳо дар ибора, ҷумла, муколама ва вазъияти коммуникативӣ иборат мебошад. Бозиҳои дидактикӣ метавонанд яке аз воситаҳои таъминкунандаи чунин гузариш бошанд.

Дар рафти кор муайян гардид, ки бозиҳои дидактикӣ махсусан бо хусусиятҳои фаъолияти хонандагони хурдсол мувофиқат мекунанд. Эҳтиёҷ ба ҳаракат, истифодаи образ, тақлид, вазъияти шартӣ, тағйирёбии шакли фаъолият ва муоширати зинда имконият медиҳанд, ки фаъолияти маърифатӣ ва нутқӣ бо унсурҳои амаливу эҳсосӣ пайваст карда шавад. Аммо ин мувофиқат маънои онро надорад, ки ҳар бозӣ худ аз худ самаранок аст, зеро натиҷаи таълимӣ дар ҳолате ба даст меояд, ки мақсад, мазмун, қоида, дараҷаи душворӣ ва шакли ташкили бозӣ ба синну сол, сатҳи забондонӣ ва имкониятҳои воқеии хонанда мутобиқ карда шаванд.

Дар асоси таҳлили масъалаҳои зербобҳои боби дуюм муайян гардид, ки бозиҳои дидактикӣ метавонанд барои ташаккули ҷанбаҳои асосии забон ва фаъолияти нутқӣ истифода шаванд. Бозиҳои фонетикӣ барои фарқ кардани садоҳо, такмили талаффуз ва шунавоии фонематикӣ; бозиҳои лексикӣ барои шинохтан, азхудкунӣ ва фаъолгардонии луғат; бозиҳои грамматикӣ барои истифодаи сохторҳои омӯхташуда; бозиҳои орфографӣ барои таҳкими шакли хаттии воҳидҳо; бозиҳои коммуникативӣ ва нақшофарӣ барои истифодаи маводи забонӣ дар вазъиятҳои муоширатӣ мусоидат карда метавонанд.

Дар баробари ин, чунин гурӯҳбандӣ хусусияти шартӣ дорад, зеро як бозии дуруст тарҳрезӣшуда метавонад якчанд вазифаи таълимиро ҳамзамон иҷро намояд. Масалан, фаъолияти нақшофарӣ метавонад истифодаи луғат, сохтори грамматикӣ, талаффуз, гӯш кардан ва гуфторро дар як вазъияти ягона муттаҳид созад. Бинобар ин, ҳангоми интихоби бозӣ мақсади дидактикӣ, маводи забонӣ ва амали нутқие, ки ҳонанда бояд иҷро кунад, аҳаммияти калидӣ доранд.

Яке аз натиҷаҳои кори баанҷомрасида дар он зоҳир мегардад, ки бозии дидактикӣ бояд аз машқи одии такрорӣ фарқ карда шавад. Агар ҳонанда танҳо калима, ибора ё ҷумлаи тайёрро чанд маротиба такрор кунад, фаъолияти ӯ асосан хусусияти машқӣ дорад. Аммо вақте ки истифодаи воҳиди забонӣ барои гирифтани иттилоот, ёфтани ашё, интихоби вариант, иҷрои нақш ё расидан ба натиҷаи муайяни бозӣ зарур мегардад, забон аз объекти азхудкунӣ ба воситаи амали нутқӣ табдил меёбад.

Вобаста ба ин, вазифаи асосии бозии дидактикӣ пайвастании шакли забонӣ бо маъно ва мақсади муошират мебошад. Ҳонанда бояд донанд, ки ҷумла ё сохтори муайян чӣ гуна сохта мешавад ва дарк кунад, ки онро дар кадом вазъият ва барои иҷрои кадом амали нутқӣ истифода бурдан

мумкин аст. Айнан чунин пайвастанда заминаи гузариш аз донишҳои забони ба фаъолияти коммуникативиро ташкил медиҳад.

Маводи баррасишуда инчунин нишон дод, ки дар марҳилаи ибтидоӣ фаъолияти бозигарона бояд бо принсипи «аз дастгирӣ ба мустақилият» ташкил карда шавад. Дар оғози омӯзиш хонанда метавонад ба расм, корт, ашъи воқеӣ, калимаҳои тақияҳои, намунаҳои саволу ҷавоб ва қолабҳои нутқи тақия кунад. Бо афзоиши таҷрибаи забони миқдори чунин дастгирӣ тадриҷан кам гардида, имконияти интихоби мустақили воҳидҳои забони зиёд карда мешавад. Ин гузариш аз ҷиҳати методӣ муҳим аст, зеро мақсади ниҳойи таҷрибаи қобилияти истифодаи нисбатан мустақилонаи онҳо дар вазъияти нав мебошад. Як воҳиди забони бояд дар вазифаҳои гуногун ва бо тағйири шароити истифода такрор карда шавад. Такрори мақсаднок дар бозӣ бояд аз шинохтан ва тақлид ба интихоб, истифода дар ҷумла, мубодилаи иттилоот ва муоширати нисбатан мустақил гузарад.

Дар боб аҳамияти бозии коммуникативӣ махсус таъкид гардид. Онҳо бояд чунин вазъият фароҳам оваранд, ки расидан ба натиҷаи бозӣ бе истифодаи забони англисӣ имконпазир набошад. Дар чунин фаъолият хонандагон савол медиҳанд, ҷавоб мегиранд, маълумотро пурра мекунанд, хоҳиш ё дархост баён мекунанд, интихоб менамоянд ва бо шарикони худ ба натиҷаи умумӣ мерасанд. Бозии дорои нобаробарии иттилоот, вазифаҳои ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ, нақшофарӣ ва ҳалли масъалаҳо аз ҷумлаи шаклҳои мебошанд, ки чунин зарурати воқеии муоширатро ба вуҷуд оварда метавонанд.

Барои ташкили бозии коммуникативӣ пайдарпайии методӣ низ муҳим аст. Марҳилаи омодагӣ бояд муайян намудани мақсад, шарҳи қоидаҳо ва фаъл намудани маводи зарурии забониро фаро гирад. Дар марҳилаи иҷро хонандагон вазифаи бозиро тавассути истифодаи забони англисӣ анҷом медиҳанд. Марҳилаи ҷамъбасти бошад, таҳлили натиҷа, арзёбӣ, бозхӯрд ва дар ҳолати зарурӣ ислоҳи хатоҳоро дар бар мегирад.

Муайян гардид, ки барои ҳамкориҳои воқеӣ вазифа бояд тавре сохта шавад, ки иштирокчиён барои расидан ба натиҷаи умумӣ ба маълумот ё амали якдигар эҳтиёҷ дошта бошанд. Агар як хонанда тамоми вазифаро иҷро кунад ва дигарон танҳо мушоҳида намоянд, мақсади коммуникативӣ амалӣ намегардад. Аз ин лиҳоз, тақсимои нақшҳо, иттилоот ва вазифаҳо бояд иштироки ҳар як хонандаро таъмин кунад.

Дар ҳамин замина байни рақобат ва ҳамкорӣ низ бояд таносуби дуруст нигоҳ дошта шавад. Унсuri мусобиқа метавонад дар баъзе бозиҳои ангезаи иштирокчиён зиёд намояд, вале он шартӣ ҳатмӣ бозии дидактикӣ нест. Барои ташаккули муошират ва малакаҳои иҷтимоӣ бозиҳои ҳамкорона, ки дар онҳо иштирокчиён барои расидан ба натиҷаи умумӣ кӯшиш мекунанд, метавонанд аҳаммияти бештар дошта бошанд. Барои ин, интихоби рақобат ё ҳамкорӣ бояд ба ҳадафи мушаххаси таълимӣ вобаста бошад.

Муҳити психологӣ яке аз шартҳои дигари истифодаи самараноки бозӣ мебошад. Фазаи эътимодноқ, муносибати ором ба хато ва имконияти кӯшиши такрорӣ метавонад иштироки хонандагонӣ камфавол ё шармгинро дастгирӣ намояд. Шакли ислоҳи хатоҳо бояд ба мақсади фаъолият мувофиқ бошад: дар бозиҳои ба равиши нутқ нигаронидашуда ислоҳи зиёд дар қараёни муошират метавонад онро ҳалалдор созад, дар ҳоле ки дар бозиҳои фонетикӣ, лексикӣ ё грамматикӣ назорати дақиқтари шакл зарур буда метавонад.

Таҳлил нишон дод, ки ангезаи бозигарона танҳо дар ҳолате арзиши педагогӣ пайдо мекунад, ки ба ангезаи омӯзишӣ ва коммуникативӣ пайваст гардад. Хонанда метавонад ба ҳуди бозӣ, ғолиб шудан ё гирифтани ҳол таваҷҷуҳ дошта бошад, вале агар мақсади забонӣ дар паси ин фаъолият гум шавад, самаранокии дидактикӣ маҳдуд мегардад. Аз ин рӯ, бозӣ бояд ба хонанда ёрӣ диҳад, ки зарурати истифодаи забонро барои иҷрои вазифаи маънодор эҳсос намояд.

Дар марҳилаи ибтидоӣ бозиҳои сюжетӣ ва нақшофарӣ низ иқтисодии хоса доранд. Онҳо метавонанд вазъиятҳои шартии «мағоза», «оила», «мактаб», «қаҳвахона», «китобхона», «сафар» ва дигар ҳолатҳои барои хонанда фаҳморо моделсозӣ намоянд. Дар чунин вазъият як сохтори нутқӣ метавонад дар контекстҳои гуногун истифода шавад ва тадриҷан аз ҷумлаи азёдшуда ба воситаи иҷрои мақсади муоширатӣ табдил ёбад.

Ҳамзамон, нақшофарӣ дар сатҳи ибтидоӣ бояд аз ҷиҳати забонӣ дастрас бошад. Додани нақши мураккаб бидуни захираи зарурии луғавию грамматикӣ метавонад хонандаро ба истифодаи забони модарӣ ё хомӯш мондан водор созад. Дар ин ҷо, кортҳои нақшӣ, калимаҳои тақияҳои, саволҳои намунавӣ ва дигар воситаҳои дастгирӣ бояд вобаста ба сатҳи омодагӣ истифода шаванд ва бо зиёд шудани таҷриба тадриҷан кам гарданд.

Дар боби мазкур инчунин масъалаи бозиҳои ҳаракатӣ ва воситаҳои аёнӣ баррасӣ гардид. Пайвастанӣ калима бо амал, расм, ашёи воқеӣ ё ҳаракат метавонад барои дарки маъно, нигоҳ доштани диққат ва фаъолгардонии маводи омӯхташуда мусоидат намояд. Аммо аёнӣ ва ҳаракат бояд барои иҷрои вазифаи мушаххаси забонӣ ё нутқӣ ёри диҳанд.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ низ дар ҳамин мантиқ арзёбӣ гардид. Воситаҳои рақамӣ метавонанд маводи аудиоӣ, визуалӣ ва интерактивиро пешниҳод намоянд, имконияти такрор, кори инфиродӣ, худназорат ва бозхӯрди ғавриро васеъ созанд. Аммо арзиши методи технология дар он муайян мешавад, ки то кадом андоза хонанда тавассути он маводи забониро шинохта, интиҳоб карда, дар ҷумла ва минбаъд дар фаъолияти нутқӣ истифода менамояд.

Таҳлили боб нишон дод, ки омӯзгор дар истифодаи бозиҳои дидактикӣ якҷанд вазифаи ба ҳам алоқамандро иҷро менамояд. Ӯ пеш аз бозӣ мақсад, мазмун, қоида, мавод ва шакли ташкилро муайян мекунад; ҳангоми иҷро фаъолияти хонандагонро роҳнамоӣ ва ҳамоҳанг менамояд;

баъд аз анҷом натиҷаи бозӣ ва натиҷаи таълимиро таҳлил ва арзёбӣ мекунад. Аз ин бармеояд, ки самаранокии бозӣ ба омодагии методи омӯзгор ва қобилияти ӯ барои мутобиқ сохтани фаъолияти бозигарона ба ҳадафи дарс вобаста мебошад.

Дар асоси таҳлили анҷомдода метавон таъкид намуд, ки шартҳои асосии истифодаи самараноки бозиҳои дидактикӣ мутобиқати онҳо ба мақсади таълимӣ, синну сол ва сатҳи омодагии хонандагон, возеҳии қоидаҳо, таърифи маводи пешакӣ омӯхташуда, пайвастании шакли забонӣ бо маъно ва контекст, истифодаи мақсадноки ағъият ва таърифиҳо, ташкили иштироки фаъол, фароҳам овардани муҳити психологӣ ва мавҷудияти бозхӯрд мебошанд.

Хулоса карда шуд, ки бозиҳои дидактикӣ дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ метавонанд барои омодагии психологӣ ба муошират, фаъолгардонии маводи фонетикӣ, луғавӣ ва грамматикӣ, ташаккули малакаҳои нутқӣ, рушди ҳамкорӣ, мустақилият ва нигоҳ доштани анъанаи омӯзишӣ шароит фароҳам оваранд. Аммо чунин натиҷаҳо аз тарҳрезии мақсадноки фаъолияти омӯзгор ва хонанда вобаста мебошанд.

Натиҷаи асосии боби дуюм аз он иборат аст, ки бозиҳои дидактикӣ бояд ҳамчун ҷузъи низомии методи ташкили фаъолияти забонӣ ва нутқии хонандагон баррасӣ карда шавад. Бинобар ин, мантиқи умумии истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар марҳилаи ибтидоӣ бояд ба гузариши пайдарпай аз маводи забонӣ ба фаъолияти маънодори хонанда асос ёбад. Аввал воҳиди забонӣ дарк ва фаъол карда мешавад, баъдан дар вазифаи бозигарона истифода мегардад, сипас ба иҷрои амали нутқӣ ва ҳамкориҳои коммуникативӣ ворид мешавад. Бозхӯрд ва арзёбӣ бошад, имконият медиҳанд, ки натиҷаи фаъолияти бозигарона бо натиҷаи воқеии таълимӣ пайваст карда шавад.

БОБИ 3. ХУСУСИЯТҲОИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ ЗАБОНӢ

3.1. Асосҳои методологӣ, барномаҳо ва равияҳои муосири таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ

Таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ чузъи муҳимми омодагии касбии мутахассисони соҳаи забон ба ҳисоб рафта, ба ташаккули маҷмуи дониш, маҳорат ва малакаҳои забонӣ, нутқӣ ва касбии донишҷӯён равона мегардад. Дар чунин муассисаҳо забони англисӣ ҳамчун воситаи муоширати касбӣ, фаъолияти маърифатӣ, кор бо иттилооти илмӣ ва робитаи байнифарҳангӣ мавриди омӯзиш қарор мегирад. Бинобар ин, ташкили раванди таълим бояд ба хусусияти касбии омодагии донишҷӯён, сатҳи забондонӣ ва натиҷаҳои интизоршавандаи таҳсил мутобиқ карда шавад.

Асосҳои методологии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ бо муносибатҳои муосири педагогӣ ва методӣ алоқаманд буда, ташкили фаъолияти фаъоли донишҷӯ, тамоюли коммуникативии таълим, робитаи назария бо амалия, мустақилияти таълимӣ ва истифодаи забонро дар вазъиятҳои гуногуни фаъолияти нутқӣ тақозо менамоянд. Дар ин замина донишҷӯ субъекти фаъоли фаъолияти таълимӣ ва коммуникативӣ мебошад.

Мазмун ва ташкили таълими забони англисӣ тавассути барномаҳои таълимӣ мушаххас гардида, дар онҳо мақсад, вазифаҳо, ҳаҷми маводи забонӣ, намудҳои фаъолияти нутқӣ ва натиҷаҳои интизоршавандаи омӯзиш муайян карда мешаванд. Аз ин нуқтаи назар, барномаи таълимӣ бояд барои истифодаи амалии донишҳои назариявӣ дар фаъолияти нутқӣ ва касбӣ шароит фароҳам оварад. Робитаи мақсад, мазмун, усул, восита ва натиҷаи таълим яке аз шартҳои муҳими ташкили низомноки омодагии забонии донишҷӯён мебошад.

Яке аз хусусиятҳои муҳимми таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ тамоюли коммуникативӣ ва байнифарҳангии он мебошад. Омӯзиши забон бо шинохти хусусиятҳои фарҳангӣ ва меъёрҳои муоширати намояндагони ҷомеаҳои гуногун робитаи зич дорад. Ба андешаи Ҳолидей, «гуногунфарҳангӣ ва шеваи омӯзиш дар муҳити таълимӣ як ҷолиши ҷиддӣ барои донишҷӯён ва омӯзгорон аст, ки ба рушди муносибатҳои байнифарҳангӣ таъсир мерасонад. Барои донишҷӯёни гуногункишвари гуногунфарҳанг муошират бо ҳамдигар ва омӯзгорон дар муҳити академӣ метавонад дар оғоз душвор бошад» [221, с. 30].

Фарқиятҳои фарҳангӣ метавонанд дар тарзи қабул ва пешниҳоди иттилоот, иштирок дар муҳокима, муносибат ба омӯзгор ва ҳамсабақон, инчунин кор бо матнҳои академӣ зоҳир гарданд. Греммо ва Рилей таъкид менамоянд, ки «фарқиятҳои байнифарҳангӣ метавонанд равандҳои навиштан ва ёдоварии маводҳои илмиро дар муҳити донишгоҳӣ мураккаб гардонанд ва таъсири худро расонанд» [218, с. 28]. Ин андеша зарурати ба назар гирифтани таҷрибаи қаблии забонӣ ва фарҳангии донишҷӯёниро ҳангоми интихоби мазмун, усул ва шаклҳои ташкили таълим нишон медиҳад.

Дар баробари равияҳои коммуникативӣ ва байнифарҳангӣ, рақамикунонии раванди таълим яке аз самтҳои муосири таълими забони англисӣ ба ҳисоб меравад. Платформаҳои электронӣ, захираҳои аудиоиву видеоӣ ва барномаҳои интерактивӣ имконият медиҳанд, ки фаъолияти мустақилона, пешниҳоди маводи таълимӣ, бозхӯрд ва иҷрои баъзе машқу супоришҳо дар муҳити рақамӣ ташкил карда шаванд. Аммо интихоби воситаи рақамӣ бояд ба мақсади таълимӣ, хусусияти маводи забонӣ, намуди фаъолияти нутқӣ ва натиҷаи пешбинишуда тобеъ бошад.

Аз ҷумла, платформаҳои таълимӣ метавонанд барои ҷойгир намудани мавод, ташкили фаъолияти мустақилона ва назорати иҷрои

супоришҳо истифода шаванд; захираҳои видеоӣ бошанд, имконияти кор бо маводи шунавоӣ ва аудиовизуалиро фароҳам меоранд. Барномаҳои интерактивӣ низ метавонанд барои такрор ва таҳкими луғат, грамматика ва дигар ҷанбаҳои забон истифода шаванд. Бо вучуди ин, самаранокии онҳо аз тарзи ворид намудани воситаи рақамӣ ба низоми методии таълим вобаста мебошад.

Барои таҳқиқоти мазкур чунин мавқеъ аҳаммияти махсус дорад, зеро бозиҳои дидактикӣ низ бояд дар доираи ҳамин низоми методӣ баррасӣ шаванд. Онҳо яке аз воситаҳои ташкили фаъолияти фаъоли забонӣ, нутқӣ ва коммуникативии донишҷӯён мебошанд. Дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ мазмун ва сохтори чунин бозиҳо бояд ба сатҳи нисбатан баланди омодагии забонии донишҷӯён, хусусияти касбии таҳсил ва вазифаҳои коммуникативию байнифарҳангӣ мутобиқ карда шаванд.

Бинобар ин, равияҳои муосири таълими забони англисӣ (коммуникативӣ, фаъолиятӣ, салоҳиятнокӣ, байнифарҳангӣ ва истифодаи мақсадноки технологияҳои рақамӣ) барои татбиқи бозиҳои дидактикӣ заминаи методологӣ фароҳам меоранд. Дар ин низом бозӣ метавонад ҳамчун воситаи гузариш аз азхудкунии донишҳои забонӣ ба истифодаи онҳо дар фаъолияти нутқӣ ва касбӣ хизмат намояд. Чунин муносибат имконият медиҳад, ки истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ ҳамчун ҷузъи мақсадноки низоми таълими забони англисӣ баррасӣ карда шавад.

Дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ раванди таълими забони англисӣ бо як қатор омилҳои психологӣ, иҷтимоӣ ва байнифарҳангӣ алоқаманд мебошад. Зарурати пайваста иштирок намудан дар муоширати забонӣ, ифодаи мустақилонаи андеша, дарки нутқи дорои хусусиятҳои гуногуни талаффузӣ ва истифодаи забон дар вазъиятҳои таълимӣ ва касбӣ метавонад барои баъзе донишҷӯён мушкilotи муайяни коммуникативию

психологиро ба вучуд оварад. Аз ин лиҳоз, ташкили муҳити мусоиди таълимӣ, ки дар он донишҷӯ имконияти озодона истифода бурдани забон, ҳамкорӣ ва ислоҳи тадриҷии хатоҳои худро дошта бошад, яке аз шартҳои муҳимми таълими самараноки забони англисӣ ба ҳисоб меравад.

Омили фарҳангӣ низ ба хусусияти фаъолияти коммуникативии донишҷӯён таъсир мерасонад. Намояндагони фарҳангҳои гуногун метавонанд аз ҷиҳати дараҷаи мустақилият дар ифодаи андеша, муносибат ба фаъолияти гурӯҳӣ, тарзи иштирок дар муҳокима ва хусусияти робита бо омӯзгор аз ҳамдигар фарқ намоянд. Бинобар ин, дар таълими забони англисӣ ба назар гирифтани таҷрибаи иҷтимоӣ фарҳангии донишҷӯён ва фароҳам овардани шароит барои ҳамкориҳои байнифарҳангӣ аҳамияти методӣ дорад. Ин гуна муносибат ба донишҷӯ имконият медиҳад, ки забонро ҳамчун воситаи муносибатҳои иҷтимоӣ ва муоширати байнифарҳангӣ аз худ намояд.

Хусусияти дигари таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ афзоиши тадриҷии талабот ба фаъолияти академии донишҷӯ мебошад. Дар баробари ташаккули малакаҳои умумии забонӣ ва нутқӣ донишҷӯ бояд қобилияти дарки лексия, кор бо матн илмӣ, таҳлили иттилоот, ифодаи андеша дар шакли хаттӣ ва шифоҳӣ, таҳияи матнҳои академӣ ва истифодаи забонро дар фаъолияти таҳқиқотӣ инкишоф диҳад. Ҳедж вобаста ба мушкилоти мазкур қайд менамояд: «Навиштани матнҳои таълимӣ ва истифодаи забони англисӣ барои таҳрири мавзӯҳо ва таҳқиқоти илмӣ барои донишҷӯён ба хоҳири омӯхтани стратегияҳои илмии забони англисӣ бо душвориҳои ҷиддӣ ба даст меоянд» [220, с. 71]. Ин андеша нишон медиҳад, ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ ҳангоми таълими забони англисӣ мазмун ва барномаҳои таълимӣ бояд рушди пайдарпайи фаъолияти нутқӣ, коммуникативӣ ва академии донишҷӯёнро таъмин намуда, барои гузариш аз иҷрои машқҳои назоратшаванда ба истифодаи нисбатан мустақили

забон шароит фароҳам оваранд. Дар ин замина малакаҳои шунидан, гуфтан, хондан ва навиштан бояд дар робитаи мутақобила ва вобаста ба вазифаҳои воқеии таълимӣ ва коммуникативӣ ташаккул дода шаванд.

Барои бартараф намудани мушкилоти психологӣ ва байнифарҳангӣ истифодаи шаклҳои фаъоли ҳамкорӣ, муҳокима, кори ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ, машқҳои вазъиятӣ ва дигар намудҳои фаъолияти коммуникативӣ аҳамияти махсус дорад. Годвин Чонс таъкид менамояд, ки «машқҳои бисёрфарҳангӣ ва тарҷумаи матнҳо метавонад ба донишҷӯён кумак кунад, то ки таҷриба ба даст оранд» [219, с. 29]. Аз ин нуқтаи назар, муҳити таълимӣ бояд имконияти муқоисаи таҷрибаҳои фарҳангӣ, мубодилаи афкор ва истифодаи забони англисиро ҳамчун воситаи ҳамкориҳои воқеӣ ё шартан воқеӣ фароҳам оварад.

Мавқеи мазкур барои истифодаи бозиҳои дидактикӣ низ заминаи методӣ фароҳам меорад. Бозиҳои нақшӣ, вазъиятӣ ва коммуникативӣ шароит пайдо месозанд, ки донишҷӯён дар доираи вазифаи муайяни таълимӣ нақшҳои иҷтимоӣ ва касбиро иҷро намуда, воситаҳои забониро барои ҳалли масъалаи коммуникативӣ истифода баранд. Дар чунин ҳолат бозӣ ба ташкили ҳамкорӣ, интиҳоби воситаҳои мувофиқи нутқӣ ва таҷрибаи муоширати байнифарҳангӣ мусоидат менамояд. Барои ин зарур аст, ки имкониятҳои психологӣ ва байнифарҳангии бозии дидактикӣ бояд дар робита бо мақсад ва натиҷаи мушаххаси таълимӣ арзёбӣ карда шаванд.

Яке аз равияҳои дигари муосири таълими забони англисӣ рақамикунонии муҳити таълимӣ мебошад. Технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ имконияти истифодаи маводи электронӣ, захираҳои аудиовизуалӣ, платформаҳои таълимӣ ва супоришҳои интерактивиро васеъ намуда, барои ташкили фаъолияти синфӣ ва мустақилонаи донишҷӯён шароити иловагӣ фароҳам меорад. Воситаҳои рақамӣ, аз ҷумла, метавонанд барои пешниҳоди маводи забонӣ, иҷрои машқу

супоришҳо, ташкили муошират, пешниҳоди бозхӯрд ва назорати натиҷаҳои фаъолияти таълимӣ истифода шаванд.

Бо вуҷуди ин, рақамикунонии таълим худ аз худ самаранокии омӯзиши забонро таъмин намекунад. Арзиши методии ҳар як воситаи электронӣ аз он вобаста аст, ки он ба кадом мақсади таълимӣ хизмат мекунад, кадом маводи забониро фаро мегирад, кадом намуди фаъолияти нутқиро фаъол месозад ва ба кадом натиҷаи интизоршаванда равона гардидааст. Платформаҳо ва барномаҳои рақамӣ бояд ҳамчун воситаи татбиқи мақсад, мазмун ва усулҳои таълими забони англисӣ баррасӣ карда шаванд.

Яке аз равияҳои муосири таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ истифодаи мақсадноки технологияҳои рақамӣ ва захираҳои электронии таълимӣ мебошад. Мавҷудияти унсури интерактивӣ ё шакли рақамӣ ҳанӯз барои дидактикӣ ҳисобидани фаъолият кофӣ нест. Бозии рақамии дидактикӣ бояд дорои мақсади муайяни таълимӣ, вазифаи бозӣ, қоида, фаъолияти фаъоли донишҷӯ ва натиҷаи арзёбишаванда бошад. Истифодаи технологияҳои рақамӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ танҳо дар сурати мутобиқати онҳо ба мақсадҳои забонӣ, нутқӣ, коммуникативӣ ва касбии барномаи таълимӣ аҳамияти методӣ пайдо менамояд.

Платформаҳои таълимӣ, барномаҳои мобилӣ, захираҳои аудиовизуалӣ ва воситаҳои интерактивӣ имконият медиҳанд, ки фаъолияти таълимии донишҷӯён дар шаклҳои синфӣ, мустақилона ва омехта ташкил гардида, дастрасӣ ба маводи забонӣ, иҷрои супоришҳо, пешниҳоди бозхӯрд ва назорати натиҷаҳои таълим таъмин карда шавад. Аҳамияти технологияҳои рақамӣ, пеш аз ҳама, бо роҳҳои ворид намудани шаклҳои гуногуни фаъолияти забонӣ ва нутқӣ ба низоми ягонаи таълим муайян мегардад.

Дар ин самт платформаҳои идоракунии таълим имконияти ташкили муҳити электронии курсро фароҳам меоранд. Масалан, Moodle барои ҷойгир намудани маводи таълимӣ, ташкили машғулиятҳо, иҷрои тесту супоришҳо, муҳокима ва робитаи байни омӯзгор ва донишҷӯ истифода мешавад. Годвин Љонс қайд менамояд, ки «Moodle як воситаи муҳим дар таълими забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла, англисӣ аст. Moodle ҳамчун барномаи таълимӣ ҳама гуна мундариҷаро, ки барои омӯзиш дар забони англисӣ мувофиқ аст, дар шакли мукамал таъмин мекунад» [219, с. 33].

Аз таҳлили ин андешаҳо бармеояд, ки арзиши методиҳои платформаҳои таълимӣ пеш аз ҳама дар имконияти ташкили пайдарпайи фаъолияти донишҷӯ, пешниҳоди маводи гуногуншакл, ташкили робитаи мутақобила ва назорати натиҷаҳои омӯзиш ифода меёбад. Аммо барои ин супоришҳои дар муҳити электронӣ пешниҳодшаванда бояд ба мақсади муайяни забонӣ, нутқӣ ва коммуникативӣ равона карда шаванд.

Дар баробари платформаҳои идоракунии таълим, воситаҳои рақамии дорои унсурҳои интерактивӣ ва бозигарона низ мавриди истифода қарор мегиранд. Аз ин ҷиҳат, Duolingo ҷолиби диққат аст, зеро дар сохтори он омӯзиши луғат ва грамматика бо иҷрои пайдарпайи супоришҳо ва унсурҳои бозигарона пайваست карда мешавад. Ба андешаи Годвин Љонс, «Duolingo як воситаи олиест, ки ба донишҷӯён барои беҳтар шинос шудану аз бар кардани луғатҳо ва грамматикаи забони англисӣ дар ҳаёти рӯзмарра ёрӣ расонида, шеваҳои амалии онро ба роҳ мемонад. Барномаи Duolingo ҳамчун алтернативаи маъруфи интерактивӣ барои омӯзиши забонҳои хориҷӣ ба донишҷӯён як имконияти беҳтару дастрасро дар омӯзиши забони англисӣ ба вуҷуд меорад. Ин барнома дар намуди курси омӯзиши забони англисӣ ба тарзи “бозӣ” тартиб дода шудааст ва донишҷӯёнро дар муҳити рақамии идоракунӣ беҳтар омода мекунад» [221, с. 23].

Барои таҳқиқоти мазкур ин нукта аҳамияти махсус дорад. Мавҷудияти хол, сатҳ, мукофот, рақобат ё дигар унсурҳои бозигарона дар барномаи рақамӣ метавонад ҳавасмандии донишҷӯро дастгирӣ намояд. Аз мавқеи методӣ бозии дидактикӣ дар сурате аҳамияти таълимӣ пайдо мекунад, ки мақсади дидактикӣ, вазифаи бозӣ, қоидаҳо, фаъолияти мақсадноки донишҷӯ, истифодаи маводи забонӣ ва натиҷаи арзёбишавандаи таълимӣ бо ҳам алоқаманд бошанд. Аз ин лиҳоз, технологияҳои рақамӣ метавонанд барои татбиқи бозиҳои дидактикӣ муҳити иловагӣ фароҳам оваранд, вале моҳияти педагогии бозиро мақсад ва сохтори фаъолияти таълимӣ муайян менамояд.

Захираҳои аудиовизуалӣ низ дар таълими муосири забони англисӣ имкониятҳои васеъ доранд. Маводи видеоӣ ба донишҷӯ ёрӣ медиҳад, ки нутқи англисиро дар робита бо вазъият, тарзи талаффуз, воситаҳои ғайризабонии муошират ва муҳтавои фарҳангӣ дарк намояд. Љенкинс қайд менамояд, ки «YouTube воситаи хеле самарабахш барои фаҳмидани муоширати воқеӣ ва такмили маҳорати гӯш кардани забон мебошад. Донишҷӯён метавонанд видеороликҳоро вобаста ба мавзӯҳои гуногун дар YouTube ҷустуҷӯ кунанд, ки он аз равандҳои омӯзиши грамматика ва луғат то шеваи дурусти муошират ва нутқ дар муҳити академӣ фарқ мекунанд» [222, с. 114].

Тавре К.Љонсон қайд мекунад, Литлвуд низ аҳамияти маводи видеоиро барои ташаккули малакаҳои шунидан ва дарки нутқ таъкид намуда, менависад: «Видеокурсҳо як роҳи самарабахш барои тақвияти гӯш кардани забон ва таълим дар муҳити воқеии ҳаррӯза мебошанд. Видеокурсҳо инчунин як роҳи нав ва натиҷабархш барои омӯзиши шеваҳои муошират дар забони англисӣ ва инчунин таҷрибаи мустақилона фаҳмидани мазмун мебошад. Вақте ки донишҷӯён дар муҳити таълими англисӣ ба мушкилот дучор меоянд, видеокурсҳо ба онҳо дар фаҳмидани нутқ дар муҳити воқеӣ ёрӣ мерасонад» [223, с. 93].

Бо вучуди ин, истифодаи маводи аудиовизуалӣ низ танҳо дар сурати ба фаъолияти мақсадноки донишҷӯ табдил додани он натиҷаи методӣ медиҳад. Тамошои видео худ аз худ ташаккули малакаи коммуникативиро таъмин намекунад. Омӯзгор бояд дар асоси он вазифаҳои пеш аз тамошо, ҳангоми тамошо ва баъд аз тамошоро ташкил намуда, донишҷӯёнро ба дарки иттилоот, таҳлил, мубодилаи афкор ва истифодаи маводи забонӣ дар фаъолияти нутқӣ ҷалб намояд. Дар ин замина маводи видеоӣ метавонад ҳамчун асос барои бозӣҳои нақшӣ, вазъиятӣ ва коммуникативӣ низ истифода гардад.

Ҳамин тавр, рақамикунонии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ бояд ҳамчун воситаи такмили ташкили фаъолияти таълимӣ баррасӣ карда шавад, на ҳамчун мақсади мустақили он. Арзиши педагогии платформаҳои электронӣ, барномаҳои интерактивӣ ва захираҳои аудиовизуалӣ аз мутобиқати онҳо ба мақсадҳои барномаи таълимӣ, сатҳи омодагии донишҷӯён, хусусияти маводи забонӣ ва вазифаҳои фаъолияти нутқию коммуникативӣ вобаста мебошад. Аз ин мавқеъ, технологияҳои рақамӣ роҳҳои васеъ намудани шаклҳои татбиқи бозӣҳои дидактикиро ба вучуд оварда, барои пайвастании фаъолияти забонӣ, нутқӣ ва коммуникативии донишҷӯён шароити иловагӣ муҳайё менамоянд.

Технологияҳои муосир ва воситаҳои электронӣ имкониятҳои ташкили муҳити таълими забони англисиро васеъ менамоянд. Аммо, чунон ки аз таҳлили боло бармеояд, самаранокии онҳо пеш аз ҳама аз асоснокии методи истифода, мутобиқати онҳо ба мақсаду мазмуни барномаи таълимӣ ва хусусияти фаъолияти забонӣ, нутқӣ ва коммуникативии донишҷӯён вобаста мебошад. Аз ин лиҳоз, технологияҳои рақамӣ дар низоми таълими забони англисӣ бояд дар робита бо муносибатҳо, принципҳо ва усулҳои методи ташкили фаъолияти донишҷӯён мавриди баррасӣ қарор гиранд.

«Таълими забони англисӣ ҳамчун забони хориҷӣ раванди мураккаб ва бисёрчанба буда, интихоби муносибатҳои методологӣ, принципҳо, усулҳо ва воситаҳои мувофиқи таълимиро тақозо менамояд. Дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ ин масъала аҳаммияти махсус пайдо мекунад, зеро донишҷӯён бояд ҳамчун воситаи фаъолияти нутқӣ, муоширати академӣ ва касбӣ аз худ намоянд» [86].

«Дар раванди инкишофи методикаи таълими забонҳои хориҷӣ муносибат ва усулҳои гуногун ташаккул ёфтаанд, ки ҳар яке мақсад, мазмун ва тарзи ташкили фаъолияти таълимиро ба таври муайян шарҳ медиҳанд» [18]. Дар ин замина муқоисаи методи грамматикӣ-тарҷумавӣ ва муносибати коммуникативӣ аҳаммияти методологӣ дорад, зеро онҳо ду тамоюли гуногуни таълими забон – азхудкунии низоми забонӣ ва истифодаи забон дар фаъолияти коммуникативиро инъикос менамоянд. Дар шароити муосир масъала на дар рад намудани яке ва қабули мутлақи дигаре, балки дар муайян кардани ҷой ва вазифаи онҳо вобаста ба мақсадҳои таълим қарор дорад.

Муносибати коммуникативӣ ба истифодаи забон ҳамчун воситаи муошират равона гардида, ташкили фаъолияти нутқии донишҷӯёнро дар вазъиятҳои гуногуни коммуникативӣ пешбинӣ менамояд. Литлвуд таъкид мекунад: «Коммуникативизм ба самти омӯзиши забон равона гардидааст ва нахустин мақсадаш он аст, ки донишҷӯён забонро барои фаҳмидани муҳтавои дуруст ва истифодаи онро дар шароити амалӣ ба кор баранд» [223, с. 95]. Мазмуни ин андеша нишон медиҳад, ки дар муносибати коммуникативӣ азхудкунии воҳидҳои забонӣ бо қобилияти истифодаи онҳо дар муошират робитаи бевосита пайдо мекунад. Аз ин ҷиҳат, муҳокима, кори ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ, ҳалли вазифаҳои коммуникативӣ, моделсозии вазъиятҳои муошират, нақшбозӣ ва симулятсия имконият медиҳанд, ки донишҳои забонӣ ба фаъолияти нутқӣ гузаронида шаванд. Ин гуна хусусият муносибати коммуникативиро бо мавзӯи таҳқиқоти мо,

яъне истифодаи бозиҳои дидактикӣ, пайваст менамояд, зеро бозиҳои нақшӣ, вазъиятӣ ва коммуникативӣ метавонанд барои моделсозии шароити шартан воқеии муошират ва ғаёл намудани ғаёлияти нутқии донишҷӯён истифода шаванд.

Методи грамматикӣ-тарҷумавӣ, баръакс, бештар ба қоидаҳо, кор бо матн ва тарҷума така менамояд. Дар ин метод таваҷҷуҳи асосӣ ба таҳлили сохтори забон, дарки шаклҳои грамматикӣ, азхудкунии воҳидҳои луғавӣ ва муқоисаи забони омӯхташаванда бо забони модарӣ равона мегардад. Методикаи муосир тақозо менамояд, ки омӯзиши грамматика ва луғат набояд аз ғаёлияти нутқӣ ҷудо карда шавад. Масъалаи асосӣ муайян намудани роҳҳои гузариш аз дониши забонӣ ба амали нутқӣ ва аз амали нутқӣ ба ғаёлияти коммуникативӣ мебошад.

Аз нуқтаи назари таҳқиқоти мазкур, бозиҳои дидактикӣ метавонанд яке аз воситаҳои таъминкунандаи чунин гузариш бошанд. Масалан, маводи луғавӣ ё грамматикӣ аввал метавонад дар шакли машқи назоратшаванда аз худ карда шуда, баъдан дар доираи вазифаи бозӣ, вазъияти нақшӣ ё масъалаи коммуникативӣ истифода гардад. Дар ин ҳолат бозии дидактикӣ омӯзиши низомии забонро рад намекунад, балки барои истифодаи амалии донишҳои бадастомада шароит фароҳам меорад.

Методи грамматикӣ-тарҷумавӣ ҳоло ҳамчун усули муосир ҳисобида нашавад ҳам, он низ якчанд бартариятҳои худро дорад, зеро имконият медиҳад, ки донишҷӯён доир ба сохтори забон донишҳои низомнок ҳосил намуда, қоидаҳои грамматикӣ, воҳидҳои луғавӣ ва хусусиятҳои матнро дар асоси таҳлил ва муқоиса аз худ намоянд. Кор бо матн, иҷрои машқҳои грамматикӣ ва тарҷума дар доираи ин метод ба ташаккули донишҳои забонӣ ва рушди қобилияти таҳлили сохторҳои забон мусоидат мекунад. Чунин имкониятҳо махсусан дар омодагии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ аҳаммият доранд, зеро ғаёлияти касбии ояндаи

онҳо дар баробари истифодаи амалии забон донишдони низомии он ва қобилияти таҳлили падидаҳои забониро низ талаб менамояд.

Дар баробари ин, маҳдудияти асосии методи грамматикӣ-тарҷумавӣ дар он зоҳир мегардад, ки ҳангоми бартарӣ пайдо кардани шарҳу тавзеҳи қоидаҳо, тарҷума ва иҷрои машқҳои шаклӣ имконияти истифодаи мустақилонаи воҳидҳои забонӣ дар фаъолияти нутқӣ маҳдуд мегардад. Дар чунин шароит донишҷӯ метавонад қоидаҳои грамматикиро хуб донад ва матнро таҳлил ё тарҷума намояд, аммо ҳангоми зарурати интихоби ғаврии воҳидҳои забонӣ ва истифодаи онҳо дар муоширати шифоҳӣ ба мушкилӣ дучор гардад.

Барои ислоҳ намудани ин камбуди дар методикаи муосир истифодаи машқҳои контекстӣ, вазифаҳои нутқӣ, муколама ва мувоҳида, моделсозии вазъиятҳои коммуникативӣ, фаъолияти ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ, нақшбозӣ ва дигар шаклҳои интерактивии таълим аҳаммият пайдо менамояд. Вазифаи онҳо аз он иборат аст, ки маводи қаблан азхудшудаи луғавию грамматикӣ аз сатҳи дониш ва машқи шаклӣ ба сатҳи истифода дар фаъолияти нутқӣ гузаронида шавад.

Дар ин замина муносибати коммуникативӣ яке аз асосҳои муҳими методологии таълими муосири забони англисӣ ба ҳисоб меравад. Моҳияти он дар ташкили раванди таълим ҳамчун фаъолияти мақсадноки нутқӣ ва коммуникативӣ ифода меёбад. Дар чунин раванд донишҷӯ воҳидҳои забониро на танҳо аз ҷиҳати шакл ва маъно, балки вобаста ба вазифаи коммуникативӣ, вазъият, мақсади муошират ва хусусияти ҳамсуҳбат интихоб ва истифода менамояд.

Дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ татбиқи муносибати коммуникативӣ бояд аз доираи муоширати одии рӯзмарра фаротар равад. Донишҷӯён бояд барои иштирок дар муҳокимаҳои академӣ, мувоҳида ва муаррифӣ, таҳлили масъалаҳои касбӣ, ифода ва асоснок намудани мавқеи худ, кор бо иттилоот, иҷрои нақшҳои гуногуни коммуникативӣ ва

муоширати байнифарҳангӣ омода карда шаванд. Муҳити таълимӣ бояд вазъиятҳоро фароҳам оварад, ки дар онҳо истифодаи забон барои донишҷӯ воситаи иҷрои вазифаи муайяни маърифатӣ, касбӣ ё коммуникативӣ бошад.

Муҳокимаҳои гурӯҳӣ, вазифаҳои проблемавӣ, нақшбозӣ, симулятсия ва бозиҳои коммуникативӣ ба татбиқи ин талабот мусоидат карда метавонанд. Дар чунин фаъолият донишҷӯ бояд иттилоотро дарк намояд, мавқеи худро муайян кунад, воситаҳои мувофиқи забониро интихоб намояд, ба сухани ҳамсухбат воқуниш нишон диҳад ва барои расидан ба натиҷаи муайяни муошират ҳамкорӣ кунад. Аз ин ҷиҳат, муносибати коммуникативӣ барои истифодаи бозиҳои дидактикӣ заминаи муҳими методологӣ фароҳам меорад.

Дар баробари афзалиятҳои худ, муносибати коммуникативӣ низ татбиқи аз ҷиҳати методӣ мутавозинро талаб менамояд. Тамаркуз ба озодии муошират набояд боиси кам гардидани таваҷҷуҳ ба дурустии грамматикӣ, дақиқии интихоби воҳидҳои луғавӣ ва меъёрҳои нутқи академию касбӣ гардад. Хусусан дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ, ки донишҷӯён ҳамчун мутахассисони ояндаи соҳаи забон омода мешаванд, равонӣ (fluency) ва дурустӣ (accuracy) бояд ҳамчун ҷузъҳои ба ҳам алоқаманди салоҳияти забонӣ ва коммуникативӣ ташақкул дода шаванд.

Аз ин рӯ, ба андешаи мо, дар таълими забони англисӣ муқобил гузоштани мутлақи методи грамматикӣ-тарҷумавӣ ва муносибати коммуникативӣ аз ҷиҳати методӣ асоснок нест. Унсурҳои таҳлили грамматикӣ ва тарҷума метавонанд барои дарки низоми забон хизмат намоянд, дар ҳоле ки вазифаҳои коммуникативӣ барои истифодаи ин донишҳо дар фаъолияти нутқӣ шароит фароҳам меоранд. Муҳим он аст, ки ҳар як усул вобаста ба мақсади таълим, хусусияти маводи забонӣ, сатҳи

омодагии донишчӯён ва натиҷаи пешбинишуда мавқеи муайяни худро ишғол намояд.

Дар чунин низом бозии дидактикӣ метавонад вазифаи пайвандкунандаро иҷро намояд. Маводи грамматикӣ ё луғавие, ки донишчӯ дар марҳилаи аввал дар шакли ҷоида, намуна ё машқи назоратшаванда аз худ кардааст, дар марҳилаи минбаъда метавонад ба мазмуни вазифаи бозӣ ворид гардида, барои иҷрои нақш, ҳалли масъала, мубодилаи иттилоот, исботи мавқеъ ё расидан ба натиҷаи муайяни коммуникативӣ истифода шавад. Дар натиҷа, дониш аз шакли назариявӣ ба амали нутқӣ ва минбаъд ба фаъолияти коммуникативӣ мегузарад.

Аз ин мавқеъ, пайдарпайии методии муайян (азхудкунии донишҳои забонӣ + машқи назоратшаванда + истифодаи контекстӣ + фаъолияти бозигарона + амали нутқӣ + ҳалли вазифаи коммуникативӣ + истифодаи нисбатан мустақили забон) метавонад ҳамчун яке аз роҳҳои ҳамгиро намудани ҷанбаҳои забонӣ ва коммуникативии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ баррасӣ гардад.

Яке аз равияҳои муосири таълими забони англисӣ таълими забон дар асоси иҷрои вазифаҳо мебошад. Моҳияти ин муносибат дар он ифода меёбад, ки фаъолияти донишчӯ ба иҷрои вазифаи муайяне равона мегардад, ки барои ҳалли он истифодаи забон зарур аст. Дар чунин шароит забон аз объекти омӯзиш тадриҷан ба воситаи иҷрои амал, мубодилаи иттилоот, ҳалли масъала ва расидан ба натиҷаи муайян табдил меёбад.

Аҳаммияти муносибати мазкур дар адабиёти методӣ низ таъкид гардидааст: «Таълими забони англисӣ тибқи иҷрои вазифаҳо барои ташаккули маҳорату малакаи шунидан, нутқ кардан, равияи идоракунии хеле натиҷабахш аст. Он имконият медиҳад, ки донишандӯзон забонро дар ҷараёни иҷрои супоришҳои мушаххас ба кор баранд ва дар ин замина салоҳиятҳои муоширатии худро ташаккул диҳанд» [231, с. 28]. Аз мазмуни

андешаи мазкур бармеояд, ки дар таълими вазифамеҳвар натиҷаи фаъолияти донишҷӯ тавассути истифодаи забон ба натиҷаи муайяни маърифатӣ ё коммуникативӣ расидан мебошад.

Дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ чунин муносибат имконият медиҳад, ки мазмуни таълим бо вазифаҳои нисбатан мураккаби академӣ, коммуникативӣ ва касбӣ пайваست карда шавад. Таҳияи муаррифӣ, ҳалли масъалаи проблемавӣ, иштирок дар мубоҳиса, таҳлили вазъият, мубодилаи иттилоот, иҷрои нақшҳои касбӣ ва таҳияи лоиҳаи муштарак метавонанд ҳамчун вазифаҳои истифода шаванд, ки донишҷӯро ба интихоби мустақилонаи воситаҳои забонӣ ва ҳамкорӣ бо дигар иштирокчиён водор менамоянд.

Аз нуқтаи назари таҳқиқоти мазкур байни таълими вазифамеҳвар ва истифодаи бозиҳои дидактикӣ робитаи методологӣ мавҷуд аст. Ҳар ду шакли фаъолият донишҷӯро дар назди вазифаи мушаххас қарор медиҳанд ва истифодаи забонро барои расидан ба натиҷаи муайян талаб мекунанд. Аммо вазифаи таълимӣ (task) ва вазифаи бозӣ мафҳумҳои комилан ҳаммаъно нестанд. Вазифаи таълимӣ метавонад бе сохтори бозӣ низ иҷро гардад, дар ҳоле ки вазифаи бозӣ дар доираи мақсади дидактикӣ, қоидаҳо, нақш ё шартҳои бозӣ, амали иштирокчиён ва натиҷаи муайян ташкил карда мешавад. Аз ин рӯ, бозии дидактикиро метавон яке аз шаклҳои махсуси ташкили фаъолияти вазифамеҳвар ҳисобид, ба шарте ки иҷрои вазифаи бозӣ ба ҳалли мақсади муайяни забонӣ, нутқӣ ё коммуникативӣ оварда расонад.

Татбиқи муносибатҳои муосири методӣ истифодаи воситаҳои мувофиқи педагогиро низ тақозо менамояд. Воситаҳои аудиоӣ, визуалӣ ва аудиовизуалӣ, маводи графикӣ, захираҳои рақамӣ, барномаҳои интерактивӣ ва дигар воситаҳои таълимӣ метавонанд барои пешниҳоди маводи забонӣ, ташкили фаъолияти шунавой ва биной, моделсозии вазъият ва иҷрои вазифаҳои коммуникативӣ истифода шаванд. Дар

адабиёти методӣ таъкид мегардад, ки «воситаҳои аудиовизуалӣ барои ташаккули малакаҳои шунидан ва фаҳмидани нутқ, инчунин шиносӣ бо заминаҳои фарҳангӣ ва иҷтимоии истифодаи забон имкониятҳои васеъ фароҳам меоранд; барномаҳои мобилӣ, бозиҳо, тестҳо ва воситаҳои интерактивӣ низ метавонанд фаъолияти таълимии донишҷӯёнро дастгирӣ намоянд» [230, с. 18].

Бо вуҷуди ин, воситаи педагогӣ худ аз худ метод ё технологияи таълимиро муайян намекунад. Як маводи видеоӣ, расм, ҷадвал, инфографика ё барномаи рақамӣ метавонад вобаста ба тарзи ташкили фаъолияти донишҷӯ барои мақсадҳои гуногун истифода шавад. Меъёри асосии интихоби восита на ҷолиб ё нав будани он, балки мутобиқати он ба мақсади таълимӣ, хусусияти маводи забонӣ, вазифаи донишҷӯ ва натиҷаи пешбинишуда мебошад. Ин талабот нисбат ба воситаҳои низ татбиқ мегардад, ки дар ташкили бозиҳои дидактикӣ истифода мешаванд.

Дар баробари интихоби муносибат ва воситаҳои таълим, татбиқи методологияҳои муосир риояи як қатор принципҳои педагогиро методиро талаб менамояд. Дар поён хусусияти онҳоро баррасӣ менамоем.

Яке аз онҳо фардикунонии таълим мебошад. Сатҳи омодагии забонӣ, суръати азхудкунӣ, таҷрибаи қаблӣ ва хусусиятҳои фаъолияти маърифатии донишҷӯён якхела нестанд ва аз ин сабаб омӯзгор бояд ҳангоми интихоби мазмун, дараҷаи мураккабии вазифа, ҳаҷми кумаки педагогӣ ва шакли фаъолияти донишҷӯ ин фарқиятҳоро ба назар гирад. Дар истифодаи бозиҳои дидактикӣ низ фардикунонӣ метавонад тавассути тақсимооти мувофиқи нақшҳо, дараҷаҳои гуногуни мураккабии вазифа ва пешниҳоди такягоҳҳои забонӣ амалӣ карда шавад.

Принципи дигари муҳим гуногуншаклии ташкили фаъолияти таълимӣ мебошад. Кори инфиродӣ, дунафара, гурӯҳӣ ва дастаҷамъона вобаста ба мақсад ва хусусияти вазифа метавонанд ҳамдигарро пурра намоянд. Дар таълими забони англисӣ махсусан кори ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ

барои ташкили мубодилаи иттилоот, ҳамкорӣ, муҳокима ва иҷрои вазифаҳои коммуникативӣ имконияти васеъ фароҳам меорад. Бо вучуди ин, ҳуди ба гурӯҳ чудо намудани донишҷӯён ҳанӯз маънои ташкили ҳамкорӣ ё бозии дидактикиро надорад; фаъолияти муштарак бояд дорои вазифаи муайян, тақсимои амалҳо ва натиҷаи умумӣ бошад.

Дар адабиёти методӣ таъкид мегардад, ки «методологияи муосири таълими забони англисӣ ба маҷмуи усул ва равияҳои гуногун таъна намуда, барои рушди қобилияти муошират ва истифодаи маводи омӯхташуда дар муҳити академӣ шароит фароҳам меорад» [212, с. 29]. Интиҳоби як усули универсалӣ барои тамоми мақсадҳо ва марҳилаҳои таълим аз ҷиҳати методӣ асоснок нест ва хусусияти маводи забонӣ, сатҳи омодагии донишҷӯён, намуди фаъолияти нутқӣ, вазифаи коммуникативӣ ва натиҷаи интизоршаванда интиҳоби муносибат, усул ва воситаи таълимиро муайян менамоянд.

Ба андешаи мо, барои муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ ҳамгироии мақсадноки муносибатҳои методологӣ бештар мувофиқ мебошад. Муносибати коммуникативӣ самти истифодаи забонро ҳамчун воситаи муошират муайян менамояд; таълими вазифаеҳвар фаъолияти донишҷӯро ба иҷрои вазифа ва ба даст овардани натиҷа равона месозад; муносибати фаъолияти донишҷӯро ҳамчун субъекти фаъоли раванди таълим баррасӣ мекунад; муносибати салоҳиятнокӣ натиҷаи таълимиро дар қобилияти истифодаи дониш, маҳорат ва таҷриба ифода менамояд; муносибати байнифарҳангӣ бошад, истифодаи забонро бо дарки хусусиятҳои фарҳангӣ ва иҷтимоии муошират пайваст мекунад.

Дар чунин низоми ҳамгиро бозӣҳои дидактикӣ метавонанд ҳамчун воситаи амалисозии якчанд талаботи методологӣ хизмат намоянд: онҳо фаъолияти донишҷӯро фаъол месозанд, вазифаи мушаххас пешниҳод мекунанд, ҳамкорӣ ва мубодилаи иттилоотро ташкил менамоянд, барои истифодаи маводи забонӣ дар вазъияти шартан воқеӣ шароит фароҳам

меоранд ва имконияти ба натиҷаи муайяни коммуникативӣ расиданро таъмин мекунанд. Аз ин рӯ, ҷойгоҳи бозии дидактикӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ бояд ҳамчун воситаи методии татбиқи муносибатҳои муосири таълими забони англисӣ муайян карда шавад.

3.2. Вижагиҳои таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ

Таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ аз таълими умумии забони хориҷӣ бо мақсад, мазмун, ҳаҷм, сатҳи талабот, шаклҳои ташкили фаъолияти таълимӣ ва натиҷаҳои интизоршаванда фарқ менамояд. Агар дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ забони хориҷӣ, пеш аз ҳама, ҳамчун воситаи муошират, дастрасӣ ба иттилооти касбӣ ва ҷузъи омодагии умумии мутахассис баррасӣ гардад, дар муассисаҳои олии забонӣ ҳуди забон ҳамзамон объекти омӯзиш, воситаи фаъолияти маърифатӣ, воситаи муоширати академию касбӣ ва ҷузъи асосии омодагии касбии донишҷӯ маҳсуб меёбад.

Дар чунин шароит донишҷӯи муассисаи олии забонӣ бояд забонро ҳамчун низоми мураккаби аломатӣ дарк намуда, қонуниятҳои фаъолияти онро фаҳмад, воситаҳои забониро вобаста ба мақсад ва вазъияти муошират интихоб карда тавонад, андешаи худро бо далел баён намояд, сухани ҳамсухбатро дарк ва арзёбӣ кунад, дар муҳокима иштирок намояд, матнҳои гуногуни шифоҳию хаттиро таҳлил намояд ва мустақилона маҳсулоти нутқӣ эҷод карда тавонад. Аз ҳамин лиҳоз, таълими забони англисӣ дар муассисаи олии забонӣ хусусияти амиқ, низомнок, касбӣ ва фаъолиятию коммуникативӣ дорад.

Мавқеи имрӯзаи забони англисӣ дар низоми таҳсилоти олии натиҷаи раванди тӯлонии таърихӣ мебошад. Дар марҳилаҳои гуногуни рушди тамаддун забонҳои алоҳида вобаста ба шароити иҷтимоӣ, сиёсӣ, илмӣ ва фарҳангӣ вазифаи воситаи асосии интиқоли дониш ва муоширати илмиро

ичро намудаанд. Масалан, дар Аврупои асрҳои миёна забонҳои лотинӣ ва юнонӣ ва дар кишварҳои Шарқ дар асрҳои VIII–XIV забони арабӣ дар рушди илм, фалсафа, тиб, риёзиёт ва интиқоли дониш мавқеи муҳим доштанд. Дар адабиёти илмӣ низ таъкид мегардад, ки «олимони барҷастаи Шарқ, аз ҷумла Ибни Сино ва Ал-Фаробӣ, қисми зиёди осори илмӣ ва фалсафии худро ба забони арабӣ таълиф намудаанд ва забони англисӣ ҳамчун забони илм ва таҳсилот дар давраҳои баъдӣ мавқеи васеъ пайдо кардааст» [159, с.61].

Тавсеаи минбаъдаи забони англисӣ бо маҷмуи омилҳои таърихӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ алоқаманд гардид. «Густариши нуфузи Британия дар асри XIX ба паҳншавии забони англисӣ дар низоми идоракунӣ, тиҷорат ва таҳсилоти минтақаҳои гуногун мусоидат намуд» [159, с. 34]. «Дар асри XX рушди босуръати робитаҳои байналмилалӣ, иқтисод, илм, техника ва технология доираи истифодаи онро боз ҳам васеъ кард. Пас аз Ҷанги дуҷуми ҷаҳон нақши забони англисӣ дар муоширати байналмилалӣ, илм ва таҳсилоти олӣ афзуда, талабот ба омӯзиши он дар низомҳои миллии таҳсилот бештар гардид» [159, с. 43].

Дар марҳилаи муосир забони англисӣ дар бисёр соҳаҳои фаъолияти байналмилалӣ ҳамчун воситаи асосӣ ё яке аз воситаҳои муҳими иртибот истифода мешавад. Мақолаҳои илмӣ, пойгоҳҳои иттилоотӣ, манбаъҳои рақамӣ, барномаҳои таълимӣ, конференсияҳои байналмилалӣ, мубодилаи академӣ, захираҳои интернетӣ ва қисми зиёди маҳсулоти иттилоотӣ бо забони англисӣ дастрас мебошанд. Аз ин рӯ, вазифаи таълими забони англисӣ низ тағйир ёфтааст. Агар дар марҳилаҳои пешин азхудкунии қоидаҳои грамматикӣ, тарҷума, мутолиаи матн ва азёд намудани луғат дар бисёр барномаҳо мавқеи асосӣ дошта бошад, имрӯз натиҷаи таълим бештар бо қобилияти истифодаи забон ҳамчун воситаи фаъолияти воқеии маърифатӣ ва муоширатӣ алоқаманд карда мешавад. Васеъ гардидани вазифаҳои забони англисӣ боиси он гардид, ки дар

шароити муосир аз донишчӯ қобилияти дарёфт, интиҳоб ва коркарди иттилоот, ифода ва асоснок намудани андеша, иштирок дар муоширати академӣ ва касбӣ, ҳамкорӣ, муқоисаи мавқеъҳо, ҳалли масъалаҳои муоширатӣ ва муносибати байнифарҳангӣ талаб карда мешавад.

Ин талабот дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ хусусияти боз ҳам амиқтар касб менамояд. Забони англисӣ дар ин ҷо объекти омӯзиши касбӣ, воситаи фаъолияти маърифатӣ ва заминаи ташаккули салоҳиятҳои касбии донишчӯ мебошад. Бинобар ин, донишчӯ бояд воҳид ва падидаҳои забониро дарк намояд; сохтор, вазифа, муносибатҳои системавӣ ва имкониятҳои коммуникативии онҳоро таҳлил карда, вобаста ба мақсад, мазмун ва вазъияти муошират воситаҳои мувофиқи забониро интиҳоб намояд ва дар нутқи шифоҳию хаттӣ дуруст истифода барад.

Ин хусусият таълими забони англисиро дар муассисаи олии забонӣ аз омӯзиши умумии он фарқ менамояд. Омӯзгори ояндаи забони англисӣ, тарҷумон, забоншинос ё мутахассиси дигаре, ки фаъолияти касбии ӯ бевосита бо забон алоқаманд аст, бояд забонро дар дараҷае аз худ намояд, ки тавонад дар ҳолатҳои зарурӣ падидаҳои забониро шарҳ диҳад, муқоиса намояд, таҳлил кунад, ҳатоғиҳоро муайян ва ислоҳ намояд, интиҳоби воситаҳои забониро асоснок созад ва фаъолияти нутқии худро идора кунад.

Дар Тоҷикистон ташаккули низоми таълими забонҳои хориҷӣ низ бо тағйироти иҷтимоию таърихӣ робитаи зич дорад. «Дар давраи шӯравӣ забони русӣ дар соҳаҳои таҳсилот, илм ва муоширати байниҷумҳуриявӣ мавқеи васеъ дошта, забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла англисӣ, олмонӣ ва фаронсавӣ, дар доираи барномаҳои муайяни таълимӣ омӯзонида мешуданд. Тибқи маълумоти мавҷуда, дар муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон таълими забонҳои хориҷӣ, махсусан забони англисӣ, бештар дар омодагии мутахассисони соҳаҳои муайян, аз ҷумла муносибатҳои

байналмилалӣ ва самтҳои ба робитаҳои хориҷӣ алоқаманд, мавқеъ дошт» [172, с. 128].

Баъди ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ талаботи иҷтимоӣ ва касбӣ ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ, махсусан забони англисӣ, тадриҷан афзоиш ёфт. Васеъ гардидани робитаҳои байналмилалӣ, рушди ҳамкориҳои илмӣ ва таълимӣ, зиёд шудани имкониятҳои мубодилаи академӣ ва афзоиши дастрасӣ ба иттилооти ҷаҳонӣ зарурати баланд бардоштани сифати омодагии забонии мутахассисонро, хусусан омӯзгорони забони англисиро ба миён овард. Вале олимони ватанӣ таъкид менамоянд, ки “Мутаассифона, мушоҳидаҳо нишон доданд, ки дар раванди оmodасозии донишгоҳии омӯзгорони ояндаи забонҳои хориҷӣ як қатор камбудииҳо ба назар мерасанд. Дар мавриди мушкилоти методии ташкили машғулиятҳо аз ҷанҳои тахассусӣ, пеш аз ҳама, бояд қайд кард, ки машғулиятҳои курсҳои яқум ва дуюм, инчунин марҳилаи болоии таҳсил, яъне курсҳои сеюм ва чорум, аз ҳамдигар тафовути назаррас надоранд. Масалан, оғози машғулиятҳо дар аксари гурӯҳҳо тибқи қолабҳои азёдшуда сурат гирифта, дар он ҳамеша як навъи саволҳо пешниҳод мешаванд. Ин ҳолат лаҳзаи ташкилии машғулиятро аз ҳама гуна вазифаи омӯзишӣ аз нуқтаи назари азхудкунии забони хориҷӣ маҳрум месозад. Аз ин рӯ, пеш аз ҳама, олимони ва мутахассисон бояд маҷмӯи салоҳиятҳои касбиро барои ҳар як ихтисос муайян намуда, онҳоро дар стандарти давлатии таҳсилот инъикос намоянд. Тавре ки мушоҳидаҳо нишон доданд, методикаи гузаронидани машғулиятҳо аз курси амалии забони хориҷӣ низ дорои камбудииҳои ҷиддӣ мебошад. Бисёр вақт мушоҳида кардан мумкин аст, ки омӯзгорон, новобаста аз марҳилаи таҳсил ва синну соли донишҷӯён, аз як усул ва як маҷмӯи тарзу воситаҳои таълимӣ истифода мебаранд. Ин ҳолат боиси якрангӣ ва дилгиркунанда шудани машғулиятҳо гардида, онҳоро аз таъсири ҳавасмандкунанда барои донишҷӯён маҳрум месозад. Хондани матн, ислоҳи хатогиҳо,

тарҷума, пурсиши қоидаҳои грамматикӣ, пурсиши маъноӣ калимаҳои алоҳида, додани саволҳо оид ба матн (он ҳам на ҳамеша), тарҷумаи ҷумлаҳо аз забони тоҷикӣ ба забони хориҷӣ – ба таври умум, ҳаминҳо маҷмӯи асосии усулҳо ва тарзҳои таълимиро ташкил медиҳанд, ки дар бисёр машғулиятҳои амалии забони англисӣ дар тамоми курсҳои таҳсилоти мушоҳида кардан мумкин аст» [4, с. 229].

Аз таҳлили масъала бармеояд, ки дар шароити имрӯза мафҳуми «донистани забон» дар сатҳи таҳсилоти олии касбӣ мазмунӣ хеле васеътар дошта, натиҷаи омодагӣ бояд дар қобилияти донишҷӯ барои истифодаи огоҳона, дуруст, раван, мақсаднок ва мувофиқи вазъиятии забон дар шароити гуногуни академӣ, касбӣ ва байнифарҳангӣ ифода ёбад. Аз ҳамин ҷиҳат, дар чунин муассисаҳо сатҳи талабот ба донишҳои забонӣ, фаъолияти нутқӣ, қобилияти таҳлил, назорати нутқи худ ва мустақилияти коммуникативии донишҷӯ нисбат ба омӯзиши умумии забони хориҷӣ баландтар мебошад.

Дар асоси таҳлили маводи назариявӣ метавон самти амиқ ва касбии омодагии забониро вижагии аввалини таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ муайян намуд. Мазмунӣ чунин омодагӣ бояд донишҳои фонетикӣ, луғавӣ ва грамматикиро бо рушди шунда фаҳмидан, гуфтор, хондан ва навиштан, инчунин фаъолияти академӣ, таҳлилӣ, коммуникативӣ ва касбии донишҷӯ дар низомӣ ягона муттаҳид созад.

Барои доро будан ба малакаҳои фонетикӣ донишҷӯ бояд меъёрҳои талаффуз, зада, ритм, оҳанг ва хусусиятҳои фонетикии нутқи пайвастаро дарк намуда, онҳоро дар нутқи воқеӣ истифода барад. Луғатомӯзӣ фаҳмиши мувофиқати маъноӣ, ҳамнишинии луғавӣ, хусусиятҳои услубӣ, маъноҳои контекстӣ ва истифодаи мақсадноки воҳидҳоро дар бар мегирад. Барои омӯзиши грамматика бояд имкониятҳои функционалӣ ва

коммуникативии сохторҳои грамматикиро дарк намуда, онҳоро вобаста ба мазмун ва мақсади нутқ интиҳоб кунад.

Мавқеи мазкур барои муайян намудани ҷойгоҳи бозиҳои дидактикӣ аҳаммияти методологӣ дорад. Агар ҳадафи омодагӣ истифодаи мустақилона ва касбии забон бошад, бозии дидактикӣ дар муассисаи олии забонӣ бояд донишҷӯро ба интиҳоби воситаҳои забонӣ, иҷрои амали нутқӣ, ҳалли вазифаи коммуникативӣ, асоснок намудани мавқеъ ва истифодаи забон дар вазъияти ба фаъолияти воқеӣ наздик ҷалб намояд. Ин талабот яке аз фарқиятҳои асосии истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар муассисаи олии забонӣ нисбат ба марҳилаи ибтидоии омӯзиши забон ба шумор меравад.

Вижагии дуҷуми муҳимми таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ ҳамгироии донишҳои забонӣ ва фаъолияти нутқии донишҷӯён мебошад. Дар чунин муассисаҳо донишҳои забонӣ танҳо дар сурате аҳамияти касбӣ пайдо мекунамд, ки донишҷӯ онҳоро ҳангоми шунидан, гуфтан, хондан ва навиштан мақсаднок ва дуруст истифода карда тавонад. Аз ин нуқтаи назар, омӯзиши низомии забон ва ташаккули фаъолияти нутқӣ бояд ҳамчун ду ҷанбаи ба ҳам алоқаманди раванди ягонаи омодагии касбӣ баррасӣ карда шаванд. Ҳаракати таълимгиранда ба донишҷӯи шакли забонӣ ба истифодаи бошуурокаи он дар нутқ яке аз талаботи асосии таълими забони англисӣ дар муассисаи олии забонӣ мебошад.

Дар адабиёти илмӣ аҳаммияти пайванд намудани донишҳои назариявӣ ва истифодаи амалии онҳо таъкид гардидааст: «донишҷӯён на танҳо назарияи грамматикаро меомӯзанд, балки онро дар амал низ истифода мебаранд. Усули мазкур омӯзиши забонро тавассути таҷрибаи амалӣ мустаҳкам мекунад» [225, с. 228]. Масалан, донишҷӯ метавонад қоидаи истифодаи замонҳои феълро хуб шарҳ диҳад, аммо агар дар гуфтори воқеӣ шакли мувофиқро бо таъхир интиҳоб кунад ё пайваста

иштибоҳ намояд, дониш ҳанӯз ба малакаи устувори нутқӣ табдил наёфтааст. Ба ҳамин монанд, азёд намудани садҳо воҳиди луғавӣ ҳанӯз маъноӣ онро надорад, ки донишчӯ онҳоро дар шароити гуфтугӯи мустақил дуруст ва озод истифода мебарад. Фарқи байни «донистан» ва «истифода карда тавонистан» яке аз масъалаҳои меҳварии методикаи таълими забони хориҷӣ мебошад.

Дар ҳалли ҳамин масъала фаъолияти бозӣ имконияти муайяни методӣ пайдо мекунад. Бозии дидактикӣ метавонад шароите фароҳам оварад, ки донишчӯ маҷбур гардад донишҳои қаблан азхудшударо барои ҳалли вазифаи нав истифода барад. Ҳангоми бозӣ интихоби воҳиди луғавӣ ё сохтори грамматикӣ бо дастури «ин қоидаи истифода бар», балки аз зарурати иҷрои вазифаи бозигарона ва коммуникативӣ ба миён меояд. Ин ҳолат донишро аз сатҳи такрори механикӣ ба сатҳи фаъолияти маънодор мегузаронад.

Дар ин замина дурустӣ ва равонии нутқ аҳаммияти махсус пайдо мекунад. Барои донишчӯи муассисаи олии забонӣ қобилияти озодона сухан гуфтан бе риояи меъёрҳои фонетикӣ, луғавӣ ва грамматикӣ натиҷаи кофӣ омодагӣ буда наметавонад. Ҳамзамон, дониши амиқи қоидаҳои забонӣ низ дар сурати надоштани қобилияти истифодаи онҳо дар муоширати воқеӣ арзиши пурраи касбӣ пайдо намекунад. Дурустӣ ва равонии нутқро набояд ҳамчун ду ҳадафи муқобил ҳисобида шавад, зеро онҳо ҷузъҳои ба ҳам вобастаи салоҳияти коммуникативии донишчӯи ихтисоси забонӣ мебошанд.

Дар марҳилаҳои ибтидоии ташаккули малака омӯзгор метавонад бештар ба дурустӣ таваҷҷуҳ намояд, яъне намуна диҳад, хатогиро ислоҳ кунад, машқҳои назоратшаванда пешниҳод намояд. Аммо бо баланд гардидани сатҳи омодагӣ зарур аст, ки донишчӯ тадриҷан тавонад воситаҳои забониро бе назорати доимии омӯзгор интихоб намояд. Дар ин марҳила истифодаи вазъиятҳои проблемавӣ, вазифаҳои коммуникативӣ,

мубоҳиса, амсиласозии муошират ва бозиҳои дидактикӣ аҳамияти бештар касб мекунад.

Бозии дидактикӣ дар ин ҳолат метавонад муносибати байни дурустӣ ва равониро ба таври табиӣ танзим намояд. Дар марҳилаи омодагӣ ё баъди анҷоми бозӣ омӯзгор ба дурустӣ, шакли забонӣ ва ҳаттоғи таваҷҷуҳ мекунад, дар ҷараёни иҷрои вазифаи коммуникативӣ бошад, фаъолияти донишҷӯ бештар ба маъно, мақсад ва идомаи муошират равона мегардад. Чунин ҷараёни назоратшаванда аз таваҷҷуҳ ба шакл ба таваҷҷуҳ ба мазмун барои ташаккули фаъолияти нутқии нисбатан озод аҳамияти методӣ дорад.

Вижагии сеюми омодагии забонӣ робитаи мутақобилаи намудҳои фаъолияти нутқӣ мебошад. Дар раванди воқеии муоширати академӣ ва касбӣ шундан, гуфтан, хондан ва навиштан одатан аз ҳам ҷудо амал намеkunанд. Масалан, донишҷӯ метавонад матни илмиро мутолиа намуда, иттилооти асосиро ҷудо кунад, онро бо маълумоти дигар муқоиса намояд, дар муҳокима мавқеи худро баён кунад, ба андешаи ҳамсуҳбатон воқуниш нишон диҳад ва баъдан натиҷаи муҳокимаро дар шакли хаттӣ ҷамъбаст намояд. Дар чунин фаъолият якҷанд намуди фаъолияти нутқӣ дар доираи ҳалли як вазифаи умумӣ муттаҳид мегарданд.

Аз ин рӯ, дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ аз ҳам ҷудо омӯзонидани ҷаҳор рукни фаъолияти нутқӣ танҳо дар марҳилаҳои муайяни ташаккули малака қобили қабул аст. Дар марҳилаҳои минбаъда зарур аст, ки онҳо дар доираи вазифаҳои мураккабтар муттаҳид карда шаванд. Чунин ҳамгирӣ фаъолияти таълимиро ба шароити воқеии истифодаи забон наздик намуда, донишҷӯро ба интиқоли дониш ва малака аз як вазъият ба вазъияти дигар омода месозад.

Бозиҳои дидактикӣ барои чунин ҳамгирӣ имконияти муносиб фароҳам меоранд. Дар доираи як бозии нақшӣ, вазъиятӣ ё коммуникативӣ донишҷӯ метавонад матнро мутолиа кунад, маълумотро

аз шарик гӯш кунад, савол диҳад, ҷавоб пешниҳод намояд, мавқеи худро ҳимоя кунад ва дар анҷом қарори гурӯҳро хаттӣ сабт намояд. Бо ин роҳ бозӣ аз машқи яксамта ба амсилаи фаъолияти мураккаби нутқӣ табдил меёбад.

Вижагии чоруми таълими забони англисӣ дар муассисаи олии забонӣ ин афзоиши пайдарпайи мустақилияти донишчӯ мебошад. Дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забон таълимгиранда бештар ба намунаи тайёр, такагоҳи забонӣ, такрор, шарҳи омӯзгор ва машқи назоратшаванда эҳтиёҷ дорад, зеро ин воситаҳо барои ташаккули заминаи аввалияи фонетикӣ, луғавӣ ва грамматикӣ заруранд. Аммо бо баланд гардидани сатҳи омодагӣ ҳаҷми дастгирии мустақими омӯзгор бояд бо мурури вақт коҳиш ёфта, ҳиссаи фаъолияти мустақилонаи донишчӯ афзоиш ёбад.

Дар муассисаи таҳсилоти олии забонӣ донишчӯ бояд аз истифодаи намунаи тайёр ба интихоби мустақилонаи воситаҳои забонӣ, аз такрори ҷумла ба сохтани гуфтори мукамал, аз ҷавоб ба саволи омӯзгор ба иштирок дар муҳокима ва муҳоҳиса ва аз иҷрои машқи алоҳида ба ҳалли вазифаи нутқӣ гузарад. Ин гузариш сатҳи сифатан нави фаъолияти нутқиро ифода намуда, яке аз нишондиҳандаҳои омодагии касбии донишчӯ ба ҳисоб меравад.

Мустақилият танҳо маънои бе ҳузури омӯзгор иҷро намудани супоришро надорад, он пеш аз ҳама қобилияти донишчӯро барои мустақилона муайян намудани роҳи иҷрои вазифа, интихоб намудани воситаҳои забонӣ, арзёбии мувофиқати онҳо, назорат намудани раванди фаъолияти худ ва дар ҳолати зарурӣ ислоҳ намудани натиҷа ифода мекунад. Мустақилияти забонӣ ва нутқӣ бо худназоратӣ, хударзёбӣ ва масъулияти донишчӯ барои натиҷаи фаъолияти худ робитаи мустақим дорад.

Бозии дидактикӣ метавонад ҳамчун яке аз механизмҳои гузариш аз машқи назоратшаванда ба фаъолияти нисбатан мустақили нутқӣ хизмат

намояд. Дар раванди бозӣ донишчӯ маҷбур мешавад, ки вобаста ба вазифа, нақш, вазъият ва амали шарикӣ муошират аз байни донишҳои қаблан азхудшуда воситаҳои мувофиқи забониро интихоб ва истифода намояд.

Дар машқи маъмулӣ аксар вақт ҷавоби пешбинишуда вучуд дорад ва донишчӯ медонад, ки кадом қоида ё кадом сохторро бояд истифода барад. Дар фаъолияти бозигарона бошад, вазъият метавонад тағйир ёбад, шарик метавонад ҷавоби пешбинишуда диҳад ва донишчӯ маҷбур мешавад роҳи минбаъдаи муоширатро ҳудаш муайян кунад. Унсурҳои номуайяни ва интиҳоби мустақил ба бозии дидактикӣ имконият медиҳад, ки фаъолияти нутқиро ба муоширати воқеӣ наздик созад.

Вижагии панҷуми таълими забони англисӣ дар муассисаҳои олии забонӣ самти муоширатии фаъолияти таълимӣ мебошад. Таълими забон дар чунин муассиса бояд донишчӯро ба истифодаи забон барои иҷрои вазифаҳои воқеӣ омода намояд. Донишчӯ бояд бифаҳмад, ки барои пурсидани маълумот, розӣ ё норозӣ шудан, пешниҳод намудан, далел овардан, муқоиса кардан, шарҳ додан, рад намудан, хулоса баровардан ё ҳимояи мавқеъ кадом воситаҳои забонӣ мувофиқ мебошанд.

Муошират хусусияти дуҷониба ва тағйирёбанда дорад. фаъолияти нутқӣ бояд дорои мақсад, суроға, вазъият ва натиҷаи муайян бошад. Супоришҳое, ки танҳо шакли саволу ҷавоби сунъиро такрор меkunанд, на ҳамеша чунин хусусиятҳоро таъмин менамоянд. Бозиҳои муоширатӣ ва нақшӣ метавонанд ин камбудиро қисман бартараф созанд, зеро дар онҳо ҳар як иштирокчӣ вазифа, нақш ё иттилооти муайян дорад ва барои расидан ба натиҷаи умумӣ бояд бо дигар иштирокчиён ҳамкорӣ кунад.

Дар ин замина бозии дидактикӣ дар муассисаи олии забонӣ бояд нисбат ба бозӣ дар марҳилаи ибтидоии таълим сохтори мураккабтар дошта бошад. Агар дар марҳилаи ибтидоӣ вазифаи бозӣ метавонад ба шинохтани калима, такрори намуна, интиҳоби шакли дуруст ё сохтани

ҷумлаи одӣ равона гардад, дар зинаи таҳсилоти оӣ он бояд донишҷӯро ба мубодилаи иттилоот, асоснок намудани мавқеъ, ҳалли масъала, қабули қарор, иҷрои нақши касбӣ ё академӣ ва истифодаи якҷояи намудҳои гуногуни фаъолияти нутқӣ ҷалб намояд.

Масалан, дар бозии нақшии дорои мазмуни академӣ донишҷӯён метавонанд нақши иштирокчиёни конференсия, омӯзгор, муҳаққиқ, муқарриз ё намояндаи гурӯҳи илмиро иҷро намоянд. Барои иҷрои нақш онҳо бояд иттилоотро мутолиа кунанд, нуқтаи назари худро омода намоянд, ба андешаи дигарон вокуниш нишон диҳанд, савол диҳанд, далел пешниҳод намоянд ва натиҷаи муҳокимаро ҷамъбаст кунанд. Дар чунин ҳолат бозӣ модели фишурдаи фаъолияти воқеии академӣ мегардад.

Вижагии шашуми таълими забони англисӣ дар муассисаҳои олии забонӣ робитаи он бо омодагии касбии донишҷӯ мебошад. Мазмуни таълим бояд бо вазифаҳои алоқаманд бошад, ки донишҷӯ дар фаъолияти ояндаи касбии худ иҷро менамояд. Барои омӯзгори ояндаи забони англисӣ ин шарҳи маводи забонӣ, ташкили фаъолияти таълимӣ, пешниҳоди супориш, идора намудани муҳокима, ислоҳи хатогӣ, арзёбии ҷавоб ва муоширати педагогӣ мебошад.

Аз ин рӯ, бозиҳои дидактикӣ дар муассисаи олии забонӣ метавонанд ҳамзамон вазифаи забонӣ ва вазифаи касбиро иҷро кунанд. Масалан, дар бозии «омӯзгор – донишҷӯ» иштирокчӣ метавонад тарзи шарҳ додани қоидаи грамматикӣ, пешниҳоди супориш ё ислоҳи хатогиро машқ кунад. Дар бозии «мушовири забонӣ» донишҷӯ метавонад варианти бехтари ифодаи фикрро пешниҳод ва интихоби худро асоснок намояд. Дар муҳокимаи методӣ донишҷӯён метавонанд самаранокии усулҳои гуногуни таълимиро муқоиса намуда, ба хулосаи умумӣ расанд. Дар ин ҳолат забони англисӣ ҳам воситаи иҷрои вазифа ва ҳам объекти фаъолияти касбӣ мебошад.

Вижагии ҳафтум зарурати рушди тафаккури таҳлилий ва рефлексивии донишчӯ мебошад. Донишчӯи муассисаи олии забонӣ бояд сабаби интихоби худро фаҳмад ва бояд тавонад шарҳ диҳад, ки чаро ин ё он воҳиди луғавӣ, сохтори грамматикӣ ё шакли нутқиро интихоб кардааст, кадом хатогиро роҳ додааст, чӣ гуна онро ислоҳ кардан мумкин аст ва кадом стратегия дар вазъияти мушаххаси муошират самараноктар мебошад.

Рефлексия дар таълими забони хориҷӣ барои ба фаъолияти огоҳона табдил додани таҷрибаи донишчӯ аҳамияти махсус дорад. Агар баъди иҷрои вазифа танҳо натиҷаи дуруст ё нодуруст қайд карда шавад, донишчӯ на ҳамеша мефаҳмад, ки кадом амал ба муваффақият овард ва кадом мушкилот боиси хатогӣ гардид. Аз ин рӯ, таҳлили баъди вазифа, муҳокимаи стратегияи истифодашуда, ҳударзёбӣ ва бозхӯрди омӯзгор чӯзӣ муҳими фаъолияти таълимӣ мебошанд.

Ин талабот бевосита ба методикаи истифодаи бозиҳои дидактикӣ дахл дорад. Бозӣ набояд бо эълони ғолиб анҷом ёбад. Пас аз иҷрои он омӯзгор бояд натиҷаи таълимиро таҳлил кунад: кадом маводи забонӣ фаъол гардид, кадом мушкилоти нутқӣ пайдо шуд, донишчӯён чӣ гуна воситаҳоро интихоб карданд, кадом хатогихо такрор шуданд ва барои такмили минбаъдаи фаъолияти онҳо чӣ бояд кард. Рефлексияи кӯтоҳи баъдибозӣ имкон медиҳад, ки таҷрибаи бадастомада ба дониш ва малакаи огоҳона табдил ёбад.

Вижагии ҳаштум зарурати ба назар гирифтани хусусиятҳои инфиродии донишчӯён мебошад. Ҳатто дар як гурӯҳи таълимӣ сатҳи омодагӣ, суръати азхудкунӣ, таҷрибаи қаблии забонӣ, ангега, тарзи маърифат ва дараҷаи фаъолнокии донишчӯён метавонад фарқ кунад. Дар таълими анъанавӣ баъзан қисми фаъолтари донишчӯён бештар сухан мегӯяд ва донишчӯёни камфаъол дар фаъолияти умумӣ нақши маҳдуд мегиранд.

Ташкили дурусти бозиҳои дидактикӣ метавонад барои тақсим намудани фаъолияти нутқӣ байни иштирокчиён имконияти бештар фароҳам оварад. Ҳангоми кори ҷуфтӣ, гурӯҳҳои хурд, тақсим намудани нақш ва додани иттилооти гуногун ба иштирокчиён ҳар донишҷӯ барои иҷрои вазифаи умумӣ масъулияти муайян мегирад. Аммо чунин натиҷа худ аз худ ба вуҷуд намеояд. Агар қоида ва вазифа нодуруст тарҳрезӣ шаванд, боз ҳам донишҷӯёни фаъол метавонанд тамоми муоширатро ба зимма гиранд. Бинобар ин, яке аз шартҳои методии бозӣ таъмини иштироки воқеии ҳар як донишҷӯ мебошад.

Вижагии нӯҳум афзоиши нақши технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар таълими забони англисӣ мебошад. Муҳити рақамӣ имконият медиҳад, ки донишҷӯ бо матн, садо, видео, маводи аслӣ ва манбаъҳои гуногуни иттилоотӣ кор кунад. Арзиши педагогии технологияи муосир аз он вобаста аст, ки донишҷӯ бо истифода аз он кадом фаъолияти маънодорро иҷро мекунад.

Аз ин нуқтаи назар, бозии рақамӣ, викторинаи электронӣ ё платформаи интерактивӣ танҳо вақте аҳаммияти дидактикӣ пайдо мекунад, ки бо мақсади мушаххаси таълимӣ, вазифаи забонӣ ё нутқӣ ва натиҷаи муайян пайваст бошад. Барои он зарур аст, ки вазифаи бозигарона бо фаъолияти омӯзишӣ ва натиҷаи таълимӣ робитаи мустақим дошта бошад.

Аз таҳлили вижагиҳои зикршуда бармеояд, ки таълими забони англисӣ дар муассисаи олии забонӣ бояд фаъолиятмехвар, муоширатовар, касбӣ, ҳамгиро, мустақилиятпарвар ва рефлексивӣ бошад. Ин талабот шакл ва вазифаи истифодаи бозиҳои дидактикиро низ тағйир медиҳад. Дар чунин шароит бозӣ бояд ба сохтори умумии фаъолияти таълимӣ ворид шуда, вазифаи муайяни методиро иҷро намояд.

Масалан, агар мақсади таълим ташаккули истифодаи фаъоли луғат бошад, бозӣ бояд донишҷӯро ба интиҳоби мустақили воҳидҳои луғавӣ дар

шароити муошират водор созад. Агар ҳадаф рушди грамматикаи нутқӣ бошад, вазифаи бозӣ бояд чунин тарҳрезӣ гардад, ки истифодаи сохтори муайян барои иҷрои вазифаи коммуникативӣ зарур шавад. Дар ҳолате, ки ҳадаф рушди малакаи гуфтори далелнок бошад, донишҷӯ бояд дар доираи бозӣ мавқеи худро пешниҳод, асоснок ва ҷимоя кунад.

Зарур аст, ки байни вазифаи забонӣ, вазифаи нутқӣ, вазифаи коммуникативӣ ва вазифаи бозигарона робитаи дақиқ вучуд дошта бошад. Вазифаи забонӣ ба истифода ё азхудкунии воҳиди муайяни забон равона мешавад, вазифаи нутқӣ амали мушаххаси гуфтан, шунида фаҳмидан, хондан ё навиштанро талаб менамояд, вазифаи коммуникативӣ ба ҳалли масъалаи муоширатӣ равона мегардад, вазифаи бозигарона ба донишҷӯ ангезаи дохилии фаъолият ва мақсади наздики бозиро пешниҳод мекунад. Самаранокии бозии дидактикӣ вақте бештар мегардад, ки ин чор ҷанба дар як сохтори ягона муттаҳид карда шаванд.

Масалан, донишҷӯ метавонад дар бозии «Қабули қарор» нақши узви гурӯҳи кориро иҷро намояд. Вазифаи бозигаронаи ӯ ин ҷимоя намудани яке аз вариантҳо ва ба даст овардани дастгирии гурӯҳ аст. Вазифаи коммуникативӣ бошад, пешниҳод ва асоснок намудани мавқеъ, вазифаи нутқӣ ин гуфтори монологӣ ва диалогӣ; вазифаи забонӣ – истифодаи луғат ва сохторҳои барои далеловарӣ, муқоиса ва баёни розигию норозигӣ зарур.

Бояд таъкид кард, ки душвории бозии дидактикӣ бояд ба сатҳи омодагии донишҷӯ мувофиқ бошад. Агар вазифа аз имконияти забони донишҷӯ хеле осон бошад, он вазифаи инкишофдиҳандаи худро гум мекунад. Агар аз ҳад мураккаб бошад, донишҷӯ наметавонад онро бо воситаҳои мавҷуда иҷро кунад ва фаъолияти коммуникативӣ қатъ мегардад. Барои ин, омӯзгор бояд таносуби байни вазифаи коммуникативӣ ва захираи забони дастрасро пешакӣ ба назар гирад.

Дар гурӯҳҳои сатҳи нисбатан пасттар истифодаи такягоҳҳо – калимаҳои калидӣ, моделҳои нутқӣ, нақша, ҷадвал, ибораҳои омода ва дастури қадамӣ – мувофиқ мебошад. Бо баланд гардидани сатҳи омодагӣ ин такягоҳҳо бояд тадриҷан кам карда шаванд. Дар сатҳи баланд донишҷӯ бояд имконияти интихоби васеътар, ҳалли эҷодии масъала ва вокуниш ба вазъияти пешбининашуда дошта бошад. Принципи мазкур имконият медиҳад, ки бозии дидактикӣ ба воситаи ташаккули мустақилияти нутқӣ табдил ёбад.

Масъалаи дигар ин таносуби унсури рақобат ва ҳамкорӣ мебошад. Рақобат метавонад шавқу ҳавасро баланд бардорад, аммо агар ҳадафи асосӣ танҳо ғолиб шудан гардад, донишҷӯ метавонад ба сифати забон, муҳтавои нутқ ва ҳамкории коммуникативӣ камтар таваҷҷуҳ намояд. Аз ин лиҳоз, дар муассисаҳои олии забонӣ бештар истифода намудани бозӣҳои мувофиқ аст, ки рақобат бо ҳамкорӣ пайваст карда шавад. Масалан, гурӯҳҳо метавонанд барои пешниҳоди роҳи беҳтарини ҳалли масъала рақобат кунанд, аммо дар дохили ҳар гурӯҳ донишҷӯён бояд иттилоотро мубодила намуда, ба қарори умумӣ расанд.

Дар чунин шароит ҳуди ҳамкории донишҷӯён ба натиҷаи муҳимми таълимӣ табдил меёбад. Донишҷӯ бояд сухани дигаронро гӯш кунад, фикри худро бо назардошти мавқеи ҳамсуҳбат тағйир диҳад, савол диҳад, маълумотро дақиқ кунад, норозигиро бо шакли муносиб баён намояд ва барои расидан ба натиҷаи умумӣ саҳм гузорад. Ин амалҳо ба табиати муоширати воқеӣ мувофиқ буда, дар ташаккули салоҳияти муоширатӣ аҳаммияти калон доранд.

Дар ин робита фарқ намудани бозии дидактикӣ аз машқи интерактивӣ низ муҳим аст. Ҳар фаъолияти гурӯҳӣ ё интерактивӣ бозӣ шуда наметавонад. Агар донишҷӯён танҳо ба саволҳо ҷавоб диҳанд ё супоришро дар гурӯҳ иҷро кунанд, вале вазифаи бозигарона, қоида, нақш ё натиҷаи махсус вучуд надошта бошад, чунин фаъолиятро дурусттар аст

машқи интерактивӣ номид. Бозии дидактикӣ бояд сохтори махсус дошта бошад: мақсади таълимӣ, вазифаи бозигарона, қоида, фаъолияти мақсадноки иштирокчиён ва натиҷаи арзёбишаванда.

Ҳамзамон, бояд байни натиҷаи бозӣ ва натиҷаи таълимӣ фарқияти дақиқ гузошта шавад. Ғолиб шудан, дуруст иҷро кардани нақш, ҷамъ намудани ҳол ё пештар ба анҷом расонидани вазифа натиҷаи фаъолияти бозигарона мебошад; натиҷаи таълимӣ бошад, дар он зоҳир мегардад, ки донишҷӯ кадом маводи забониро фаъол намуд, кадом амали нутқиро иҷро кард, то кадом андоза мустақилона забонро истифода бурд ва кадом ҷанбаи салоҳияти коммуникативиро тақмил дод.

Ин фарқият барои арзёбии илмӣ самаранокии бозиҳои дидактикӣ аҳамияти принсипӣ дорад. Агар пас аз бозӣ танҳо ғолиб муайян карда шавад, вале тағйироти таълимӣ арзёбӣ нагардад, омӯзгор наметавонад ба таври асоснок хулоса кунад, ки фаъолият ба ҳадафи методӣ расидааст. Аз ин рӯ, назорат ва бозхӯрд бояд ба ҳуди сохтори истифодаи бозӣ ворид карда шаванд.

Арзёбӣ метавонад якчанд ҷанба дошта бошад: дурустии истифодаи маводи забонӣ, мувофиқати нутқ ба вазъият, пуррагии иҷрои вазифаи коммуникативӣ, мустақилияти донишҷӯ, иштироки фаъол ва сифати ҳамкорӣ. Дар ҳама ҳолатҳо меъёрҳои арзёбӣ бояд ба ҳадафи пешакӣ муайяншуда мувофиқ бошанд. Агар ҳадаф равоии нутқ бошад, ислоҳи доимии ҳар як ҳатойи хурд дар ҷараёни бозӣ метавонад фаъолияти коммуникативиро ҳалалдор кунад. Агар ҳадаф истифодаи дурусти сохтори грамматикӣ бошад, баръакс, дақиқии шакл бояд мақоми муҳим дошта бошад.

Нақши омӯзгор дар чунин фаъолият низ тағйир меёбад. Пеш аз бозӣ омӯзгор мақсадро муайян мекунад, маводи мувофиқро интихоб менамояд, вазифа ва қоидаҳоро таҳия мекунад, сатҳи душвориро мутобиқ месозад ва воситаҳои арзёбиро муайян менамояд. Дар ҷараёни бозӣ ӯ

фаъолияти донишчӯёнро мушоҳида мекунад ва дар ҳолатҳои зарурӣ даҳлат менамояд. Пас аз анҷом натиҷаро ҷамъбаст намуда, ҳатогихо ва стратегияҳои истифодашударо таҳлил мекунад.

Мавқеи донишчӯ низ аз иҷрокунандаи супориши тайёр ба субъекти фаъолияти таълимӣ ва коммуникативӣ тағйир меёбад. Ӯ бояд қарор қабул кунад, воситаи забониро интихоб намояд, бо дигарон ҳамкорӣ кунад, масъулияти иҷрои нақшро ба зимма гирад, ба тағйироти вазъият вокуниш нишон диҳад ва натиҷаи фаъолияти худро арзёбӣ кунад. Ин хусусияти субъектии фаъолият ба талаботи таълими касбии забон мувофиқат менамояд.

Аз таҳлили анҷомдода бармеояд, ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ истифодаи бозиҳои дидактикӣ бояд аз мантиқи содда ба мураккаб, аз назорат ба мустақилият, аз шакл ба маъно, аз машқ ба фаъолияти нутқӣ ва аз фаъолияти нутқӣ ба ҳамкориҳои коммуникативӣ амалӣ карда шавад. Ин мантиқ ба хусусияти рушди фаъолияти забони донишчӯ мувофиқат менамояд.

Дар марҳилаи аввал бозӣ метавонад барои фаъолсозӣ ва мустаҳкам намудани маводи фонетикӣ, луғавӣ ва грамматикӣ истифода шавад. Дар марҳилаи баъдӣ донишчӯ бояд ин маводро дар амалҳои нутқӣ истифода намояд. Дар сатҳи нисбатан баланд бозӣ бояд ба ҳалли вазифаи мураккаби коммуникативӣ, мубоҳиса, интихоби стратегияи муносиб, моделсозии вазъияти касбӣ ва фаъолияти эҷодӣ гузарад.

Дар ҷараёни иҷрои вазифаи бозӣ донишчӯ амали нутқиро анҷом медиҳад ва бо дигар иштирокчиён ба ҳамкориҳои коммуникативӣ ворид мешавад. Натиҷаи ниҳой бояд ба тағйироти муайяни таълимӣ (мустаҳкамшавии дониш, рушди малака, афзоиши мустақилият ё такмили фаъолияти коммуникативӣ) оварда расонад.

Аз гуфтаҳо бармеояд, ки бозиҳои дидактикӣ дар муассисаи олии забонӣ бояд ба низоми методии мақсаднок ворид карда шаванд.

Низомнокӣ маъноӣ онро дорад, ки ҳар як бозӣ бо ҳадафи муайян интиҳоб гардида, бо маводи қаблан омӯхташуда ва вазифаи минбаъда робита дошта бошад, дараҷаи мураккабии он тадриҷан афзоиш ёбад ва натиҷаи таълимӣ назорат карда шавад.

Вобаста ба ин зарур аст, ки ҳангоми интиҳоби бозиҳои дидактикӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ якҷанд талаботи асосӣ ба назар гирифта шаванд: мутобиқати бозӣ ба мақсади таълим, мувофиқати мазмун ба сатҳи омодагии донишҷӯ, зарурати истифодаи воқеии маводи забонӣ; мавҷудияти вазифаи коммуникативӣ, иштироки фаъоли ҳар як донишҷӯ, имконияти интиҳоби мустақил, мавҷудияти бозхӯрд ва рефлексия, имконияти арзёбии натиҷаи таълимӣ.

Аз таҳлили болоӣ маълум шуд, ки таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ як қатор вижагиҳои ба ҳам алоқаманд дорад: амиқ ва касбӣ будани омодагии забонӣ, ҳамгироии дониш ва фаъолияти нутқӣ, зарурати тавозуни дурустӣ ва равонӣ, робитаи намудҳои фаъолияти нутқӣ; афзоиши мустақилияти донишҷӯ, самти коммуникативӣ, пайвастагӣ бо омодагии касбӣ, рушди фаъолияти таҳлилӣ ва рефлексивӣ, ба назар гирифтани хусусиятҳои инфиродӣ ва истифодаи мақсадноки технологияҳои муосир. Ин вижагиҳои тақозо менамоянд, ки бозиҳои дидактикӣ дар муассисаи олии забонӣ ҳамчун ҷузъи низоми методии таълим истифода шаванд.

Дар натиҷа метавон хулоса намуд, ки вижагиҳои таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ ба интиҳоби шаклу усулҳо ва технологияҳои ташкили фаъолияти донишҷӯ низ таъсири бевосита мерасонанд. Бозиҳои дидактикӣ дар чунин шароит танҳо дар сурате самаранок буда метавонанд, ки бо мақсади мушаххаси таълимӣ алоқаманд, ба сатҳи омодагии донишҷӯ мутобиқ, аз ҷиҳати коммуникативӣ маънодор, аз рӯйи мураккабӣ пайдарпай ва бо воситаҳои назорат, бозхӯрд ва рефлексия таъмин бошанд.

Ин хулоса барои таҳияи минбаъдаи низоми методӣ ва технологияи истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ аҳаммияти асосӣ дорад. Агар дар муассисаи олии забонӣ натиҷаи таълим аз донишҷӯ истифодаи мустақилона, бошуурона, дақиқ ва мақсадноки забонро талаб намояд, пас низоми бозиҳои дидактикӣ низ бояд айнан ба ташаккули чунин гузариш (аз дониш ба амал, аз амал ба нутқ ва аз нутқ ба фаъолияти мустақили коммуникативӣ) равона карда шавад.

Хулосаи боби сеюм

Таҳлили асосҳои методологӣ, равияҳои муосир ва вижагиҳои таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ имконият дод, ки як қатор хулосаҳои назариявӣю методӣ бароварда шаванд:

Муайян гардид, ки таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ хусусияти мақсаднок ва касбӣ дошта, аз таълими умумии забони хориҷӣ бо мақсад, мазмун, ҳаҷми омодагӣ, сатҳи талабот ва натиҷаҳои интизоршаванда фарқ менамояд. Дар чунин муассисаҳо забони англисӣ объекти омӯзиши амиқи касбӣ, воситаи фаъолияти маърифатӣ ва заминаи ташаккули салоҳиятҳои касбии донишчӯ ба ҳисоб меравад. Барои ҳамин, натиҷаи таълим бояд дар қобилияти истифодаи огоҳона, дуруст, раво ва мақсадноки он дар фаъолияти академӣ, касбӣ ва байнифарҳангӣ ифода ёбад.

Таҳқиқ нишон дод, ки рушди таълими забони англисӣ бо тағйирёбии вазифаҳои иҷтимоӣ, илмӣ ва байналмилалӣ он алоқаманд мебошад. Васеъ гардидани истифодаи забони англисӣ дар илм, таҳсилот ва муоширати байналмилалӣ боиси тағйир ёфтани талабот ба натиҷаҳои омӯзиши он гардидааст. Дар шароити муосир донишчӯ бояд забонро барои дарёфт ва коркарди иттилоот, муоширати академӣ, ҳамкориҳои касбӣ ва муносибатҳои байнифарҳангӣ истифода карда тавонад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ баъди ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ густариши робитаҳои байналмилалӣ ва ҳамкориҳои илмӣю таълимӣ зарурати баланд бардоштани сифати омодагии забонии мутахассисонро тақвият бахшид.

Дар натиҷаи таҳлил муқаррар гардид, ки яке аз вижагиҳои асосии омодагии донишчӯёни муассисаҳои олии забонӣ ҳамгирии донишҳои забонӣ ва фаъолияти нутқӣ мебошад. Донишҳои фонетикӣ, луғавӣ ва грамматикӣ заминаи ташаккули қобилияти истифодаи забон дар

фаъолияти нутқӣ мебошанд. Аз ин лиҳоз, раванди таълим бояд гузариши мақсаднокро аз дониستاني шаклҳои забонӣ ба истифодаи бошууронаи онҳо дар шунидан, гуфтан, хондан ва навиштан таъмин намояд.

Муайян карда шуд, ки дар омодагии донишҷӯёни ихтисосҳои забонӣ дурустӣ ва равонии нутқ бояд дар робитаи мутақобила инкишоф дода шаванд. Дониши амиқи қоидаҳои забонӣ бидуни қобилияти истифодаи онҳо дар муошират ва, баръакс, равонии нутқ бидуни риояи меъёрҳои фонетикӣ, луғавӣ ва грамматикӣ наметавонанд натиҷаи мукаммали омодагии касбӣ бошанд. Ҳамзамон, шунда фаҳмидан, гуфтор, хондан ва навиштан дар фаъолияти воқеии академӣ ва касбӣ бо ҳам алоқаманд буда, ташкили таълим низ бояд ҳамгироии онҳоро дар ҳалли вазифаҳои ягонаи коммуникативӣ таъмин намояд.

Таҳлил нишон дод, ки бо баланд гардидани сатҳи омодагии донишҷӯ хусусияти фаъолияти таълимӣ низ бояд тадриҷан тағйир ёбад. Агар дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забон намунаҳои тайёр, такрор, такягоҳҳои забонӣ ва машқҳои назоратшаванда мавқеи бештар дошта бошанд, дар муассисаи таҳсилоти олии забонӣ донишҷӯ бояд ба интихоби мустақилонаи воситаҳои забонӣ, сохтани гуфтори мукамал, таҳлили иттилоот, асоснок намудани мавқеъ, иштирок дар муҳокима ва ҳалли вазифаҳои коммуникативӣ гузарад.

Яке аз вижагиҳои муҳимми таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ ҳамгироии забон ва фарҳанг муайян гардид. Азхудкунии забон дарки заминаҳои иҷтимоӣ ва фарҳангии муошират, меъёрҳои рафтори нутқӣ ва қобилияти интихоби воситаҳои забонӣ вобаста ба вазъият, мақсад ва ҳамсуҳбатро низ талаб менамояд. Вобаста ба ин, омодагии забонӣ, коммуникативӣ ва байнифарҳангӣ бояд ҳамчун ҷузъҳои ба ҳам алоқаманди раванди ягонаи омодагии касбӣ баррасӣ гарданд.

Муайян гардид, ки фаъолияти мустақилона, таҳлилӣ ва таҳқиқотии донишчӯ дар муассисаи олии забонӣ аҳаммияти махсус дорад. Кор бо манбаъҳои илмӣ ва аслӣ, интиҳоб ва таҳлили иттилоот, муқоисаи мавқеъҳо, таҳлили падидаҳои забонӣ, тарҷума, таҳияи маъруза ва иҷрои вазифаҳои таҳқиқотӣ донишчӯро аз сатҳи қабул ва такрори дониш ба сатҳи фаъолияти мустақилонаи маърифатӣ ва касбӣ мебарад. Аз ин лиҳоз, мустақилияти донишчӯро қобилияти ӯ барои муайян намудани ҳадаф, интиҳоби восита ва манбаъ, қабули қарор, арзёбии натиҷа ва ислоҳи фаъолияти худро низ фаро мегирад.

Таҳлили равишҳои муосири таълими забони хориҷӣ нишон дод, ки равишҳои муоширатӣ, фаъолиятнокӣ, салоҳиятнокӣ, вазифамеҳвар, байнифарҳангӣ ва ҳамгиро имкониятҳои гуногуни методӣ доранд. Дар шароити муассисаи олии забонӣ самаранокии таълим бо ҳамгироии мақсадноки онҳо вобаста ба ҳадаф, мазмун ва натиҷаи интизоршавандаи таълим муайян мегардад. Равиши муоширатӣ забонро ҳамчун воситаи муошират, равиши вазифамеҳвар онро ҳамчун воситаи иҷрои вазифа, равиши фаъолиятӣ донишчӯро ҳамчун субъекти фаъл, равиши салоҳиятнокӣ қобилияти истифодаи донишро дар амал ва равиши байнифарҳангӣ заминаҳои иҷтимоию фарҳангии муоширатро дар маркази таваҷҷуҳ қарор медиҳанд.

Муайян карда шуд, ки усулҳои анъанавӣ ва муосири таълимро набояд ба таври мутлақ муқобил гузошт. Шарҳ, намоиш, такрор ва машқҳои назоратшаванда метавонанд барои ташаккули дониш ва малакаҳои ибтидоӣ замина фароҳам оваранд, дар ҳоле ки муҳокима, ҳалли масъала, кори муштарак, моделсозии вазъият, вазифаҳои коммуникативӣ ва дигар шаклҳои фаъоли таълим донишчӯро ба истифодаи мустақилонаи забон мебаранд.

Технологияҳои рақамӣ, платформаҳои электронӣ ва маводи мултимедиявӣ имкониятҳои ташкили фаъолияти таълимиро васеъ

менамоянд, вале худ аз худ самаранокии таълими забонро таъмин намекунад. Арзиши дидактикии онҳо аз он вобаста аст, ки то кадом андоза онҳо ба мақсади таълимӣ, фаъолияти фаъоли донишҷӯ, истифодаи маводи забонӣ ва натиҷаи арзёбишаванда хизмат менамоянд. Дар ин замина байни бозикунонӣ (геймификатсия) ва бозии дидактикӣ фарқият гузоштан зарур аст. Мавҷудияти хол, сатҳ, рақобат, аниматсия ё дигар унсурҳои бозигарона фаъолияти рақамиро худ аз худ ба бозии дидактикӣ табдил намедиҳад.

Дар асоси таҳлили назариявӣ муайян карда шуд, ки бозиҳои дидактикӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ бояд нисбат ба марҳилаи ибтидоии таълим дорои мазмун ва сохтори мураккабтар бошанд. Бозии дидактикӣ дар ин зина бояд донишҷӯро ба интихоби мустақилонаи воситаҳои забонӣ, мубодилаи иттилоот, таҳлил ва ҳалли масъала, асоснок намудани мавқеъ, қабули қарор, иҷрои нақшҳои иҷтимоӣ, академӣ ва касбӣ ва муоширати байнифарҳангӣ ҷалб намояд.

Таҳқиқ имконият дод, ки робитаи байни вазифаи таълимӣ ва вазифаи бозӣ мушаххас карда шавад. Ҳар як вазифаи таълимӣ бозӣ шуда наметавонад ва ҳар як фаъолияти интерактивӣ низ хусусияти бозии дидактикӣ надорад. Вазифаи бозӣ дар доираи мақсади дидактикӣ, қоида, нақш ё шартҳои бозӣ, фаъолияти мақсадноки иштирокчиён ва натиҷаи муайян амалӣ мегардад.

Ҳамчунин, муайян гардид, ки натиҷаи бозӣ ва натиҷаи таълимӣ мафҳумҳои якхела нестанд. Ғолиб омадан, иҷро намудани нақш ё ҳалли вазифаи бозӣ натиҷаи фаъолияти бозигарона мебошад, дар ҳоле ки натиҷаи таълимӣ бо дараҷаи азхудкунии маводи забонӣ, сифати амали нутқӣ, мустақилияти истифодаи забон ва рушди салоҳияти коммуникативии донишҷӯ муайян карда мешавад. Аз ин рӯ, марҳилаи таҳлил, бозхӯрд ва арзёбӣ бояд қисми таркибии ташкили бозии дидактикӣ бошад.

Дар натиҷаи ҷамъбасти таҳлили назариявӣ ҳулоса бароварда шуд, ки арзиши асосии бозии дидактикӣ дар муассисаи таҳсилоти олии забонӣ дар қобилияти он барои табдил додани маводи забонӣ ба амали нутқӣ ва амали нутқӣ ба фаъолияти коммуникативӣ зоҳир мегардад. Дар ин маънӣ бозии дидактикӣ воситаи методии ташкили фаъолияти мақсаднок, мустақилона, ҳамкорона ва коммуникативии донишҷӯ мебошад.

Натиҷаҳои боби мазкур нишон медиҳанд, ки истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ бояд бо хусусияти касбии омодагӣ, сатҳи забонии донишҷӯён, талаботи фаъолияти академӣ ва байнифарҳангӣ ва дараҷаи мустақилияти онҳо мутобиқ карда шавад. Ин гуна фаҳмиши бозиҳои дидактикӣ имконият медиҳад, ки онҳо дар низоми таълими забони англисӣ ҳамчун воситаи пайвастанӣ дониши забонӣ, фаъолияти нутқӣ, муоширати касбӣ ва таҷрибаи байнифарҳангӣ истифода гардида, барои гузариши донишҷӯ аз азхудкунии дониш ба истифодаи нисбатан мустақилона ва мақсадноки забони англисӣ замина фароҳам оваранд.

БОБИ 4. БОЗИҶОИ ЗАБОНӢ ВА ХУСУСИЯТҶОИ ИСТИФОДАИ ОНҶО ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ

4.1. БозиҶои забонӢ ва дараҷаи истифодаи онҶо дар раванди таълими забони хориҷӢ

Дар низоми таълими забони хориҷӢ бозиҶои забонӢ яке аз шаклҶои махсуси фаъолияти забонӢ ва нутқӢ ба ҳисоб рафта, имконият медиҳанд, ки донишҶои назариявии таълимгиранда оид ба низоми забон дар фаъолияти амалӢ истифода шаванд. Аҳаммияти онҶо махсусан дар он зоҳир мегардад, ки омӯзанда ҳангоми амал бо воҳидҶои фонетикӢ, луғавӢ ва грамматикӢ робитаҶои маъноӣ, имкониятҶои тағйирёбӢ ва хусусиятҶои истифодаи онҶоро дар заминаи мушаххаси нутқӢ дарк менамояд. Пеш аз муайян намудани имкониятҶои дидактикии бозиҶои забонӢ зарур аст, ки моҳияти ҳуди мафҳуми «бозии забонӢ» мушаххас карда шавад.

Мафҳуми «бозии забонӢ» дар адабиёти илмӢ бо номи Л. Витгенштейн алоқаманд буда, ба ақидаи ӯ, «бозии забонӢ ин робитаи забон бо фаъолияти шахс маҳсуб меёбад» [5, с. 27]. Ин нукта барои таҳқиқоти мо аҳаммияти методологӢ дорад, зеро забонро дар робита бо фаъолияти инсон баррасӣ менамояд. Яъне, воҳиди забонӢ маъно ва вазифаи ҳудро дар раванди истифода, амал ва муошират пурра зоҳир мекунад.

Мафҳуми бозии забонӢ дар таҳқиқоти минбаъда аз мавқеъҶои гуногуни лингвистӢ, семантикӢ ва коммуникативӢ баррасӣ гардидааст. Масалан, Т.А. Гридина бозии забониро ҳамчун шакли махсуси фаъолияти нутқӢ арзёбӢ намуда, таъкид мекунад, ки «дар он истифодаи эстетикии забон тавассути воҳидҶои нутқӢ амалӢ мегардад» [54, с. 165]. Аз ин мавқеъ, хусусияти бозии забонӢ дар истифодаи ғайриодӢ, эҷодӢ ва аз ҷиҳати маъноӣ тағйирпазири имкониятҶои низоми забон ифода меёбад.

К.Э. Шенон бошад, бозии забониро бо ғайриинтизорӣ, тағйирёбии босуръати маъно ва таъсири эҳсосии нутқ алоқаманд намуда, қайд мекунад, ки «дар чунин фаъолият ҳолатҳои ғайримуқаррарӣ, ҳазлу шӯхӣ ва тағйир додани меъёр ё қолаби маъмулии забонӣ метавонанд таъсири иттилоотӣ ва эҳсосии ифодаро зиёд намоянд» [14, с. 13]. Ин мавқеъ чанбаи дигари бозии забониро ошкор месозад: омӯзанда барои фаҳмидани маънои ифодаи ғайриодӣ бояд на танҳо шакли зоҳирии воҳиди забонӣ, балки робитаҳои семантикӣ, маънои маҷозӣ ва заминаи истифодаи онро низ таҳлил намояд.

Муқоисаи андешаҳои мазкур нишон медиҳад, ки мафҳуми «бозии забонӣ»-ро танҳо бо ҳазлу шӯхӣ, истифодаи ғайриодии калима ё фаъолияти фароғатӣ маҳдуд намудан дуруст нест. Аз нуқтаи назари мо, бозии забонӣ шакли фаъолияти мақсаднок бо маводи забонӣ мебошад, ки дар он имкониятҳои шаклӣ, маъноӣ ва вазифавии воҳидҳои забон тавассути тағйир, муқоиса, муқобилгузорӣ, ивазкунӣ, таркибсозӣ ё истифодаи ғайримаъмулӣ ошкор мегарданд. Дар чунин фаъолият донишҷӯ муносибатҳои дохилии низоми забонро фаъолон дарк намуда, барои сохтани маънои нав ё тафсири ифодаи ғайриодӣ аз донишҳои забонии худ истифода мебарад.

Ин таъриф барои таҳқиқоти мазкур аз он ҷиҳат муҳим аст, ки имкон медиҳад байни мафҳумҳои «бозии забонӣ» ва «бозии дидактикӣ» фарқ гузошта шавад. Ин ду мафҳум бо ҳам алоқаманданд, вале якмаъно нестанд. Бозии забонӣ пеш аз ҳама ба амал бо маводи забон – шакл, маъно, робита ва имкониятҳои истифодаи воҳидҳои забонӣ – асос меёбад. Бозии дидактикӣ бошад, категорияи педагогӣ буда, фаъолияти бозигаронаро барои расидан ба мақсади мушаххаси таълимӣ ташкил менамояд.

Аз ин рӯ, ҳар як бозии забонӣ худ аз худ бозии дидактикӣ нест. Истифодаи ҳазл, калимабозӣ, тағйир додани идиома, сохтани вожаи

ғайримаъмулӣ ё муқобилгузории маъноҳо метавонад зуҳури бозии забонӣ бошад, аммо танҳо дар сурате хусусияти дидактикӣ пайдо мекунад, ки омӯзгор онро бо мақсади муайяни таълимӣ, маводи забонии интихобшуда, вазифаи мушаххас, қоидаҳои ғайолият ва натиҷаи арзёбишаванда пайваст намояд.

Масалан, тағйир додани ҷузъи идиома худ метавонад танҳо шакли бозии забонӣ бошад. Аммо агар ба донишҷӯён вазифа дода шавад, ки маънои ибораи устуворро муайян намоянд, тағйирёбии маънои онро баъди иваз кардани як ҷузъ шарҳ диҳанд, шакли нави забониро дар муколама истифода баранд ва интихоби худро асоснок созанд, чунин ғайолият аллақай вазифаи мушаххаси дидактикӣ иҷро менамояд. Дар ин ҳолат бозии забонӣ аз объекти мушоҳида ба воситаи ташаккули дониш, малака ва ғайолияти нутқӣ табдил меёбад.

Дар доираи концепсияи таҳқиқоти мазкур чунин фарқгузори аҳамияти махсус дорад. Агар бозии дидактикӣ ҳамчун низоми ғайолияти мақсадноки таълимӣ баррасӣ гардад, бозии забонӣ метавонад яке аз манбаъҳои мазмунӣ ва механизмҳои забонии он бошад. Яъне, муносибатҳои луғавию семантикӣ, тағйирёбии сохтор, калимабозӣ, истифодаи маъноҳои аслий ва маҷозӣ, идиомаҳо ва дигар имкониятҳои низоми забон метавонанд ҳамчун маводи ташкили вазифаҳои бозигаронаи дидактикӣ истифода шаванд.

Тавре ки маълум мешавад, арзиши бозии забонӣ барои методикаи таълими забони хориҷӣ на танҳо дар ҷолиб ё ғайриодӣ будани шакли он, балки дар имконияти ғайол гардонидани донишҳои забонӣ, ошкор намудани робитаҳои семантикӣ, рушди тафаккури забонӣ ва гузаронидани донишҷӯ аз таҳлили воҳиди забонӣ ба истифодаи он дар ғайолияти нутқӣ зоҳир мегардад. Маҳз дар ҳамин замина бозии забонӣ метавонад ба яке аз унсурҳои муҳими тарҳрезии бозии дидактикӣ табдил ёбад.

Яке аз заминаҳои муҳими истифодаи бозиҳои забонӣ дар таълими забони хориҷӣ шароити дузабонӣ мебошад. Омӯзандаи забони хориҷӣ дар раванди азхудкунии забони нав ҳамеша ба таҷрибаи забони қаблан ташаккулёфтаи худ такя мекунад. Дар натиҷа, дар шуур ва фаъолияти нутқии ӯ ду низоми забонӣ бо ҳам муносибат намуда, байни онҳо муқоиса, интиқол, муқобилгузорӣ ва баъзан даҳлати мутақобилаи воҳидҳои забонӣ ба вуҷуд меояд. Аз нуқтаи назари методӣ, чунин вазъият на танҳо ҳамчун манбаи мушкilotи забонӣ, балки ҳамчун заминаи рушди фаъолияти таҳлилӣ ва эҷодии омӯзанда низ баррасӣ шуда метавонад.

Аҳамияти масъала бо густариши омӯзиши забони англисӣ ҳамчун забони хориҷӣ боз ҳам бештар мегардад. Д. Кристал зимни таҳлили паҳншавии забони англисӣ таъкид менамояд: «дар тамоми олам теъдоди одамони бо англисӣ гап зананда ба як миллиарду сад миллион мерасад. Танҳо барои чоряки теъдоди ин аҳоли забони англисӣ забони модарист ва теъдоди омӯзандагони забони англисӣ (билингвизми сунъӣ) рӯ ба афзоиш дорад» [105, с. 4]. Новобаста аз тағйирёбии нишондиҳандаҳои миқдорӣ дар давраҳои гуногун, барои таҳқиқоти мо нуктаи назариявии ин андеша муҳим аст: қисми зиёди истифодабарандагони забони англисӣ онро ҳамчун забони ғайримодарӣ аз худ менамоянд.

Дар адабиёти илмӣ барои тавсифи чунин шароит мафҳуми «билингвизми сунъӣ» истифода мешавад. Дар доираи таҳқиқоти мазкур таҳти ин мафҳум ҳолате фаҳмида мешавад, ки забони дуюм на танҳо дар муҳити табиӣ забонӣ, балки асосан дар натиҷаи таълими мақсаднок ва махсус ташкилшуда аз худ карда мешавад. Е.К. Чернишкина таъкид менамояд, ки «билингвизми сунъӣ худ истифодаи ду забони лингвوماданӣ буда, яке аз ин забонҳо дар натиҷаи омӯзиши махсус аз худ карда шудааст» [193, с. 261]. Муҳаққиқ ҳамчунин ба хусусияти ташаккулёбандаи чунин дузабонӣ ва таъсири мутақобилаи омилҳои забонӣ ва фарҳангӣ ишора менамояд [193, с. 261].

Барои таҳқиқоти мо маҳз хусусияти ташаккулёбандаи дузабонӣ аҳамияти махсус дорад. Донишҷӯ дар ҷараёни омӯзиши забони англисӣ низоми нави забониро якбора ва дар шакли комил аз худ намекунад. Ӯ пайваста баъни донишҳои забони модарӣ ва забони омӯхташаванда робита барқарор намуда, маъноӣ воҳидҳоро муқоиса мекунад, сохторҳоро ба ҳам месанҷад, монандӣ ва фарқиятҳоро муайян менамояд ва дар асоси таҷрибаи мавҷуда фарзияҳои забонӣ месозад. Аз ин рӯ, фаъолияти забонии омӯзанда дар чунин шароит дорои хусусияти муқоисавӣ, таҳлилӣ ва тағйирёбанда мебошад.

Бо вуҷуди ин, дузабонии сунъиро танҳо ҳамчун муҳити маҳдуди синфхона баррасӣ кардан дуруст нест. Дар шароити муосир имкониятҳои истифодаи забони англисӣ тавассути робитаҳои байналмилалӣ, муҳити рақамӣ, сафар, таҳсил ва шаклҳои гуногуни муоширати байнифарҳангӣ васеъ гардидаанд. Аз ин рӯ, сарҳади баъни омӯзиши махсус ташкилшуда ва истифодаи амалии забони хориҷӣ тадриҷан васеъ мегардад. Ин ҳолат талаб менамояд, ки донишҷӯ на танҳо шаклҳои тайёри забониро аз худ кунад, балки қобилияти мустақилона амал кардан бо маводи забонӣ ва мутобиқ намудани онро ба вазъияти нави муошират низ ташаккул диҳад.

Дар ҳамин замина бозии забонӣ аҳамияти махсуси методӣ пайдо мекунад. Дар раванди он донишҷӯ метавонад воҳидҳои ду забонро муқоиса намояд, робитаҳои маъноиро ошкор созад, имкониятҳои тағйир додани сохтор ё маъноро санҷад ва натиҷаи чунин тағйиротро таҳлил кунад. Яъне, он робитаҳоро, ки дар шароити дузабонӣ табиатан баъни низомҳои забонӣ ба вуҷуд меоянд, метавонанд дар таълим ба фаъолияти мақсаднок табдил дода шаванд.

Ба андешаи мо, дар ин маврид фарқ гузоштан баъни интиқоли забонӣ ва истифодаи мақсадноки таҷрибаи забонии донишҷӯ муҳим аст. На ҳар гуна таъсири забони модарӣ ба забони хориҷӣ натиҷаи мусбат медиҳад: интиқоли нодурусти шакл, маъно ё қолаби нутқӣ метавонад

боиси хато гардад. Аммо агар муқоисаи ду забон аз ҷониби омӯзгор мақсаднок ташкил карда шавад, донишҷӯ метавонад сабаби фарқиятро дарк намуда, робитаҳои семантикӣ ва сохториро бошуурона таҳлил кунад. Дар чунин ҳолат таҷрибаи забони модарӣ аз манбаи эҳтимолии хато ба воситаи фаъолияти маърифатӣ табдил меёбад.

Маҳз дар ҳамин нуқта имконияти дидактикии бозии забонӣ ошкор мегардад. Масалан, тағйир додани як ҷузъи ибораи устувор, муқобил гузоштани маъноҳои луғавӣ, сохтани воҳиди нави забонӣ аз рӯи намуна ё муқоисаи маънои аслий ва маҷозӣ донишҷӯро водор менамояд, ки ба сохтор ва маънои забон бошуурона муносибат кунад. Барои иҷрои чунин вазифа танҳо донишҷӯи тарҷумаи калима кофӣ нест; донишҷӯ бояд робитаи маъноӣ, мутобиқати контекстӣ ва қобили қабул будани шакли сохташударо арзёбӣ намояд.

Аз ин рӯ, бозии забонӣ дар шароити дузабонӣ метавонад якҷанд вазифаи ба ҳам алоқамандро иҷро намояд: муқоисаи низомҳои забонӣ, ошкор намудани робитаҳои луғавию семантикӣ, пешгирӣ ё ислоҳи интиқоли нодуруст, рушди ҳассосияти забонӣ ва фаъол намудани тафаккури эҷодии донишҷӯ. Аммо иҷрои ин вазифаҳо танҳо дар сурате имконпазир аст, ки фаъолияти забонӣ аз ҷониби омӯзгор мақсаднок тарҳрезӣ шуда, ба натиҷаи мушаххаси таълимӣ равона гардад.

Дар доираи таҳқиқоти мазкур қайд кардан муҳим аст, ки бозии забонӣ аз фаъолияти стихиявӣ ба воситаи мақсадноки таҳлили забон ва ташаккули фаъолияти нутқӣ табдил меёбад.

Таҳлили мушоҳидаҳои анҷомдодаи мо нишон медиҳад, ки зухуроти бозии забонӣ дар нутқи хаттӣ ва шифоҳии омӯзандагони тоҷикзабони забони англисӣ бештар дар сатҳи луғавию семантикӣ мушоҳида мешавад. Дар чунин ҳолатҳо донишҷӯён аз муносибатҳои муқобилмаъноӣ, тағйир додани ҷузъҳои ибораҳои устувор, сохтани воҳидҳои нави луғавӣ, бозсозии маъно ва дигар имкониятҳои низоми забон истифода

менамоянд. Аз ин рӯ, барои таҳлили минбаъда муносибатҳои луғавию семантикии дар бозиҳои забонӣ зоҳиршавандаро ҷудо намуда, имкониятҳои дидактикии онҳоро муайян кардан зарур аст.

Дар ин замина, ҳадафи таҳлил на танҳо сабт намудани намунаҳои ҷолиби калимабозӣ, балки муайян кардани он аст, ки кадом механизми забонӣ дар ҳар намуна ғаёл мегардад, донишҷӯ барои ғаҳмидан ё сохтани он кадом амали зеҳнӣ забониро иҷро мекунад ва чӣ гуна ин механизм метавонад барои ҳалли вазифаи дидактикӣ истифода шавад. Маҳз чунин муносибат имкон медиҳад, ки таҳлили лингвистикии бозии забонӣ бо концепсияи педагогии истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ пайваст карда шавад.

Таҳлили маводи забонӣ нишон медиҳад, ки яке аз заминаҳои асосии ташаккули бозиҳои забонӣ муносибатҳои луғавию семантикии байни воҳидҳои забон мебошанд. Дар ҷараёни бозии забонӣ донишҷӯ бо маънои тайёри калима ё ибора маҳдуд намешавад, балки муносибати онро бо дигар воҳидҳо муайян намуда, имконияти тағйир додани ҷузъ, муқобил гузоштани маъно, сохтани воҳиди нав ва бозсозии маънои устуворро месанҷад. Аз ин ҷиҳат, бозии забонӣ ғаёлияти механикии такрори луғат набуда, амали таҳлилӣ ва эҷодӣ бо низомии забон мебошад.

Мушоҳидаҳои анҷомдодаи мо нишон медиҳанд, ки дар нутқи донишҷӯёни забони англисиро ҳамчун забони хориҷӣ омӯзанда чунин бозиҳо бештар дар заминаи муқобилмаъноӣ, тағйир додани ҷузъҳои воҳидҳои устувор, бозсозии маъно, сохтани воҳидҳои нави луғавӣ ва номувофикии мақсадноки семантикӣ ба вучуд меоянд. Аз ин рӯ, гурӯҳбандии онҳо бояд на танҳо аз рӯйи шакли зоҳирии мисол, балки аз рӯйи механизми забоние сурат гирад, ки ғаёлияти зеҳнӣ нутқи донишҷӯро ба вучуд меорад.

Яке аз механизмҳои нисбатан ғаёл муносибати антонимӣ мебошад. Дар ин ҳолат бозии забонӣ дар асоси муқобил гузоштани

маъноҳо ё иваз намудани ҷузъи муайяни воҳиди забонӣ бо ҷузъи аз ҷиҳати маъноӣ муқобил сохта мешавад. Чунин амал донишҷӯро водор менамояд, ки на танҳо маъноӣ калимаҳои алоҳида, балки сохтори семантикии тамоми ифодаҳо таҳлил намояд.

Масалан:

Student 1: They need the backbone to deal with that situation.

Student 2: They need to have not only the backbone but the frontbone as well.

Дар мисоли мазкур воҳиди backbone заминаи сохтани шакли ғайримаммулии frontbone гардидааст. Механизми бозии забонӣ ба муқобилгузори ҷузъҳои back ва front асос ёфтааст. Аммо аҳамияти ин намуна барои таҳқиқоти мо на танҳо дар ғайриодӣ будани калимасозӣ ифода меёбад. Барои сохтани шакли frontbone донишҷӯ бояд сохтори вожаи мавҷударо ҷудо намояд, муносибати маъноии back – front-ро дарк кунад ва аз рӯи модели мавҷуда воҳиди нави забонӣ созад.

Аз нуқтаи назари дидактикӣ, чунин намуна метавонад барои ташаккули қобилияти таҳлили сохтори калима, муайян намудани муносибатҳои антонимӣ, фарқ гузоштан баъзе воҳиди меъёрӣ ва воҳиди эҷодшуда ва шарҳ додани таъсири маъноии тағйирот истифода шавад. Яъне, диққати донишҷӯ аз ёд кардани маъноӣ тайёр ба таҳлили тарзи ташаккули маъно рағона мегардад.

Механизми монанд ҳангоми тағйир додани ҷузъҳои ибораҳои устувор низ мушоҳида мешавад:

Student 1: Some people are born to go against the grain.

Student 2: Though sometimes it's a good idea to go with the grain.

Дар ин намуна муқобилгузори against – with боиси тағйир ёфтани муносибати маъноии ифода мегардад. Барои донишҷӯ муҳим аст, ки ибораи устуворро ҳамчун маҷмуи одии маъноҳои калимаҳои таркибии он қабул накунад, балки аввал маъноӣ воҳиди фразеологиро муайян намуда, баъдан натиҷаи иваз шудани як ҷузъи онро таҳлил кунад.

Дар чунин вазифа бозии забонӣ метавонад воситаи рушди ҳассосияти семантикӣ гардад. Донишчӯ дарк мекунад, ки тағйир додани ҳатто як ҷузъи сохтор на танҳо шакл, балки муносибати маъноии тамоми ифодаро дигар карда метавонад. Ин хусусият махсусан барои омӯзиши воҳидҳои фразеологӣ, ки маънои онҳо аксаран аз маҷмуи маъноҳои ҷузъҳои алоҳида мустақиман бароварда намешавад, аҳамияти методӣ дорад.

Навъи дигари бозии забонӣ дар асоси муқобилгузориҳои воҳидҳои дорои маъноҳои муқобил сохта мешавад. Дар маводи таҳлилшуда чунин намуна пешниҳод гардидааст:

Student 1: You should go cold turkey.

Student 2: I can only go hot turkey. It's impossible for me to give up smoking.

Дар ин ҷо иваз намудани ҷузъи cold бо антоними он – hot – шакли нави ғайримеъёриро ба вуҷуд меорад. Аз мавқеи методӣ муҳим аст, ки донишчӯ байни ибораи устувори забонӣ ва шакли қасдан эҷодшуда барои бозии забонӣ фарқ гузошта тавонад. Дар акси ҳол, истифодаи чунин мисолҳо метавонад ба мустақкам гардидани шакли нодуруст оварда расонад.

Аз ин рӯ, ҳангоми ворид намудани чунин мавод ба бозии дидактикӣ фаъолияти донишчӯ бояд аз рӯйи пайдарпайии муайян, яъне шинохтани воҳиди меъёрӣ, муайян намудани маънои он, ошкор кардани ҷузъи тағйирёфта, муайян намудани муносибати семантикӣ, шарҳи маъно ё таъсири шакли нав ва истифодаи воҳиди меъёрӣ дар нутқ ташкил карда шавад, зеро ин роҳ имконият медиҳад, ки унсури эҷодии бозии забонӣ ба азхудкунии нодурусти шакл оварда нарасонад, балки баръакс, барои амиқтар дарк намудани меъёри забонӣ хизмат кунад.

Таҳлил нишон медиҳад, ки муносибатҳои антонимӣ дар бозии забонӣ метавонанд дар сатҳҳои гуногун зоҳир гарданд: дар муқобилгузориҳои калимаҳои мустақил, ҷузъҳои калима, пешояндҳо ва

чӯзъҳои воҳидҳои фразеологӣ. Аз ин рӯ, аҳамияти онҳо танҳо бо омӯзиши антонимҳо маҳдуд намегардад. Онҳо донишҷӯро ба таҳлили робитаи шакл, маъно ва контекст ҷалб менамоянд.

Аз мавқеи концепсияи таҳқиқоти мазкур, муносибати антонимӣ танҳо маводи забонӣ мебошад. Барои он ки ин мавод ба бозии дидактикӣ табдил ёбад, бояд фаъолияти донишҷӯ махсус ташкил карда шавад. Масалан, ба донишҷӯён метавон воҳиди устувор пешниҳод намуда, вазифа гузошт, ки ҷузъи муайяни онро бо антоним иваз кунанд, маънои шакли ҳосилшударо шарҳ диҳанд, муайян намоянд, ки он воҳиди меъёрӣ аст ё натиҷаи калимабозӣ, ва сипас шакли дурустро дар муколама истифода баранд, ки ин мавқеи донишҷӯро низ тағйир медиҳад. Ё дигар танҳо қабулкунанда ва такроркунандаи маводи луғавӣ нест, балки бо воҳиди забонӣ амал мекунад: таҳлил менамояд, муқоиса мекунад, тағйир медиҳад, фарзия месозад, натиҷаро месанҷад ва интихоби худро асоснок мекунад. Маҳз ҳамин хусусият бозии забониро барои ташкили фаъолияти фаъоли маърифатӣ арзишманд мегардонад.

Дар баробари муносибатҳои антонимӣ, дар маводи таҳқиқшуда механизмҳои дигари бозсозии маъно низ ба назар мерасанд. Аз ҷумла, тағйир додани ҷузъҳои идиома, васеъ намудани модели калимасозӣ, ворид намудани воҳиди аз ҷиҳати маъноӣ ғайриинтизор ба сохтори мавҷуда ва сохтани калимаҳои нав имконият медиҳанд, ки донишҷӯ робитаҳои системавии луғати забони англисиро фаъолон таҳлил намояд. Аз ин рӯ, дар идомаи таҳқиқ зарур аст, ки ин навъҳо на ҳамчун мисолҳои ҷудогона, балки ҳамчун механизмҳои гуногуни ташкили фаъолияти забонӣ баррасӣ карда шаванд.

Ҳамин тариқ, муносибатҳои луғавию семантикӣ заминаи муҳими бозии забониро ташкил медиҳанд, аммо арзиши дидактикии онҳо аз ҳуди мавҷудияти калимабозӣ ба вучуд намеояд. Он танҳо дар шароите зоҳир мегардад, ки донишҷӯ аз шинохти муносибати маъноӣ ба амали

фаъл бо воҳиди забонӣ ва аз он ба истифодаи бошуурунаи забон дар нутқ гузаронида шавад. Аз ин мавқеъ, бозии забонӣ яке аз механизмҳои татбиқи ғояи асосии таҳқиқоти мо – табдил додани маводи забонӣ ба амали нутқӣ ва амали нутқӣ ба фаъолияти коммуникативӣ – ба ҳисоб меравад.

Дар баробари муносибатҳои антонимӣ, бозии забонӣ метавонад дар заминаи бозсозии маъноӣ воҳидҳои устувор, номувофиқии мақсадноки семантикӣ, васеъ намудани модели мавҷуда ва сохтани воҳидҳои нави луғавӣ ташаккул ёбад. Хусусияти умумии ин зухурот дар он аст, ки донишҷӯ шакли тайёри забониро танҳо қабул намекунад, балки сохтор ва маъноӣ онро таҳлил намуда, бо истифода аз имкониятҳои низомии забон шакли нав месозад.

Дар чунин ҳолат фаъолияти бозигарона бо воҳиди забонӣ аз ду амали ба ҳам алоқаманд иборат мегардад: аввал, донишҷӯ бояд меъёри мавҷудаи забониро дарк намояд ва, дуюм, барои ба вуҷуд овардани таъсири нави маъноӣ аз он бошууруна дур шавад. Аз ин рӯ, бозсозии эҷодии воҳиди забонӣ танҳо дар сурате арзиши таълимӣ пайдо мекунад, ки донишҷӯ байни шакли меъёрӣ ва шакли қасдан сохташуда фарқ гузошта тавонад. Ин хусусиятро дар мисоли зерин мушоҳида кардан мумкин аст:

Student 1: It's not my cup of tea, you know.

Student 2: In America you should say “it's not my cup of coffee”.

Student 3: In Russia “it's not my cup of kvas”.

Student 4: In India “it's not my cup of masala chai”.

Дар ин намуна идиомаи somebody's cup of tea ҳамчун модели ибтидоӣ хизмат намуда, ҷузъи tea бо воҳидҳои аз ҷиҳати фарҳангӣ гуногун иваз карда мешавад. Дар натиҷа шаклҳои нави бозигарона ба вуҷуд меоянд. Аммо аз нуқтаи назари методӣ муҳим аст, ки донишҷӯ дарк намояд: иваз намудани ҷузъи идиома маъноӣ онро надорад, ки ҳамаи шаклҳои сохташуда ба меъёри фразеологии забони англисӣ тааллуқ

доранд. Вазифаи таълимӣ маҳз аз муқоисаи воҳиди устувори меъёрӣ ва шакли эҷодшуда ба вуҷуд меояд.

Чунин намуна барои ташаккули на танҳо салоҳияти луғавӣ, балки ҳассосияти байнифарҳангии донишҷӯ низ имконият фароҳам меорад. Омӯзгор метавонад аз донишҷӯён талаб намояд, ки шакли аслии идиомаро муайян кунанд, маънои маҷозии онро шарҳ диҳанд, сабаби интиҳоби ҷузъҳои нави фарҳангиро таҳлил намоянд ва дар охир идиомаи меъёриро дар вазъияти коммуникативии мувофиқ истифода баранд. Дар ин сурат калимабозӣ аз ҳадафи фароғатӣ берун рафта, ба воситаи таҳлили забон – маъно – фарҳанг – контекст табдил меёбад.

Механизми дигари бозии забонӣ ба васеъ намудани модели калимасозӣ ё сохтори мавҷуда асос меёбад. Масалан:

Student 1: Their house is full of in-laws: a mother-in-law, a father-in-law, a son-in-law.

Student 2: There's even a dog-in-law.

Student 1: Not only a dog-in-law, but also a laptop-in-law and a skoda-in-law.

Дар ин ҳолат донишҷӯён модели маъмули mother-in-law, father-in-law, son-in-law-ро ҳамчун қолаби сохторӣ қабул намуда, онро ба воҳидҳои мегузaronанд, ки аз нуқтаи назари меъёри забонӣ ба ин гурӯҳ тааллуқ надоранд. Ҳамин номувофиқии мақсаднок байни сохтори дурусти модел ва маънои ғайриинтизории ҷузъи воридшуда таъсири бозигаронаро ба вуҷуд меорад.

Аҳамияти дидактикии чунин мисол дар он аст, ки донишҷӯ бояд принципи сохтани воҳидҳои мавҷударо муайян карда, баъдан сарҳади истифодаи моделро дарк намояд. Аз ин рӯ, омӯзгор метавонад вазифаро чунин ташкил кунад: воҳидҳои меъёриро ҷудо намудан, аломати умумии онҳоро муайян кардан, шаклҳои қасдан сохташударо пайдо кардан ва шарҳ додан, ки чаро онҳо аз ҷиҳати сохтор имконпазир, вале аз ҷиҳати маъно ва меъёри забонӣ ғайримуқаррарӣ мебошанд.

Ин навъи фаъолият барои ташаккули огоҳии метазабонӣ аҳамияти махсус дорад. Донишҷӯ на танҳо аз забон истифода мебарад, балки худ забонро ҳамчун объекти таҳлил баррасӣ намуда, қонуният ва маҳдудияти моделҳои онро муайян мекунад.

Намунаи дигари ҷолиб бо сохтани воҳидҳои нави луғавӣ алоқаманд аст: I am in a constant search of inspiration. I have already found bookspiration, catspiration, travelspiration.

Дар ин мисол ҷузъи -spiration аз воҳиди inspiration ҳамчун унсурҳои модели эҷодӣ истифода шуда, бо book, cat, travel пайваست мегардад. Дар натиҷа воҳидҳои нави ғайримеъёрӣ, вале аз рӯйи контекст фаҳмошаванда ба вуҷуд меоянд. Чунин калимасозӣ нишон медиҳад, ки донишҷӯ барои сохтани воҳиди нав бояд сохтори калимаро таҳлил намуда, ҷузъи муайянро ҳамчун модели эҳтимолии калимасозӣ ҷудо кунад.

Аз мавқеи таълими забони хориҷӣ чунин фаъолият арзиши махсус дорад, зеро донишҷӯро аз ёдгирии механикии воҳидҳои луғавӣ ба мушоҳида, таҳлил, фарзиясозӣ ва санҷиши имкониятҳои калимасозии забон мегузаронад. Ҳамзамон, омӯзгор бояд сарҳади байни калимаи дар низомии забон қабулшуда ва неологизми контекстӣ ё воҳиди махсус барои бозии забонӣ сохташударо равшан намояд.

Маводи таҳлилшуда нишон медиҳад, ки дар бозии забонӣ баъзан ду ё зиёда муносибати семантикӣ ҳамзамон ҷаъол мегарданд. Масалан:

Student 1: I'm dog-tired today.

Student 2: Yesterday you were really cat-tired, relaxed and tranquil.

Дар ин ҷо ибораи мавҷудаи dog-tired заминаи сохтани шакли cat-tired гардидааст. Барои таҳлили илмӣ муҳим аст, ки dog ва cat-ро ба таври механикӣ ҳамчун антонимҳои забонӣ қабул накунем. Муқобилгузориҳои онҳо дар ин мисол контекстӣ ва ассотсиативӣ мебошад. Маҳз ҳамин фарқгузорӣ имкон медиҳад, ки таҳлили бозии забонӣ аз тавсифи зоҳирии мисол ба муайян намудани механизми воқеии маъносозӣ гузарад.

Дар маҷмуъ, таҳлили чунин намунаҳо нишон медиҳад, ки ҳангоми бозии забонӣ маводи маъмулии забон метавонад дар таркиби нав истифода гардида, маъно ё таъсири нави коммуникативӣ пайдо намояд. Эҷоди шакли нав одатан аз маводи аллакай мавҷудаи низоми забон оғоз мешавад: донишҷӯ ҷузъҳоро ҷудо мекунад, онҳоро муқоиса менамояд, яке аз онҳоро иваз мекунад ё модели муайяно ба воҳиди дигар мегузаронад. Ин мушоҳида имкон медиҳад, ки бозии забонӣ ҳамчун шакли бозсозии бошууронаи маводи мавҷудаи забонӣ арзёбӣ карда шавад.

Барои асоснок намудани механизми мазкур андешаи Н.И. Жинкин аҳамияти назариявӣ дорад. Ба гуфтаи ӯ, «барои дарки нутқ онро бояд дар шакли кулли том, яъне яклухт, қабул кард, вале барои фаҳмидан ин ҷузъи тодро ба ҷузъиёти алоҳида ҷудо кардан лозим аст» [70, с. 19]. Ин андеша ба табиати фаъолияти донишҷӯ ҳангоми бозии забонӣ мувофиқат мекунад: ӯ аввал воҳиди забониро ҳамчун сохтори том қабул намуда, сипас барои тағйир додан ё бозсозии он ҷузъҳои сохторӣ ва маъноии воҳидро ҷудо мекунад.

Н.И. Жинкин ҳамчунин омӯзиши забонро ҳамчун раванде арзёбӣ менамояд, ки унсурҳои худомӯзиро дар бар мегирад [70, с. 59]. Дар доираи таҳқиқоти мо ин андеша бо фаъолияти мустақилонаи донишҷӯ ҳангоми кашфи қонуниятҳои забонӣ алоқаманд карда мешавад. Дар бозии забонӣ донишҷӯ на ҳамеша қоидаи тайёро қабул мекунад; дар баъзе мавридҳо ӯ аз рӯйи намунаҳои мавҷуда робитаро муайян намуда, фарзияи худро месозад ва онро дар фаъолияти забонӣ месанҷад.

Андешаи Б.М. Гаспаров низ барои шарҳи ин раванд муҳим аст. Муҳаққиқ ба муносибати унсурҳои нисбатан устувор ва тағйирпазири фаъолияти забонӣ ишора намуда, нақши онҳоро дар ворид шудани шахс ба муҳити забонӣ ва эҳсос намудани хусусиятҳои забон таъкид мекунад [51, с. 38]. Барои бозии забонӣ маҳз ҳамин муносибати меъёр ва тағйирпазирӣ аҳамияти махсус дорад: агар донишҷӯ меъёро надонад,

тағйиротро ҳамчун бозии бошуурунаи забонӣ дарк карда наметавонад; агар имконияти тағйир додани шаклро насанҷад, фаъолияти ӯ дар сатҳи такрори намунаи тайёр маҳдуд мемонад.

Аз ин ҷо мавқеи муҳими методии таҳқиқоти мо бармеояд, яъне бозии забонӣ бояд на вайрон кардани тасодуфии меъёр, балки тағйир додани бошуурунаи он дар асоси дониستاني меъёр бошад. Маҳз ҳамин шарт фаъолияти бозигаронаро аз хатои одии забонӣ фарқ мекунад.

Бинобар ин, ҳангоми арзёбии маҳсулоти бозии забонӣ омӯзгор бояд байни се ҳолат фарқ гузорад: шакли меъёрии забонӣ; шакли қасдан ва бошууруна барои мақсади бозӣ сохташуда; хатои забонии ғайриихтиёрӣ. Омехта намудани ин се ҳолат метавонад ҳам таҳлили илмӣ ва ҳам истифодаи методии бозии забониро нодуруст гардонад.

Ҳамин тавр, бозсозии идиомаҳо, номувофиқии семантикӣ ва калимасозии эҷодӣ имконият медиҳанд, ки донишҷӯ забонро на ҳамчун маҷмуи шаклҳои тайёр, балки ҳамчун низоми дорои робитаҳо, қонуниятҳо ва имкониятҳои муайяни эҷодӣ дарк намояд. Арзиши дидактикии чунин фаъолият дар рушди ҳассосияти забонӣ, тафаккури семантикӣ, огоҳии метазабонӣ ва қобилияти фарқ гузоштан байни меъёр, эҷоди бошуурунаи забонӣ ва хатои ғайриихтиёрӣ зоҳир мегардад.

Аз рӯи ин гуфтаҳо, механизми умумии истифодаи чунин бозиҳои забонӣ дар таълимиро метавон чунин ҷамъбаст намуд:

- 1) меъёри забонӣ;
- 2) таҳлили воҳиди забонӣ;
- 3) амали эҷодӣ бо он;
- 4) бозсозии шакл ё маъно;
- 5) таҳлили натиҷа;
- 6) муқоиса бо меъёр;
- 7) ворид намудани воҳиди дуруст ба фаъолияти нутқӣ;
- 8) натиҷаи таълимӣ.

Ташкили чунин фаъолият бозии забониро ба консепсияи умумии таҳқиқот, яъне гузариш аз маводи забонӣ ба амали нутқӣ ва аз амали нутқӣ ба фаъолияти нутқӣ мепайвандад.

Яке аз самтҳои муҳими истифодаи бозиҳои забонӣ дар таълими забони англисӣ ташаккули малакаҳои грамматикӣ мебошад. Грамматика низоми воситаҳо ва қонуниятҳоеро фаро мегирад, ки бидуни азхудкунии онҳо ташаккули нутқи дурусти шифоҳӣ ва хаттӣ имконнопазир аст. Аммо таҷрибаи таълим нишон медиҳад, ки танҳо шарҳи қоида, такрори сохтор ва иҷрои машқҳои якнавохт на ҳамеша ба истифодаи мустақилона ва устувори воҳидҳои грамматикӣ дар нутқ оварда мерасонад.

Дар адабиёти методӣ низ ба мураккабии ташаккули малакаҳои грамматикӣ ишора гардида, таъкид мешавад, ки «ҳатто баъди такрор ва иҷрои машқҳои зиёд донишҷӯён ҳангоми истифодаи замонҳои феъл, артиклҳо ва дигар сохторҳои грамматикӣ ба хато роҳ медиҳанд» [124, с. 28]. Барои таҳқиқоти мо ин нукта аз он ҷиҳат муҳим аст, ки мушкилотро танҳо бо зиёд намудани миқдори машқҳо ҳал кардан имконнопазир аст. Масъала бештар ба тарзи гузариши донишҷӯ аз дониستاني қоида ба истифодаи он дар фаъолияти нутқӣ вобаста мебошад.

Аз ин лиҳоз, вазифаи таълими грамматика набояд бо азхудкунии донишҳои декларативӣ (масалан, дониستاني таъриф, қоида ё формулаи грамматикӣ) маҳдуд гардад. Донишҷӯ бояд сохтори омӯхташударо дар вазъияти тағйирёбанда шиносад, шакли заруриро интихоб намояд, онро бо мақсади муайяни коммуникативӣ истифода барад ва дурустии интихоби худро назорат кунад.

Дар марҳилаҳои гузариш аз машқи назоратшаванда ба истифодаи контекстӣ ва коммуникативии сохтори грамматикӣ бозиҳои забонӣ ва дидактикӣ метавонанд вазифаи махсуси методӣ иҷро намоянд.

Дар ин замина ангезаи таълимӣ низ аҳамият дорад. Дар таҳқиқоти методӣ қайд шудааст, ки «технологияҳои муосири таълим бояд ба бедор

намудани ангеваи донишчӯ ва фаъол гардонидани фаъолияти мақсадноки ӯ мусоидат намоянд» [216, с. 19]. Аммо, ба андешаи мо, шавқовар будани фаъолият ҳадафи ниҳии истифодаи бозӣ нест. Агар донишчӯ дар бозӣ фаъол бошад, вале сохтори грамматикӣ мавриди омӯзишро истифода набарад ё истифодаи он арзёбӣ нашавад, натиҷаи бозигарона метавонад ба натиҷаи таълимӣ табдил наёбад.

Барои ин, ҳангоми таълими грамматика байни машқи анъанавӣ, машқи эҷодӣ, бозии забонӣ ва бозии дидактикӣ фарқ гузоштан зарур аст.

Машқи анъанавӣ, одатан, ба такрор, ҷойгузорӣ, табдил ё интиҳоби шакли дуруст равона мегардад. Машқи эҷодӣ ба донишчӯ имконият медиҳад, ки дар доираи шартӣ муайян мазмуни худро созад. Бозии забонӣ амал бо сохтор ё имкониятҳои низомии забонро дар бар мегирад. Бозии дидактикӣ бошад, ҳамаи ин имкониятҳоро метавонад дар доираи мақсади таълимӣ, вазифаи бозӣ, қоида, нақш, ҳамкорӣ иштирокчиён ва натиҷаи арзёбишаванда муттаҳид созад.

Аз ин бармеояд, ки ҳар бозии дидактикӣ метавонад машқро дар бар гирад, аммо ҳар машқ бозии дидактикӣ нест; ҳар бозии забонӣ метавонад маводи дидактикӣ гардад, аммо ҳар бозии забонӣ худ аз худ бозии дидактикӣ намебошад. Ин фарқгузорӣ барои арзёбии намунаҳои мавҷуда аҳамияти методӣ дорад. Масалан, супориши зерин барои мустаҳкам намудани Present Perfect Continuous пешниҳод шудааст: Read the following story and write a similar one based on the example. Use only the Present Perfect Continuous tense in your story.

Дар ин супориш донишчӯ аз рӯйи намуна ҳикояи нав месозад ва сохтори грамматикӣ муайянро истифода мебарад. Аз ин рӯ, он нисбат ба машқи механикӣ хусусияти эҷодии бештар дорад. Аммо дар шакли пешниҳодшуда унсурҳои ҳатмӣ бозӣ (вазифаи бозигарона, қоидаи ҳамкорӣ, нақш ё натиҷаи бозӣ) вучуд надоранд. Бинобар ин, онро аз ҷиҳати методӣ машқи эҷодии грамматикӣ номидан дақиқтар аст. Ин

хусусият ба супориши истифодаи Past Continuous барои тавсифи фаъолияти аъзои оила дар рӯзи муайян низ дахл дорад. Донишчӯ мазмуни шахсии худро месозад ва шакли грамматикиро дар контекст истифода мебарад. Чунин машқ барои гузариш аз қоида ба нутқи нисбатан озод муфид аст, вале танҳо баъди ворид намудани вазифаи бозигарона ва ҳамкориҳои байни иштирокчиён метавонад ба бозии дидактикӣ табдил ёбад.

Масалан, ин машқро метавон ба бозии «Рӯзи гумшуда» табдил дод. Ба ҳар донишчӯ нақши муайян дода мешавад. Яке бояд муайян кунад, ки ҳамсухбаташ дар соатҳои гуногуни рӯзи гузашта чӣ кор мекард, дигаре танҳо бо истифодаи Past Continuous ҷавоб медиҳад. Дар варақаҳои иштирокчиён қисмҳои гуногуни иттилоот ҷой дода мешаванд ва онҳо танҳо тавассути саволу ҷавоб бояд тасвири пурраи воқеаро барқарор намоянд.

Дар чунин ҳолат сохтори фаъолият тағйир меёбад.

Тарҳи №1

Фаъолияти донишчӯ ҳангоми истифодаи бозӣ дар ҷараёни азхудкунии грамматикаи забони хориҷӣ

Имконияти бештарро супориши вобаста ба Past Perfect фароҳам меорад, ки дар он донишҷӯ аз рӯйи ҷумлаҳои тарҷумаи ҳол бояд шахси маъруфро муайян намуда, сипас дар бораи шахси дигар ҷумлаҳои монанд созад. Ин ҷо аллакай унсури тахмин ва муайянкунӣ мавҷуд аст. Барои ба бозии дидактикӣ табдил додани он метавон донишҷӯёнро ба гурӯҳҳо ҷудо намуда, ба ҳар гурӯҳ вазифа дод, ки бо истифода аз Past Perfect «портрети грамматикӣ» шахси маъруфро таҳия намояд. Гурӯҳи дигар бояд аз рӯйи далелҳои пешниҳодшуда шахсро муайян кунад.

Дар ин сурат донишҷӯ барои ғолиб омадан маҷбур аст сохтори грамматикиро на танҳо дуруст, балки маънодор ва иттилоотӣ истифода барад. Ҳамин хусусият нишон медиҳад, ки дар бозии дидактикӣ сохтори грамматикӣ аз объекти машқ ба воситаи иҷрои вазифаи коммуникативӣ табдил меёбад.

Намунаи дигари пешниҳодшуда давом додани ҳикоя бо истифодаи Past Simple мебошад. Дар шакли ибтидоӣ донишҷӯён ҳикояро идома дода, бояд на кам аз панҷ ҷумла истифода намоянд. Ин супориш низ дорои имконияти баланди эҷодӣ мебошад. Барои ташкили бозии дидактикӣ метавон қоида илова намуд: ҳар донишҷӯ танҳо як қисми ҳикояро идома медиҳад, бояд мазмуни гуфтаи иштирокчии пешинаро нигоҳ дорад ва дар ҷумлаи худ шакли зарурии Past Simple-ро истифода барад. Иштирокчӣ, ки пайдарпайии мантиқӣ ё шакли грамматикиро вайрон мекунад, бояд хатои худро муайян ва ислоҳ намояд.

Дар чунин фаъолият се вазифа ҳамзамон иҷро мешаванд: назорати грамматикӣ, нигоҳ доштани мантиқи матн ва ҳамкории нутқӣ. Аз ин рӯ, омӯзиши грамматика аз такрори ҷудогонаи шаклҳо ба сохтани маҳсулоти умумии нутқӣ мегузарад.

Аз байни намунаҳои таҳлилшуда бозии нақшофарии «Мусоҳиба бо шахси маъруф» ба сохтори бозии дидактикӣ бештар мувофиқат мекунад. Донишҷӯён ҷуфт-ҷуфт фаъолият намуда, яке нақши шахси маъруф ва

дигаре нақши мусоҳибро иҷро мекунад; шартӣ асосӣ истифодаи Past Simple дар раванди мусоҳиба мебошад. Дар адабиёти методӣ низ таъкид гардидааст, ки «бозиҳои нақшофариро барои азхудкунии маводи нав, мустаҳкам намудани он ва рушди қобилияти эҷодӣ истифода кардан мумкин аст» [103, с. 58–59].

Аммо барои ба низоми таҳқиқоти мо мутобиқ намудани чунин бозӣ танҳо муайян кардани нақшҳо кофӣ нест. Он бояд дорои мақсади дидактикӣ, вазифаи бозӣ, маводи грамматикӣ, қоидаи истифодаи забон, натиҷаи коммуникативӣ ва меъёри арзёбӣ бошад.

Масалан:

- мақсади дидактикӣ – мустаҳкам намудани Past Simple;
- вазифаи бозӣ – муайян намудани роҳи муваффақияти шахси маъруф;
- нақшҳо – рӯзноманигор ва шахси маъруф;
- қоидаи забонӣ – савол ва ҷавобҳо асосан бо истифодаи Past Simple сохта мешаванд;
- амали нутқӣ – пурсидан, ҷавоб додан, мушаххас намудан, шарҳ додан;
- натиҷаи бозӣ – таҳияи маълумоти мукамал оид ба роҳи муваффақияти қаҳрамон;
- натиҷаи таълимӣ – истифодаи дуруст ва нисбатан мустақилонаи Past Simple дар муоширати вазъиятӣ.

Чудо намудани натиҷаи бозӣ аз натиҷаи таълимӣ имкон медиҳад, ки самаранокии фаъолияти дидактикӣ воқеӣ арзёбӣ карда шавад. Мусоҳиба метавонад аз ҷиҳати мазмун ҷолиб бошад, аммо агар донишҷӯ сохтори грамматикӣ мақсаднокро нодуруст истифода барад, ҳадафи дидактикӣ пурра амалӣ нашудааст.

Аз ин рӯ, бозии грамматикӣ бояд на танҳо фазои мусоид ва фаъолиятро таъмин наояд, балки донишҷӯро ба истифодаи такрорӣ, бошуурона ва контекстӣ сохтори мақсаднок водор созад. Дар чунин

ҳолат такрор хусусияти механикӣ надошта, ҳар дафъа дар шароити нави нутқӣ амалӣ мегардад.

Ба андешаи мо, алгоритми табдил додани машқӣ грамматикӣ ба бозии дидактикиро метавон чунин пешниҳод намуд:

Тарҳи №2

Алгоритми табдил додани машқӣ грамматикӣ ба бозии дидактикӣ

интиҳоби сохтори грамматикӣ	
муайян намудани амали нутқие, ки ин сохторро талаб мекунад	
сохтани вазъияти бозӣ	
муайян намудани нақш ё вазифаи иштирокчиён	
муқаррар намудани қоида	
ташкили ҳамкории нутқӣ	
ҳалли вазифаи бозӣ	
бозхӯрд	
арзёбии натиҷаи грамматикӣ	

Актив
чиро ба 21

Алгоритми мазкур барои концепсияи умумии таҳқиқот аҳамияти махсус дорад, зеро нишон медиҳад, ки бозии дидактикӣ набояд баъди шарҳи қоида танҳо ҳамчун «фароғат» илова карда шавад. Баръакс, ҳуди вазифаи бозӣ бояд чунин тарҳрезӣ гардад, ки истифодаи сохтори грамматикӣ мақсаднок барои иҷрои он зарур бошад.

Вобаста ба ин, самаранокии бозии грамматикӣ бо се меъёри асосӣ муайян карда мешавад: якум, то кадом андоза донишҷӯ сохтори мақсаднокро дуруст истифода мебарад; дуюм, то кадом андоза онро дар вазъияти тағйирёбанда мустақилона интиҳоб менамояд; сеюм, то кадом андоза сохтори мазкур ба воситаи иҷрои амали воқеии нутқӣ – савол

додан, хабар додан, шарҳ додан, муқоиса намудан ё нақл кардан – табдил меёбад.

Аз ин гуфтаҳо маълум мешавад, ки имконияти асосии бозиҳои забонӣ ва дидактикӣ дар таълими грамматика на танҳо дар шавқовар гардонидани машғулият ва кам намудани якрангии машқҳо, балки дар таъмин намудани гузариш аз донишдони қоидаи грамматикӣ ба истифодаи он дар фаъолияти нутқӣ зоҳир мегардад. Дар ин раванд сохтори грамматикӣ дигар ҳадафи ҷудогонаи машқ набуда, ба воситаи ҳалли вазифаи коммуникативӣ табдил меёбад.

Аз ин лиҳоз, мантиқи умумии истифодаи бозӣ дар ташаккули малакаҳои грамматикӣ чунин ифода кардан мумкин аст:

- қоидаи грамматикӣ
- машқи назоратшаванда
- машқи эҷодӣ
- вазифаи бозигарона
- истифодаи контекстии сохтор
- амали нутқӣ
- ҳамкории коммуникативӣ
- бозхӯрд ва ислоҳ
- истифодаи нисбатан мустақилонаи сохтори грамматикӣ.

Инак, таҳлили назария ва маводи амалии бозиҳои забонӣ нишон медиҳад, ки имкониятҳои онҳо дар таълими забони хориҷӣ нисбат ба истифодаи одии калимабозӣ ё воситаи шавқовар гардонидани машғулият васеътар мебошанд. Бозии забонӣ ба омӯзанда имкон медиҳад, ки воҳидҳои забонро на танҳо ҳамчун шаклҳои тайёри барои азхудкунӣ пешниҳодшуда, балки ҳамчун ҷузъҳои низоми дорои робитаҳои маъноӣ, сохторӣ ва вазифавӣ дарк намояд. Дар чунин фаъолият донишҷӯ калима, ибора ё сохтори грамматикӣ таҳлил намуда, ҷузъҳои онро муқоиса

мекунад, тағйир медиҳад, имкониятҳои маъносозии онро месанҷад ва натиҷаи ҳосилшударо бо меъёри забонӣ муқоиса менамояд.

Дар асоси таҳлили анҷомдода мо чунин мешуморем, ки хусусияти асосии бозии забонӣ дар амали бошууроҷида ва эҷодии шахс бо маводи забонӣ ифода меёбад. Аз ин рӯ, ҳар гуна шакли ғайримеъёрӣ ё ғайриодии нутқро бозии забонӣ ҳисобидан мумкин нест. Барои бозии забонӣ мавҷудияти меъёри ибтидоӣ, дарки он аз ҷониби иштирокчӣ, тағйир додани мақсадноки шакл ё маъно ва ба вучуд овардани таъсири муайяни семантикӣ ё коммуникативӣ муҳим мебошад. Ин меъёр имкон медиҳад, ки бозии забонӣ аз хатоӣ ғайриихтиёрии омӯзандаи забони хориҷӣ фарқ карда шавад.

Таҳқиқ нишон дод, ки мафҳумҳои «бозии забонӣ» ва «бозии дидактикӣ» набояд ҳамчун мафҳумҳои ҳаммаъно истифода шаванд. Бозии забонӣ пеш аз ҳама хусусияти лингвистӣ ва коммуникативӣ дошта, ба имкониятҳои эҷодии истифодаи низомии забон асос меёбад. Бозии дидактикӣ бошад, шакли махсус ташкилшудаи фаъолияти таълимӣ буда, дорои мақсади дидактикӣ, вазифаи бозӣ, қоидаҳо, фаъолияти мақсадноки иштирокчиён ва натиҷаи арзёбишавандаи таълимӣ мебошад.

Аз ин рӯ, ҳар бозии забонӣ бозии дидактикӣ нест, аммо бозии забонӣ дар сурати коркарди мақсадноки педагогӣ метавонад ба ҷузъи сохтории бозии дидактикӣ табдил ёбад. Барои ин маводи забонӣ бояд ба вазифаи муайяни таълимӣ пайваст гардида, фаъолияти донишҷӯ аз мушоҳида ва таҳлили воҳиди забонӣ ба амали нутқӣ ва минбаъд ба ҳамкории коммуникативӣ гузаронида шавад.

Таҳлили муносибатҳои луғавию семантикӣ, тағйир додани воҳидҳои фразеологӣ, муқобилгузориҳои маъноҳо, калимасозии эҷодӣ ва истифодаи сохторҳои грамматикӣ нишон дод, ки бозии забонӣ метавонанд дар сатҳҳои гуногуни низомии забон истифода шаванд. Аммо дар ҳамаи ҳолатҳо принсипи умумӣ тағйир намеёбад: донишҷӯ бояд аз

шинохтани шакли забонӣ ба дарки маъно, аз дарки маъно ба амали бошууруна бо воҳиди забонӣ ва аз он ба истифодаи мақсаднок дар нутқ гузарад.

Боиси қайд аст, ки вазифаи бозиҳои забонӣ дар низоми таълими забони хориҷӣ бо фароҳам овардани муҳити шавқовар маҳдуд намегардад. Имконияти асосии онҳо дар фаъол намудани тафаккури забонӣ, рушди ҳассосияти семантикӣ, ташаккули огоҳии метазабонӣ, мустаҳкам намудани малакаҳои луғавию грамматикӣ ва омода намудани донишҷӯ ба истифодаи мустақилонаи воситаҳои забонӣ дар муошират зоҳир мегардад.

Дар доираи концепсияи таҳқиқоти мазкур бозии забонӣ ҳамчун яке аз механизмҳои муҳими табдил додани маводи забонӣ ба фаъолияти таълимӣ арзёбӣ мегардад. Мантиқи ин равандро метавон ба таври ҷамъбасти чунин ифода намуд:

- 1) маводи забонӣ;
- 2) дарки меъёр;
- 3) амали эҷодии забонӣ;
- 4) вазифаи бозигарона;
- 5) амали нутқӣ;
- 6) ҳамкории коммуникативӣ;
- 7) натиҷаи таълимӣ.

Бо ин роҳ бозиҳои забонӣ ба низоми умумии бозиҳои дидактикӣ ворид гардида, ҳамчун воситаи мақсадноки ташаккули дониш, малака ва қобилияти коммуникативии омӯзандагони забони хориҷӣ истифода мегарданд.

4.2. Хусусиятҳои таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ

Тағйироти иҷтимоию иқтисодӣ, рушди босуръати илму техника, густариши робитаҳои байналмилалӣ ва воридшавии технологияҳои муосир ба соҳаҳои гуногуни фаъолияти касбӣ ба сифати омодаسازی мутахассисони оянда талаботи нав мегузоранд. Дар чунин шароит дониستاني забони хориҷӣ дигар танҳо ҷузъи омодагии умумии фарҳангии хатмкунанда набуда, тадриҷан ба яке аз воситаҳои дастрасӣ ба иттилооти касбӣ, ҳамкориҳои байналмилалӣ, такмили ихтисос ва рушди минбаъдаи касбӣ табдил меёбад.

Ин тағйирот зарурати аз нав муайян намудани мақом ва вазифаҳои забони англисиро дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ ба миён меорад. Агар дар муассисаи олии забонӣ ҳуди забон, низоми он, фаъолияти нутқӣ ва омодагии касбии забоншиносию омӯзгорӣ объекти асосии таълим бошанд, дар муассисаи ғайризабонӣ забони англисӣ пеш аз ҳама воситаи иловагии фаъолияти таълимӣ, касбӣ ва коммуникативии мутахассиси оянда мебошад.

Ин фарқият барои муайян намудани мақсад, мазмун, ҳаҷм, усул ва технологияҳои таълими забони англисӣ аҳамияти принсипӣ дорад. Аз донишҷӯи ихтисоси ғайризабонӣ талаб карда намешавад, ки забонро бо ҳамон ҳаҷм ва амиқие аз худ намояд, ки барои мутахассиси соҳаи забон зарур аст. Аммо ӯ бояд дорои чунин сатҳи омодагии забонӣ бошад, ки барои иҷрои вазифаҳои воқеии таълимӣ ва касбии ояндааш имконият фароҳам оварад.

Дар адабиёти илмӣ низ таъкид мегардад, ки «дониستاني забони хориҷӣ яке аз шартҳои рақобатпазирии мутахассис дар бозори меҳнат буда, барои азхуд намудани технологияҳои нав аҳамияти махсус дорад» [142, с. 68]. Ин андеша нишон медиҳад, ки дар муассисаи ғайризабонӣ масъала на танҳо дар «омӯхтани забон», балки дар муайян намудани он

аст, ки мутахассиси соҳаи мушаххас забони хориҷиро барои кадом фаъолияти воқеӣ истифода хоҳад кард.

Маълум аст, ки ҳадафи таълими забони англисӣ дар муассисаи таҳсилоти олии ғайризабонӣ бояд аз хусусияти фаъолияти касбии мутахассиси оянда бароварда шавад. Донишҷӯ бояд забонро на ҳамчун маҷмуи ҷудогонаи қоидаҳои грамматикӣ ва воҳидҳои луғавӣ, балки ҳамчун воситаи гирифтани иттилоот, кор бо манбаъҳои касбӣ, мубодилаи афкор, муаррифии натиҷаи фаъолият ва иштирок дар муоширати касбӣ байнифарҳангӣ аз худ намояд. Мантиқи мазкур аз муносибати анъанавие, ки дар он аввал маводи грамматикӣ луғавӣ интихоб шуда, баъдан барои он машқ тартиб дода мешавад, фарқ мекунад. Дар таълими касбмехвар, баръакс, бояд аввал муайян карда шавад, ки донишҷӯ дар фаъолияти ояндаи худ бо забони англисӣ чӣ кор карда тавонад, сипас барои иҷрои ҳамин амал воситаҳои забонӣ ва фаъолияти таълимӣ интихоб карда шаванд.

Масалан, барои донишҷӯи ихтисоси техникӣ қобилияти фаҳмидани дастур, шарҳ додани тарзи кори таҷҳизот, тавсифи раванд, пешниҳоди маълумоти техникӣ ва муҳокимаи масъалаи истеҳсоли аҳамият дошта метавонад. Барои донишҷӯи ихтисоси иқтисодӣ бошад, хондан ва таҳлили иттилооти иқтисодӣ, муаррифии маҳсулот ё лоиҳа, гузаронидани гуфтушунид, мукотибаи касбӣ ва шарҳи нишондиҳандаҳо муҳимтар мегардад. Аз ин рӯ, мазмуни таълими забони англисӣ дар муассисаи ғайризабонӣ наметавонад аз муҳтавои ихтисос ва талаботи фаъолияти касбӣ ҷудо бошад.

Дар ин замина салоҳияти коммуникативии забони хориҷӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад. Дар адабиёти илмӣ он ҳамчун маҷмуи муайяни донишҳои забонӣ, нутқӣ ва иҷтимоию фарҳангӣ, маҳорат ва малакаҳои тавсиф мешавад, ки «ба шахс имкон медиҳанд рафтори нутқии худро вобаста ба вазъияти муошират ташкил намояд» [142, с. 28]. Барои

донишчӯи муассисаи ғайризабонӣ ин салоҳият бояд бо фаъолияти касбӣ пайваст бошад, зеро истифодаи забон дар оянда аксаран дар вазъиятҳои воқеии касбӣ ва байнифарҳангӣ сурат мегирад.

Аз ин рӯ, мо салоҳияти коммуникативии касбмехвари забони хориҷиро ҳамчун қобилият ва омодагии донишчӯи ихтисоси ғайризабонӣ барои истифодаи дониш, малака ва воситаҳои забони хориҷӣ ҳангоми иҷрои вазифаҳои таълимӣ, иттилоотӣ, касбӣ ва байнифарҳангӣ арзёбӣ менамоем.

Дар сохтори чунин салоҳият донишҳои забонӣ худ ҳадафи ниҳой нестанд. Луғат, грамматика, талаффуз ва воситаҳои нутқӣ танҳо дар он сурат арзиши функционалӣ пайдо мекунанд, ки донишчӯ онҳоро барои хондан, фаҳмидан, пурсидан, шарҳ додан, тавсиф намудан, муқоиса кардан, асоснок сохтани мавқеъ, пешниҳоди иттилоот ва ҳалли масъалаи коммуникативӣ истифода карда тавонад.

Аз ин ҷо хусусияти аввалини таълими забони англисӣ дар муассисаи ғайризабонӣ бармеояд – самтгирии касбӣ-коммуникативии он. Яъне, интиҳоби маводи забонӣ ва ташкили фаъолияти таълимӣ бояд ба эҳтиёҷоти касбӣ ва коммуникативии донишчӯ мувофиқат намояд.

Хусусияти дуюм мақоми ғайритахассусии фанни забони англисӣ мебошад. Дар муассисаи ғайризабонӣ диққати асосии донишчӯ табиатан ба фанҳои тахассусӣ равона мегардад. Забони англисӣ дар баробари онҳо ҳамчун фанни умумитаълимӣ ё ёрирасони касбӣ қабул шуда метавонад. Ин ҳолат ба ангеа, муносибати донишчӯ ба фан ва ҳаҷми фаъолияти мустақилонаи ӯ таъсир мерасонад. Аз ин рӯ, яке аз вазифаҳои методӣ нишон додани робитаи воқеии забони англисӣ бо касби интиҳобкардаи донишчӯ мебошад.

Хусусияти сеюм маҳдуд будани вақти таълимӣ мебошад. Дар муқоиса бо муассисаҳои забонӣ, барои омӯзиши забони хориҷӣ дар муассисаҳои ғайризабонӣ ҳаҷми нисбатан маҳдуди соатҳои аудиторӣ

чудо мегардад. Дар чунин шароит омӯзгор имконият надорад тамоми маводи имконпазири луғавию грамматикӣ ва коммуникативиро фаро гирад. Аз ин рӯ, масъалаи интихоби мазмуни таълим аҳамияти махсус пайдо мекунад: бояд на «ҳарчи бештар мавод», балки маводи аз ҷиҳати функционалӣ ва касбӣ зарур интихоб карда шавад.

Хусусияти чорум гуногунсатҳии омодагии ибтидоии донишҷӯён мебошад. Ба гурӯҳҳои як ихтисос донишҷӯёне дохил мешаванд, ки таҷрибаи қаблии забонамӯзӣ, захираи луғавӣ, сатҳи дониши грамматикӣ ва қобилияти коммуникативии онҳо аз ҳам фарқ мекунад. Ин вазъият интихоби якхелаи мавод ва суръати ягонаи таълимиро душвор мегардонад ва зарурати тафриқакунонӣ, фаъолияти ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ, супоришҳои гуногунсатҳ ва кори мустақилонаро ба миён меорад.

Хусусияти панҷум зарурати пайвастании омӯзиши забон бо муҳтавои касбӣ мебошад. Агар донишҷӯ робитаи байни маводи дарси забони англисӣ ва фаъолияти касбии ояндаи худро дарк накунад, забон барои ӯ метавонад ҳамчун фанни дуҷумдараҷа қабул гардад. Баръакс, матнҳо, вазъиятҳо, масъалаҳо ва вазифаҳои, ки бо ихтисос алоқаманданд, барои донишҷӯ маънои воқеии омӯзиширо фароҳам меоранд.

Хусусияти шашум афзоиши нақши фаъолияти мустақилонаи донишҷӯ мебошад. Дар шароити маҳдуд будани соатҳои аудиторӣ танҳо фаъолияти дарсӣ наметавонад рушди устувори салоҳияти забони хориҷиро таъмин намояд. Аз ин рӯ, донишҷӯ бояд тадриҷан усулҳои мустақилонаи кор бо луғат, матн, манбаъҳои касбӣ, воситаҳои рақамӣ ва дигар захираҳои таълимиро аз худ намояд.

Дар таҳқиқоти мавҷуда низ салоҳияти таълимию маърифатӣ ҳамчун қобилияти азхуд намудани донишҳои нав барои ҳалли масъалаҳои фаъолияти касбӣ бо така ба донишҳои зарурӣ маънидод шудааст [164, с. 11]. Бо назардошти ин мавқеъ, фаъолияти мустақилона дар омӯзиши забони хориҷӣ набояд танҳо бо иҷрои вазифаи хонагӣ маҳдуд бошад. Он

бояд донишчӯро ба ҷустуҷӯ, интиҳоб, коркард ва истифодаи мустақилонаи иттилооти забонӣ ва касбӣ омода намояд.

Ба андешаи мо, хусусиятҳои зикршуда байни ҳам робитаи мустақим доранд. Маҳдудияти вақти таълимӣ нақши кори мустақилонаро зиёд мекунад; гуногунсатҳии донишҷӯён зарурати тафриқақунонии таълимиро ба миён меорад; мақоми ғайритахассусии фан масъалаи ангезаро пурзӯр мекунад; паст будани ангеа бошад, зарурати пайвастании забонро бо фаъолияти воқеии касбӣ ба миён мегузорад.

Аз ин лиҳоз, хусусиятҳои таълими забони англисӣ дар муассисаи ғайризабониро набояд ҳамчун маҷмуи мушкилоти ҷудогона арзёбӣ намуд. Онҳо низоми шароитҳои махсуси педагогӣ ва методӣ мебошанд, ки интиҳоби мақсад, мазмун, метод, восита ва шаклҳои ташкили фаъолияти таълимиро муайян мекунанд.

Муносибати мазкур имкон медиҳад, ки фарқи асосии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои забонӣ ва ғайризабонӣ дақиқтар муайян карда шавад: дар муассисаи забонӣ забони хориҷӣ ҳам объект ва ҳам воситаи фаъолияти касбӣ мебошад; дар муассисаи ғайризабонӣ он пеш аз ҳама воситаи дастгирии фаъолияти касбии соҳаи дигар аст. Ин фарқият маънои паст кардани талабот ба сифати таълими забонро надорад. Баръакс, маҳдудияти вақт ва ҳадафи махсус талаб мекунанд, ки раванди таълим интиҳобӣ, функционалӣ, касбмехвар ва фаъолиятӣ ташкил карда шавад. Ин гуна муносибат барои муайян намудани технологияҳо ва воситаҳои мувофиқи таълим замина фароҳам меорад. Дар шароите, ки вақти аудиторӣ маҳдуд, сатҳи омодагии донишҷӯён гуногун ва ангеаи онҳо ба омӯзиши забон нобаробар аст, зарурати истифодаи чунин шаклҳои фаъолият ба миён меояд, ки донишҷӯро дар муддати нисбатан кӯтоҳ ба истифодаи фаъл ва мақсадноки маводи забонӣ ҷалб намоянд. Яке аз чунин воситаҳо бозиҳои дидактикӣ мебошанд, ки имконияти

муттаҳид намудани вазифаи забонӣ, вазъияти касбӣ, ҳамкориҳои донишҷӯён ва фаъолияти коммуникативиро фароҳам меоранд.

Хусусияти мақсад ва мақоми забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ боиси ба вуҷуд омадани як қатор мушкилоти педагогию методӣ мегардад. Таҳлили адабиёти илмӣ ва таҷрибаи таълим нишон медиҳад, ки ин мушкилотро танҳо ба кам будани соатҳои таълимӣ ё сатҳи нокифояи омодагии донишҷӯён нисбат додан дуруст нест. Онҳо хусусияти низомӣ дошта, ба мақсади таълим, ангезаи донишҷӯ, сатҳи ибтидоии омодагӣ, мазмуни маводи таълимӣ, ташкили фаъолияти мустақилона ва робитаи омӯзиши забон бо фаъолияти касбии оянда алоқаманд мебошанд.

Яке аз мушкилоти асосӣ мақоми дуҷумдараҷа пайдо кардани забони хориҷӣ дар шуури қисми донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ мебошад. Диққати асосии онҳо табиатан ба фанҳои тахассусӣ равона гардида, забони англисӣ баъзан ҳамчун фанни ҳатмии барномаи таълимӣ қабул мешавад, ки мақсади наздиктарини омӯзиши он супоридани санҷиш ё имтиҳон аст. Дар чунин ҳолат байни ҳадафи расмӣ таълим ва ҳадафи шахсии донишҷӯ номувофиқатӣ ба вуҷуд меояд.

Масъалаи мазкурро танҳо ҳамчун «ҳавасмандии паст» арзёбӣ кардан кофӣ нест. Ба андешаи мо, сабаби амиқтари он дар он аст, ки донишҷӯ на ҳамеша арзиши функционалии забони англисиро барои фаъолияти касбии худ дарк менамояд. Агар муҳтавои таълим аз ихтисос, вазъиятҳои эҳтимолии касбӣ ва эҳтиёҷоти воқеии донишҷӯ ҷудо бошад, баланд бардоштани ангеza танҳо тавассути даъват ба «омӯхтани забон» натиҷаи устувор намедиҳад. Дар ин ҳо ангеza на танҳо шартӣ ибтидоии омӯзиш, балки натиҷаи дуруст ташкил намудани фаъолияти таълимӣ низ мебошад. Донишҷӯ вақте ба омӯзиши забон бештар тавачҷуҳ мекунад, ки имконияти истифодаи онро барои иҷрои вазифаи барояш маънодор эҳсос намояд.

Мушкилии дигари хоси муассисаҳои ғайризабонӣ гуногунсатҳии омодагии ибтидоии донишҷӯён мебошад. Донишҷӯёни як гурӯҳи академӣ метавонанд аз рӯйи захираи луғавӣ, дониши грамматикӣ, малакаи талаффуз, фаҳмиши нутқи шунавоӣ ва қобилияти муошират аз ҳам ба таври назаррас фарқ кунанд. Ин ҳолат интихоби маводи ягона ва суръати якхелаи таълимиро мушкил мегардонад.

Дар чунин шароит супориши барои донишҷӯи дорои сатҳи баланд хеле осон метавонад таваҷҷуҳи ўро коҳиш диҳад, дар ҳоле ки ҳамон супориш барои донишҷӯи сатҳи паст аз ҳад мураккаб буда, эҳсоси нокомиро ба вуҷуд меорад. Аз ин рӯ, гуногунсатҳӣ танҳо масъалаи «дониши кам ё зиёд» нест, балки масъалаи ташкили фаъолияти якҷояи донишҷӯёни дорои имкониятҳои гуногуни забонӣ мебошад.

Ин ҳолат зарурати истифодаи тафриқакунонии дохилӣ, супоришҳои дорои сатҳҳои гуногуни мураккабӣ, фаъолияти ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ, тақсимои нақшҳо ва шаклҳои ҳамкориҳои донишҷӯёнро ба миён меорад. Барои фаъолияти гурӯҳӣ муҳим аст, ки донишҷӯи сатҳи баланд тамоми вазифаро ба ҷойи дигарон иҷро накунад ва донишҷӯи сатҳи паст низ аз фаъолияти воқеии нутқӣ берун накунад. Аз ин рӯ, вазифа бояд чунин тарҳрезӣ гардад, ки саҳми ҳар як иштирокчи барои ба даст овардани натиҷаи умумӣ зарур бошад.

Маҳдуд будани ҳаҷми вақти аудиторӣ мушкили сеюми муҳим мебошад. Дар муассисаи ғайризабонӣ забони англисӣ бо фанҳои зиёди тахассусӣ дар доираи барномаи таълимӣ ҳамзамон омӯхта мешавад. Аз ин рӯ, имконияти такрори сершумори маводи забонӣ ва ташкили машғулиятҳои зиёди коммуникативӣ маҳдуд мегардад.

Аммо аз маҳдудияти вақт набояд хулоса кард, ки ҳалли масъала танҳо дар зиёд намудани ҳаҷми маводи дар як машғулият пешниҳодшаванда аст. Баръакс, кӯшиши фаро гирифтани миқдори зиёди луғат ва грамматика метавонад ба азхудкунии сатҳӣ оварда расонад. Дар

чунин шароит принципи интихоби мақсадноки мавод аҳамияти махсус пайдо мекунад.

Ба андешаи мо, дар муассисаи ғайризабонӣ меъёри асосии интихоби маводи забонӣ бояд на танҳо мавҷудияти он дар низоми грамматикӣ ё луғавии забон, балки зарурати функционалии он барои фаъолияти коммуникативӣ ва касбии донишҷӯ бошад. Яъне саволи методӣ бояд аз «кадом қонидаро бояд омӯзонд?» ба «донишҷӯ барои иҷрои кадом амали касбӣ-коммуникативӣ ба кадом воситаи забонӣ ниёз дорад?» тағйир дода шавад.

Мушкилии дигар ба мазмун ва хусусияти маводи таълимӣ вобаста аст. Агар таълими забони англисӣ дар муассисаи ғайризабонӣ асосан такрори маводи мактабӣ бошад, донишҷӯ пешрафти воқеиро эҳсос намекунад. Агар, баръакс, маводи касбӣ аз ҷиҳати забонӣ аз ҳад мураккаб бошад, донишҷӯ тамоми неруи худро ба тарҷумаи калимаҳо сарф намуда, имконияти истифодаи коммуникативии маводро аз даст медиҳад.

Аз ин рӯ, интихоби маводи касбӣ бояд ба принципи мутобиқати дуҷониба асос ёбад: мавод ҳам аз ҷиҳати мазмун барои ихтисоси донишҷӯ аҳамият дошта бошад ва ҳам аз ҷиҳати забонӣ ба сатҳи омодагии ӯ мувофиқат намояд. Дар ин сурат матни касбӣ танҳо объекти тарҷума наместонад, балки метавонад манбаи масъала, мубоҳиса, нақш, вазъияти коммуникативӣ ва фаъолияти эҷодӣ гардад.

Дар таҷрибаи таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои ғайризабонӣ тамоюли афзалият додан ба хониш ва тарҷумаи матнҳои касбӣ низ мушоҳида мешавад. Чунин фаъолият барои кор бо иттилооти тахассусӣ аҳамияти худро дорад, аммо агар тамоми таълим бо хондан, тарҷума ва азхудкунии истилоҳот маҳдуд гардад, рушди дигар намудҳои фаъолияти нутқӣ ва қобилияти муоширати касбӣ таъмин намешавад.

Аз ин рӯ, матни касбӣ бояд на нуқтаи анҷом, балки нуқтаи оғози фаъолияти нутқӣ бошад. Пас аз хондан донишҷӯ бояд иттилоотро

интиҳоб кунад, савол диҳад, ҷавоб диҳад, мазмунро шарҳ диҳад, масъалаеро ҳал намояд, мавқеи худро асоснок созад ё натиҷаро муаррифӣ кунад. Дар ин ҳолат хониш бо гуфтор, шунидан ва навиштан пайваст гардида, матни касбӣ ба воситаи ташкили муошират табдил меёбад.

Масъалаи дигар нокифоя будани робитаи байни омӯзиши забон ва вазъиятҳои воқеии истифодаи он мебошад. Донишҷӯ метавонад қоидаҳои грамматикиро донанд ва матни касбиро бо ёрии луғат тарҷума кунад, вале дар ҳолати зарурати пурсидани маълумот, шарҳ додани масъала, муаррифии маҳсулот, иштирок дар суҳбати касбӣ ё навиштани паёми расмӣ ба душворӣ рӯ ба рӯ шавад.

Ин ҳолат фарқи байни дониш дар бораи забон ва қобилияти истифодаи забонро нишон медиҳад. Аз ин рӯ, яке аз талаботи асосии таълими забони англисӣ дар муассисаи ғайризабонӣ моделсозии вазъиятҳои мебошад, ки ба фаъолияти эҳтимолии касбии донишҷӯ наздиканд.

Дар чунин вазъиятҳо донишҷӯ бояд бо забон амали муайян иҷро кунад: маълумот дархост намояд, дастур диҳад, хусусияти ашё ё равандро тавсиф кунад, мушкилотро шарҳ диҳад, ду пешниҳодро муқоиса намояд, роҳи ҳалро интиҳоб кунад, бо ҳамкор розӣ ё норозӣ шавад, қарорро асоснок намояд ва натиҷаро пешниҳод кунад.

Мушкилии дигар ба ҷанбаи иҷтимоию фарҳангӣ ва байнифарҳангии муошират вобаста мебошад. Донишҷӯи истилоҳоти касбӣ ҳанӯз маънои омодагӣ ба муоширати касбии байналмилалӣ надорад. Донишҷӯ бояд дарк намояд, ки интиҳоби шакли мурочиат, тарзи изҳори розигӣ ё норозигӣ, пешниҳоди дархост, муносибат ба ҳамсуҳбат ва стратегияҳои рафтори нутқӣ метавонанд вобаста ба вазъияти иҷтимоӣ ва фарҳангӣ фарқ кунанд.

Дар адабиёти илмӣ салоҳияти коммуникативии забони хориҷӣ ҳамчун маҷмуи донишҳои забонӣ, нутқӣ ва иҷтимоию фарҳангӣ баррасӣ

гардидааст, ки «ба шахс имконият медиҳад рафтори нутқии худро мувофиқи вазъияти муошират ташкил намояд» [142, с. 28]. Аз ин рӯ, самти касбӣ ва самти байнифарҳангии таълими забони англисӣ набояд аз ҳам чудо карда шаванд.

Маҳдудияти вақти аудиторӣ ҳамчунин масъалаи фаъолияти мустақилонаи донишҷӯ-ро ба яке аз шартҳои асосии таълим табдил медиҳад. Дар варианти анъанавӣ кори мустақилона баъзан танҳо ҳамчун иҷрои вазифаи хонагӣ, хондани матн ё азёд кардани луғат фаҳмида мешавад. Аммо дар шароити муассисаи ғайризабонӣ чунин фаҳмиш нокифоя аст.

Фаъолияти мустақилона бояд донишҷӯро ба идомаи омӯзиш берун аз аудитория омода созад: муайян намудани эҳтиёҷоти шахсии забонӣ, истифодаи луғат ва манбаъҳои иттилоотӣ, ҷустуҷӯи маводи касбӣ, назорати пешрафти худ ва ислоҳи камбудӣҳо. Таҳлили маводи таҷрибавии пешниҳодшуда низ аҳамияти фаъолияти мустақилоноро барои рушди салоҳиятҳои донишҷӯён нишон медиҳад. Дар чунин муносибат мавқеи омӯзгор низ тағйир меёбад. Ӯ танҳо шарҳдиҳандаи қоида ва назораткунандаи ҷавоби дуруст нест, балки тарҳрези фаъолияти таълимӣ, ташкилкунандаи ҳамкорӣ, таъминкунандаи бозхӯрд ва роҳнамои фаъолияти мустақилонаи донишҷӯ мегардад. Маводи пешина низ ба зарурати ташкили мустақилият, ташаббус ва худинкишофдиҳии донишҷӯ ишора менамояд.

Мушкилоти таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ аз ҳам чудо нестанд. Байни онҳо робитаи сабабию натиҷавӣ мавҷуд аст:

- 1) мақоми ғайритахассусии фан, нокифоя дарк шудани аҳамияти касбӣ, паст шудани ангежа, фаъолияти маҳдуди мустақилона;
- 2) гуногунсатҳии донишҷӯён, мушкилии интихоби маводи ягона, зарурати тафриқакунонӣ ва ҳамкорӣ;

- 3) маҳдудияти вақт, зарурати интихоби маводи функционалӣ, афзоиши нақши фаъолияти мустақилона;
- 4) бартарии донишҳои назариявӣ ва тарҷума, нокифоягии таҷрибаи коммуникативӣ, зарурати моделсозии вазъиятҳои воқеии касбӣ.

Бинобар ин таҳлил, ҳалли масъала на дар истифодаи як усули алоҳида, балки дар тағйир додани мантиқи ташкили фаъолияти таълимӣ қарор дорад. Мазмуни таълим бояд интихобӣ ва касбмехвар, фаъолияти донишҷӯ фаъол ва мустақил, ҳамкорӣ мақсаднок ва натиҷаи омӯзиш бо қобилияти истифодаи забон дар иҷрои вазифаи воқеӣ алоқаманд бошад.

Дар ин замина бозиҳои дидактикӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад. Аммо нақши онҳо набояд танҳо бо баланд бардоштани шавқу рағбат ё фароғатӣ намудани машғулият маҳдуд карда шавад. Барои шароити муассисаи ғайризабонӣ имконияти асосии бозии дидактикӣ дар он аст, ки он метавонад маҳдудиятҳои воқеии раванди таълимро ба шароити фаъолияти фаъол табдил диҳад.

Дар гурӯҳи гуногунсатҳ бозӣ имконият медиҳад, ки нақшҳо ва вазифаҳо мувофиқи имконияти иштирокчиён тақсим карда шаванд; дар шароити вақти маҳдуд як вазифаи бозӣ метавонад луғат, грамматика ва якчанд амали нутқиро муттаҳид созад; ҳангоми паст будани ангеа вазъияти касбӣ ба донишҷӯ сабаби воқеии истифодаи забонро пешниҳод менамояд; ҳангоми нокифоя будани муҳити табиӣи англисзабон бозии нақшӣ метавонад модели шартии чунин муҳитро ба вуҷуд оварад.

Аз рӯи гуфтаҳои боло, робитаи байни хусусиятҳои муассисаи ғайризабонӣ ва зарурати истифодаи бозиҳои дидактикиро чунин ифода кардан мумкин аст:

- маҳдудияти шароити таълим
- талаботи махсуси методӣ
- моделсозии вазъияти касбӣ
- вазифаи бозигарона

- фаъолияти фаъоли забонӣ
- ҳамкориҳои коммуникативӣ
- натиҷаи таълимӣ.

Таҳлили хусусиятҳо ва мушкилоти таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ нишон медиҳад, ки самаранокии он на танҳо аз ҳаҷми маводи забонӣ ё миқдори соатҳои таълимӣ, балки аз тарзи ташкили фаъолияти донишҷӯ вобаста мебошад. Маҳдудияти вақти аудиторӣ, гуногунсатҳии омодагии донишҷӯён, мақоми ғайритаҳассусии фан, зарурати ташаккули ангезаи касбӣ ва талабот ба истифодаи амалии забон муносибати махсуси педагогиро методиро тақозо менамоянд.

Ба андешаи мо, талаботи асосӣ ба таълими забони англисӣ дар муассисаи таҳсилоти олии ғайризабонӣ бояд аз хусусияти шароити таълим, эҳтиёҷоти касбии донишҷӯён, ҳадафҳои коммуникативӣ, интиҳоби мазмун ва натиҷаи касбӣ-коммуникативии таълим бароварда шаванд. Дар чунин шароит таълими забон бояд ба фаъолияти воқеӣ ё эҳтимолии касбии донишҷӯ пайваست бошад.

Яке аз принципҳои асосӣ касбмехварии таълим мебошад. Он танҳо бо истифодаи истилоҳоти таҳассусӣ ё матнҳои касбӣ маҳдуд намегардад. Касбмехварии воқеӣ дар он зоҳир мешавад, ки донишҷӯ бо истифода аз забони англисӣ вазифаи ба фаъолияти ояндаи касбӣ наздикро иҷро менамояд, аз ҷумла иттилоот мегирад, равандро шарҳ медиҳад, муқоиса мекунад, пешниҳод менамояд, қарор қабул мекунад ё натиҷаи фаъолияти худро муаррифӣ месозад.

Дар шароити маҳдуд будани вақти таълимӣ интиҳоби функционалии маводи забонӣ аҳамияти махсус дорад. Ҳадафи таълим бояд азхуд намудани шумораи ҳарчи бештари калима ва қоидаҳо набошад, балки интиҳоби он воситаҳои забоние бошад, ки донишҷӯ барои иҷрои амалҳои муҳими коммуникативӣ ва касбӣ ба онҳо ниёз

дорад. Аз ин рӯ, луғат ва грамматика бояд ҳамчун воситаи тавсиф, муқоиса, шарҳ, дархости иттилоот ва ҳалли масъала истифода шаванд.

Принсипи дигари муҳим самтгирии коммуникативии таълим мебошад. Натиҷаи омӯзиши забони англисӣ бояд на танҳо аз рӯи ҳаҷми маводи азхудшуда, балки аз рӯи қобилияти истифодаи он дар вазъияти муайяни муошират арзёбӣ гардад. Донишҷӯ бояд воситаҳои забониро барои гирифтани иттилоот, шарҳ додан, муқоиса намудан, баён ва ҳимояи мавқеи худ ва ҳалли масъала истифода бурда тавонад.

Дар таълим ҳамгироии фаъолияти забонӣ, нутқӣ ва касбӣ низ зарур мебошад. Як вазифаи дуруст тарҳрезӣшуда метавонад хондан, шунидан, гуфтор, навиштан, истифодаи луғат ва грамматикаро дар атрофи як масъалаи касбӣ муттаҳид намояд. Масалан, донишҷӯ метавонад аввал матни касбиро хонад, иттилооти асосиро ҷудо кунад, онро бо ҳамгурӯҳаш муҳокима намояд ва дар анҷом натиҷаро ба таври шифоҳӣ ё хаттӣ пешниҳод созад.

Гуногунсатҳии донишҷӯён татбиқи тафриқақунонӣ ва фардиқунонии таълимиро талаб мекунад. Дар доираи як мақсади умумӣ метавон мураккабии мавод, ҳаҷми иттилоот, хусусияти нақш, дараҷаи дастгирии забонӣ ва сатҳи мустақилияти донишҷӯро тағйир дод. Муҳим он аст, ки ҳар як иштирокчӣ дар ба даст овардани натиҷаи умумӣ саҳми воқеӣ дошта бошад.

Принсипҳои фаъолиятнокӣ, субъектияти донишҷӯ ва мустақилияти таълимӣ низ аҳамияти махсус доранд. Мувофиқи андешаҳои олимон, «Дар сохтори асоси самтгирии фаъолият унсурҳои зеринро ҷудо намудан мумкин аст:

- а) предмет ва тарзу усулҳои фаъолият (тафаккурӣ, ташкилӣ, коммуникативӣ ва ғайра);
- б) донишҳои мафҳумӣ оид ба моҳияти предмет ё раванде, ки дар ҷараёни фаъолияти мазкур ташаккул ё амалӣ карда мешавад;

в) маҷмӯи тарзу усулҳои фаъолият, ки дар таҷрибаи шахси санчида ва аз худ карда шудаанд;

г) таҷрибаи иҷрои фаъолияти мазкур дар шароити проблемавӣ, аз ҷумла ҳангоми нопурра будани шартҳои масъала, норасоии иттилоот, муайян набудани робитаҳои сабабию натиҷавӣ ва номувофиқ будани роҳи усулҳои маълуми ҳалли масъала;

д) механизми рефлексия, ки дар арзёбӣ ва санчиши хоси вазъият ва рафтори шахс мутобиқи арзишҳо ва муқаррароти маъноии ӯ зоҳир мегардад» [29].

Аз ин бармеояд, ки донишҷӯ бояд на танҳо донишҳои тайёрро қабул кунад, балки онҳоро дар фаъолияти мустақилона истифода барад, интиҳоб намояд, муқоиса кунад, масъала ҳал намояд, қарор қабул кунад ва натиҷаи фаъолияти худро арзёбӣ созад. Маҳз чунин гузариш аз фаъолияти репродуктивӣ ба фаъолияти мустақилона барои ташаккули салоҳият аҳамияти муҳим дорад.

Дар муассисаи ғайризабонӣ фаъолияти мустақилона бояд қисми таркибии низоми таълим бошад. Донишҷӯ бояд тадриҷан тарзи кор бо луғат ва манбаъҳои касбӣ, ҷустуҷӯ ва интиҳоби иттилоот, худназорат ва худбаҳодиҳиро аз худ намояд. Ин барои идомаи омӯзиши забон берун аз аудитория замина фароҳам меорад.

Муоширати касбӣ инчунин дарки хусусиятҳои иҷтимоию фарҳангиро талаб мекунад. Донишҷӯ бояд тарзи мурочиат, дархост, розигӣ, норозигӣ ва дигар шаклҳои рафтори нутқиро дарк намояд. Аз ин рӯ, ҷанбаи иҷтимоию фарҳангӣ бояд на ҳамчун маълумоти иловагӣ, балки ҳамчун қисми вазъияти воқеии муошират пешниҳод карда шавад.

Яке аз роҳҳои муҳими ташкили чунин таълим моделсозии вазъиятҳои касбӣ мебошад. Вазъияти таълимӣ бояд дорои контексти муайян, нақш, масъала, маҳдудият ва натиҷаи интизоршаванда бошад.

Танҳо дар чунин шароит донишҷӯ барои интихоби воситаҳои забонӣ сабаби воқеӣ пайдо мекунад.

Дар ҳамин замина имкониятҳои бозиҳои дидактикӣ равшан мегарданд. Онҳо метавонанд контексти касбӣ, вазифаи таълимӣ, нақш, қоида, ҳамкорӣ ва истифодаи забонро дар як фаъолияти ягона муттаҳид созанд. Аммо на ҳар фаъолияти ҷуфтӣ, мусобиқа ё нақшофарӣ бозии дидактикӣ мебошад. Барои он ки чунин фаъолият хусусияти дидактикӣ пайдо кунад, бояд байни мақсади таълимӣ ва вазифаи бозӣ робитаи мустақим вуҷуд дошта бошад.

Шарти муҳим он аст, ки воситаи забонии омӯхташаванда барои иҷрои вазифаи бозӣ воқеан зарур бошад. Масалан, агар ҳадаф рушди малакаи саволдиҳӣ бошад, иттилоот бояд тавре тақсим карда шавад, ки гирифтани маълумоти зарурӣ танҳо тавассути савол додан имконпазир гардад. Дар чунин ҳолат забон ба воситаи ҳалли вазифа табдил меёбад, на танҳо ба маводи такроршаванда.

Хусусиятҳои муассисаи ғайризабонӣ як қатор талаботи методиро ба миён меоранд. Маҳдудияти вақт интихоби функционалии маводи забониро талаб мекунад. Самти ғайризабонии ихтисос зарурати касбмехварии таълиро ба вуҷуд меорад. Гуногунсатҳии донишҷӯён тафриқакунонӣ ва ҳамкориро талаб мекунад. Ангезаи нобаробар зарурати пешниҳоди вазифаҳои маънодорро афзоиш медиҳад. Кам будани муҳити табиӣ муошират бошад, моделсозии вазъиятҳои коммуникативӣ ва касбиро зарур мегардонад.

Бозиҳои дидактикӣ ба чунин шароит мувофиқанд, зеро метавонанд дар доираи як фаъолияти нисбатан кӯтоҳ маводи забонӣ, вазифаи касбӣ, амали нутқӣ ва ҳамкории донишҷӯёнро муттаҳид намоянд. Аз ин рӯ, ҷойгоҳи онҳо дар муассисаи ғайризабонӣ бояд на ҳамчун воситаи танҳо шавқовар намудани дарс, балки ҳамчун механизми ташкили фаъолияти касбӣ-коммуникативии моделшуда муайян карда шавад.

Дар чунин бозӣ донишчӯ метавонад дар нақши мутахассис, мушовир, муштарӣ, роҳбари гурӯҳ ё иштирокчии лоиҳа амал намояд ва барои ҳалли масъала аз забони англисӣ истифода барад. Муҳим он аст, ки нақш танҳо хусусияти зоҳирӣ надошта бошад, балки вазъият мубодилаи иттилоот, муқоисаи пешниҳодҳо, қабули қарор, асоснок намудани интиҳоб ё муаррифии натиҷаро талаб намояд.

Бозии дидактикӣ инчунин метавонад иштироки донишчӯёро фаъол созад ва барои тафриқакунонӣ шароит фароҳам оварад. Барои ин ҳар иштирокчӣ бояд дорои нақш, иттилоот ё вазифаи муайян бошад. Агар танҳо як ё ду донишчӯи фаъол тамоми вазифаро иҷро кунанд, мақсади дидактикӣ пурра амалӣ намегардад. Аз ин рӯ, натиҷаи умумӣ бояд аз саҳми ҳар як иштирокчӣ вобаста бошад.

Имконияти дигари бозӣ ҳамгироии намудҳои гуногуни фаъолияти нутқӣ мебошад. Донишчӯ метавонад иттилооти касбиро хонад, онро шарҳ диҳад, тавассути савол маълумоти норасидаро гирад, масъалаеро муҳокима кунад ва натиҷаро пешниҳод намояд. Дар чунин ҳолат хондан, шунидан, гуфтор ва навиштан ҳамчун ҷузъҳои пайдарпайи як фаъолияти ягона амал мекунанд.

Ҳавасмандии донишчӯ бояд на танҳо аз шавқоварии бозӣ, балки аз маънодории вазифа ва таҷрибаи муваффақи истифодаи забон ба вуҷуд ояд. Хоҳиши ғолиб шудан метавонад фаъолиятро муваққатан зиёд кунад, вале ангезаи устувори забонмӯзиро танҳо дар ҳолате метавон ташаккул дод, ки донишчӯ зарурати забонро барои иҷрои вазифаи барои ӯ муҳим эҳсос намояд.

Дар чунин фаъолияти бозигарона мавқеи омӯзгор низ тағйир меёбад. Ӯ бештар ҳамчун тарҳрези вазъият, ташкилкунандаи ҳамкорӣ, роҳнамо ва арзёбандаи натиҷа амал мекунад. Ҳамзамон, таносуби озодии коммуникативӣ ва дурустии забонӣ бояд вобаста ба мақсади бозӣ муайян карда шавад. Дар бозиҳои ба равонии нутқ нигаронидашуда қисми асосии

ислоҳи хатоҳо метавонад баъд аз анҷоми фаъолият сурат гирад, дар бозиҳои луғавию грамматикӣ бошад, назорати шакли забонӣ дақиқтар зарур аст.

Ҳангоми арзёбии бозии дидактикӣ натиҷаи бозигарона, коммуникативӣ ва таълимиро аз ҳам фарқ кардан зарур аст. Ғолиб шудан дар бозӣ ҳанӯз маънои пурра аз худ намудани маводи таълимиро надорад. Арзёбӣ бояд сифати амали нутқӣ, дурустии истифодаи маводи забонӣ ва дараҷаи мустақилияти донишҷӯро низ дар бар гирад.

Дар асоси таҳлили анҷомдода метавон гуфт, ки тарҳрезии бозии дидактикии касбмехвар бояд аз муайян намудани эҳтиёҷоти касбӣ ва мақсади таълимӣ оғоз гардад. Пас аз он вазъияти касбӣ, мақсади забонӣ ва коммуникативӣ, маводи зарурии забонӣ, масъала, нақшҳо, қоидаҳо ва шакли ҳамкорӣ муайян карда мешаванд. Дар анҷом натиҷаи бозӣ ва натиҷаи таълимӣ бояд алоҳида арзёбӣ карда шаванд.

Аз ин рӯ, интихоби бозӣ набояд нуқтаи ибтидоии фаъолияти омӯзгор бошад. Аввал мақсади таълимӣ ва эҳтиёҷоти касбӣ-коммуникативии донишҷӯ муайян карда мешавад ва танҳо баъд шакли мувофиқи бозӣ интихоб ё тарҳрезӣ мегардад. Ин мавқеъ имкон медиҳад, ки бозии дидактикӣ аз воситаи танҳо шавқовар намудани дарс фарқ карда шуда, ҳамчун воситаи мақсадноки ташкили фаъолияти забонӣ, нутқӣ ва касбӣ-коммуникативии донишҷӯ арзёбӣ гардад.

Инак, дар муассисаи таҳсилоти олии ғайризабонӣ забони англисӣ пеш аз ҳама ҳамчун воситаи фаъолияти таълимӣ, касбӣ ва коммуникативӣ аҳамият пайдо мекунад. Бозиҳои дидактикӣ метавонанд вазифаи забонӣ, муҳтавои касбӣ, масъалаи коммуникативӣ, нақш, қоида ва ҳамкориро дар доираи як фаъолияти ягона муттаҳид намоянд. Самаранокии онҳо танҳо дар сурате таъмин мегардад, ки механизми бозӣ ба мақсади дидактикӣ тобеъ бошад ва донишҷӯ аз азхудкунии донишҳои забонӣ ба иҷрои амали нутқӣ ва аз он ба ҳалли вазифаи касбӣ-коммуникативӣ гузарад.

Дар маҷмӯъ, мантиқи таълими забони англисӣ дар муассисаи ғайризабонӣ бояд аз эҳтиёҷоти касбии донишҷӯ оғоз гардида, ба муайян намудани мақсади таълимӣ, интихоби маводи забонӣ, моделсозии вазъияти касбӣ, ташкили фаъолияти бозигарона ва коммуникативӣ, ҳалли масъала, бозхӯрд ва ба даст овардани натиҷаи касбӣ-коммуникативӣ оварда расонад. Маҳз чунин пайдарпайӣ барои истифодаи низомнок ва мақсадноки бозихои дидактикӣ заминаи методӣ фароҳам меорад.

4.3. Кори мустақилонаи донишҷӯён ва технологияҳои муосири таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ

Хусусиятҳои таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ, ки дар параграфи қаблӣ муайян гардиданд, масъалаи ташкили фаъолияти мустақилонаи донишҷӯёнро ба яке аз ҷузъҳои муҳими раванди таълим табдил медиҳанд. Маҳдуд будани вақти аудиторӣ, гуногунсатҳии омодагии донишҷӯён, ҳаҷми зиёди иттилооти касбӣ, зарурати такрори мунтазами маводи забонӣ ва талабот ба идомаи забонамӯзӣ берун аз аудитория имкон намедиҳанд, ки ташаккули салоҳияти зарурии забонӣ танҳо дар доираи машғулиятҳои аудиторӣ таъмин карда шавад.

Аз ин лиҳоз, дар муассисаи ғайризабонӣ кори мустақилона набояд ҳамчун фаъолияти иловагӣ пас аз дарс ё танҳо иҷрои вазифаи хонагӣ фаҳмида шавад. Он бояд ҳамчун ҷузъи таркибии низоми таълими забони хориҷӣ ва механизми тадриҷан ба субъекти мустақили забонамӯзӣ табдил ёфтани донишҷӯ баррасӣ гардад.

Дар адабиёти мавриди таҳлил фаъолияти мустақилонаи донишҷӯ ҳамчун яке аз шартҳои рушди салоҳияти таълимию маърифатӣ арзёбӣ гардида, ба зарурати интихоби усулҳои мувофиқи кор, инкишофи стратегияҳои азхудкунии луғат ва грамматика, истифодаи манбаъҳои иттилоотӣ ва ташкили фаъолияти гурӯҳӣ ишора шудааст. Муҳаққиқон

қайд мекунад, ки «Барои аз худ намудани салоҳиятҳои иттилоотӣ маърифатӣ фароҳам овардани шароитҳои дидактикии зерин зарур мебошад: арзёбӣ ва ҳударзёбии мунтазами салоҳиятҳои иттилоотӣ маърифатӣ; фардикунонии на танҳо ташкили кори мустақилонаи донишҷӯён, балки ҳавасмандгардонии ҳудрушди салоҳиятҳои онҳо, аз ҷумла ангешиш, худташқилдиҳӣ, ислоҳнамоӣ ва ҳударзёбӣ; самтгирии амалии фаъолияти таълимӣ; аҳаммияти касбӣ ва шахсии натиҷаи ниҳой; фароҳам овардани имконият барои худмуайянкунӣ ҳангоми интихоби мавзӯ, метод, шакл ва самтҳои кори мустақилона; хусусияти ҳамгироии супоришҳо ва таҳкими робитаҳои байнифаннӣ; мониторинги сифати кори мустақилона, аз ҷумла таҳлил ва худтаҳлили иҷрои супоришҳо ва муайян намудани шаклҳои самараноки назорати фосилавӣ; таъмини ҳамроҳии босалоҳияти илмӣ методӣ; фароҳам овардани имконият барои худтаъбиқнамоӣ дар фаъолияти эҷодӣ; таъминоти иттилоотӣ; ҳавасманд намудани рушди қобилияти ҳудумӯзӣ; инчунин донишҷӯи маҷмӯи салоҳиятҳои муҳими касбӣ ва роҳи усулҳои ҳудрушди онҳо дар раванди таълим» [161, с. 5]. Ин мавқеъ барои муассисаҳои ғайризабонӣ аҳаммияти махсус дорад, зеро донишҷӯ баъди анҷоми курси ҳатмии забони англисӣ бояд қобилияти идома додани омӯзишро мустақилона дошта бошад.

Ба андешаи мо, мафҳуми кори мустақилонаи донишҷӯ дар омӯзиши забони хориҷӣ-ро танҳо аз рӯйи ҷойи иҷрои фаъолият – дар аудитория ё берун аз он – муайян кардан кофӣ нест. Меёри асосӣ дараҷаи мустақилияти донишҷӯ дар гузоштани вазифа, интихоби восита ва стратегия, иҷрои амал, назорати натиҷа ва ислоҳи фаъолияти худ мебошад.

Аз ин нуқтаи назар, супорише, ки донишҷӯ берун аз аудитория бо дастури пурраи омӯзгор механикӣ иҷро мекунад, метавонад аз ҷиҳати шакл кори беруназсинфӣ бошад, вале аз ҷиҳати моҳият ҳанӯз мустақилияти баланди таълимиро таъмин накунад. Баръакс, фаъолияти,

ки донишчӯ дар аудитория дар он мустақилона роҳи ҳалли масъала, манбаи иттилоот ё воситаи забониро интихоб менамояд, дорои хусусияти воқеии мустақилона мебошад.

Аз ин рӯ, дар доираи таҳқиқоти мазкур кори мустақилонаи донишчӯ дар омӯзиши забони англисӣ ҳамчун фаъолияти мақсадноки таълимию маърифатӣ фаҳмида мешавад, ки дар он донишчӯ бо дараҷаи муайяни мустақилият мақсад ё вазифаро дарк намуда, восита ва стратегияҳои иҷроӣ онро интихоб мекунад, фаъолияти худро ташкил ва назорат менамояд ва натиҷаро арзёбӣ мекунад.

Ин таъриф имкон медиҳад, ки кори мустақилона аз иҷроӣ одии супориш фарқ карда шавад. Мустақилият на танҳо бо набудани омӯзгор, балки бо мавҷудияти интихоб, масъулият, худназорат ва рефлексия муайян мегардад. Аз ин рӯ, омӯзонидани тарзи мустақилона кор кардан худ яке аз вазифаҳои таълим мебошад. Омӯзгор бояд донишчӯро тадриҷан бо стратегияҳои кор бо матн, луғат, маводи аудиоӣ ва видеоӣ, манбаҳои касбӣ, воситаҳои рақамӣ, усулҳои азхудкунии луғат, такрори грамматика, худсанҷӣ ва худбаҳодиҳӣ шинос намояд.

Дар ин замина бояд байни ду мафҳум фарқ гузошт: «додани кори мустақилона» ва «ташаккул додани қобилияти фаъолияти мустақилона».

Дар ҳолати аввал омӯзгор танҳо вазифаро муайян менамояд. Дар ҳолати дуюм бошад, донишчӯ тадриҷан меомӯзад, ки вазифаро чӣ гуна таҳлил кунад, вақти худро чӣ тавр тақсим намояд, аз кадом манбаъ истифода барад, натиҷаро чӣ гуна санҷад ва дар ҳолати нокомӣ стратегияи худро чӣ тавр тағйир диҳад.

Ин фарқият барои муассисаи ғайризабонӣ аҳамияти принсипӣ дорад. Азбаски ҳаҷми вақти аудиторӣ маҳдуд мебошад, донишчӯ бояд қисме аз рушди луғат, такмили малакаҳои хониш ва шунидан, кор бо маводи касбӣ ва мустаҳкам намудани донишҳои забониро берун аз дарс

идома диҳад. Аммо ин вазифа танҳо вақте натиҷа медиҳад, ки донишҷӯ дорои стратегия ва малакаҳои фаъолияти мустақилона бошад.

Ба андешаи мо, кори мустақилона дар таълими забони англисӣ дар муассисаи ғайризабонӣ ҳадди ақал чор вазифаи ба ҳам алоқамандро иҷро менамояд.

Якум, он вазифаи ҷубронӣ дорад. Яъне маҳдудияти вақти аудиторию қисман тавассути идома додани фаъолияти мақсадноки забонӣ берун аз машғулият ҷуброн менамояд. Аммо ин ҷо «ҷуброн» маънои ба донишҷӯ додани ҳаҷми зиёди вазифаи хонагиро надорад. Фаъолияти беруназсинфӣ бояд он амалҳоро дар бар гирад, ки донишҷӯ метавонад онҳоро бо дараҷаи кофии мустақилият ва бозхӯрди мувофиқ иҷро намояд.

Дуюм, кори мустақилона вазифаи инкишофӣ иҷро мекунад. Он қобилияти ҷустуҷӯ ва интиҳоб намудани иттилоот, муқоиса, таҳлил, ҷамъбаст, қабули қарор ва худназоратро ташаккул медиҳад. Аз ин нуқтаи назар, фаъолияти мустақилона танҳо ба рушди салоҳияти забонӣ не, балки ба ташаккули қобилияти таълимию маърифатии донишҷӯ низ мусоидат мекунад.

Сеюм, он дорои вазифаи фардикунонӣ мебошад. Дар гурӯҳи академӣ донишҷӯён аз рӯйи суръати кор, сатҳи забонӣ, стратегияи омӯзиш ва эҳтиёҷоти касбӣ аз ҳам фарқ мекунанд. Фаъолияти мустақилона имконият медиҳад, ки донишҷӯ ба мавод бештар ё камтар вақт ҷудо намояд, супоришро такрор кунад, манбаи иловагӣ истифода барад ё ба ҷанбае диққати бештар диҳад, ки барои ӯ мушкилтар аст.

Чорум, кори мустақилона вазифаи омодагӣ ба худомӯзии минбаъда дорад. Забони хоричӣ аз ҷумлаи он соҳаҳоест, ки азхудкунии он бо анҷоми курси донишгоҳӣ қатъ намегардад. Тағйир ёфтани талаботи касбӣ, пайдо шудани истилоҳоти нав, зарурати кор бо манбаҳои байналмилалӣ ва

муоширати касбӣ аз мутахассис талаб мекунад, ки дониши худро минбаъд низ такмил диҳад.

Аз ин рӯ, натиҷаи муҳими таълими забони англисӣ дар муассисаи ғайризабонӣ бояд на танҳо сатҳи муайяни салоҳияти коммуникативӣ, балки омодагӣ ва қобилияти идома додани забонамӯзӣ ба таври мустақилона бошад. Дар ин раванд нақши омӯзгор кам намешавад, балки хусусияти он тағйир меёбад. Дар марҳилаҳои ибтидоӣ омӯзгор тарзи иҷрои амалро нишон медиҳад, манбаъ ва стратегияҳоро пешниҳод мекунад ва назорати бештарро амалӣ менамояд. Бо афзоиши таҷрибаи донишчӯ дараҷаи роҳнамоии мустақим кам шуда, имконияти интиҳоб ва масъулияти худ донишчӯ зиёд мегардад.

Аз ин рӯ, муносибати «кори мустақилона – кори бе омӯзгор» аз ҷиҳати методӣ нодуруст аст. Омӯзгор дар ин раванд ҳамчун тарҳрези вазифа, мушовир, таъминкунандаи воситаҳо, ташкилкунандаи бозхӯрд ва роҳнамои рефлексияи донишчӯ амал менамояд.

Маводи таҳқиқшуда нишон медиҳад, ки «барои фаъолияти касбии мутахассиси оянда малакаи кор бо иттилооти забони хориҷӣ, адабиёти тахассусӣ ва захираҳои интернетӣ, инчунин қобилияти иштирок дар чорабиниҳои касбии байналмилалӣ аҳамият дорад» [136, с. 23]. Ин нукта робитаи мустақими кори мустақилонаро бо касбмехварии таълими забони англисӣ нишон медиҳад.

Фаъолияти мустақилонаи донишчӯён дар таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ бояд бо мазмун ва эҳтиёҷоти ихтисоси онҳо робитаи мустақим дошта бошад. Дар чунин шароит кори мустақилона набояд танҳо ба хондан, тарҷума ва азёд намудани маводи пешниҳодшуда маҳдуд гардад. Муҳим аст, ки донишчӯ иттилооти заруриро ҷустуҷӯ ва интиҳоб намояд, мазмуни онро дарк ва таҳлил кунад, маълумотро бо манбаъҳои дигар муқоиса намояд, истилоҳоти асосиро гурӯҳбандӣ кунад, хулоса барорад, натиҷаро

пешниҳод намояд ва фаъолияти худро арзёбӣ созад. Чунин тарзи ташкил донишҷӯро тадриҷан аз иҷрои механикии супориш ба истифодаи забони англисӣ ҳамчун воситаи фаъолияти маърифатӣ ва касбӣ мегузаронад.

Самаранокии фаъолияти мустақилона худ аз худ таъмин намегардад. Он аз возеҳии мақсад, мувофиқати вазифа ба сатҳи донишҷӯ, дастрас будани манбаъ, мавҷудияти натиҷаи интизоршаванда, имконияти худсанҷӣ ва гирифтани бозхӯрд вобаста мебошад. Агар ин шартҳо таъмин нашаванд, кори мустақилона метавонад ба иҷрои расмии супориш, нусхабардории маводи тайёр ё ҷамъовариҳои механикии иттилоот табдил ёбад. Аз ин рӯ, ҳаҷми кори мустақилона ё вақти барои он сарфшуда нишондиҳандаи асосии самаранокӣ буда наметавонад. Меъёри муҳимтар хусусияти фаъолияти донишҷӯ ва тағйироте мебошад, ки дар мустақилият, қобилияти истифодаи забон ва фаъолияти маърифатии ӯ ба вуҷуд меояд.

Яке аз мушкилоти асосии ташкили кори мустақилона номуайян будани мақсади он мебошад. Агар донишҷӯ супоришро иҷро кунад, вале дарк накунад, ки ин фаъолият барои кадом натиҷаи забонӣ, коммуникативӣ ё касбӣ зарур аст, кори ӯ бештар ба иҷрои талаботи омӯзгор барои гирифтани баҳо табдил меёбад. Аз ин рӯ, ҳар як супориши мустақилона бояд мақсади фаҳмо ва натиҷаи мушаххас дошта бошад. Донишҷӯ бояд пешакӣ дарк намояд, ки тавассути иҷрои вазифа захираи луғавии худро васеъ мекунад, матни касбиро беҳтар мефаҳмад, сохтори грамматикиро дар нутқ истифода мебарад, маълумоти тахассусиро ҷамъбаст мекунад ё қобилияти муаррифии натиҷаро инкишоф медиҳад.

Мушкилии дигар ба мувофиқати сатҳи супориш бо имкониятҳои донишҷӯ вобаста мебошад. Вазифаи аз ҳад сода имконияти рушди мустақилиятро маҳдуд мекунад, вазифаи аз ҳад душвор бошад, метавонад донишҷӯро ба тарҷумаи механикӣ, истифодаи ҷавоби тайёр ё кумаки аз ҳад зиёди дигарон водор созад. Аз ин рӯ, сатҳи душворӣ бояд чунин

интихоб шавад, ки донишчӯ бо саъю кӯшиши воқеӣ, вале бо истифода аз имкониятҳои худ вазифаро иҷро карда тавонад. Дар гурӯҳҳои гуногунсатҳ омӯзгор метавонад ҳаҷми мавод, миқдори дастгирии забонӣ, хусусияти вазифа ва дараҷаи мустақилиятро тағйир диҳад. Ҳамин як вазифа метавонад барои гурӯҳҳои гуногун сатҳҳои гуногуни иҷро дошта бошад: як донишчӯ иттилооти асосиро муайян мекунад, дигаре онро муқоиса менамояд ва донишчӯи омодаатар дар асоси он хулоса ё пешниҳоди касбӣ таҳия мекунад.

«Дар робита ба такмили кори мустақилонаи донишчӯён дар муассисаи таҳсилоти олии касбӣ салоҳиятҳои иттилоотию маърифатии зеринро ҷудо намудан мумкин аст:

- Ҷустуҷӯ ва дарёфти адабиёти зарурӣ, кор бо феҳристҳо ва каталогҳо.
- Ҷудо намудани иттилооти нав ва дарки мазмуну моҳияти он.
- Низомбандӣ ва сохторбандии иттилооти нав бадастомада.
- Дар хотир нигоҳ доштан ва ҳифзи иттилооти нав бадастомада.
- Истифода бурдани маълумотномаҳои библиографӣ.
- Истифодаи технологияҳои компютерӣ ва шабакаи Интернет барои ҷустуҷӯ ва дарёфти иттилооти зарурӣ.
- Истифодаи иттилооти бадастомада ҳангоми омода ва пешниҳод намудани маъруза, мубоҳиса ва баҳсҳои илмӣ.
- Истифодаи иттилооти бадастомада барои таҳияи реферат, корҳои курсӣ ва рисолаи хатм.
- Татбиқи иттилооти бадастомада ҳангоми ҳал ва иҷрои масъалаю супоришҳои намунавӣ.
- Истифодаи иттилооти бадастомада барои ҳаллу ҷасли масъала ва супоришҳои эҷодию таҳқиқотӣ» [161, с. 187].

Аз ин бармеояд, ки барои ташаккули мустақилияти воқеии таълимӣ танҳо додани супориш кофӣ нест. Донишчӯ бояд стратегияҳои иҷрои онро низ аз худ намояд. Ба чунин стратегияҳо кор бо луғат, муайян намудани

маъно аз контекст, ҷудо намудани калимаҳои калидӣ, таҳияи нақша, гурӯҳбандии иттилоот, такрори фосилавӣ, худсанҷӣ ва худбаҳодиҳӣ дохил мешаванд. Агар донишҷӯ чунин роҳҳои фаъолиятро надонад, ҳатто ҳангоми доштани ангежа иҷрои вазифа метавонад душвор гардад. Аз ин рӯ, яке аз вазифаҳои муҳими омӯзгор на танҳо пешниҳод намудани супориш, балки омӯзонидани технологияи иҷрои он мебошад.

Назорат ва бозхӯрд низ дар ташкили кори мустақилона аҳамияти махсус доранд. Назорати нокифоя метавонад боиси он гардад, ки донишҷӯ хатои худро пай набарад ё супоришро расмӣ иҷро кунад. Назорати аз ҳад зиёд бошад, имконияти ташаккули мустақилиятро маҳдуд менамояд. Аз ин рӯ, роҳбарии омӯзгор бояд тадриҷан кам шуда, ҷойи онро худсанҷӣ, худбаҳодиҳӣ ва худтанзимкунӣ гирад. Барои ин донишҷӯ бояд пешакӣ бо меъёрҳои арзёбӣ шинос бошад. Масалан, ҳангоми омода намудани муаррифии касбӣ метавон дурустии луғат, мантиқи мазмун, возеҳии нутқ, мувофиқати мавзӯ ва қобилияти ҷавоб додан ба саволҳоро меъёр қарор дод.

Бозхӯрд бояд аз пешниҳоди баҳои одӣ фарқ кунад. Донишҷӯ бояд дарк намояд, ки кадом қисми фаъолияти ӯ дуруст буд, дар кадом ҷанба мушкилӣ ба миён омад, сабаби хато чӣ буд ва барои ислоҳи он чӣ бояд кард. Танҳо дар ин сурат арзёбӣ ба механизми рушди минбаъдаи фаъолияти мустақилона табдил меёбад.

Яке аз масъалаҳои муҳим дар муассисаҳои ғайризабонӣ маҳдуд шудани кори мустақилона ба хондан ва тарҷума мебошад. Тарҷума дар кор бо матни касбӣ аҳамияти худро нигоҳ медорад, вале агар тамоми фаъолият ба он маҳдуд гардад, имконияти рушди фаъолияти коммуникативӣ кам мешавад. Матни касбӣ бояд на танҳо объекти тарҷума, балки манбаи иттилоот ва заминаи фаъолияти нутқӣ гардад. Донишҷӯ метавонад иттилооти асосиро муайян кунад, матнро ҷамъбаст намояд, ду манбаъро муқоиса кунад, саволҳо тартиб диҳад, масъалаеро

баррасӣ намояд, шарҳ нависад ё натиҷаи таҳлили худро ба гурӯҳ пешниҳод созад. Маҳз чунин муносибат забони англисиро бо фаъолияти маърифатӣ ва касбии донишчӯ мепайвандад.

Кори мустақилона бояд то ҳадди имкон ба фаъолияти ояндаи касбии донишчӯ наздик карда шавад. Ҷустуҷӯи иттилооти тахассусӣ, таҳлили матни касбӣ, таҳияи луғати соҳавӣ, навиштани паёми расмӣ, омода намудани муаррифӣ, тавсифи раванд, таҳияи гузориши кӯтоҳ ва муқоисаи роҳҳои ҳалли масъала метавонанд намунаҳои чунин фаъолият бошанд. Ҳамин робитаи касбӣ метавонад ангезаи донишҷӯро низ тақвият диҳад. Вақте ки ӯ дарк мекунад, ки супориши забонӣ барои муоширати касбӣ, кор бо манбаи тахассусӣ ё иҷрои вазифаи воқеӣ зарур аст, фаъолияти ӯ маънодортар мегардад.

Дар ташкили фаъолияти мустақилона масъалаи идора намудани вақт низ муҳим мебошад. Дар марҳилаи аввал донишчӯ на ҳамеша метавонад вазифаро ба қисмҳо ҷудо кунад, муҳлати иҷрои марҳилаҳоро муайян намояд ва тартиби корро дуруст интихоб кунад. Аз ин рӯ, омӯзгор бояд роҳҳои банақшагириро тадриҷан омӯзонад. Аммо миқдори вақти сарфшуда набояд меъёри асосии натиҷа бошад; муҳим он аст, ки дар ин вақт донишчӯ кадом амалҳоро иҷро кард ва ба кадом натиҷа расид.

Дар шароити муосир масъалаи саводи иттилоотӣ низ аҳамияти зиёд дорад. Фаровонии захираҳои рақамӣ аз донишчӯ талаб мекунад, ки мақсади ҷустуҷӯро дуруст муайян кунад, калимаҳои калидиро интихоб намояд, манбаъҳоро муқоиса кунад, эътимоднокии иттилоотро арзёбӣ намояд ва маълумоти заруриро мақсаднок истифода барад. Дастрасии васеъ ба иттилоот ҳамзамон хавфи истифодаи маводи нодуруст ё ҷавоби тайёрро зиёд мекунад. Аз ин рӯ, супориш бояд тавре тарҳрезӣ шавад, ки донишчӯ танҳо бо нусхабардорӣ ё истифодаи ҷавоби омода онро иҷро карда натавонад. Он бояд таҳлил, муқоиса, шарҳ, асосноккунӣ ва истифодаи иттилоотро дар вазъияти нав талаб намояд.

Кори мустақилона ҳатман фаъолияти инфиродӣ нест. Қисме аз вазифаҳо метавонанд ҷуфтӣ ё гурӯҳӣ бошанд, агар ҳар як иштирокчӣ саҳми мустақили худро дошта бошад. Фаъолияти гурӯҳӣ барои мубодилаи иттилоот, муҳокима, ҳалли масъала, таҳияи лоиҳа ва муаррифии натиҷа имконият фароҳам меорад. Аммо танҳо ба гурӯҳҳо тақсим намудани донишҷӯён ҳамкориро таъмин намекунад. Агар як донишҷӯ қисми асосии корро иҷро карда, дигарон танҳо натиҷаи тайёро қабул намоянд, мустақилияти воқеӣ ташаккул намеёбад. Аз ин рӯ, ҳамкорӣ бояд масъулияти инфиродӣ ва вобастагии мутақобилаи иштирокчиёро таъмин намояд.

Дар чунин замина технологияҳои муосир метавонанд имкониятҳои фаъолияти мустақилонро васеъ намоянд. Интернет, захираҳои рақамӣ, маводи аудиоӣ ва видеоӣ, воситаҳои интерактивӣ ва муҳити ҳамкориҳои электронӣ дастрасии донишҷӯро ба манбаъҳои таълимӣ ва касбӣ афзоиш медиҳанд. Аммо истифодаи компютер, проектор, тахтаи электронӣ ё платформаи рақамӣ худ аз худ технологияи педагогӣ нест. Воситаи техникӣ танҳо абзори иҷрои фаъолияти муайян мебошад, дар ҳоле ки технологияи педагогӣ низоми мақсаднокест, ки мақсад, мазмун, фаъолият, метод, восита, шакли ҳамкорӣ, назорат ва натиҷаро ба ҳам мепайвандад.

Аз ин рӯ, муосир будани технология на аз нав будани дастгоҳ ё барнома, балки аз тағйир додани сифати фаъолияти донишҷӯ муайян мешавад. Агар матни коғазӣ танҳо ба шакли электронӣ табдил дода шавад ё машқи анъанавӣ ба платформа гузаронида шавад, шакли пешниҳоди мавод тағйир меёбад, вале мантиқи педагогӣ метавонад ҳамон тавр боқӣ монад. Технология танҳо дар ҳолате арзиши дидактикӣ пайдо мекунад, ки донишҷӯро ба фаъолияти фаъол, мустақил, мақсаднок ва коммуникативӣ ҷалб намояд.

Технологияҳои рақамӣ метавонанд дастрасӣ ба захираҳои гуногуни забонӣ ва касбиро васеъ кунанд. Донишҷӯ метавонад берун аз аудитория бо матн, луғат, маводи аудиоӣ ва видеоӣ кор намояд. Аммо фаровонии захираҳо худ аз худ сифати омӯзишро беҳтар намекунад. Баръакс, он зарурати ташаккули қобилияти ҷустуҷӯ, интиҳоб, арзёбӣ ва коркарди иттилоотро бештар менамояд.

Имконияти дигари технологияҳо фардикунонии фаъолияти таълимӣ мебошад. Донишҷӯ метавонад маводро чанд маротиба гӯш кунад, суръати корро тағйир диҳад, ба қисми душвор баргардад ё супориши иловагӣ иҷро намояд. Вале фардикунонӣ танҳо маънои «индивидуалӣ бо компютер кор кардан»-ро надорад. Барои фардикунонии воқеӣ мазмун, ҳаҷм, суръат, дараҷаи дастгирӣ ва сатҳи душвории вазифа бояд ба имконият ва эҳтиёҷоти донишҷӯ мутобиқ карда шавад.

Технологияҳои рақамӣ ҳамчунин метавонанд гирифтани бозхӯрди ғавриро таъмин намоянд. Ин хусусият барои машқҳои, ки ҷавоби муайян доранд, аз ҷумла интиҳоби шакли грамматикӣ, мутобиқсозии калимаҳо ва шинохти воҳидҳои забонӣ, муфид аст. Аммо барои арзёбии гуфтори озод, матни эҷодӣ, асоснок намудани мавқеъ ё фаъолияти касбӣ-коммуникативӣ танҳо бозхӯрди автоматӣ кофӣ нест. Дар чунин ҳолат арзёбии омӯзгор, ҳамсолон ва ҳуди донишҷӯ аҳамияти бештар пайдо мекунад.

Технология метавонад ҳамгироии намудҳои гуногуни фаъолияти нутқиро низ таъмин намояд. Масалан, донишҷӯ метавонад аввал маводи аудиоӣ ё видеоиро дарк кунад, баъдан матни вобастаро хонад, иттилооти асосиро ҷудо намояд, онро бо шарик муҳокима кунад ва натиҷаро дар шакли шифохӣ ё хаттӣ пешниҳод намояд. Чунин вазифаҳо барои муассисаи ғайризабонӣ аҳамияти махсус доранд, зеро дар шароити

маҳдуд будани вақти аудиторӣ як фаъолияти ягона метавонад якчанд малакаи забониро ҳамзамон фаро гирад.

Технологияҳои муосир барои моделсозии вазъиятҳои коммуникативӣ ва касбӣ низ имконият медиҳанд. Маводи видеоӣ, ҳуҷҷатҳои электронӣ, презентатсияҳо ва муҳити рақамии муошират метавонанд контекстero фароҳам оваранд, ки ба фаъолияти воқеии касбӣ наздик бошад. Донишҷӯ метавонад иттилоотро таҳлил кунад, пешниҳоди касбӣ омода созад, ба паёми расмӣ ҷавоб диҳад, дар муҳокима иштирок намояд ё роҳи ҳалли масъалаero пешниҳод кунад. Дар ин ҳолат нуқтаи ибтидоӣ набояд ҳуди технология, балки амали забонӣ ва касбие бошад, ки донишҷӯ бояд иҷро намояд.

Яке аз шаклҳои фаъолияти мустақилона кори лоиҳавӣ мебошад. «Лоиҳакашӣ ҳамчун навъи мустақил ва ниҳоят муҳими фаъолияти касбӣ на танҳо нисбат ба ихтисосҳои техникӣ, балки дар соҳаҳои эҷодӣ, ки таҳсилот низ ба онҳо мансуб аст, аҳаммияти махсус пайдо менамояд. Бар хилофи асосҳои методологӣ, назариявӣ ва технологии парадигмаи донишмеҳвар, ки ба методу қоидаҳои собит таъя мекунад, парадигмаи лоиҳавии таҳсилот тағйир додани меҳвари фаъолияти таълимиро пешбинӣ менамояд. Дар ин ҳолат таваҷҷуҳ аз интиқоли таҷрибаи иҷтимоию фарҳангӣ (дониш, маҳорат ва малакаҳо) ба омода намудани шахсият барои мустақилона таҳия ва пайдо кардани роҳу воситаҳои ҳалли масъалаҳо дар вазъиятҳои бесобиқа ва ғайристандартӣ иҷтимоию фарҳангӣ равона карда мешавад» [88, с. 5]. Лоиҳа метавонад донишҷӯро ба ҷустуҷӯи иттилоот, кор бо манбаъҳои касбӣ, интиҳоби мавод, таҳлил, ҳамкорӣ, навиштани матн ва муаррифии натиҷа ҷалб намояд. Аммо ҳар як презентатсияи электронӣ лоиҳа нест. Агар донишҷӯ танҳо иттилооти тайёрро ҷамъ карда, онро ба слайдҳо гузаронад, фаъолияти воқеии лоиҳавӣ ташаккул намеёбад. Лоиҳаи таълимӣ бояд дорои масъала,

мақсад, фаъолияти ҷустуҷӯӣ, таҳлил, маҳсулоти муайян, муаррифӣ, муҳокима ва арзёбӣ бошад.

Технологияҳои рақамӣ инчунин ҳамкориҳои берун аз аудиторияро васеъ менамоянд. Донишҷӯён метавонанд маълумот мубодила кунанд, кори ҳамдигарро арзёбӣ намоянд ва маҳсулоти муштарак омода созанд. Аммо муҳити рақамии муштарак худ аз худ ҳамкорӣ ба вучуд намеорад. Барои ҳамкориҳои воқеӣ ҳар иштирокчӣ бояд масъулияти инфиродӣ дошта бошад ва натиҷаи умумӣ аз саҳми ҳамаи аъзои гурӯҳ вобаста бошад.

Дар баробари имкониятҳо, технологияҳои рақамӣ як қатор хавфҳои педагогиро низ ба миён меоранд. Фаъолияти донишҷӯ метавонад ба истеъмоли пасиви маводи электронӣ, нусхабардорӣ ё интиҳоби механикии ҷавоб маҳдуд гардад. Баъзан диққат аз мақсади таълимӣ ба хусусияти техникийи восита мегузарад. Аз ин рӯ, арзиши ҳар як технологияро бояд аз рӯйи он муайян намуд, ки он донишҷӯро ба кадом фаъолият ҷалб мекунад. Агар восита таҳлил, муқоиса, интиҳоби воситаи забонӣ, муошират, ҳалли масъала ва рефлексияро тақвият диҳад, арзиши дидактикийи он бештар мегардад.

Ҳангоми интиҳоби технологияи муосир як қатор меъёрҳо бояд ба назар гирифта шаванд. Пеш аз ҳама, технология бояд ба мақсади мушаххаси забонӣ, коммуникативӣ ё касбӣ мувофиқат кунад. Он бояд донишҷӯро ба фаъолияти воқеӣ ҷалб намояд, иҷрои вазифаро дастрас ё самараноктар созад, ба сатҳи донишҷӯ мувофиқ бошад ва барои бозхӯрд ва худназорат имконият фароҳам оварад. Ҳамчунин, донишҷӯ бояд қобилияти интиҳоби манбаъҳои бозътимод ва муносибати интиқодӣ ба иттилооти рақамиро инкишоф диҳад.

Яке аз самтҳои муҳими истифодаи технологияҳои муосир ташкили фаъолияти бозигарона мебошад. Аммо мавҷудияти ҳол, рейтинг, сатҳ, мусобиқа ё унсурҳои ҷолиби визуалӣ ҳанӯз фаъолиятро ба бозии

дидактикӣ табдил намедиҳад. Дар ин замина байни бозии дидактикӣ, геймификатсия ва машқӣ рақамии интерактивӣ фарқ гузоштан муҳим аст.

Бозии дидактикӣ фаъолияти махсус ташкилшудаест, ки дар он мақсади таълимӣ тавассути вазифаи бозӣ, қоидаҳо, нақшҳо ва фаъолияти иштирокчиён амалӣ мегардад. Донишҷӯ барои расидан ба натиҷаи муайян бояд амали забонӣ ва нутқиро иҷро намояд. Геймификатсия бошад, истифодаи унсурҳои бозигарона дар фаъолияти мебошад, ки худ он ҳатман бозӣ нест. Масалан, додани ҳол, муайян кардани сатҳ ё тартиб додани рейтинг метавонад шавқӣ донишҷӯро зиёд кунад, вале фаъолияти мазкурро худ аз худ ба бозии дидактикӣ табдил намедиҳад.

Вобаста ба геймификатсия олимони чунин ақидаҳоро пеш меоранд: «Истилоҳи «геймификатсия» (бозикунонии раванди таълим) дар иртибот бо як қатор масъалаҳо истифода мешавад, аз ҷумла паҳншавии васеъ ва ҳузури доимии бозӣҳои компютерӣ ва видеоӣ дар ҳаёти ҳаррӯза, инчунин зарурати бедор намудан ва нигоҳ доштани шавқу рағбати донишҷӯён ба омӯзиш. Ҳадафи асосии геймификатсия ҷалби фаъоли иштирокчиён ба раванди таълим, ҳавасманд намудани онҳо барои ноил шудан ба ҳадафҳои мураккабтар, риояи қоидаҳои муайян ва ҳамзамон фароҳам овардани фазои шавқовару ҷолиб мебошад. Аз ин рӯ, истифодаи геймификатсия махсусан дар он соҳаҳои ҳаёт ва фаъолият тавсия дода мешавад, ки дар онҳо якраңгӣ, такроршавии амалҳо ва ғайрифаволи бартарӣ доранд. Ворид намудани унсурҳои бозӣ ба чунин фаъолият метавонад ба ҳавасмандсозии иштирокчиён ва ташаккули шаклҳои матлуби рафтору фаъолият мусоидат намояд» [217].

Машқӣ рақамии интерактивӣ низ метавонад дорои интиҳоби ҷавоб ва бозхӯрди фаврӣ бошад, аммо агар вазифаи бозӣ, қоида ва натиҷаи бозигарона вуҷуд надошта бошад, онро бозии дидактикӣ номидан асоснок нест.

Шакли рақамии бозии дидактикӣ бояд ҳамон талаботи методии ро нигоҳ дорад, ки барои бозии ғайрирақамӣ хосанд. Он бояд дорои мақсади дидактикӣ, маводи муайяни забонӣ, вазифаи бозигарона, қоида, нақш, фаъолияти иштирокчиён, амали нутқӣ ва натиҷаи таълимӣ бошад. Воситаи рақамӣ танҳо бояд иҷрои ин сохторро дастгирӣ кунад. Аз ин рӯ, ҳангоми тарҳрезии бозии рақамӣ саволи аввал набояд интихоби барнома ё платформа бошад. Пеш аз ҳама бояд муайян карда шавад, ки донишҷӯ дар натиҷаи бозӣ кадом амали забонӣ, нутқӣ ё касбӣ-коммуникативиро иҷро мекунад.

Бозиҳои дидактикии рақамӣ метавонанд барои такрор ва мустаҳкам намудани луғат, грамматика ва қолабҳои нутқӣ истифода шаванд. Бартариии муҳити рақамӣ имконияти такрор, тағйир додани суръати иҷро ва гирифтани бозхӯрди фаврӣ мебошад. Аммо такрор набояд танҳо ба шинохти шакл маҳдуд гардад. Донишҷӯ бояд воҳиди забониро дар контекст интихоб ва истифода карда тавонад ва тадриҷан онро ба амали нутқӣ ва коммуникативӣ гузаронад.

Бозии дидактикӣ метавонад кори мустақилонаро бо фаъолияти аудиторӣ пайваст намояд. Қисме аз маводи луғавӣ ё иттилооти касбӣ пеш аз дарс мустақилона омӯхта шуда, дар аудитория барои муҳокима, ҳамкорӣ ва ҳалли масъала истифода мешавад. Пас аз машғулият кори мустақилона метавонад ба ислоҳи мушкилоти ошкоршуда дар луғат, грамматика, талаффуз ё стратегияҳои муошират равона карда шавад. Бо чунин тартиб кори мустақилона ва фаъолияти аудиторӣ марҳилаҳои як раванди ягонаи таълимиро ташкил медиҳанд.

Бозиҳои рақамӣ инчунин барои тафриқакунонии вазифаҳо имконият доранд. Донишҷӯёни дорои сатҳҳои гуногун метавонанд ба як мақсади умумӣ тавассути супоришҳои дорои дараҷаи гуногуни мураккабӣ ҳаракат кунанд. Аммо сатҳҳо набояд донишҷӯёнро ба

гурӯҳҳои доимии «қавӣ» ва «суф» ҷудо намоянд. Супориш бояд бо пешрафти донишҷӯ тадриҷан мураккаб гардад.

Ҳамчунин, муҳити рақамӣ метавонад мубодилаи иттилоот ва ҳамкориҳои донишҷӯёро берун аз аудитория таъмин намояд. Масалан, қисмҳои гуногуни иттилоот баъди иштирокчиён тақсим карда мешаванд ва барои ҳалли масъала ҳар як донишҷӯ маҷбур мешавад бо дигарон саволу ҷавоб ва мубодилаи маълумот кунад. Дар чунин ҳолат забони англисӣ ба воситаи воқеии расидан ба натиҷа табдил меёбад.

Бозиҳои дидактикӣ метавонанд барои рушди қобилияти қабули қарор низ истифода шаванд. Ин барои донишҷӯёни муассисаҳои ғайризабонӣ махсусан муҳим аст, зеро фаъолияти касбӣ аксаран на танҳо донишҷӯ истилоҳот, балки таҳлили маълумот, муқоисаи вариантҳо, интихоби роҳи мувофиқ ва асоснок намудани қарорро талаб менамояд. Дар чунин вазифа забони англисӣ аз объекти мустақими омӯзиш ба воситаи тафаккур, ҳамкорӣ ва ҳалли масъала табдил меёбад.

Истифодаи технологияҳои рақамӣ имконияти ҷамъоварии маълумот оид ба иҷрои супоришро низ васеъ мекунад. Омӯзгор метавонад муайян намояд, ки донишҷӯ кадом навъи вазифаро дуруст иҷро кардааст ва дар кадом мавод бештар хато мекунад. Бо вучуди ин, шумораи ҳолҳо, суръати иҷро ё фоизи ҷавобҳои дурустро набояд бо сатҳи салоҳияти коммуникативӣ баробар донист. Донишҷӯ метавонад дар машқи рақамӣ натиҷаи баланд ба даст орад, вале ҳанӯз натавонад ҳамон воҳиди забониро дар вазъияти мустақили муошират истифода барад. Аз ин рӯ, натиҷаи бозигарона ва натиҷаи таълимӣ бояд алоҳида арзёбӣ карда шаванд.

Тамаркузи аз ҳад зиёд ба ҳол, рейтинг ва рақобат низ метавонад арзиши дидактикии бозиро маҳдуд кунад. Дар чунин ҳолат донишҷӯ метавонад бештар ба суръати иҷро ё ғолиб шудан диққат диҳад, на ба сифати истифодаи забон. Рақобат танҳо яке аз механизмҳои эҳтимолии

бозӣ мебошад. Барои рушди муошират, ҳамкорӣ ва ҳалли масъала аксар вақт фаъолияти муштарак арзиши бештар дорад. Аз ин рӯ, механизми бозӣ бояд вобаста ба мақсад интихоб карда шавад. Агар ҳадаф такрор ва суръати шинохт бошад, мусобиқа метавонад мувофиқ гардад; агар мақсад муошират бошад, мубодилаи иттилоот ва ҳамкорӣ муҳимтар аст; барои рушди тафаккури касбӣ бошад, масъалагузорӣ, интихоби вариант ва асоснок намудани қарор аҳамияти бештар доранд.

Дар маҷмӯъ, таҳлили масъала нишон медиҳад, ки фаъолияти мустақилона, технологияҳои муосир ва бозиҳои дидактикӣ бояд ҳамчун унсурҳои ба ҳам алоқаманди як низоми педагогӣ баррасӣ карда шаванд. Фаъолияти мустақилона механизми рушди мустақилияти таълимии донишҷӯ мебошад; технологияҳои муосир воситаҳои дастгирии ҷустуҷӯ, ҳамкорӣ, бозхӯрд ва худназоратро фароҳам меоранд; бозии дидактикӣ бошад, имконият медиҳад, ки маводи забонӣ ба амали нутқӣ ва амали нутқӣ ба фаъолияти маънодори коммуникативӣ ва касбӣ табдил дода шавад.

Самаранокии чунин ҳамгирӣ аз миқдори воситаҳои рақамӣ ё ҳаҷми кори мустақилона вобаста нест. Омили асосӣ сифати тарҳрезии фаъолияти донишҷӯ мебошад. Агар мақсад дақиқ, супориш маънодор, маводи забонӣ бо эҳтиёҷоти касбӣ алоқаманд, фаъолияти донишҷӯ мустақил ва коммуникативӣ ва бозхӯрд пайваста бошад, технология ва бозии дидактикӣ метавонанд имкониятҳои таълимро васеъ намоянд. Агар супориш механикӣ ва донишҷӯ танҳо қабулқунандаи иттилоот бошад, ҳатто воситаи наватарин низ самаранокии педагогиро кафолат намедиҳад.

Аз ин рӯ, дар доираи таҳқиқоти мазкур кори мустақилонаи донишҷӯ ҳамчун фаъолияти мақсадноки таълимию маърифатӣ ва забонӣ фаҳмида мешавад, ки дар он донишҷӯ тадриҷан аз иҷрои амалҳои бо роҳнамоии омӯзгор ташкилшуда ба интихоби мустақили стратегия, манбаъ ва воситаи иҷро, худназорат, худбаҳодиҳӣ ва худомӯзии минбаъда

мегузарад. Технологияи педагогӣ вазифаи дастгирии ҳамин гузаришро иҷро менамояд, дар ҳоле ки бозии дидактикӣ барои ба вазъияти фаъол ва маънодор ворид намудани донишҷӯ шароит фароҳам меорад.

Бозиҳои дидактикӣ дар кори мустақилона метавонанд пеш аз машғулият, дар ҳаёти он ва баъд аз машғулият истифода шаванд. Пеш аз дарс онҳо барои фаъолсозии луғат ва омодагӣ ба маводи зарурӣ хизмат мекунанд. Дар машғулият донишҳои омодашуда барои муошират, ҳамкорӣ ва ҳалли масъала истифода мешаванд. Баъд аз машғулият бошад, кори мустақилона метавонад барои ислоҳи камбудиҳо, такрор, рефлексия ва истифодаи такрории мавод ташкил карда шавад. Ин муносибат робитаи фаъолияти аудиторӣ ва беруназсинфиро таъмин намуда, раванди омӯзишро пайваста мегардонад.

Таҳлил нишон дод, ки кори мустақилона, технологияҳои муосир ва бозиҳои дидактикӣ танҳо дар сурати ворид шудан ба низоми ягонаи методӣ самаранок буда метавонанд. Дар маркази ин низом бояд фаъолияти худӣ донишҷӯ қарор дошта бошад. Донишҷӯ бояд на танҳо маводи забониро аз худ намояд, балки онро ҷустуҷӯ, таҳлил, интиҳоб ва дар ҳалли масъалаи коммуникативӣ ё касбӣ истифода барад. Омӯзгор бошад, аз пешниҳодкунандаи дониш ба тарҳрези муҳити таълимӣ, ташкилкунандаи фаъолият ва роҳнамои рушди мустақилияти донишҷӯ табдил меёбад.

Дар чунин муносибат фаъолияти мустақилона рушди субъектияти таълимии донишҷӯро таъмин мекунад, технологияҳои муосир имкониятҳои иҷро ва назорати ин фаъолиятро васеъ менамоянд ва бозии дидактикӣ гузаришро аз донишҳои забонӣ ба фаъолияти нутқӣ ва муоширати касбӣ таъмин месозад. Маҳз ҳамгироии мақсадноки ин унсурҳо имкон медиҳад, ки таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ аз модели интиқоли дониш ба модели фаъолияти мустақил, касбмехвар ва коммуникативии донишҷӯ гузарад.

Хулосаи боби чорум

Таҳлили назариявию методи маводи боби чорум нишон дод, ки бозиҳои забонӣ дар таълими забони хориҷӣ на танҳо воситаи шавқовар намудани машғулият, балки шакли фаъоли амал бо маводи забонӣ мебошанд. Ҳангоми чунин фаъолият донишҷӯ воҳидҳои луғавӣ, фразеологӣ ва грамматикиро таҳлил, муқоиса ва тағйир дода, робитаи шакл, маъно ва истифодаи онҳоро дар контекст дарк менамояд. Аз ин лиҳоз, арзиши бозии забонӣ пеш аз ҳама дар рушди ҳассосияти забонӣ, тафаккури семантикӣ ва огоҳии метазабонии донишҷӯ зоҳир мегардад.

Дар боби мазкур муайян гардид, ки мафҳумҳои «бозии забонӣ» ва «бозии дидактикӣ» якмаъно нестанд. Бозии забонӣ бештар хусусияти лингвистию коммуникативӣ дошта, ба имкониятҳои эҷодии истифодаи низоми забон асос меёбад. Бозии дидактикӣ бошад, фаъолияти махсус ташкилшудаи педагогӣ мебошад, ки дорои мақсади таълимӣ, вазифаи бозӣ, қоидаҳо, фаъолияти иштирокчиён ва натиҷаи арзёбишаванда мебошад. Аз ин рӯ, ҳар бозии забонӣ танҳо дар сурати пайваст шудан бо вазифаи мушаххаси таълимӣ метавонад ба ҷузъи бозии дидактикӣ табдил ёбад.

Таҳлили маводи луғавию семантикӣ нишон дод, ки муносибатҳои антонимӣ, тағйир додани ҷузъҳои идиомаҳо, бозсозии маъно, калимасозии эҷодӣ ва дигар шаклҳои бозии забонӣ метавонанд донишҷӯро аз азёдкунии механикӣ ба таҳлил, муқоиса ва истифодаи бошуурунаи забон гузаронанд. Дар ин маврид фарқ гузоштан байни меъёри забонӣ, шакли қасдан эҷодшуда ва хатои ғайриихтиёрӣ аҳамияти махсус дорад.

Бозиҳои забонӣ дар таълими грамматика низ имконияти муҳим доранд. Онҳо барои гузариши донишҷӯ аз дониستاني қоида ба истифодаи он дар фаъолияти нутқӣ мусоидат менамоянд. Самаранокии бозии грамматикӣ танҳо бо шавқоварии он муайян намегардад, балки аз он

вобаста аст, ки донишчӯ сохтори мақсаднокро то кадом андоза дуруст, бошуурона ва дар вазъияти тағйирёбандаи коммуникативӣ истифода мебарад.

Таҳлили хусусиятҳои таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ нишон дод, ки дар чунин муассисаҳо забони хориҷӣ пеш аз ҳама воситаи фаъолияти таълимӣ, касбӣ ва коммуникативии мутахассиси оянда мебошад. Аз ин рӯ, мазмун ва усулҳои таълим бояд ба эҳтиёҷоти касбии донишчӯ, вазифаҳои эҳтимолии фаъолияти оянда ва истифодаи амалии забон нигаронида шаванд.

Маҳдудияти вақти аудиторӣ, гуногунсатҳии донишчӯён, мақоми ғайритахассусии фан, ангезаи нобаробар ва зарурати пайвастании забон бо муҳтавои касбӣ талаб мекунанд, ки таълим интихобӣ, функционалӣ, касбмеҳвар ва коммуникативӣ ташкил карда шавад. Дар чунин шароит бозиҳои дидактикӣ метавонанд вазифаи забонӣ, вазъияти касбӣ, нақш, ҳамкорӣ ва натиҷаи мушаххасро дар як фаъолияти ягона муттаҳид намоянд.

Муайян гардид, ки касбмеҳварӣ танҳо бо истифодаи истилоҳот ё матни тахассусӣ маҳдуд намегардад. Донишчӯ бояд бо истифода аз забони англисӣ амали дорои маънои касбӣ иҷро намояд: иттилоот гирад, равандро тавсиф кунад, масъалаеро шарҳ диҳад, пешниҳодро муқоиса намояд, қарор қабул кунад ё натиҷаро муаррифӣ созад. Дар чунин ҳолат забон аз объекти омӯзиш ба воситаи фаъолияти касбӣ-коммуникативӣ табдил меёбад.

Дар боб инчунин нақши фаъолияти мустақилонаи донишчӯён асоснок карда шуд. Он бояд на ҳамчун вазифаи иловагӣ, балки ҳамчун қисми таркибии низоми таълим баррасӣ гардад. Мустақилияти воқеӣ дар қобилияти донишчӯ барои интихоби стратегия, манбаъ, тарзи иҷро, худназорат ва худбаҳодиҳӣ зоҳир мешавад.

Технологияҳои муосир метавонанд имкониятҳои кори мустақилона, дастрасӣ ба манбаъҳо, бозхӯрд ва ҳамкориро васеъ намоянд, вале худ истифодаи воситаи рақамӣ ҳанӯз самаранокии таълимиро таъмин намекунад. Арзиши педагогии технология аз он вобаста аст, ки он донишҷӯро ба кадом фаъолияти маърифатӣ, забонӣ ва коммуникативӣ ҷалб менамояд.

Ҳамчунин муайян гардид, ки бозии дидактикии рақамӣ, геймификатсия ва машқи интерактивӣ як мафҳум нестанд. Барои бозии дидактикӣ мақсади таълимӣ, вазифаи бозӣ, қоидаҳо, фаъолияти мақсадноки донишҷӯ ва натиҷаи таълимӣ заруранд. Хол, рейтинг ё рақобат худ аз худ фаъолияти рақамиро ба бозии дидактикӣ табдил намедиҳанд.

Дар маҷмӯъ, натиҷаи асосии боби чорум аз он иборат аст, ки бозии забонӣ, бозии дидактикӣ, таълими касбмехвар, фаъолияти мустақилона ва технологияҳои муосир бояд ҳамчун ҷузъҳои ба ҳам алоқаманди як низоми методӣ баррасӣ карда шаванд. Дар маркази ин низом фаъолияти худӣ донишҷӯ қарор дорад. Ё бояд аз қабул ва такрори маводи тайёр ба таҳлил, интихоб, истифодаи забон, ҳамкорӣ ва ҳалли масъалаҳои коммуникативӣ касбӣ гузарад.

Инак, бозиҳои забонӣ ва дидактикӣ метавонанд ҳамчун механизми гузариш аз донишҳои забонӣ ба амали нутқӣ ва аз амали нутқӣ ба фаъолияти касбӣ-коммуникативӣ истифода шаванд. Натиҷаҳои боби мазкур барои таҳияи низоми методии истифодаи бозиҳои дидактикӣ ва санҷиши таҷрибавии самаранокии он дар боби минбаъда заминаи назариявӣ методӣ фароҳам меорад.

БОБИ 5. ТЕХНОЛОГИЯИ ИСТИФОДАБАРИИ БОЗИҲОИ ДИДАКТИКӢ ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ ҒАЙРИЗАБОНӢ

5.1. Технологияҳои муосир ва инноватсионии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ

Таҳлили хусусиятҳои таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ нишон медиҳад, ки баланд бардоштани самаранокии раванди таълимро танҳо тавассути зиёд намудани ҳаҷми маводи луғавию грамматикӣ, истифодаи воситаҳои техникӣ ё ворид намудани шаклҳои алоҳидаи интерактивӣ таъмин намудан имконнопазир аст. Хусусияти муассисаи ғайризабонӣ аз омӯзгор талаб менамояд, ки раванди таълимро ҳамчун низоми мақсаднок, пайдарпай ва аз ҷиҳати педагогӣ асоснок ташкил намояд. Дар чунин шароит маҳдуд будани вақти аудиторӣ, гуногунсатҳии омодагии донишҷӯён, мақоми ғайритахассусии фанни забони англисӣ, зарурати робитаи он бо фаъолияти касбии оянда, талабот ба рушди мустақилияти таълимӣ ва нокифоя будани муҳити табиӣ муоширати англисӣ масъалаи интихоби технологияҳои самараноки таълимро ба яке аз самтҳои асосии методика табдил медиҳанд.

Дар чунин шароит мафҳуми «технологияи муосири таълим» набояд танҳо бо истифодаи компютер, интернет, платформаҳои электронӣ, воситаҳои мултимедӣ ё барномаҳои рақамӣ маҳдуд карда шавад. Нав будани воситаи техникӣ ҳанӯз далели нав будани муносибати педагогӣ нест. Агар омӯзгор маводи анъанавиро танҳо аз шакли чопӣ ба шакли электронӣ гузаронад, вале хусусияти фаъолияти донишҷӯ тағйир наёбад, чунин тағйирот бештар хусусияти техникӣ дорад, на методию технологӣ. Аз ин рӯ, масъалаи технологияҳои муосир бояд пеш аз ҳама аз нуқтаи назари он баррасӣ гардад, ки онҳо фаъолияти донишҷӯро чӣ гуна ташкил

мекунанд, кадом амалҳои маърифатӣ ва нутқиро ба вуҷуд меоранд ва ба кадом натиҷаи таълимӣ оварда мерасонанд.

Дар таҳқиқоти мазкур технологияи таълими забони англисӣ ҳамчун низоми пешакӣ тарҳрезӣшудаи ташкили фаъолияти таълимӣ фаҳмида мешавад, ки дар он мақсад, мазмун, шакл, метод, восита, фаъолияти омӯзгор ва донишҷӯ, бозхӯрд, назорат, худназорат ва натиҷаи пешбинишаванда дар робитаи мутақобила қарор доранд. Чунин фаҳмиш имкон медиҳад, ки технология на ҳамчун маҷмуи амалиёти техникӣ, балки ҳамчун механизми идорашавандаи расидан ба натиҷаи муайяни педагогӣ арзёбӣ гардад.

Моҳияти технологияи педагогӣ, аз ин нуқтаи назар, дар он ифода меёбад, ки омӯзгор пеш аз интихоби усул ё воситаи мушаххас бояд натиҷаи интизоршавандаро дақиқ муайян намояд. Пас аз муайян намудани натиҷа маълум мегардад, ки донишҷӯ барои ба даст овардани он кадом амалҳоро бояд иҷро кунад, кадом маводи забонӣ ба ӯ зарур аст, чӣ гуна вазифа бояд пешниҳод гардад ва кадом воситаи таълимӣ ба иҷрои ҳамин вазифа бештар мувофиқ аст. Яъне технологияи таълим бояд аз мақсад ва фаъолияти донишҷӯ бароварда шавад, на баръакс.

Ин мавқеъ барои таълими забони англисӣ дар муассисаҳои ғайризабонӣ аҳамияти принсипӣ дорад. Дар амал баъзан аввал воситаи нав интихоб гардида, баъдан барои истифодаи он вазифаи таълимӣ ҷустуҷӯ карда мешавад. Масалан, омӯзгор платформаи электронӣ, барномаи мобилӣ ё воситаи мултимедиро интихоб мекунад ва сипас кӯшиш менамояд онро ба мавзӯи дарс мутобиқ созад. Дар чунин ҳолат эҳтимол дорад, ки фаъолияти донишҷӯ ба имкониятҳои техникии восита тобеъ гардад. Муносибати методии дуруст, баръакс, аз муайян намудани масъалаи таълимӣ оғоз мешавад. Омӯзгор бояд пеш аз ҳама муайян кунад, ки донишҷӯ дар натиҷаи машғулият чӣ қор карда тавонад, баъд

фаъолияти зарурии ўро тарҳрезӣ намояд ва танҳо пас аз ин воситаи мувофиқро интиҳоб кунад.

Аз ин рӯ, яке аз аломатҳои муҳими технологияҳои муосири таълими забони англисӣ мақсаднокии педагогӣ мебошад. Ҳар як унсури технология бояд вазифаи мушаххас дошта бошад ва ба натиҷаи муайян хизмат намояд. Агар истифодаи воситаи рақамӣ, бозӣ, кори гурӯҳӣ ё фаъолияти лоиҳавӣ бо мақсади мушаххаси забонӣ, нутқӣ ё коммуникативӣ алоқаманд набошад, он метавонад фаъолияти донишҷӯёро аз ҷиҳати зоҳирӣ фаъол гардонад, вале ба натиҷаи устувори таълимӣ нарасонад.

Бо назардошти мақоми забони англисӣ дар муассисаи ғайризабонӣ, хусусияти дигари технологияҳои муосир касбмехварии онҳо мебошад. Дар ин ҷо забони англисӣ на танҳо ҳамчун фанни таълимӣ, балки ҳамчун воситаи эҳтимолии фаъолияти касбии мутахассиси оянда баррасӣ мегардад. Аз ин рӯ, мазмун ва вазифаҳои таълимӣ бояд ба чунин амалҳое наздик карда шаванд, ки донишҷӯ метавонад дар фаъолияти касбии оянда ба онҳо рӯ ба рӯ гардад.

Касбмехварии таълим маънои онро надорад, ки дарс бо истилоҳоти зиёди тахассусӣ пур карда шавад ё ҳар матни пешниҳодшаванда ҳатман дорои мазмуни мураккаби касбӣ бошад. Мавҷудияти калимаҳои соҳавӣ ҳанӯз худ аз худ фаъолияти касбмехварро ба вуҷуд намеорад. Касбмехварӣ вақте амалӣ мегардад, ки донишҷӯ бо истифода аз забони англисӣ вазифаи дорои маънои касбиро иҷро намояд. Ў метавонад иттилооти заруриро аз манбаъ ҷудо кунад, нишондиҳандаҳоро муқоиса намояд, равандро тавсиф кунад, хусусияти таҷҳизотро шарҳ диҳад, пешниҳоди касбиро арзёбӣ намояд, қарорро асоснок созад ё натиҷаи фаъолияти худро муаррифӣ кунад. Дар чунин ҳолат забони англисӣ аз объекти омӯзиш ба воситаи иҷрои амал табдил меёбад. Ин фарқият дар

матни асосии параграф низ ҳамчун фарқи байни «маводи касбӣ дар дарси забон» ва «фаъолияти касбмехвари забонӣ» асоснок карда шудааст.

Аз ин рӯ, интихоби мазмун дар таълими касбмехвар бояд аз эҳтиёҷоти воқеии донишҷӯ оғоз гардад. Барои ихтисосҳои гуногун шаклҳои истифодаи забони англисӣ яксон буда наметавонанд. Донишҷӯи ихтисоси техникӣ метавонад бештар ба фаҳмидани дастур, тавсифи раванд, шарҳи хусусияти таҷҳизот ё пешниҳоди маълумоти техникӣ ниёз дошта бошад. Барои донишҷӯи соҳаи иқтисод кор бо иттилооти иқтисодӣ, таҳлили нишондиҳандаҳо, муаррифии маҳсулот, гуфтушунид ва мукотибаи касбӣ аҳамияти бештар дошта метавонад. Дар дигар ихтисосҳо бошад, вазифаҳои касбӣ-коммуникативӣ хусусияти дигар мегиранд. Аз ин рӯ, технология бояд на танҳо ба забони англисӣ, балки ба хусусияти фаъолияти касбии гурӯҳи мақсаднок мутобиқ бошад.

Яке аз нишондиҳандаҳои муҳимми технологияи муосир фаъолиятмехварии он мебошад. Дар муносибати анъанавӣ маркази раванди таълим аксаран пешниҳоди дониш аз тарафи омӯзгор қарор мегирад. Омӯзгор шарҳ медиҳад, намуна пешниҳод мекунад, маводро мефаҳмонад ва донишҷӯ онро қабул, такрор ва аз нав барқарор менамояд. Чунин фаъолият дар баъзе марҳилаҳои таълим зарур аст, аммо барои ташаккули қобилияти истифодаи мустақилонаи забон кофӣ нест.

Дар технологияи фаъолиятмехвар меъёри асосӣ ҳаҷми иттилооти пешниҳодкардаи омӯзгор не, балки хусусияти амале мебошад, ки донишҷӯ иҷро менамояд. Донишҷӯ бояд иттилоотро ҷустуҷӯ ва интихоб кунад, маводро таҳлил намояд, робитаҳоро муайян созад, вариантҳоро муқоиса кунад, воситаи мувофиқи забониро интихоб намояд, мавқеи худро баён ва асоснок созад, бо дигарон ҳамкорӣ кунад ва барои расидан ба натиҷаи муайян аз забон истифода барад. Маҳз ҳамин амалҳо донишро аз сатҳи қабул ба сатҳи истифода мегузaronанд.

Фаъолиятмехварӣ инчунин тағйир ёфтани муносибати байни омӯзгор ва донишҷӯро тақозо менамояд. Омӯзгор дигар танҳо манбаи асосии маълумот нест. Ӯ мақсадро муайян менамояд, муҳити таълимиро тарҳрезӣ мекунад, вазифа пешниҳод менамояд, захираҳоро интиҳоб мекунад, раванди ҳамкорию ташкил менамояд, дар ҳолати зарурӣ дастгирӣ мекунад ва натиҷаро арзёбӣ менамояд. Донишҷӯ бошад, аз қабулқунандаи иттилоот ба иштирокчии фаъоли фаъолияти таълимӣ табдил меёбад.

Ин тағйирот маъноӣ кам шудани нақши омӯзгорро надорад. Баръакс, дар технологияи муосир вазифаи омӯзгор мураккабтар мегардад, зеро ӯ бояд на танҳо мазмунро донад, балки фаъолияти донишҷӯро тарҳрезӣ карда тавонад. Ӯ бояд пешакӣ муайян намояд, ки кадом вазифа донишҷӯро ба суҳан гуфтан водор мекунад, кадом шакли ҳамкорӣ барои мубодилаи воқеии иттилоот зарур аст, чӣ гуна дастгирии забонӣ пешниҳод гардад ва дар кадом марҳила он кам карда шавад.

Талаби дигари муҳим самтгирии коммуникативии технология мебошад. Забони хориҷӣ аз дигар фанҳо бо он фарқ мекунад, ки дониш дар бораи объекти омӯзиш худ натиҷаи ниҳой нест. Донишҷӯ метавонад қоидаи грамматикиро шарҳ диҳад ё маъноӣ калимаро донад, вале ҳангоми зарурати истифодаи он дар вазъияти муоширатӣ ба мушкилӣ рӯ ба рӯ шавад. Аз ин рӯ, ҳар технологияи таълими забони англисӣ бояд гузаришро аз донишдони воҳиди забонӣ ба истифодаи он дар фаъолияти нутқӣ таъмин намояд.

Ин гузариш бояд тадриҷӣ сурат гирад. Дар марҳилаи аввал донишҷӯ шакл ва маъноӣ воҳиди забониро дарк мекунад. Баъдан он дар супоришҳои назоратшаванда истифода мешавад. Дар марҳилаи минбаъда донишҷӯ онро дар контексти нисбатан тағйирёбанда интиҳоб мекунад ва баъдан барои иҷрои амали нутқӣ ба кор мебарад. Бо зиёд шудани таҷриба дараҷаи мустақилият афзоиш ёфта, донишҷӯ метавонад воситаҳои

забониро барои иҷрои вазифаи коммуникативӣ нисбатан озод истифода барад. Маҳз ҳамин раванд дар манбаи таҳқиқот ҳамчун гузариш аз шинохт ва фаҳмидан ба истифодаи контекстӣ ва муоширати нисбатан мустақил тавсиф гардидааст.

Муоширатӣ будани технология маънои онро надорад, ки ҳар лаҳзаи дарс бояд ба гуфтугӯи озод табдил дода шавад. Дар муассисаҳои ғайризабонӣ сатҳи донишҷӯён метавонад хеле гуногун бошад ва дар бисёр ҳолатҳо онҳо барои иҷрои вазифаи коммуникативӣ ба дастгирии забонӣ эҳтиёҷ доранд. Аз ин рӯ, омӯзгор бояд байни фаъолияти назоратшаванда ва мустақилият таносуби дуруст таъмин намояд. Дар марҳилаҳои аввал метавон аз намунаҳои нутқӣ, луғати такягоҳӣ, саволҳои роҳнамо, матни кӯтоҳ, сохтори ҷавоб ё дигар шаклҳои дастгирӣ истифода бурд. Бо зиёд шудани таҷриба чунин дастгирӣ тадриҷан коҳиш меёбад.

Дар ин замина мафҳуми тафриқакунонии таълим низ ба яке аз талаботи технологияи муосир табдил меёбад. Гуногунсатҳии донишҷӯён яке аз хусусиятҳои маъмули гурӯҳҳои ғайризабонӣ мебошад. Агар барои ҳамаи донишҷӯён вазифаи якхела, бо як дараҷаи душворӣ ва як ҳаҷми дастгирӣ пешниҳод карда шавад, қисми гурӯҳ метавонад вазифаро аз ҳад осон ва қисми дигар онро аз ҳад мураккаб дарёбад. Аз ин рӯ, технология бояд имконият диҳад, ки мақсади умумии таълим нигоҳ дошта шуда, роҳҳои расидан ба он вобаста ба сатҳ ва эҳтиёҷоти донишҷӯ тағйир дода шаванд.

Тафриқакунонӣ метавонад тавассути интихоби матни дорои сатҳи гуногуни мураккабӣ, тағйир додани ҳаҷми иттилоот, пешниҳоди калимаҳои такягоҳӣ, истифодаи саволҳои роҳнамо, тағйир додани хусусияти нақш ё миқдори амале, ки донишҷӯ мустақилона иҷро мекунад, амалӣ гардад. Муҳим он аст, ки тафриқакунонӣ донишҷӯёро ба гурӯҳҳои доимии «қавӣ» ва «суст» ҷудо накунад. Он бояд воситаи дастгирии пешрафти инфиродӣ бошад.

Дар технологияи муосир ташхиси сатҳи ибтидоӣ низ аҳамияти махсус пайдо мекунад. Омӯзгор бояд пеш аз интиҳоби вазифа муайян кунад, ки донишҷӯ кадом дониш ва малакаҳоро аллакай дорад, дар кадом ҷанба мушкилӣ эҳсос мекунад ва барои гузаштан ба марҳилаи минбаъда ба чӣ гуна дастгирӣ ниёз дорад. Танҳо дар асоси чунин маълумот вазифаро ба сатҳи воқеии гурӯҳ мутобиқ кардан мумкин аст. Дар матни таҳқиқот низ тафриқакунонӣ ҳамчун раванде асоснок мешавад, ки ташхиси сатҳи ибтидоӣ, муайян намудани эҳтиёҷот, интиҳоби вазифаи мувофиқ, дастгирӣ, иҷро, бозхӯрд ва мураккабшавии тадриҷиро фаро мегирад.

Бо ҳамин масъала рушди мустақилияти таълимӣ робитаи бевосита дорад. Дар муассисаи таҳсилоти олии ғайризабонӣ вақти аудиторӣ маҳдуд аст ва омӯзгор наметавонад тамоми раванди забонамӯзиро дар аудитория ташкил намояд. Аз ин рӯ, яке аз вазифаҳои технологияи муосир омода намудани донишҷӯ барои идома додани омӯзиш берун аз машғулият мебошад.

Мустақилиятро набояд танҳо ҳамчун иҷрои вазифаи хонагӣ фаҳмид. Донишҷӯ вақте воқеан мустақил мегардад, ки тавонад мақсади худро дарк кунад, роҳи иҷрои вазифаро интиҳоб намояд, аз манбаъҳои мувофиқ истифода барад, вақти худро ташкил кунад, натиҷаро санҷад, хатои худро муайян намояд ва дар ҳолати зарурӣ стратегияи омӯзишро тағйир диҳад. Аз ин рӯ, технологияи муосир бояд донишҷӯро тадриҷан аз иҷрои фаъолияти пурра идорашаванда ба худназорат, худбаҳодиҳӣ ва худомӯзӣ гузаронад.

Дар чунин муносибат кори мустақилона ва фаъолияти аудиторӣ ду раванди ҷудогона нестанд. Онҳо бояд ҷузъҳои як технологияи ягона бошанд. Масалан, донишҷӯ метавонад пеш аз машғулият маводи муайяни луғавӣ ё иттилооти касбиро мустақилона омӯзад, дар аудитория онро барои иҷрои вазифаи коммуникативӣ истифода барад ва пас аз

машғулият мушкилоти ошкоршударо таҳлил ва ислоҳ намояд. Ин тартиб имкон медиҳад, ки вақти аудитория бештар барои фаъолиятҳое истифода шавад, ки ба ҳамкорӣ, гуфтор, муҳокима ва ҳалли масъала ниёз доранд.

Бо рушди мустақилияти донишҷӯ вазифаи бозхӯрд низ тағйир меёбад. Дар модели анъанавӣ назорат аксаран ба муайян намудани дуруст ё нодуруст будани ҷавоб ва гузоштани баҳо маҳдуд мегардад. Дар технологияи муосир бозхӯрд бояд хусусияти рушддиҳанда дошта бошад. Донишҷӯ бояд на танҳо фаҳмад, ки хато кардааст, балки сабаби хатои худро дарк намояд ва роҳи ислоҳи онро муайян карда тавонад.

Бозхӯрди самаранок бояд байни натиҷаи ҳозира ва натиҷаи интизоршаванда робита барқарор намояд. Он ба донишҷӯ нишон медиҳад, ки кадом ҷанбаи фаъолият муваффақ буд, дар кучо мушкилӣ вучуд дорад ва барои беҳтар намудани натиҷа кадом қадам зарур аст. Аз ин ҷиҳат, бозхӯрд на танҳо марҳилаи охири вазифа, балки ҷузъи дохилии тамоми технология мебошад. Манбаи таҳқиқот низ онро ҳамчун раванди иҷро, гирифтани натиҷа, таҳлил, ислоҳ ва иҷрои такрорӣ баррасӣ мекунад.

Дар раванди таълими забони англисӣ бозхӯрд метавонад шаклҳои гуногун дошта бошад. Он метавонад аз ҷониби омӯзгор, ҳамгурӯҳ, воситаи рақамӣ ё худ донишҷӯ таъмин гардад. Аммо шакли бозхӯрд бояд ба хусусияти вазифа мувофиқат намояд. Бозхӯрди автоматии барномаи рақамӣ барои муайян намудани баъзе хатоҳои луғавӣ ё грамматикӣ муфид буда метавонад, аммо барои арзёбии мувофиқати нутқ ба вазъият, мантиқ, асоснокии мавқеъ ё сифати ҳамкориҳои коммуникативӣ ҳамеша кофӣ нест. Аз ин рӯ, технологияи муосир бояд шаклҳои гуногуни назорат ва бозхӯрдро ба таври мақсаднок муттаҳид намояд.

Яке аз талаботи муҳимми дигар ба технологияҳои муосири таълими забони англисӣ дар муассисаҳои ғайризабонӣ моделсозии вазъиятҳои касбӣ-коммуникативӣ мебошад. Донишҷӯ на ҳамеша имконият дорад дар

ҷараёни таҳсил дар муҳити воқеии байналмилалӣ касбӣ иштирок кунад. Аз ин рӯ, вазифаи таълимӣ бояд чунин шароити моделшударо фароҳам оварад, ки дар он донишҷӯ барои расидан ба натиҷаи муайян ба истифодаи забони англисӣ эҳтиёҷ пайдо намояд.

Дар ин маврид «наздик будан ба воқеият» набояд танҳо бо истифодаи матни аслӣ, сабти видео ё маводи интернетӣ муайян карда шавад. Маводи аслӣ метавонад дар дарс истифода шавад, вале агар донишҷӯ онро танҳо бихонад ё тарҷума кунад, фаъолияти ӯ ҳанӯз хусусияти воқеии касбӣ пайдо намекунад. Вазифа вақте ба фаъолияти касбӣ наздик мегардад, ки донишҷӯ бо истифода аз ҳамин мавод масъалаеро ҳал намояд, иттилооти муҳимро интихоб кунад, пешниҳодҳоро муқоиса созад, қарор қабул намояд ва натиҷаро шарҳ диҳад.

Аз ин рӯ, хусусияти функционалии вазифа нисбат ба шакли берунии мавод аҳамияти бештар дорад. Барои намуна, хондани матни иқтисодӣ худ аз худ фаъолияти касбӣ нест, вале хондани он барои ҷудо намудани нишондиҳандаҳои асосӣ, муқоисаи ду вариант ва пешниҳод кардани роҳи беҳтарини амал донишҷӯро ба фаъолияти таҳлилӣ ва касбӣ-коммуникативӣ ҷалб менамояд. Ҳамин муносибат ба матнҳои техникӣ, тиббӣ, ҳуқуқӣ, аграрӣ ва дигар маводи соҳавӣ низ дахл дорад.

Дар чунин шароит технологияҳои муосир бояд имконият диҳанд, ки донишҷӯ забонро ҳамчун воситаи амал қабул намояд. Агар донишҷӯ танҳо барои гирифтани баҳо калима ё ҷойдаро аз худ кунад, ангезаи омӯзиш метавонад хусусияти кӯтоҳмуддат дошта бошад. Вақте ки ӯ мебинад, ки ҳамон воҳиди забонӣ барои ҳал кардани масъала, дарёфт намудани иттилоот, муаррифии натиҷа ё муошират бо шарик зарур аст, арзиши функционалии забон барои ӯ равшантар мегардад.

Дар ҳамин замина мавқеи технологияҳои мултимедӣ ва рақамӣ низ бояд муайян карда шавад. Онҳо имкониятҳои зиёди таълимӣ доранд: метавонанд матн, овоз, тасвир ва видео пешниҳод намоянд, дастрасиро ба иттилоот васеъ кунанд, фаъолияти мустақилонаро дастгирӣ намоянд, шаклҳои нави ҳамкориро фароҳам оваранд ва бозхӯрди ғавриро таъмин созанд. Аммо ин имкониятҳо танҳо дар ҳолате арзиши педагогӣ мегиранд, ки ба мақсади муайяни таълимӣ тобеъ бошанд.

Принсипи муҳим дар истифодаи технологияҳои муосир он аст, ки технология бояд фаъолияти донишҷӯро дастгирӣ ва ташкил намояд, на онро иваз кунад. Дастрасии осон ба иттилоот ва ҷавобҳои омода метавонад барои донишҷӯ имконият бошад, вале дар баробари ин метавонад фаъолияти мустақили фикриро маҳдуд созад. Аз ин сабаб, вазифаҳои муосири таълимӣ бояд на танҳо ҷустуҷӯи ҷавоби тайёр, балки таҳлил, интиҳоб, муқоиса, шарҳ, асосноккунӣ, истифодаи иттилоот дар вазъияти нав ва ҳимояи натиҷаро талаб намоянд.

Дар чунин муносибат арзиши технология бо дараҷаи техникийи нав будани он не, балки бо сифати фаъолияти донишҷӯ муайян карда мешавад. Воситаи соддае, ки донишҷӯро ба фикрронӣ, интиҳоб ва муошират водор мекунад, метавонад аз платформаи мураккабе, ки танҳо интиҳоби механикийи ҷавобро талаб мекунад, аз ҷиҳати педагогӣ арзишмандтар бошад.

Аз ҳамин лиҳоз, технологияҳои муосир ва инноватсионии таълими забони англисиро дар муассисаҳои ғайризабонӣ бояд на аз рӯйи номи барномаҳо ё воситаҳои техникӣ, балки аз рӯйи механизми педагогии ташкили фаъолияти донишҷӯ таҳлил ва гурӯҳбандӣ намуд. Чунин муносибат имкон медиҳад, ки хусусияти воқеии технологияи таълим муайян гардида, ҷойгоҳи бозии дидактикӣ дар низоми умумии технологияҳои муосир дақиқ асоснок карда шавад.

Бо така ба таҳлили қаблӣ метавон таъкид намуд, ки технологияҳои муосири таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ бояд на аз рӯйи хусусияти техникии восита, балки аз рӯйи механизми педагогии ташкили фаъолияти донишҷӯ гурӯҳбандӣ карда шаванд. Чунин муносибат аз як тараф имконият медиҳад, ки мақоми воқеии ҳар технология дар раванди таълим муайян карда шавад ва аз ҷониби дигар, робитаи онҳо бо ҳадафҳои касбӣ, коммуникативӣ ва мустақилияти донишҷӯ равшан гардад. Дар матни таҳқиқот низ технологияҳои коммуникативӣ, мушкилотмеҳвар, лоиҳавӣ, ҳамкорӣ, рақамӣ, моделсозӣ ва бозӣ ҳамчун самтҳои асосии фаъолияти технологӣ ҷудо карда шудаанд.

Дар байни ин технологияҳо технологияҳои коммуникативӣ мавқеи махсус доранд, зеро мақсади ниҳоии таълими забони англисӣ на танҳо азхуд намудани воҳидҳои забонӣ, балки истифодаи онҳо дар фаъолияти нутқӣ мебошад. Технологияи коммуникативӣ чунин ташкили раванди таълимро талаб мекунад, ки дар он донишҷӯ барои иҷрои вазифа ба мубодилаи иттилоот, саволу ҷавоб, шарҳ, муқоиса, ифодаи муносибат ва мувофиқа намудани мавқеъ эҳтиёҷ дошта бошад. Аз ин рӯ, фаъолияти коммуникативӣ бо худ шакли гурӯҳӣ ё ҷуфтӣ муайян намегардад. Агар донишҷӯён дар гурӯҳ кор кунанд, вале ҳар яке вазифаи худро мустақилона иҷро намояд ва барои ба натиҷа расидан ба ҳамдигар ниёз надоста бошанд, чунин фаъолият ҳанӯз хусусияти воқеии коммуникативӣ надорад.

Моҳияти технологияи коммуникативӣ дар он аст, ки забон ба воситаи иҷрои вазифа табдил меёбад. Донишҷӯ барои гирифтани маълумоти зарурӣ, фаҳмидани мавқеи шарик, пешниҳоди андеша ё расидан ба қарори умумӣ маҷбур нест, балки зарурати воқеии истифодаи забонро эҳсос мекунад. Дар ҳамин ҳолат фаъолияти нутқӣ аз сатҳи машқӣ ба сатҳи нисбатан функционалӣ мегузарад. Барои муассисаи ғайризабонӣ

ин хусусият аҳамияти махсус дорад, зеро донишҷӯ бояд тадриҷан ба истифодаи забони англисӣ дар вазъиятҳои ба фаъолияти касбӣ наздик омода карда шавад.

Технологияҳои мушкилотмеҳвар низ ба ҳамин мантиқ наздик мебошанд. Моҳияти онҳо дар пешниҳоди чунин масъалае ифода меёбад, ки донишҷӯ барои ҳалли он бояд маълумотро таҳлил кунад, робитаҳоро муайян намояд, вариантҳоро муқоиса кунад ва қарори худро асоснок созад. Дар чунин вазъият истифодаи забон бо фаъолияти фикрӣ пайваست мегардад. Донишҷӯ танҳо ҷавоби тайёро такрор намекунад, балки барои баён ва асоснок намудани мавқеи худ воситаҳои забониро интихоб менамояд.

Дар таълими забони англисӣ истифодаи технологияи мушкилотмеҳвар махсусан вақте арзишманд мегардад, ки масъала дорои мазмуни касбӣ бошад. Масалан, донишҷӯ метавонад ду роҳи ҳалли масъалаи истехсолӣ, иқтисодӣ ё иҷтимоиро муқоиса намуда, яке аз онҳоро интихоб кунад ва сабабҳои интихоби худро бо забони англисӣ шарҳ диҳад. Дар ин ҳолат фаъолияти забонӣ бо таҳлил, баҳодиҳӣ ва қабули қарор пайваст мегардад. Чунин ҳамгирӣ барои рушди фаъолияти касбӣ-коммуникативӣ аҳамияти бештар дорад, назар ба иҷрои машқҳои ҷудогонае, ки танҳо ба такрори шакли забонӣ равона шудаанд.

Технологияҳои лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ низ имконият медиҳанд, ки забони англисӣ дар доираи фаъолияти нисбатан мураккаб ва давомдор истифода шавад. Дар лоиҳа донишҷӯ танҳо супориши ҷудогона иҷро намекунад. Ӯ масъалаи муайяноро меомӯзад, манбаъҳоро ҷустуҷӯ мекунад, иттилоотро интихоб ва таҳлил менамояд, натиҷаро ҷамъбаст мекунад ва онро ба шакли муайян пешниҳод месозад. Ҳамин хусусият фаъолияти лоиҳавиро бо рушди мустақилият, масъулият ва қобилияти истифодаи забон дар иҷрои вазифаи воқеӣ пайваст мекунад.

Дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ лоиҳа метавонад хусусияти касбӣ дошта бошад. Донишҷӯён метавонанд маълумотро дар бораи масъалаи марбут ба ихтисос ҷамъоварӣ намоянд, ду технология ё усулро муқоиса кунанд, натиҷаи таҳқиқи хурдро пешниҳод созанд ё маҳсулоти иттилоотӣ омода намоянд. Муҳим он аст, ки забони англисӣ дар чунин фаъолият танҳо барои навиштани матни ниҳой истифода нашавад, балки дар марҳилаҳои ҷустуҷӯ, таҳлил, муҳокима, ҳамкорӣ ва муаррифӣ низ ба кор гирифта шавад. Дар ин ҳолат технологияҳои лоиҳавӣ ба воситаи ҳамгиро намудани фаъолияти маърифатӣ, забонӣ ва касбӣ табдил меёбанд.

Технологияҳои ҳамкорӣ ба ташкили чунин муносибати байни донишҷӯён асос меёбанд, ки дар он расидан ба натиҷаи умумӣ аз фаъолияти ҳар иштирокчӣ вобаста бошад. Ин ҷо ҳамкориҳои воқеӣ аз гурӯҳбандии оддӣ фарқ мекунад. Агар вазифа тавре тарҳрезӣ шавад, ки як донишҷӯ тамоми корро иҷро карда тавонад, дигарон бошанд танҳо мушоҳида кунанд, чунин шакл наметавонад ҳамчун технологияи ҳамкорӣ арзёбӣ гардад.

Барои ташкили ҳамкориҳои воқеӣ бояд масъулияти инфиродӣ ва вобастагии мутақобилаи иштирокчиён таъмин карда шавад. Ҳар донишҷӯ бояд қисме аз иттилоот, нақш ё вазифаи алоҳида дошта бошад ва натиҷаи ниҳой танҳо дар сурати муттаҳид шудани саҳми ҳамаи иштирокчиён ба даст ояд. Маҳз ҳамин муносибат донишҷӯёнро ба саволу ҷавоб, шарҳ, мувофиқа ва қабули қарори умумӣ ҷалб менамояд. Дар матни таҳқиқот низ таъкид мегардад, ки ҷойгир намудани донишҷӯён дар як гурӯҳ худ аз худ ҳамкориро таъмин намекунад ва натиҷаи умумӣ бояд ба фаъолияти ҳар иштирокчӣ вобаста бошад.

Дар таълими забони англисӣ технологияҳои ҳамкорӣ аҳамияти дуҷониба доранд. Аз як тараф, онҳо шумораи амалҳои нутқии донишҷӯёнро зиёд мекунанд. Аз тарафи дигар, донишҷӯёнро ба

муносибати иҷтимоӣ, шунидани мавқеи дигарон, шарҳ додани фикри худ ва расидан ба натиҷаи умумӣ омода месозанд. Ин хусусият махсусан барои муассисаҳои ғайризабонӣ муҳим аст, зеро дар фаъолияти касбӣ мутахассис одатан дар муҳити ҳамкорӣ, гурӯҳ ва муносибатҳои касбӣ фаъолият менамояд.

Технологияҳои моделсозӣ ва симулятсионӣ имконият медиҳанд, ки вазъиятҳои воқеӣ ё ба фаъолияти касбӣ наздик дар муҳити таълимӣ таҷдид карда шаванд. Дар чунин технология донишҷӯ танҳо дар бораи вазъият маълумот намегирад, балки дар доираи он амал мекунад. Ӯ метавонад нақши мутахассис, муштарӣ, ҳамкор, намоёндаи ташкилот ё иштирокчии дигарро иҷро намояд ва барои расидан ба натиҷаи муайян аз забони англисӣ истифода барад.

Арзиши моделсозӣ дар он аст, ки муҳити табиӣ касбӣ дар аудитория пурра вуҷуд надорад, вале тавассути вазифаи дуруст тарҳрезӣшуда баъзе хусусиятҳои асосии он таҷдид карда мешаванд. Ин метавонад мавҷудияти масъала, маҳдудияти вақт, норасоии иттилоот, зарурати интихоби қарор, тақсими нақш ва масъулиятро фаро гирад. Дар чунин ҳолат фаъолияти донишҷӯ танҳо «бозӣ кардани нақш» нест, балки иҷрои амали коммуникативии дорои мақсад ва натиҷа мебошад.

Технологияҳои рақамӣ ва мултимедӣ дар шароити муосир имкониятҳои васеъ фароҳам меоранд, вале ҷойгоҳи онҳо бояд аз мавқеи методӣ дуруст муайян карда шавад. Онҳо метавонанд дастрасӣ ба иттилоотро васеъ намоянд, маводи шунавӣ ва визуалиро пешниҳод кунанд, кори мустақилона ва назоратро дастгирӣ намоянд, инчунин барои муоширати беруназсинфӣ шароит муҳайё созанд. Бо вуҷуди ин, технологияи рақамӣ танҳо вақте арзиши таълимӣ пайдо мекунад, ки вазифаи донишҷӯ аз тамошо ё интихоби механикӣ ҷавоб фарқ кунад.

Масалан, истифодаи видеои касбӣ метавонад танҳо ба тамошо маҳдуд гардад. Аммо агар донишҷӯ баъд аз тамошо иттилооти муҳимро ҷудо кунад, мавқеи мутахассисро таҳлил намояд, ду вариантро муқоиса созад ва хулосаи худро пешниҳод кунад, маводи рақамӣ ба қисми технологияи фаъолиятмехвар табдил меёбад. Пас арзиши асосӣ дар воситаи рақамӣ не, балки дар хусусияти вазифае мебошад, ки тавассути он иҷро мегардад.

Технологияҳои бозӣ ва бозиҳои дидактикӣ дар низоми технологияҳои муосир барои таҳқиқоти мазкур мавқеи марказӣ доранд. Агар технологияҳои коммуникативӣ зарурати муоширатро ба вуҷуд оранд, технологияҳои мушкilotмехвар масъала пешниҳод кунанд, технологияҳои моделсозӣ вазъиятро таҷдид намоянд ва технологияҳои рақамӣ муҳит ва восита фароҳам оваранд, бозии дидактикӣ метавонад ҳамаи ин унсурҳоро дар як фаъолияти мақсаднок муттаҳид созад.

Ҳамин хусусият ҷойгоҳи махсуси бозии дидактикиро муайян мекунад. Дар он мақсади таълимӣ ба вазифаи амалии барои донишҷӯ фаҳмо табдил дода мешавад. Донишҷӯ барои иҷрои вазифаи бозӣ аз луғат, сохтори грамматикӣ, амали нутқӣ ва ҳамкорӣ истифода мебарад. Дар ин ҳолат маводи забонӣ бо вазифаи воқеӣ ё шартии коммуникативӣ пайваست мегардад. Матни таҳқиқот низ таъкид менамояд, ки технологияҳои бозӣ барои ташкили фаъолияти донишҷӯ тавассути мақсади дидактикӣ, вазифаи бозӣ, қоидаҳо, нақшҳо, ҳамкорӣ ва натиҷаи арзёбишаванда истифода мешаванд.

Боиси қайд аст, ки технологияҳои муосир набояд ҳамчун шаклҳои аз ҳам ҷудо баррасӣ шаванд. Як фаъолияти таълимӣ метавонад ҳамзамон дорои хусусияти коммуникативӣ, мушкilotмехвар, ҳамкорона, моделсозӣ, рақамӣ ва бозигарона бошад. Аз ин рӯ, номи технология худ меёри асосӣ нест. Меёри муҳимтар он аст, ки донишҷӯ дар доираи он

кадом амалро иҷро мекунад, кадом маводи забониرو истифода мебарад ва ба кадом натиҷаи таълимӣ мерасад.

Дар ҳамин замина масъалаи инноватсионӣ будани технология аҳамияти махсус пайдо мекунад. Дар муҳити таълимӣ мафҳуми «инноватсия» баъзан ба истифодаи воситаи нави техникӣ баробар карда мешавад. Чунин фаҳмиш пурра нест. Компютер, платформаи нав, барномаи электронӣ ё воситаи мултимедӣ метавонад шакли пешниҳоди маводро тағйир диҳад, вале агар хусусияти фаъолияти донишҷӯ ҳамоно гуна боқӣ монад, тағйироти педагогӣ маҳдуд мешавад.

Инноватсионӣ будани технология бояд пеш аз ҳама бо тағйироти сифатии фаъолияти донишҷӯ муайян карда шавад. Агар донишҷӯ аз қабулқунандаи иттилооти тайёр ба иштирокчии фаъоли раванди таълим гузарад, аз такрори намуна ба интихоби мустақилона бирасад, аз иҷрои машқи ҷудогона ба ҳалли вазифаи коммуникативӣ гузарад ва тадриҷан масъулияти худназорат ва худбаҳодиҳиро қабул намояд, метавон дар бораи тағйироти воқеии технологӣ сухан гуфт. Ин мавқеъ дар матни таҳқиқот низ ҳамчун асоси фаҳмиши инноватсия пешниҳод шудааст.

Аз ин нуқтаи назар ҳатто технологияи ғайрирақамӣ метавонад хусусияти инноватсионӣ дошта бошад. Агар бозии дидактикии одӣ донишҷӯро ба таҳлил, интихоби мустақил, ҳамкорӣ, ҳалли масъала ва рефлексия ҷалб намояд, он метавонад аз ҷиҳати педагогӣ инноватсионӣ бошад. Баръакс, воситаи рақамии хеле муосир, ки танҳо интихоби ҷавоби тайёрро талаб мекунад, метавонад ба тағйироти ҷиддии фаъолияти таълимӣ оварда нарасонад.

Барои муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ чунин фаҳмиши инноватсия аҳамияти махсус дорад. Ин муассисаҳо на ҳамеша дорои имкониятҳои техникий яхела мебошанд. Агар инноватсия танҳо бо таҷҳизоти нав алоқаманд карда шавад, татбиқи технология аз шароити моддӣ вобастагии аз ҳад зиёд пайдо мекунад. Агар бошад, инноватсия

ҳамчун тағйироти сифатии фаъолияти донишҷӯ фаҳмида шавад, омӯзгор метавонад ҳатто бо захираҳои нисбатан маҳдуд фаъолияти фаъл, коммуникативӣ ва касбмехварро ташкил кунад.

Дар асоси таҳлили анҷомдода масъалаи интихоби технологияи мувофиқ низ аҳамияти махсус пайдо мекунад. Дар амал на ҳар технологияи маъмул барои ҳар гурӯҳ ва ҳар мақсад мувофиқ мебошад. Самаранокии он аз сатҳи омодагӣ, хусусияти вазифа, мазмуни касбӣ, вақти мавҷуда, имкониятҳои ташкилӣ ва натиҷаи интизоршаванда вобаста аст. Аз ин рӯ, технология бояд аз рӯйи арзиши воқеии педагогӣ интихоб карда шавад, на аз рӯйи маъруфият ё нав будани восита.

Меъёри муҳимтарини интихоб мувофиқати технология ба мақсади дидактикӣ мебошад. Агар мақсади асосӣ рушди луғат бошад, донишҷӯ бояд имконияти дарк, такрор, интихоб ва истифодаи воҳидҳои луғавиро пайдо намояд. Агар мақсад рушди гуфтор бошад, фаъолияти донишҷӯ бояд воқеан ба сухан гуфтан, савол додан, ҷавоб гуфтан, баён ва асоснок намудани мавқеъ равона гардад. Агар мақсад рушди салоҳияти коммуникативӣ бошад, бояд зарурати ҳамкорӣ ва мубодилаи иттилоот вучуд дошта бошад.

Аз ин рӯ, байни мақсади эълоншуда ва амали воқеии донишҷӯ набояд номувофиқатӣ ба вучуд ояд. Масалан, агар омӯзгор ҳадафи рушди гуфторро гузорад, вале қисми асосии машғулият ба пур кардани тест ё иҷрои машқи хаттӣ сарф шавад, мақсад ва фаъолияти воқеӣ мувофиқат намеkunанд. Ин нукта барои технологияи бозӣ низ муҳим аст. Агар бозӣ эълон шавад, вале донишҷӯ дар он танҳо ҷавоби тайёрро интихоб кунад, фаъолияти бозигарона метавонад аз ҳадафи коммуникативӣ дур монад.

Меъёри дигари муҳим сатҳи омодагии донишҷӯ мебошад. Технология набояд аз донишҷӯ чунин сатҳи забонӣ ва мустақилиятро талаб кунад, ки ҳоло ба он омода нест. Дар сатҳи поёнӣ дастгирии бештар зарур аст. Ин дастгирӣ метавонад дар шакли луғати такягоҳӣ, намунаи

нутқӣ, саволҳои роҳнамо, кортҳои нақшӣ ё маводи визуалӣ пешниҳод гардад. Бо афзоиши таҷрибаи забонӣ миқдори чунин дастгирӣ кам ва дараҷаи интиҳоби мустақили донишҷӯ зиёд карда мешавад.

Касбмехварӣ низ яке аз меъёрҳои асосии интиҳоб мебошад. Технология бояд ба донишҷӯ имкон диҳад, ки робитаи байни забони англисӣ ва фаъолияти ояндаи касбии худро дарк намояд. Аммо ин робита танҳо бо истилоҳоти касбӣ таъмин намегардад. Барои касбмехвар шудани фаъолияти таълимӣ донишҷӯ бояд масъалаеро ҳал кунад, ки аз ҷиҳати мазмун ё хусусияти амал ба фаъолияти касбӣ наздик бошад. Матни таҳқиқот низ таъкид менамояд, ки ворид намудани истилоҳоти касбӣ худ аз худ таълими касбмехварро таъмин намекунад.

Дараҷаи фаъолияти донишҷӯ меъёри дигари муҳим мебошад. Технологияе, ки донишҷӯро ба муқоиса, таҳлил, интиҳоб, асосноккунӣ, истеҳсоли матн, муошират ва ҳамкорӣ ҷалб мекунад, аз ҷиҳати фаъолиятӣ имкониятҳои бештар дорад. Аммо ин ҷо низ фаъолияти зоҳирӣ набояд бо фаъолияти маънодор омехта карда шавад. Ҳаракат, пахш кардани тугма, интиҳоби ҷавоб ё зуд иҷро намудани вазифа ҳанӯз далели фаъолияти маърифатӣ ва коммуникативии баланд нест. Барои арзёбии технология бояд дида шавад, ки донишҷӯ кадом амалҳои фикрӣ ва нутқиро иҷро менамояд.

Имконияти ҳамкорӣ низ ба меъёри муҳими интиҳоб табдил меёбад. Ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ баъзе вазифаҳо табиатан инфиродӣ мебошанд, вале рушди муошират бе фаъолияти байниҳамдигарӣ имконнопазир аст. Аз ин рӯ, технология бояд дар марҳилаҳои зарурӣ чунин шароит фароҳам оварад, ки донишҷӯён иттилоотро мубодила кунанд, мавқеъҳоро муқоиса намоянд ва ба натиҷаи умумӣ расанд.

Фардикунонӣ ва тафриқакунонӣ низ барои муассисаҳои ғайризабонӣ аҳамияти калон доранд. Донишҷӯён метавонанд дорои сатҳи гуногуни забонӣ, таҷрибаи таълимӣ ва суръати гуногуни иҷрои вазифа

бошанд. Аз ин рӯ, технологияи мувофиқ бояд имконият диҳад, ки дар доираи як мақсади умумӣ ҳаҷми дастгирӣ, мураккабии вазифа ва сатҳи мустақилият тағйир дода шавад.

Меъёри дигари муҳим имконияти бозхӯрд ва ислоҳи фаъолият мебошад. Донишҷӯ бояд натиҷаи худро дарк кунад ва тавонад сабаби мушкилотро муайян намояд. Назорат танҳо муайян мекунад, ки натиҷа чӣ гуна аст. Бозхӯрд бошад, ба донишҷӯ мефаҳмонад, ки чаро чунин натиҷа ба вуҷуд омад ва барои беҳтар кардани он чӣ бояд кард. Аз ин рӯ, технологияе, ки танҳо баҳои ниҳой медиҳад, нисбат ба технологияе, ки имконияти таҳлил ва ислохро таъмин мекунад, имкониятҳои маҳдудтар дорад.

Рушди мустақилияти таълимӣ низ бояд меъёри интиҳоби технология бошад. Агар тамоми қадамҳои фаъолият ҳамеша аз ҷониби омӯзгор муайян карда шаванд, донишҷӯ имконияти ташаккули худидоракуниро камтар пайдо мекунад. Бинобар ин, бо афзоиши таҷриба бояд ба донишҷӯ имконияти бештар барои интиҳоби стратегия, манбаъ, тарзи иҷро ва арзёбии натиҷаи худ дода шавад.

Арзёбишавандагии натиҷа низ аҳамияти махсус дорад. Технологияи пешниҳодшуда бояд ба натиҷаи мушаххас ва қобили арзёбӣ оварда расонад. Агар омӯзгор пешакӣ муайян карда натавонад, ки донишҷӯ дар натиҷаи истифодаи технология кадом дониш, малака ё салоҳиятро беҳтар мекунад, арзёбии самаранокии он душвор мегардад. Ин масъала барои таҳқиқоти мазкур махсусан муҳим аст, зеро технологияи истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар марҳилаи таҷрибавӣ бояд аз рӯи меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои муайян санҷида шавад.

Дар асоси гуфтаҳои боло метавон хулоса кард, ки интиҳоби технологияи таълимӣ дар муассисаи ғайризабонӣ бояд ҳамчун қарори методии асоснок баррасӣ гардад. Омӯзгор аввал шароити воқеии таълимро таҳлил мекунад, баъдан мақсад ва натиҷаи интизоршавандаро

муайян менамояд, фаъолияти зарурии донишҷӯро тарҳрезӣ мекунад ва танҳо баъд технологияи мувофиқро интихоб менамояд. Бо чунин муносибат технология аз унсури зоҳирии навоарӣ ба воситаи мақсадноки ташкил намудани фаъолияти таълимӣ табдил меёбад.

Чанбаи дигари муҳим ҳамгироии технологияҳои муосир мебошад. Дар амал технологияҳои педагогӣ аксаран дар шакли комилан ҷудогона татбиқ намешаванд. Як вазифаи таълимӣ метавонад унсурҳои фаъолияти мустақилона, технологияи рақамӣ, ҳамкорӣ, ҳалли масъала ва бозии дидактикиро дар бар гирад. Масалан, донишҷӯ пеш аз машғулият иттилооти заруриро мустақилона пайдо мекунад, дар аудитория онро бо дигарон муқоиса менамояд, дар доираи вазъияти моделшуда қарор қабул мекунад ва баъд натиҷаи фаъолияти худро таҳлил мекунад. Чунин ҳамгироӣ дар матни аслии низ ҳамчун муттаҳид намудани якчанд механизм дар атрофи як ҳадафи ягона шарҳ дода шудааст.

Аммо ҳамгироии технологияҳо маънои зиёд намудани шумораи восита ва усулҳоро надорад. Агар дар як машғулият технологияҳои зиёд истифода шаванд, вале байни онҳо робитаи мақсаднок вучуд надошта бошад, фаъолияти донишҷӯ пароканда мегардад. Аз ин рӯ, ҳар ҷузъи технологӣ бояд вазифаи мушаххас дошта бошад. Манбаи рақамӣ метавонад барои дастрасӣ ба иттилоот истифода шавад, кори ҷуфти барои мубодилаи маълумот, бозии дидактикӣ барои истифодаи коммуникативии он ва рефлексия барои таҳлили натиҷа хизмат намояд.

Маҳз дар чунин низоми ҳамгиро бозихи дидактикӣ мавқеи марказӣ пайдо мекунад. Онҳо имкон медиҳанд, ки унсурҳои технологияҳои дигар дар атрофи вазифаи ягонаи таълимӣ муттаҳид карда шаванд. Бозии дидактикӣ метавонад ҳамзамон вазъияти касбиро моделсозӣ намояд, масъалаи мушаххас пешниҳод кунад, зарурати ҳамкорию ба вучуд орад, истифодаи воситаи рақамиро талаб намояд ва дар ниҳоят ба натиҷаи муайяни коммуникативӣ оварда расонад.

Арзиши асосии бозии дидактикӣ дар ҳамин ҷо зоҳир мегардад. Он донишҷӯро танҳо ба дониستاني воҳиди забонӣ маҳдуд намекунад, балки барои истифодаи он сабаб ва шароит фароҳам меорад. Донишҷӯ калима ё сохтори грамматикиро на барои нишон додани дониستاني он, балки барои иҷрои вазифа, ҳамкорӣ, гирифтани иттилоот, пешниҳоди қарор ё расидан ба натиҷаи умумӣ истифода мебарад. Матни таҳқиқот низ бозиҳои дидактикиро ҳамчун механизми ташкили фаъолияти донишҷӯ ва гузариш аз дониш ба амали нутқӣ муайян мекунад.

Аз ин лиҳоз, дар технологияи муосири таълими забони англисӣ бозиҳои дидактикӣ бояд ҳамчун унсури фароғатӣ ё воситаи «зинда гардонидани» дарс баррасӣ нашаванд. Онҳо бояд вазифаи методии мушаххас дошта бошанд ва дар марҳилаи мувофиқи таълим истифода шаванд. Дар баъзе ҳолатҳо бозӣ метавонад барои такрор ва фаъолгардони маводи забонӣ хизмат кунад. Дар ҳолатҳои дигар он метавонад барои истифодаи контекстӣ, муошират, ҳалли масъала ё моделсозии фаъолияти касбӣ истифода шавад.

Бо афзоиши сатҳи забонии донишҷӯ вазифаи бозигарона низ бояд мураккаб гардад. Дар марҳилаи аввал он метавонад бештар ба шинохтан, интиҳоб ва истифодаи маводи омӯхташуда таъяс кунад. Дар марҳилаи баъдӣ аз донишҷӯ интиҳоби мустақилонаи воситаи забонӣ талаб карда мешавад. Дар сатҳи баландтар бошад, бозии дидактикӣ метавонад масъалаи дорои мазмуни касбӣ, норасоии иттилоот, зарурати гуфтушунид ва қабули қарорро дар бар гирад. Чунин тадриҷият имконият медиҳад, ки фаъолияти бозигарона бо рушди воқеии салоҳияти забонӣ ва коммуникативӣ ҳамроҳанг гардад.

Дар натиҷа, технологияҳои муосир ва инноватсионии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ бояд ҳамчун маҷмуи воситаҳои алоҳида ҷаҳмида нашаванд. Онҳо низоми ташкили фаъолияти донишҷӯ мебошанд, ки мақсаднокӣ, касбмехварӣ,

фаъолиятнокӣ, коммуникативӣ, тафриқақунонӣ, мустақилият, ҳамкорӣ, бозхӯрд ва имконияти арзёбии натиҷаро таъмин менамоянд.

Маҳз дар доираи чунин фаҳмиш бозии дидактикӣ метавонад ҷойгоҳи воқеии худро ҳамчун механизми ҳамгиро намудани фаъолияти забонӣ, нутқӣ ва касбӣ-коммуникативии донишҷӯ пайдо намояд. Ин мавқеъ барои таҳияи минбаъдаи технологияи муаллифӣ истифодаи бозиҳои дидактикӣ аҳамияти асосӣ дорад, зеро технологияи пешниҳодшаванда бояд на танҳо маҷмуи бозиҳои алоҳида, балки низоми мақсадноки интихоби онҳо, ҷойгиркунии марҳилавӣ, татбиқ, дастгирӣ, назорат, бозхӯрд ва арзёбии натиҷаҳоро дар бар гирад.

Дар таҳқиқоти мазкур мафҳуми «низомии методӣ» натиҷаи марказии тарҳрезии илмӣ мебошад: он мақсад, принципҳо, мазмун, шаклҳои ташкили фаъолият, маҷмуи бозиҳо ва воситаҳои арзёбиро муттаҳид менамояд. «Технология» бошад, механизми амалисозии ҳамин низомро ифода карда, пайдарпайии ташхис, интихоби бозӣ, омодаасозӣ, иҷро, назорат, бозхӯрд, рефлексия ва арзёбии натиҷаро муайян месозад. Чунин ҷудокунии мафҳумҳо имкон медиҳад, ки низомии методӣ ҳамчун сохтори том ва технология ҳамчун алгоритми татбиқи амалии он фаҳмида шавад.

Дар таҳқиқоти мазкур мафҳуми «низомии методӣ» натиҷаи марказии тарҳрезии илмӣ мебошад. Чунин ҷудокунии мафҳумҳо имкон медиҳад, ки низомии методӣ ҳамчун сохтори том ва технология ҳамчун алгоритми татбиқи амалии он фаҳмида шавад.

Бо мақсади ба низомии ягона ворид намудани натиҷаҳои назариявӣ ва методии таҳқиқот амсилаи технологии истифодаи бозиҳои дидактикӣ таҳия карда шуд. Амсилаи мазкур робитаи мақсади таълим, принципҳо, мазмун, марҳилаҳои татбиқ, фаъолияти омӯзгор ва таълимгиранда, назорату бозхӯрд, рефлексия ва арзёбии натиҷаҳоро инъикос менамояд.

Амсилаи технологияи истифодабарии бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва муассисаҳои таҳсилоти олий

МАҚСАД • ташаккули салоҳияти коммуникативӣ • рушди малакаҳои шунида фаҳмидан, гуфтан, хондан ва навиштан • баланд бардоштани ҳавасмандӣ ба омӯзиш • ташаккули қобилияти ҳамкорӣ	БОЗИИ ДИДАКТИКӢ ҲАМЧУН ВОСИТАИ ҶАЪОЛИ ТАЪЛИМ • маводи забонӣ ба ҷаъолияти амалӣ пайваст мешавад • таълимгиранда интиҳоб, амал ва муошират мекунад • мақсади таълимӣ бо вазифаи бозигарона пайваст аст • қоида ва натиҷаи муайян дорад	ПРИНЦИПҲОИ АСОСӢ • ташхис ва фаҳмиши сатҳи таълимгиранда • мақсаднокӣ ва мутобиқсозӣ • ҷаъолиятмехварӣ ва коммуникативӣ • ҳамкорӣ ва рақобати солим • истифодаи мақсадноки технологияҳои муосир	
МЕХАНИЗМИ МАРКАЗИИ ТАТБИҚ • Маводи забонӣ → амали забонӣ → вазифаи бозигарона → амали нутқӣ → ҳамкориҳои коммуникативӣ → натиҷаи таълимӣ			
↓ МАРҲИЛАҲОИ ТАТБИҚ ↓			
1. ОМОДАСОЗӢ • муайян кардани мақсади дарс • интиҳоб ва мутобиқсозии бозӣ • омода кардани мавод ва қоидаҳо	2. ГУЗАРОНИДАНИ БОЗӢ • тақсим кардани нақшҳо • кори инфиродӣ, ҷуфтӣ ё гурӯҳӣ • иҷрои вазифаи бозигарона ва амали нутқӣ	3. НАЗОРАТ ВА БОЗҲӢРД • мушоҳидаи ҷаъолияти иштирокчиён • кӯмаки методии омӯзгор • ислоҳи мақсаднок ва ҳавасмандкунӣ	4. АРЗӢБӢ ВА ҶАМЪБАСТ • муайян кардани натиҷа • таҳлили ҳатогиҳо • муҳокима ва рефлексия • арзёбии дастовардҳо ва тавсияҳо
НАМУДИ БОЗИҲО • бозиҳои луғавӣ ва грамматикӣ • бозиҳои нақшофарӣ ва вазъиятӣ		МАВОДИ ТАЪЛИМӢ ВА ВОСИТАҲО • кортҳо, расмҳо, варақаҳо • ашёи воқеӣ ва маводи визуалӣ	
		НАТИҶАҲОИ ИНТИЗОРӢ • баланд шудани сатҳи дониши забонӣ	

• кортҳо, лото ва домино • муаммоҳо ва кроссвордҳо • бозиҳои пантомимавӣ ва ҳаракатӣ • бозиҳои гурӯҳӣ ва лоиҳавӣ	• слайдҳо ва видео • тахтаи интерактивӣ • Kahoot, Quizizz, Wordwall ва ғ.	• рушди малакаҳои коммуникативӣ • афзоиши шавқу ҳавас ба омӯзиш • тақвияти ҳамкорӣ ва фаъолияти мустақил • омодагии беҳтар ба муошират ва фаъолияти касбӣ
---	---	--

Тавре аз амсилаи пешниҳодшуда бармеояд, технологияи истифодаи бозиҳои дидактикӣ хусусияти марҳилавӣ дошта, аз ташҳиси ҳолати ибтидоӣ ва мақсадгузорӣ оғоз ёфта, тавассути интихоби мақсадноки бозӣ, омодаасозӣ, татбиқ, назорат, бозхӯрд ва рефлексия ба арзёбии натиҷаи таълимӣ оварда мерасонад. Механизми марказии он гузариши пайдарпайи таълимгиранда аз маводи забонӣ ба амали забонӣ, аз амали забонӣ ба вазифаи бозигарона, аз он ба амали нутқӣ ва ҳамкориҳои коммуникативӣ мебошад.

Мақсад бояд натиҷаи мушаххаси забонӣ, нутқӣ, коммуникативӣ ва касбиро муайян намояд. Дар асоси он сатҳи омодагӣ ва эҳтиёҷоти донишҷӯ ташҳис гардида, мазмуни забонӣ ва касбӣ интихоб карда мешавад. Дар ин раванд на ҳаҷми мавод, балки мувофиқати он ба вазифаи таълимӣ ва фаъолияти воқеии донишҷӯ аҳамияти асосӣ дорад.

Ҷузъи амалиётӣ тарзи ташкили фаъолияти донишҷӯро муайян мекунад. Ё бояд маводи забониро барои таҳлил, интихоб, муқоиса, ҳамкорӣ, ҳалли масъала ва иҷрои вазифаи коммуникативӣ истифода барад. Дар ҳамин замина бозиҳои дидактикӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад, зеро онҳо метавонанд вазифаи таълимиро ба фаъолияти амалии барои донишҷӯ фаҳмо табдил диҳанд.

Воситаҳои рақамӣ, мултимедӣ ва дигар захираҳо танҳо дар ҳолате арзиши педагогӣ доранд, ки ба мақсад ва фаъолияти донишҷӯ хизмат намоянд. Аз ин рӯ, технология набояд фаъолияти донишҷӯро иваз кунад, балки онро ташкил ва дастгирӣ намояд.

Ҷузъи коммуникативӣ бояд зарурати истифодаи забони англисиро барои мубодилаи иттилоот, баёни мавқеъ, ҳамкорӣ ва расидан ба натиҷаи умумӣ фароҳам оварад. Дар айни замон назорат ва бозхӯрд бояд на танҳо дуруст ё нодуруст будани ҷавобро муайян кунанд, балки ба донишҷӯ барои фаҳмидани сабаби хато ва ислоҳи фаъолияти худ мусоидат намоянд.

Самаранокии технология аз мувофиқати он ба мақсад, сатҳи донишҷӯён, касбмехварӣ, дараҷаи фаъолияти мустақил, имконияти ҳамкорӣ, бозхӯрд ва арзёбии натиҷа вобаста мебошад. Дар ҳамин асос метавон таъкид намуд, ки инноватсионӣ будани технология пеш аз ҳама дар тағйироти сифатии фаъолияти донишҷӯ зоҳир мегардад: ӯ аз қабулкунандаи маълумоти тайёр ба иштирокчии фаъоли раванди таълим, аз иҷрокунандаи машқ ба ҳалкунандаи вазифа ва аз объекти назорат ба субъекти худназорат табдил меёбад.

Технологияи муосири таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ бояд мақсаднок, касбмехвар, фаъолиятнок, коммуникативӣ, мутобиқшаванда ва арзёбишаванда бошад.

Дар чунин низом бозиҳои дидактикӣ ҳамчун механизми пайвастании донишҳои забонӣ бо амали нутқӣ ва фаъолияти касбӣ-коммуникативӣ мавқеи марказӣ доранд. Онҳо метавонанд донишҷӯро аз азхудкунии маводи забонӣ ба истифодаи он дар вазъияти моделшуда, ҳамкорӣ ва ҳалли масъала гузаронанд. Аз ин рӯ, қойгоҳи бозии дидактикӣ дар технологияи муосир на фароғатӣ, балки методӣ мебошад.

5.2. Таҷрибаи истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ

Таҳлили назариявӣю методологии масъала ва натиҷаҳои фаъолияти таҷрибавӣ нишон медиҳанд, ки истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ танҳо дар сурати ворид гардидани онҳо ба низоми умумии таълим аҳамияти воқеии методӣ пайдо мекунад. Бозӣ дар чунин шароит на воситаи фароғат ва на унсури иловагии машғулият, балки шакли махсуси ташкили фаъолияти таълимӣ мебошад, ки тавассути он донишҷӯ маводи забониро барои иҷрои вазифаи мушаххаси забонӣ, нутқӣ ва коммуникативӣ истифода мебарад.

Ин хусусият истифодаи мақсадноки бозии дидактикиро аз фаъолияти тасодуфии шавқовар фарқ менамояд. Дар таҷрибаи таълимӣ ҳолатҳое зиёд мушоҳида мешаванд, ки омӯзгор барои «ҷолибтар» намудани машғулият аз унсурҳои рақобат, ҳолгирӣ, саволу ҷавоби босуръат ё вазифаҳои гурӯҳӣ истифода мебарад. Аммо мавҷудияти унсури шавқовар ё рақобат ҳанӯз маънои мавҷуд будани бозии дидактикиро надорад. Фаъолият танҳо дар сурате мазмуни дидактикӣ касб мекунад, ки байни мақсади таълимӣ, вазифаи бозигарона, фаъолияти донишҷӯ ва натиҷаи таълимӣ робитаи мантиқӣ вуҷуд дошта бошад.

Дар доираи таҳқиқоти мазкур мафҳуми «таҷрибаи истифодаи бозиҳои дидактикӣ» ҳамчун раванди мақсадноки интиҳоб ва татбиқи фаъолияти бозигарона фаҳмида мешавад, ки муайян намудани мақсад, мутобиқ кардани бозӣ ба мавзӯ ва сатҳи омодагии донишҷӯён, ворид намудани маводи зарурии забонӣ, таҳияи вазифаи бозигарона, ташкили фаъолияти иштирокчиён, мушоҳидаи раванди иҷро, пешниҳоди бозхӯрд ва арзёбии натиҷаи таълимиро дар бар мегирад. Аз ин рӯ, диққати асосӣ дар таҷрибаи мо на ба шумораи бозиҳои истифодашуда, балки ба хусусияти фаъолияти донишҷӯ дар ҷараёни онҳо равона карда шуд.

Таҷрибаи амалӣ нишон дод, ки ворид намудани бозӣ ба машғулият бояд ҳатман бо мақсади мушаххаси дидактикӣ алоқаманд бошад. Истифодаи тасодуфии бозӣ дар охири дарс, танҳо барои истироҳат, пур кардани вақти боқимонда ё тағйир додани фазои равонии аудитория арзиши методии онро маҳдуд месозад. Пеш аз интиҳоби бозӣ омӯзгор бояд муайян намояд, ки кадом натиҷаи таълимӣ дар назар аст, кадом маводи забонӣ бояд фаъол гардад, донишҷӯ кадом амали забонӣ ё нутқиро иҷро мекунад, фаъолияти ӯ то кадом дараҷа мустақил аст ва натиҷаи таълимӣ бо кадом нишондиҳандаҳо арзёбӣ мегардад.

Дар ҳамин асос дар ҷараёни фаъолияти таҷрибавӣ пайдарпайии зерин риоя карда шуд: мақсади таълимӣ → маводи забонӣ → вазифаи бозигарона → амали донишҷӯ → фаъолияти нутқӣ → ҳамкориҳои коммуникативӣ → бозхӯрд → натиҷаи таълимӣ.

Аз ин мавқеъ, бозии дидактикӣ вақте ба ҷузъи воқеии раванди таълим табдил меёбад, ки вазифаи бозигарона бо вазифаи забонӣ ва нутқӣ робитаи мустақим дошта бошад. Донишҷӯ бояд барои расидан ба натиҷаи бозӣ калима ё сохтори грамматикиро шиносад, шакли мувофиқро интиҳоб кунад, савол диҳад, ҷавоб пешниҳод намояд, маълумотро шарҳ диҳад, мавқеи худро баён созад, фикри шарикро дарк кунад ё бо дигарон ба қарори умумӣ расад. Дар чунин вазъият маводи забонӣ на ҳамчун объекти такрори механикӣ, балки ҳамчун воситаи иҷрои амал истифода мешавад.

Таҷриба нишон дод, ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ чунин муносибат аҳамияти махсус дорад. Барои қисми зиёди донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ забони англисӣ фанни асосии касбӣ нест. Аз ин рӯ, ангезаи донишҷӯён, сатҳи омодагии ибтидоӣ, таҷрибаи қаблӣ омӯзиши забон ва муносибати онҳо ба фан метавонад аз ҳамдигар фарқ кунад. Дар чунин шароит усуле самараноктар мебошад, ки

донишчӯро аз шунавандаи нисбатан ғайрифайол ба иштирокчи бевоситаи фаъолияти таълимӣ табдил диҳад.

Бозии дидактикӣ дар ҳолати дуруст ташкил шудан метавонад чунин шароитро фароҳам оварад. Донишчӯ дар раванди бозӣ на танҳо супоришро «иҷро» мекунад, балки барои ноил шудан ба натиҷаи муайян бояд бо дигар иштирокчиён ҳамкорӣ намояд, иттилоотро дарёфт кунад, савол диҳад, ҷавоб пешниҳод намояд, воситаи мувофиқи забониро интихоб кунад ва ба тағйироти вазъият вокуниш нишон диҳад. Дар натиҷа фаъолияти забонӣ хусусияти мақсаднок пайдо мекунад.

Дар марҳилаи ибтидоии фаъолияти таҷрибавӣ бозиҳои дидактикӣ бештар дар машғулиятҳои амалии донишчӯёни курси якум истифода гардидаанд. Мақсади онҳо фаъол гардонидани донишҳои луғавию грамматикӣ, рушди нутқи шифоҳӣ, ташкили саволу ҷавоб ва моделсозии вазъиятҳои нисбатан одии коммуникативӣ буд. Мушоҳидаи чараёни машғулиятҳо нишон дод, ки шакли бозигаронаи супориш одатан иштироки донишчӯёнро фаъолтар мегардонд. Донишчӯёне, ки дар шакли маъмулии саволу ҷавоб камтар фаъол буданд, дар фаъолияти ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ бештар иштирок менамуданд.

Бо вуҷуди ин, таҳлили минбаъда нишон дод, ки иштироки фаъол ва шавқмандии донишчӯ ҳанӯз барои ҳулоса баровардан оид ба самаранокии методии бозӣ кофӣ нест. Донишчӯ метавонад дар фаъолияти бозигарона фаъолона иштирок намояд, вале воҳидҳои забониро танҳо аз рӯйи намуна такрор кунад ва ҳангоми тағйир ёфтани вазъият дар интихоби мустақилонаи онҳо мушкилӣ кашад. Аз ин сабаб, дар чараёни таҷриба меёри фаъолияти зоҳирӣ тадриҷан бо меёри фаъолияти маънодори забонӣ ва нутқӣ пурра карда шуд.

Барои мо муҳим гардид, ки донишчӯ на танҳо ҷавоби дуруст диҳад, балки сабаби интихоби воситаи забониро дарк кунад, онро дар контексти дигар истифода барад ва дар сурати тағйир ёфтани вазъият роҳи нави

ифодаи фикрро интихоб намояд. Ин тағйири муносибат ба тарҳрезии бозиҳо низ таъсир расонд: супоришҳои танҳо такроркунанда тадричан бо вазифаҳои иваз ё пурра карда шуданд, ки талаб менамуданд донишҷӯ байни якчанд вариант интихоб намояд, маънои вазъиятро таҳлил кунад ё ба сухани шарик вокуниш нишон диҳад.

Ин масъала махсусан ҳангоми кор бо маводи грамматикӣ равшан зоҳир гардид. Мушоҳидаҳо нишон доданд, ки донишҷӯён баъзе шаклҳои грамматикиро дар машқҳои намунавӣ дуруст истифода мекарданд, вале ҳангоми зарурати интихоби мустақилонаи шакл ба мушкилӣ дучор мешуданд. Дар маводи таҷрибавӣ чунин ҳолат, аз ҷумла, ҳангоми фарқгузориҳои Present Simple ва Present Continuous мушоҳида гардид. Донишҷӯ метавонист сохтори грамматикиро аз рӯйи намуна такрор кунад, вале на ҳамеша муносибати шакли грамматикӣ ва маънои ифодашавандаро дуруст муайян менамуд.

Бо назардошти ин ҳолат, вазифаҳои бозигарона такмил дода шуданд. Диққат аз такрори шакли грамматикӣ ба интихоби он вобаста ба маъно ва вазъияти нутқӣ гузаронида шуд. Масалан, ҳангоми омӯзиши Present Continuous ва Present Simple донишҷӯён на танҳо ба саволҳои намунавӣ ҷавоб медоданд, балки амали дар айни замон иҷрошавандаро бо амали одатӣ ё мунтазам муқоиса мекарданд. Онҳо бояд вобаста ба маъно шакли мувофиқро интихоб намуда, онро дар ҷавоби худ истифода мебарданд.

Дар яке аз вариантҳои чунин фаъолият як донишҷӯ амалеро тасвир мекард, ки шахс «ҳар рӯз» иҷро мекунад, донишҷӯи дигар бошад, амалеро ифода менамуд, ки «ҳоло» идома дорад. Шарикон вазифадор буданд фарқияти маъноиро муайян намуда, шакли грамматикӣ мувофиқро истифода кунанд. Бо ин роҳ вазифаи бозигарона бо дарки функцияи грамматикӣ пайваст мегардид.

Ин таҷриба нишон дод, ки ҳангоми интихоби бозии грамматикӣ на ҳолибояти зоҳирии он, балки зарурати истифодаи сохтори мақсаднок барои ифодаи маъно аҳамияти бештар дорад. Агар донишҷӯ бе дарки вазъият танҳо шакли пешакӣ муайяншударо такрор кунад, бозӣ аз машқи муқаррарии грамматикӣ фарқи ҷиддӣ намекунад. Баръакс, вақте ки шартӣ вазифа ёро ба интихоби шакл вобаста ба маъно водор месозад, фаъолияти грамматикӣ бо фаъолияти нутқӣ пайваست мегардад.

Чунин муносибат ҳангоми истифодаи бозии “What have I done?” низ татбиқ гардид. Омӯзгор ё яке аз донишҷӯён амали муайянеро иҷро мекард ва иштирокчиён натиҷаи онро мушоҳида намуда, бо истифода аз Present Perfect баён мекарданд. Дар ин ҳолат сохтори грамматикӣ дар робита бо амали мушоҳидашаванда ва натиҷаи он истифода мешуд. Пас аз ҷавоб омӯзгор на танҳо дурустии шакл, балки мувофиқати он ба маънои вазъиятро мавриди таҳлил қарор медод.

Бо мураккаб гардидани бозӣ ба донишҷӯён имконият дода мешуд, ки на танҳо натиҷаи амалро ифода кунанд, балки саволҳо низ пешниҳод намоянд: What have you done?, Have you opened the window?, Have you written the sentence? ва ғайра. Ҳамин тавр, фаъолияти грамматикӣ тадриҷан аз сохтани ҷумлаи алоҳида ба ташкили муколама мегузашт.

Бозии “At the Zoo” барои коркарди феъли модалии can истифода гардид. Донишҷӯён нақшҳои роҳбалад ва тамошобинро иҷро намуда, дар бораи қобилияти ҳайвонот маълумот пешниҳод мекарданд ва ба саволҳои ҳамдигар ҷавоб медоданд. Ҳадафи таълимӣ танҳо сохтани ҷумлаҳо бо can ва can’t набуд. Донишҷӯ бояд сохтори грамматикиро барои пешниҳоди иттилоот, саволгузорӣ ва идома додани муошират истифода мекард.

Масалан, донишҷӯе, ки нақши роҳбаладро иҷро мекард, маълумот пешниҳод менамуд: A monkey can climb trees. A penguin can swim, but it can’t fly. Донишҷӯи дигар вазифадор буд савол диҳад: Can an elephant swim?, Can a tiger climb trees? ва ғайра. Бо мураккаб кардани вазифа

донишчӯён метавонистанд маълумоти нодурустро муайян карда, онро ислоҳ кунанд. Ин шакли фаъолият на танҳо истифодаи феъли модалии сан, балки шунидан, дарки маъно, саволгузорӣ ва вокуниш ба сухани ҳамсухбатро дар бар мегирифт.

Таҷрибаи мазкур нишон дод, ки ворид намудани нақш танҳо дар ҳолате арзиши методӣ дорад, ки он хусусияти фаъолияти нутқии донишчӯро тағйир диҳад. Нақш бояд сабаби савол додан, маълумот гирифтани, ҷавоб пешниҳод кардан, муносибат ба гуфтори ҳамсухбат ё иҷрои дигар амали коммуникативиро ба вуҷуд оварад. Агар донишчӯ танҳо матни оmodаро аз номи шахси дигар бихонад, чунин фаъолият бештар хусусияти намоишӣ дорад ва сатҳи мустақилияти нутқиро ба таври назаррас тағйир намедиҳад.

Дар бозии “Funny Questions” унсури ғайриҷашмдошти саволҳо барои фаъл намудани шаклҳои замони оянда истифода гардид. Донишчӯ бояд ба саволи ғайриодӣ ё ба вазъият номувофиқ посух дода, шакли зарурии грамматикиро истифода мебард. Дар ин ҷо унсури шавқовар вазифаи ёрирасон дошт, вале натиҷаи таълимӣ бо дурустӣ ва мувофиқати истифодаи сохтори забонӣ муайян мегардид.

Масалан, саволҳои ғайриҷашмдошт метавонистанд чунин бошанд: What will you do if you meet an elephant in the university?, What will you do if your teacher gives you one hundred books to read? ва монанди инҳо. Гарчанде вазъият хусусияти ҳазломез дошт, донишчӯ барои ҷавоб бояд сохтори заруриро интихоб карда, фикри нисбатан мустақили худро баён менамуд. Ин имкон меод, ки ҷолибияти бозӣ бо вазифаи воқеии нутқӣ пайваст карда шавад.

Таҳлили ин бозиҳои грамматикӣ як хулосаи муҳимро ба миён овард: фаъолияти донишчӯ бояд тадриҷан аз сохтани шакли дуруст ба истифодаи он барои ифодаи маъно гузарад. Дар марҳилаи аввал донишчӯ метавонад шаклро шиносад ва аз рӯйи намуна истифода кунад. Баъдан ӯ бояд онро

аз байни якчанд вариант интиҳоб намояд ва дар ниҳоят вобаста ба вазъияти коммуникативӣ мустақилона ба кор барад.

Дар баробари ин, дар машғулиятҳо бозиҳо ва вазифаҳои сохторӣ низ истифода шуданд, аз ҷумла «Ҷонишини ман», «Ҷумлаи худро тартиб деҳ», «Феъли дурустро навис», «Панҷ ҷумла тартиб деҳ», «Савол тартиб диҳед» ва «Таҳвил». Онҳо барои мустаҳкам намудани тартиби калимаҳо, мувофиқати мубтадо ва хабар, сохтани ҷумлаҳои тасдиқӣ, инкорӣ ва саволӣ ва тағйир додани шаклҳои грамматикӣ истифода гардиданд.

Таҳлили методии онҳо нишон дод, ки на ҳар фаъолияти дорои рақобат, ҳол ё унсури шавқоварро метавон бозии дидактикӣ номид. Баъзе аз чунин вазифаҳо бештар ба машқи интерактивӣ ё мусобиқаи таълимӣ наздиканд. Барои он ки фаъолияти мазкур хусусияти бозии дидактикӣ пайдо кунад, мақсади таълимӣ бояд бо вазифаи бозигарона пайваст бошад, қоида ва натиҷаи муайян вуҷуд дошта бошад, иштирокчи дар ҷараёни иҷро амал ё интиҳоб анҷом диҳад ва натиҷаи бозӣ ба натиҷаи таълимӣ хизмат кунад.

Аз ин мавқеъ, вазифаи таҳқиқот ҷамъ овардани шумораи ҳарчи бештари бозиҳо набуд. Диққати асосӣ ба муайян намудани он равона гардид, ки кадом сохтори фаъолияти бозигарона донишҷӯро аз шинохт ва такрори маводи забонӣ ба интиҳоби мустақил, амали нутқӣ ва муошират мебарад.

Дар натиҷаи таҳлили таҷриба се самти функционалии истифодаи бозиҳо ҷудо карда шуданд. Самти аввал бозиҳои машқиро фаро мегирад, ки барои шинохт, такрор ва мустаҳкам намудани маводи фонетикӣ, луғавӣ ва грамматикӣ хизмат мекунад. Самти дуюм бозиҳои нутқию коммуникативиро дар бар мегирад, ки донишҷӯёнро ба саволу ҷавоб, тавсиф, баёни андеша, сохтани муколама ва идома додани гуфтор ҷалб менамоянд. Самти сеюм бозиҳои вазъиятӣ ва нақширо муттаҳид мекунад, ки дар онҳо донишҷӯ вобаста ба нақш, масъала ва шароити моделшуда

воситаҳои забониро нисбатан мустақилона интиҳоб ва истифода менамояд.

Ин се самтро ҳамчун таснифи нави қатъии бозиҳои дидактикӣ пешниҳод кардан дуруст нест. Онҳо бештар дараҷаҳои афзоиши мураккабии фаъолияти донишҷӯро ифода мекунанд. Донишҷӯ аввал маводи забониро мешиносад ва мустақкам мекунад, баъдан онро дар контекст истифода мебарад ва дар марҳилаи минбаъда барои иҷрои амали нутқӣ, мубодилаи иттилоот ва ҳалли вазифаи коммуникативӣ ба кор мегирад.

Аз ин рӯ, таҷрибаи истифодаи бозиҳои дидактикӣ нишон дод, ки танҳо ҷудо намудани онҳо ба фонетикӣ, луғавӣ ва грамматикӣ барои ташкили низоми методӣ кофӣ нест. Чунин тақсимои нишон медиҳад, ки кадом маводи забонӣ мавриди кор қарор мегирад, вале ба саволи муҳимтар ҷавоби пурра намедиҳад: донишҷӯ бо ҳамин мавод чӣ кор мекунад?

Ӯ метавонад онро шиносад, интиҳоб кунад, тағйир диҳад, дар ҷумла истифода барад, иттилоот пешниҳод намояд, савол гузорад, мавқеи худро асоснок созад, бо шарик ҳамкорӣ кунад ё масъалаеро ҳал намояд. Маҳз хусусияти ин амал сатҳи методии бозиро муайян менамояд.

Аз ин ҷиҳат, дар таҷрибаи мо ду меъёри ба ҳам алоқаманд ба назар гирифта шуданд: яке хусусияти маводи таълимӣ ва дигаре хусусияти фаъолияти донишҷӯ мебошад. Аз рӯйи маводи таълимӣ бозӣ метавонад фонетикӣ, луғавӣ, грамматикӣ ё нутқӣ бошад. Аз рӯйи фаъолияти донишҷӯ бошад, он метавонад машқӣ, ҷустуҷӯӣ, коммуникативӣ, нақшӣ, ҳамкорона ё мушкилотмеҳвар гардад.

Чунин муносибат барои интиҳоби бозӣ аз рӯйи мақсади воқеии машғулият асоси методии дақиқтар фароҳам меорад. Масалан, як бозии луғавӣ метавонад танҳо барои шинохти калима истифода шавад ё ҳамон маводи луғавӣ дар бозии дигар барои ифодаи мавқеъ, пешниҳоди далел

ва ҳалли масъалаи коммуникативӣ хизмат намояд. Дар ҳар ду ҳолат маводи таълимӣ якхела буда метавонад, вале хусусияти фаъолияти донишчӯ ва сатҳи мураккабии он фарқ мекунад.

Дар таҷрибаи таълимӣ қисми муайяни бозиҳо барои фаъолгардонӣ ва мустаҳкам намудани маводи забонӣ истифода шуданд. Дар онҳо донишчӯ воҳиди заруриро мешинохт, аз байни вариантҳо интиҳоб мекард, шакли онро тағйир медод, тартиби калимаҳоро барқарор месохт ё сохтори муайянро дар ҷумла истифода мебурд. Вазифаҳои «Ҷумлаи худро тартиб деҳ», «Ғеъли дурустро навис», «Панҷ ҷумла тартиб деҳ» ва «Савол тартиб диҳед» ба ҳамин гурӯҳ мансуб буданд.

Арзиши методии чунин фаъолият дар он аст, ки донишчӯ маводи забониро дар шароити нисбатан фаъолтар такрор мекунад. Вале таҷриба нишон дод, ки танҳо илова намудани вақт, ҳол ё рақобат ба машқӣ грамматикӣ барои табдил додани он ба бозии мукаммали дидактикӣ кофӣ нест. Вазифаи бозигарона бояд иҷрои амали забониро талаб кунад ва натиҷаи он барои гузариш ба фаъолияти минбаъдаи нутқӣ истифода шавад.

Аз ин рӯ, бозиҳои машқӣ дар низоми пешниҳодшаванда вазифаи омодагӣ доранд. Онҳо барои фаъол сохтани воҳидҳои забонӣ, автоматизатсияи баъзе амалҳо ва омода намудани донишчӯ ба фаъолияти мураккабтар истифода мешаванд. Маҳдудияти онҳо низ равшан аст: донишчӯ метавонад дар шароити назоратшаванда ҷавоби дуруст диҳад, вале ҳангоми муоширати мустақилона аз ҳамон воҳиди забонӣ истифода карда натавонад. Аз ин сабаб, фаъолияти машқӣ бояд бо вазифаҳои нутқӣ ва коммуникативӣ идома дода шавад.

Дар баробари бозиҳои грамматикӣ, дар фаъолияти таҷрибавӣ ба бозиҳои луғавӣ низ диққати махсус дода шуд. Барои донишчӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ норасоии захираи фаъоли луғавӣ яке аз омилҳои мебошад, ки рушди нутқи шифоҳиро маҳдуд

месозад. Донишчӯ метавонад маънои калимаро ҳангоми хондан шиносад, вале дар вақти гуфтор онро ба хотир оварда натавонад ё дар мавқеи номувофиқ истифода барад.

Аз ин рӯ, мақсади асосии бозиҳои луғавӣ на танҳо зиёд намудани шумораи калимаҳои азёдшуда, балки гузаронидани воҳидҳои луғавӣ аз захираи нисбатан ғайрифавол ба истифодаи фавол буд. Дар ин замина вазифаҳои бозигарона чунин таҳия мешуданд, ки донишчӯ маҷбур гардад калимаи мувофиқро на аз рӯйи тартиби пешакӣ, балки вобаста ба вазъият, маъно ва вазифаи муошират интихоб намояд.

Масалан, ҳангоми бозии тахминии «Калимаро ёбед» донишчӯ ҳақ надошт калимаи мақсаднокро бевосита ном барад, балки бояд онро бо истифода аз нишонаҳо, хусусиятҳо, вазифа ё муносибат ба дигар ашё тавсиф намояд. Иштирокчиёни дигар калимаро муайян мекарданд. Дар чунин вазъият як донишчӯ фаъолияти тавсифӣ ва дигарон фаъолияти шунидан, таҳлил ва тахминро иҷро мекарданд.

Аз ҷиҳати методӣ чунин бозӣ танҳо дар сурате арзишманд буд, ки донишчӯ барои тавсиф аз захираи мавҷудаи луғавӣ мустақилона истифода мекард. Агар тавсиф пурра аз рӯйи матни омода хонда шавад, сатҳи фаъолияти эҷодии нутқ паст мемонад.

Навъи дигари фаъолияти луғавӣ ба гурӯҳбандӣ ва пайдо кардани робитаи маъноӣ равона гардид. Ба донишчӯён маҷмуи калимаҳо пешниҳод шуда, аз онҳо талаб мешуд, ки воҳидҳоро аз рӯйи аломати муайян гурӯҳбандӣ кунанд ва интихоби худро шарҳ диҳанд. Масалан, дар мавзуи «Education» калимаҳо метавонистанд ба гурӯҳҳои people, places, activities, subjects, equipment ҷудо карда шаванд.

Дар чунин фаъолият донишчӯ на танҳо калимаро мешиносад, балки муносибатҳои маъноии онро таҳлил мекунад ва барои шарҳи интихоби худ аз забон истифода мебарад. Бо ин роҳ фаъолияти луғавӣ бо тафаккури таҳлиلى ва нутқи шифохӣ пайваست мешавад.

Дар марҳилаи баъдӣ бозиҳои луғавӣ ба вазъиятҳои коммуникативӣ ворид карда шуданд. Масалан, ҳангоми мавзӯи «Shopping» гурӯҳи донишҷӯён нақши фурӯшанда ва харидорро иҷро карда, барои иҷрои вазифаи бозигарона бояд аз луғати мавзӯи истифода менамуданд. Дар ин ҳолат азёд намудани калимаҳо ҳадафи ниҳой набуд; донишҷӯ бояд онҳоро барои саволгузорӣ, муайян намудани нарх, сифат, андоза, интиҳоб ва қабули қарор истифода мекард.

Дар марҳилаи минбаъдаи таҷриба диққати бештар ба бозиҳои нутқию коммуникативӣ дода шуд. Мақсади онҳо истифодаи маводи қаблан азхудшуда барои иҷрои амали воқеии нутқӣ буд. Дар чунин бозиҳо сохтори ҷумла ё воҳиди луғавӣ дигар ҳадафи мустақим набуда, воситаи расидан ба натиҷаи муайяни коммуникативӣ мегардид.

Яке аз шартҳои муҳими чунин бозӣ мавҷуд будани холигии иттилоотӣ буд. Агар ҳамаи иштирокчиён ҳамаи маълумотро пешакӣ донанд, зарурати воқеии савол додан ва ғӯш кардан кам мегардад. Аз ин рӯ, дар як қатор вазифаҳо иттилоот байни донишҷӯён тақсим карда мешуд.

Масалан, донишҷӯи А қисми муайяни маълумот ва донишҷӯи Б қисми дигарро дошт. Барои пурра намудани ҷадвал, муайян кардани шахс ё расидан ба қарори умумӣ онҳо бояд ба ҳамдигар савол диҳанд. Дар чунин вазъият савол ва ҷавоб на барои намоиш додани қоида, балки барои дарёфти иттилооти воқеан норасида истифода мешавад.

Таҷриба нишон дод, ки маҳз мавҷудияти эҳтиёҷ ба иттилоот сатҳи табиӣ муоширатро баланд мекунад. Донишҷӯ сухани шарикро бояд бодикқат ғӯш кунад, зеро ҷавоби ӯ барои идомаи иҷрои вазифа зарур аст.

Дар шаклҳои мураккабтар донишҷӯён бояд на танҳо иттилоотро мубодила кунанд, балки мавқеи худро баён ва асоснок намоянд. Масалан, гурӯҳи метавонист аз байни якчанд вариант беҳтарин роҳи сафар, интиҳоби

касб, ҷойи истироҳат ё тарзи ҳалли масъалаи пешниҳодшударо муайян намояд.

Дар чунин вазифа донишҷӯ бояд ибораҳои розигӣ ва норозигӣ, пешниҳоди ақида, муқоиса, шарҳ ва далелро истифода кунад. Ин шакл аз саволу ҷавоби одӣ бо он фарқ мекунад, ки натиҷаи ниҳой танҳо дар сурати мубодилаи фикр ва расидан ба қарори муштарак ба даст меояд.

Дар таҷрибаи таълимӣ бозиҳои вазъиятӣ ва нақшӣ ҳамчун шакли нисбатан мураккаби фаъолияти донишҷӯ истифода гардиданд. Хусусияти онҳо дар он буд, ки донишҷӯ дар шароити моделшудаи иҷтимоӣ ё касбӣ амал мекард. Ӯ бояд на танҳо калима ё қоидаи истифода барад, балки вобаста ба нақш ва мақсади худ рафтори нутқиро интихоб намояд.

Дар интиҳоби вазъиятҳо кӯшиш карда шуд, ки онҳо ба таҷрибаи воқеии донишҷӯён наздик бошанд. Аз ҷумла, вазъиятҳои «дар мағоза», «дар меҳмонхона», «дар фурудгоҳ», «дар беморхона», «дар донишгоҳ», «дар мусоҳибаи корӣ», «дар идораи иттилоотӣ» ва монанди инҳо истифода мешуданд.

Вале таҷриба нишон дод, ки танҳо номгузории нақшҳо барои ташкили бозии пурра кофӣ нест. Агар ба донишҷӯ танҳо гуфта шавад: «Шумо харидор ҳастед, шумо фурӯшанда ҳастед – гуфтугӯ кунед», қисми донишҷӯён метавонад муколамаи кӯтоҳ ва қолабиро иҷро намояд.

Аз ин рӯ, ба нақшҳо мақсад, шароит ва баъзан манфиатҳои гуногун дода мешуданд. Масалан, харидор маблағи маҳдуд дорад, вале меҳодад ду маҳсулот харад; фурӯшанда бошад, бояд яке аз маҳсулоти муайяно пешниҳод намояд. Дар чунин ҳолат донишҷӯён маҷбур мешаванд савол диҳанд, муқоиса кунанд, пешниҳод намоянд, рад кунанд ва ба қарор расанд.

Дар бозии «Hotel» донишҷӯи дорои нақши меҳмон метавонист аз шароити утоқ норозӣ бошад ва иваз намудани онро талаб кунад; донишҷӯи нақши маъмур бояд вазъиятро фаҳмад, савол диҳад, узр пурсад

ва роҳи ҳалли масъала пешниҳод намояд. Ин гуна фаъолияти нақшӣ танҳо истифодаи луғатро таъмин намекунад, балки қобилияти мутобиқ намудани нутқ ба мақсад ва вазъияти иҷтимоиро низ инкишоф медиҳад.

Дар раванди таҷриба маълум гардид, ки самаранокии бозии дидактикӣ на танҳо аз мазмуни супориш, балки аз шакли ташкили фаъолияти донишчӯён низ вобаста аст.

Дар гурӯҳи калон агар бозӣ танҳо байни омӯзгор ва як донишчӯ ё байни ду нафар баргузор шавад, қисми зиёди донишчӯён ба мушоҳид табдил меёбанд. Аз ин рӯ, барои зиёд намудани вақти фаъолияти нутқии ҳар як донишчӯ кор дар ҷуфтҳо ва гурӯҳҳои хурд истифода гардид.

Дар ҷуфтҳо ҳар ду иштирокчӣ имконияти нисбатан зиёди суҳан гуфтан доштанд. Дар гурӯҳҳои се-чорнафара бошад, илова бар муошират, унсури ҳамкорӣ ва қабули қарори гурӯҳӣ ба вуҷуд меомад.

Бо вуҷуди ин, кори гурӯҳӣ худ аз худ иштироки баробари ҳамаи донишчӯёнро таъмин намекунад. Дар баъзе ҳолатҳо донишчӯёни фаъол тамоми муоширатро ба зимма мегирифтанд ва донишчӯёни камфаъол дар канор мемонданд.

Барои пешгирӣ намудани ин ҳолат дар бозиҳо вазифаҳо байни иштирокчиён тақсим карда шуданд. Ҳар донишчӯ бояд иттилооти муайян, нақш ё вазифаи алоҳида медошт. Иҷрои натиҷаи умумӣ аз саҳми ҳамаи иштирокчиён вобаста карда мешуд.

Таҷрибаи истифодаи бозиҳои дидактикӣ нишон дод, ки нақши омӯзгор дар чунин машғулиятҳо коҳиш намеёбад, балки хусусияти он тағйир меёбад. Агар дар шакли анъанавӣ омӯзгор бештар шарҳдиҳанда ва назораткунанда бошад, дар фаъолияти бозигарона ӯ ба тарҳрез, ташкилкунанда, мушоҳидакунанда ва таҳлилгари фаъолияти донишчӯ табдил меёбад.

Пеш аз бозӣ омӯзгор бояд:

мақсади дидактикиро муайян намояд; маводи забониро интихоб кунад; дараҷаи душвории вазифаро ба сатҳи донишҷӯён мутобиқ созад; қоидаҳоро равшан шарҳ диҳад; вақти иҷро ва шакли корро муайян кунад; нишондиҳандаҳои арзёбиرو пешакӣ муқаррар намояд.

Дар ҷараёни бозӣ даҳолати зиёди омӯзгор метавонад ҷараёни табиӣ муоширатро ҳалалдор созад. Аз ин рӯ, дар бозиҳои коммуникативӣ омӯзгор бештар мушоҳида мекард ва ҳатогиҳои муҳимро барои таҳлили баъдӣ қайд менамуд.

Аммо дар бозиҳои машқӣ, ки ҳадафи онҳо дурустии сохтори муайяни забонӣ буд, ислоҳи ғаврии баъзе ҳатогиҳо имконпазир буд. Ҳамин тавр, шакли бозхӯрд вобаста ба мақсади бозӣ фарқ мекард.

Яке аз ҳулосаҳои муҳими ғаволияти таҷрибавӣ зарурати ворид намудани марҳилаи баъдибозӣ ба сохтори ғаволияти дидактикӣ буд.

Дар таҷрибаи маъмулӣ баъзан бозӣ бо муайян намудани ғолиб ё ҷамъ кардани ҳолҳо анҷом меёбад. Дар ин ҳолат донишҷӯ натиҷаи бозигаронаро мебинад, вале на ҳамеша натиҷаи таълимии ғаволияти ҳудро дарк мекунад.

Аз ин рӯ, баъди бозиҳои асосӣ муҳокимаи кӯтоҳ ташкил карда шуд. Дар он саволҳои зерин баррасӣ мегардиданд: кадом воҳидҳои забонӣ истифода шуданд? кадом шаклҳо мушкил буданд? кадом ҳатогиҳо бештар такрор шуданд? кадом тарзи ифода муносибтар буд? кадом донишҷӯ тавонист вазифаро бо забони нисбатан мустақил иҷро кунад? Бо ин роҳ бозӣ бо рефлексия пайваست карда мешуд. Донишҷӯ имконият пайдо мекард, ки ғаволияти ҳудро на танҳо аз рӯйи «бурд» ё «бохт», балки аз рӯйи сифати истифодаи забон арзёбӣ намояд.

Таҷриба нишон дод, ки арзёбии бозии дидактикӣ бояд аз мақсади мушаххаси он барояд. Барои ҳамаи бозиҳо истифода намудани як меёри умумӣ дуруст нест.

Дар бозиҳои грамматикӣ метавон дурустии интиҳоби шакл ва мувофиқати он ба маъноӣ вазъиятро арзёбӣ кард. Дар бозиҳои луғавӣ – дақиқӣ, гуногунӣ ва мувофиқати истифодаи воҳидҳои луғавӣ. Дар бозиҳои коммуникативӣ – қобилияти оғоз ва идома додани муошират, савол додан, воқуниш нишон додан ва расидан ба натиҷаи умумӣ.

Ҳангоми арзёбӣ инчунин дараҷаи мустақилияти донишҷӯ ба назар гирифта шуд. Ҷавобе, ки пурра аз рӯйи намуна такрор мешавад, аз ҷавобе, ки донишҷӯ онро вобаста ба вазъият мустақилона месозад, аз ҷиҳати методӣ фарқ мекунад. Аз ин рӯ, дар таҳлили фаъолияти донишҷӯён се ҷанба аҳамияти махсус пайдо карданд: дурустӣ → маънодорӣ → мустақилият.

Донишҷӯ бояд аввал воҳиди забониро дуруст истифода барад, сипас онро мувофиқи маъноӣ вазъият интиҳоб кунад ва дар марҳилаи баландтар бе такяи мустақим ба намуна онро дар нутқи худ татбиқ намояд.

Яке аз шартҳои муҳими самаранокии фаъолияти бозигарона мувофиқати сатҳи душвории вазифа ба имконияти донишҷӯён буд. Агар бозӣ аз сатҳи забонии донишҷӯ хеле баланд бошад, ӯ ба ҷои муошират бештар ба ҷустуҷӯи калима ва сохтор машғул мегардад ва фаъолияти коммуникативӣ қатъ мешавад. Агар вазифа аз ҳад осон бошад, имконияти рушди малака кам мегардад. Аз ин рӯ, дар марҳилаҳои аввал аз такягоҳҳои забонӣ истифода мешуд: рӯйхати калимаҳои калидӣ, ибораҳои зарурӣ, намунаи савол, ҷадвал, корт ё нақшаи кӯтоҳи муколама.

Бо баланд гардидани сатҳи омодагӣ чунин такягоҳҳо тадриҷан кам карда шуданд. Дар натиҷа донишҷӯ маҷбур мегардид захираи қаблан азхудкардаи худро фаъол созад.

Ин гузариш аҳамияти методии махсус дошт, зеро яке аз ҳадафҳои истифодаи бозиҳо маҳз афзоиши тадриҷии мустақилияти нутқии донишҷӯ мебошад.

Дар асоси таҷрибаи гузаронидашуда истифодаи бозиҳо аз рӯйи принципи тадриҷан мураккаб намудани фаъолияти донишҷӯ ташкил карда шуд.

Сатҳи 1: донишҷӯ бештар ба шиноخت, такрор ва интиҳоб машғул мешуд.

Сатҳи 2: истифодаи маводи забонӣ дар ҷумла ва контексти кӯтоҳ талаб карда мешуд.

Сатҳи 3: донишҷӯ бояд бо истифода аз маводи мазкур амали нутқӣ – савол, ҷавоб, тавсиф, муқоиса ё пешниҳоди андеша – иҷро мекард.

Сатҳи 4: вазифа хусусияти коммуникативӣ гирифта, донишҷӯ бояд бо шарик ҳамкорӣ мекард.

Сатҳи 5: фаъолияти нисбатан мустақилонаи вазъиятӣ ва нақшӣ ташкил мегардид.

Тавре дида мешавад, мураккабшавии бозӣ на аз зиёд шудани қоидаҳои он, балки пеш аз ҳама аз афзоиши мустақилияти фаъолияти забонӣ ва нутқии донишҷӯ иборат буд.

Дар ҷараёни таҷриба инчунин нақши рақобат мавриди таҳлил қарор гирифт. Рақобат метавонад фаъолиятро афзоиш диҳад, вале агар тамоми диққати донишҷӯ танҳо ба ҷамъ кардани ҳол ё зудтар ҷавоб додан равона гардад, сифати фаъолияти забонӣ коҳиш ёфта метавонад. Аз ин рӯ, рақобат ҳамчун ҳадафи асосӣ не, балки ҳамчун воситаи ангезанда истифода гардид.

Дар як қатор бозиҳо афзалият ба ҳамкорӣ дода шуд. Масалан, донишҷӯён бояд дар гурӯҳ масъалаеро ҳал кунанд, аз байни якчанд вариант беҳтаринашро интиҳоб намоянд ё бо истифода аз маълумоти гуногун ба қарори умумӣ расанд.

Ин шакли фаъолият барои омӯзиши забон аҳамияти махсус дорад, зеро муоширати воқеӣ на ҳамеша рақобат аст; аксар вақт он ҳамкорӣ, мубодилаи иттилоот ва ҳамроҳангсозии мавқеъҳоро талаб мекунад.

Таҷрибаи истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар баробари имкониятҳои мусбат як қатор мушкилотро низ ошкор намуд:

1. Баъзе донишчӯён дар марҳилаи аввал бозиро ҳамчун фаъолияти камтар ҷиддӣ қабул мекарданд. Барои бартараф кардани чунин муносибат зарур буд, ки мақсади таълимӣ ва меъёрҳои арзёбии фаъолияти онҳо равшан бошанд.
2. Бозиҳои гурӯҳӣ ҳангоми набудани ҷоида ва тақсимоли дақиқи вазифаҳо метавонанд ба бетартибӣ оварда расонанд.
3. Бозии аз ҳад мураккаб вақти зиёдро талаб карда, қисми асосии машғулиятро фаро гирифта метавонад.
4. Дар гурӯҳҳои сатҳи забониашон нобаробар донишчӯёни қавӣ метавонанд нисбат ба дигарон бештар фаъол бошанд.
5. Таваҷҷуҳи аз ҳад зиёд ба ҷанбаи шавқовари бозӣ метавонад мақсади забониро ба ҷойи дуҷум гузорад.

Ин мушкилот нишон доданд, ки бозии дидактикӣ худ аз худ самаранок нест. Натиҷаи он аз сифати тарҳрезии методӣ ва идоракунии педагогӣ вобаста мебошад.

Дар натиҷаи ҷамъбасти таҷрибаи амалӣ шартҳои зерини истифодаи самаранокӣ бозиҳои дидактикӣ муайян гардиданд:

- робитаи мустақими бозӣ бо мақсади таълимӣ;
- мувофиқати маводи забонӣ ба сатҳи омодагии донишчӯ;
- мавҷудияти вазифаи воқеии забонӣ ё коммуникативӣ;
- иштироки фаъолони ҷамаи донишчӯён;
- тадриҷан зиёд намудани сатҳи мустақилият;
- таносуби дурусти фаъолияти машқӣ ва коммуникативӣ;
- истифодаи оқилонаи рақобат ва ҳамкорӣ;
- мавҷудияти бозхӯрд ва таҳлили баъдибозӣ;
- арзёбии натиҷаи таълимӣ, на танҳо натиҷаи бозигарона;
- пайваст намудани бозиҳои алоҳида ба низомии умумии машғулиятҳо.

Дар ин замина таҷрибаи гузаронидашуда нишон дод, ки самаранокии бозии дидактикӣ на аз шумораи бозиҳо ва на аз дараҷаи шавқовар будани онҳо, балки аз он вобаста аст, ки то кадом андоза онҳо донишҷӯро ба истифодаи фаъол, маънодор ва мустақилонаи маводи забонӣ ҷалб менамоянд.

Бо назардошти натиҷаҳои фаъолияти таҷрибавӣ, алгоритми амалии истифодаи бозии дидактикӣ дар машғулияти забони англисӣ метавонад аз марҳилаҳои зерин иборат бошад:

1. Марҳилаи ташҳисӣ. Муайян намудани сатҳи дониш, малака ва мушкилоти донишҷӯён.
2. Марҳилаи мақсадгузорӣ. Муайян намудани натиҷаи мушаххаси забонӣ, нутқӣ ё коммуникативӣ.
3. Марҳилаи интиҳоб. Интиҳоби намуди бозӣ бо назардошти мақсад, мавзӯ ва сатҳи гурӯҳ.
4. Марҳилаи омодагӣ. Таҳияи мавод, қоида, нақшҳо, таъриҳҳои забонӣ ва меъёрҳои арзёбӣ.
5. Марҳилаи иҷро. Ташкили фаъолияти инфиродӣ, ҷуфтӣ ё гурӯҳӣ ва иҷрои вазифаи бозигарона.
6. Марҳилаи мушоҳида ва назорат. Қайди фаъолияти донишҷӯ, ҳатогиҳо, дараҷаи мустақилият ва сифати ҳамкорӣ.
7. Марҳилаи бозхӯрд. Муҳокимаи натиҷа, ислоҳи ҳатогиҳо ва шарҳи роҳҳои дурусти истифодаи маводи забонӣ.
8. Марҳилаи рефлексия. Хударзёбии донишҷӯ ва муайян намудани душвориҳои боқимонда.
9. Марҳилаи арзёбии натиҷаи таълимӣ. Муайян намудани он ки вазифаи дидактикии пешбинишуда то кадом дараҷа амалӣ гардид.

Ин гуна пайдарпайӣ бозиро аз фаъолияти пароканда ба ҷузъи технологияи мақсадноки таълим табдил медиҳад. Ҳар як марҳилаи минбаъда марҳилаи қаблиро рад намекунад, балки онро ба сатҳи

баландтари фаъолияти таълимӣ мебарад. Дониши қоида барои истифодаи дуруст зарур аст; машқ барои ташаккули малака муҳим мебошад; вале натиҷаи ниҳой қобилияти донишҷӯ барои истифодаи ҳамин дониш ва малака дар вазъияти нисбатан мустақили нутқӣ мебошад.

Аз ҳамин ҷиҳат, таҷрибаи истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ нишон дод, ки арзиши асосии онҳо дар ташкили гузариш аз фаъолияти репродуктивӣ ба фаъолияти маҳсулнок ва коммуникативӣ ифода меёбад.

Дар машқи анъанавӣ донишҷӯ аксаран ҷавобро месозад, ки омӯзгор қаблан шакл ё модели онро муайян кардааст. Дар бозии хуб тарҳрезӣшуда бошад, донишҷӯ бояд вобаста ба шароит, маълумоти мавҷуда, мақсад ва амали шарикӣ муошират роҳи иҷрои вазифаро худаш интихоб намояд. Ин хусусият бозии дидактикӣро барои таълими забони хориҷӣ арзишманд месозад, зеро муоширати воқеӣ ҳамеша пурра пешгӯишаванда нест. Шахс бояд аз байни захираи забони худ воситаи мувофиқро интихоб карда, ба тағйири вазъият ва сухани ҳамсухбат воқуниш нишон диҳад.

Инак, таҷрибаи истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ имкон дод, ки як қатор қонуниятҳои муҳими методӣ муайян карда шаванд:

1. Бозии дидактикӣ танҳо дар робита бо мақсади мушаххаси таълимӣ арзиши методӣ пайдо мекунад.
2. Вазифаи бозигарона бояд донишҷӯро ба иҷрои амали забонӣ, нутқӣ ё коммуникативӣ водор намояд.
3. Истифодаи бозӣ бояд аз машқҳои нисбатан назоратшаванда ба фаъолияти мустақили нутқӣ гузаришро таъмин кунад.
4. Намуд ва мураккабии бозӣ бояд ба сатҳи омодагии донишҷӯён мутобиқ бошад.

5. Фаъолияти бозигарона бояд бо бозхӯрд, рефлексия ва арзёбии натиҷаи таълимӣ анҷом ёбад.
6. Истифодаи самараноки бозӣ ташкили низомнокро талаб мекунад: бозиҳои алоҳида бояд на ба таври пароканда, балки дар пайдарпайии муайян ва дар робита бо ҳадафҳои умумии таълими забони англисӣ истифода шаванд.

Ин механизм нишон медиҳад, ки бозии дидактикӣ дар низоми пешниҳодшаванда худ мақсад нест. Вазифаи он фароҳам овардани шароите мебошад, ки дар он донишҷӯ маводи азхудкардаи забониро ба воситаи фаъолияти маънодор табдил дода, тадриҷан ба истифодаи мустақилонаи он дар нутқ гузарад.

Таҷрибаи ҷамъбастшуда имкон медиҳад, ки бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ ҳамчун воситаи пайваستкунандаи дониш, амал ва муошират арзёбӣ карда шаванд. Онҳо байни азхудкунии маводи забонӣ ва истифодаи амалии он робитаи методӣ ба вуҷуд оварда, барои фаъл гардидани донишҷӯ, рушди фаъолияти нутқӣ, афзоиши мустақилият ва ташаккули омодагӣ ба муоширати воқеӣ шароити мусоид фароҳам меоранд.

Аммо чунин самара танҳо дар сурате ба даст меояд, ки фаъолияти бозигарона аз ҷиҳати мақсад, мазмун, тартиби иҷро, сатҳи душворӣ ва арзёбӣ дуруст тарҳрезӣ шуда бошад. Аз ин рӯ, натиҷаҳои зербоби мазкур барои муайян намудани сохтор ва мазмуни марҳилаи озмоиши таҳқиқот аҳамияти бевосита доранд ва заминаи методӣ барои ташкили озмоиши педагогӣ, интиҳоби меъёрҳои арзёбӣ ва таҳлили самаранокии низоми пешниҳодшуда дар зербоби минбаъда – 5.3. «Ташкил ва гузаронидани озмоиши педагогӣ, таҳлил ва ҷамъбасти натиҷаҳои он» – фароҳам месозанд.

5.3. Ташкил ва гузаронидани озмоиши педагогӣ, таҳлил ва ҷамъбасти натиҷаҳои он

Санҷиши таҷрибавии самаранокии низоми методии истифодаи бозиҳои дидактикӣ марҳилаи ҷамъбасти таҳқиқоти мазкурро ташкил медиҳад. Агар дар бобҳои қаблӣ асосҳои назариявӣ методологии масъала таҳлил гардида, вазифаҳо, принципҳо, шаклҳо ва роҳҳои татбиқи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ муайян шуда бошанд, вазифаи асосии озмоиши педагогӣ санҷидани самаранокии низоми пешниҳодшуда дар шароити воқеии таълими донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ буд.

Зарурати чунин санҷиш аз он бармеояд, ки иштироки фаъолонаи донишҷӯён, шавқмандии онҳо ё фазои мусбати машғулият ҳанӯз далели кофии самаранокии методӣ ба ҳисоб намеравад. Донишҷӯ метавонад дар фаъолияти бозигарона фаъол бошад, вале ҳангоми истифодаи мустақилонаи маводи забонӣ ба мушкилӣ дучор гардад. Аз ин рӯ, натиҷаҳои озмоиш аз рӯйи тағйироти забонӣ, нутқӣ, мустақилияти донишҷӯ ва муносибати рефлексивии ӯ ба фаъолияти таълимӣ арзёбӣ гардиданд.

Мақсади озмоиши педагогӣ аз санҷиши таҷрибавии самаранокии низоми методии истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ ба донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ иборат буд. Барои расидан ба мақсади мазкур муайян намудани ҳолати ибтидоии омодагии донишҷӯён, ташкили гурӯҳҳои муқоисашавандаи озмоишӣ ва назоратӣ, татбиқи низоми методии таҳияшуда дар гурӯҳи озмоишӣ, назорати раванди тағйирёбии нишондиҳандаҳо, гузаронидани ташҳиси ниҳойӣ, муқоисаи натиҷаҳои ибтидоӣ ва ниҳойӣ ва коркарди омории маълумоти бадастомада пешбинӣ гардид.

Дар озмоиши педагогии таҳқиқот ҳамагӣ 240 нафар донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ иштирок намуданд. Бо мақсади таъмини

муқоисаи объективӣ ва нисбатан дақиқи натиҷаҳои таҳқиқот иштирокчиён ба ду гурӯҳи баробар – гурӯҳи озмоишӣ ва гурӯҳи назоратӣ, ҳар кадом иборат аз 120 нафар донишҷӯ, тақсим карда шуданд. Ин тарзи ташкили озмоиш имконият фароҳам овард, ки самаранокии методикаи пешниҳодшуда дар шароити воқеии таълимӣ санҷида шуда, натиҷаҳои гурӯҳи озмоишӣ бо нишондиҳандаҳои гурӯҳи назоратӣ муқоиса карда шаванд.

Дар озмоиши педагогӣ донишҷӯёни як қатор ихтисосҳои ғайризабонӣ аз факултетҳои гуногун ҷалб гардиданд. Аз ҷумла, аз ихтисоси 1240101 – «Ҳуқуқи байналмилалӣ» – 24 нафар, ихтисоси 1260101 – «Идораи давлатӣ» – 25 нафар, аз факултети филология ва рӯзманигорӣ аз рӯйи ихтисоси 121050208 – «Забони хориҷӣ (забони англисӣ)» – 30 нафар, ихтисоси 102030601 – «Забони англисӣ. Забони олмонӣ» – 17 нафар, ихтисоси 1210501 – «Филологияи тоҷик» – 18 нафар донишҷӯ иштирок намуданд.

Ҳамчунин, аз факултети молия ва иқтисод донишҷӯёни ихтисоси 125010402 – «Кори бонкӣ» – 24 нафар ва ихтисоси 1020402 – «География» – 22 нафар ба озмоиш ҷалб гардиданд. Илова бар ин, барои пурра намудани ҳайати интихобии таҳқиқот 80 нафар донишҷӯёни дигар аз ихтисосҳои ғайризабонии факултетҳои дахлдор ба озмоиш ҷалб карда шуданд.

Дар умум, шумораи умумии иштирокчиёни озмоиши педагогӣ 240 нафар-ро ташкил дода, аз онҳо 120 нафар ба гурӯҳи озмоишӣ ва 120 нафар ба гурӯҳи назоратӣ дохил карда шуданд. Дар вақти ташкили гурӯҳҳо кӯшиш ба харҷ дода шуд, ки онҳо аз рӯйи шумораи иштирокчиён, сатҳи ибтидоии дониши забонӣ ва шароити таълимӣ то ҳадди имкон ҳаммонанд бошанд.

Тақсимои иштирокчиёни озмоиши педагогӣ

Гурӯҳ	Шумораи донишҷӯён	Ҳисса
Гурӯҳи озмоишӣ	120	50,0 %
Гурӯҳи назоратӣ	120	50,0 %
Ҷамағӣ	240	100,0 %

Пеш аз оғози марҳилаи ташаккулдиҳанда ташҳиси ибтидоӣ гузаронида шуда, ҳолати нишондиҳандаҳои асосии донишҷӯёнӣ ҳар ду гурӯҳ муайян гардид. Дар ташкили озмоиш ҳаҷми барномаи таълимӣ, давомнокии таҳсил, мазмуни асосии маводи забонӣ ва талаботи умумӣ барои ҳар ду гурӯҳ яксон нигоҳ дошта шуданд. Фарқи асосӣ ба тарзи ташкили фаъолияти таълимӣ вобаста буд. Дар гурӯҳи назоратӣ таълими забони англисӣ тибқи тартиби маъмули амалкунанда идома ёфт. Дар гурӯҳи озмоишӣ бошад, низомии методии истифодаи мақсаднок ва пайдарпайи бозиҳои дидактикӣ татбиқ гардид. Омили таҷрибавӣ, бинобар ин, зиёд намудани соатҳои таълимӣ ё тағйир додани мазмуни барнома набуда, балки тарзи ташкили фаъолияти донишҷӯ тавассути низомии методии бозиҳои дидактикӣ буд.

Озмоиши педагогӣ дар солҳои 2023–2026 дар се марҳилаи ба ҳам алоқаманд анҷом дода шуд.

Дар марҳилаи ташҳисии солҳои 2023–2024 ҳолати ибтидоии омодагии донишҷӯён муайян карда шуд. Дар ин давра воситаҳои ташҳисӣ, меъёрҳо, нишондиҳандаҳо ва сатҳҳои баҳогузорӣ таҳия гардида, ҳамқиес будани гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ санҷида шуд.

Дар марҳилаи ташаккулдиҳандаи солҳои 2024–2025 низомии методии истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар гурӯҳи озмоишӣ татбиқ гардид. Бозиҳо вобаста ба мақсади таълимӣ, маводи забонӣ, сатҳи омодагии донишҷӯён ва хусусияти фаъолияти нутқӣ интихоб карда шуданд. Фаъолияти донишҷӯён аз машқҳои нисбатан назоратшаванда тадриҷан ба иҷрои

вазифаҳои нутқӣ, коммуникативӣ, вазъиятӣ ва касбмехвар гузаронида шуд.

Дар марҳилаи ҷамъбастии солҳои 2025–2026 ташҳиси ниҳой гузаронида шуда, натиҷаҳои ҳар ду гурӯҳ ҷамъоварӣ ва аз ҷиҳати миқдорӣ, сифатӣ ва оморӣ таҳлил гардиданд.

Барои арзёбии натиҷаҳои озмоиш чор меъёри асосӣ: забонӣ, нутқию коммуникативӣ, фаъолиятӣ-мустақилона ва ангеизишӣ-рефлексивӣ, интиҳоб гардиданд.

Меъёри забонӣ дараҷаи азхудкунӣ ва истифодаи дурусти маводи луғавию грамматикиро инъикос намуд. Меъёри нутқию коммуникативӣ қобилияти донишҷӯро дар истифодаи забони англисӣ барои саволу ҷавоб, муколама, тавсиф, баёни фикр ва ҳалли вазифаи коммуникативӣ муайян кард. Меъёри фаъолиятӣ-мустақилона дараҷаи мустақилияти донишҷӯро дар интиҳоби воситаҳои забонӣ, қабули қарор ва иҷрои вазифаи нишон дод. Меъёри ангеизишӣ-рефлексивӣ муносибати донишҷӯ ба омӯзиши забон, худназорат, истифодаи бозхӯрд ва қобилияти арзёбии фаъолияти худро фаро гирифт.

Масалан, аз рӯйи меъёри забонӣ сатҳи доништан ва дуруст истифода бурдани воҳидҳои луғавӣ, сохторҳои грамматикӣ ва қолабҳои маъмули нутқӣ муайян карда шуд. Донишҷӯе, ки дорои сатҳи баланди нишондиҳандаи мазкур буд, метавонист калимаҳо ва ибораҳои омӯхташударо мувофиқи мазмун ва вазъияти муошират дуруст интиҳоб ва истифода намояд, ҷумлаҳои аз ҷиҳати грамматикӣ дуруст созад ва ҳатогиҳои забонии худро мустақилона ислоҳ кунад. Дар вақти иҷрои бозии коммуникативии «Find someone who...» донишҷӯ бояд саволҳои дурусти грамматикӣ тартиб дода, воҳидҳои луғавии мавриди омӯзишро дар гуфтори худ истифода мекард. Ҳангоми иҷрои ҷунин вазифаҳо қобилияти истифодаи амалии донишҷӯ низ арзёбӣ гардид.

Аз рӯйи меъёри нутқию коммуникативӣ қобилияти донишҷӯ дар

истифодаи забони англисӣ барои амалӣ намудани мақсадҳои гуногуни муошират муайян карда шуд. Ба нишондиҳандаҳои он қобилияти оғоз ва идомаи муколама, додан ва ҷавоб додан ба саволҳо, тавсифи ашё, ҳолат ё воқеа, баёни андеша, изҳори розигӣ ё норозигӣ, пешниҳоди ақида ва ҳалли вазифаи муайяни коммуникативӣ дохил карда шуданд. Масалан, дар бозии «Role-play» донишҷӯён нақшҳои гуногунро иҷро намуда, дар вазъияти шартии воқеӣ муошират мекарданд. Мисол: як донишҷӯ нақши муштарӣ ва донишҷӯи дигар нақши корманди бонкро иҷро намуда, масъалаи кушодани суратҳисоб, гирифтани маълумот ё интихоби хизматрасонии бонкиро бо забони англисӣ муҳокима мекард. Дар чунин ҳолат қобилияти донишҷӯ дар интихоби воҳидҳои мувофиқи забонӣ, нигоҳ доштани робитаи муоширатӣ ва расонидани мазмуни фикр баҳо дода шуд.

Меёри фаъолиятӣ-мустақилона дараҷаи иштироки фаъол ва мустақилонаи донишҷӯро дар раванди иҷрои вазифаҳои таълимӣ муайян намуд. Нишондиҳандаҳои асосии ин меёр қобилияти мустақилона интихоб намудани воситаҳои забонӣ, муайян кардани тарзи иҷрои вазифа, қабули қарор дар вазъияти коммуникативӣ, ҳамкорӣ бо дигар иштирокчиён ва ба анҷом расонидани вазифаи гузошташуда буданд. Масалан, ҳангоми бозии «Problem-solving» ба гурӯҳи донишҷӯён вазъияти мушаххаси коммуникативӣ пешниҳод карда шуд ва онҳо бояд бе пешниҳоди намунаи тайёр роҳи ҳалли онро пайдо мекарданд. Мисол, донишҷӯён бояд барои меҳмони хориҷӣ барномаи якрӯзаи сайёҳӣ тартиб дода, ҷойҳои қолиби шаҳрро интихоб ва интихоби худро бо забони англисӣ асоснок мекарданд. Дар ин ҳолат дараҷаи мустақилият, ташаббускорӣ, фаъолияти гурӯҳӣ ва қобилияти истифодаи мустақилонаи воситаҳои забонӣ ба назар гирифта шуд.

Аз рӯйи меёри ангеизишӣ-рефлексивӣ муносибати донишҷӯ ба омӯзиши забони англисӣ, дараҷаи ҳавасмандӣ ба иштирок дар фаъолияти

таълимӣ, қобилияти худназоратӣ ва худбаҳодиҳӣ муайян карда шуд. Ба нишондиҳандаҳои мазкур омодагӣ ба иштирок дар бозиҳои таълимӣ, таваҷҷуҳ ба иҷрои вазифаҳои коммуникативӣ, қобилияти муайян намудани душвориҳои худ, қабули бозхӯрд ва истифодаи он барои такмили натиҷаи фаъолияти минбаъда дохил гардиданд. Масалан, баъди анҷоми бозии коммуникативии «Interview» донишҷӯён натиҷаи фаъолияти худро таҳлил намуда, ба саволҳои рефлексивӣ, аз қабили «What did I do well?», «What was difficult for me?» ва «What should I improve?», ҷавоб медоданд. Ин имкон фароҳам овард, ки на танҳо натиҷаи иҷрои вазифа, балки қобилияти донишҷӯ дар арзёбии фаъолияти худ ва муайян намудани самтҳои минбаъдаи такмили малакаҳои забонӣ ва коммуникативӣ низ муайян карда шавад.

Инак, чор меъёри мазкур дар маҷмӯъ имконият доданд, ки натиҷаҳои озмоиши педагогӣ на танҳо аз рӯйи дараҷаи азхудкунии маводи забонӣ, балки аз рӯйи қобилияти истифодаи он дар вазъиятҳои воқеӣ ва шартии муошират, сатҳи мустақилият ва фаъолияти донишҷӯ, инчунин дараҷаи ҳавасмандӣ, худназоратӣ ва рефлексияи ӯ арзёбӣ карда шаванд. Ин низоми меъёрҳо барои муайян намудани тағйироти сифатӣ ва миқдорӣ дар сатҳи ташаккули салоҳияти коммуникативии донишҷӯён дар марҳилаҳои ибтидоӣ ва ниҳоии озмоиш заминаи методологӣ фароҳам овард.

Ҷадвали №3

Меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои асосии арзёбӣ

Меъёр	Нишондиҳандаҳо
Забонӣ	Дурустии луғавӣ ва грамматикӣ, интиҳоби шакли мувофиқ, истифодаи мавод дар контекст
Нутқию коммуникативӣ	Саволу ҷавоб, муколама, пайдарпайии гуфтор, баёни мавқеъ, мутобиқати нутқ ба вазъият

Фаъолиятӣ-мустақилона	Интихоби мустақил, ташаббус, ҳамкорӣ, қабули қарор, истифодаи дониш дар вазъияти нав
Ангезишӣ-рефлексивӣ	Ангезаи таълимӣ, худназорат, бозхӯрд, худбаҳодиҳӣ ва таҳлили фаъолияти худ

Барои ҷамъбасти натиҷаҳо се сатҳ муайян карда шуд: баланд, миёна ва паст. Арзёбии нишондиҳандаҳо аз рӯйи шкалаи 0–3 ҳолӣ анҷом ёфт. Аз рӯйи чор меъёр донишчӯ метавонист аз 0 то 12 ҳол ба даст орад. Натиҷаи 10–12 ҳол ба сатҳи баланд, 6–9 ҳол ба сатҳи миёна ва 0–5 ҳол ба сатҳи паст мансуб доништа шуд.

Сатҳи баланд бо истифодаи асосан дуруст ва мустақилонаи маводи забонӣ, иштироки фаъол дар муошират, интихоби муносибонаи воситаҳои нутқӣ ва қобилияти татбиқи дониш дар вазъияти нав тавсиф гардид.

Сатҳи миёна ба донишчӯёне хос буд, ки вазифаҳои асосиро иҷро мекарданд, вале дар ҳолатҳои нисбатан мураккаб ба дастгирии омӯзгор, намуна ё саволҳои роҳнамо эҳтиёҷ доштанд.

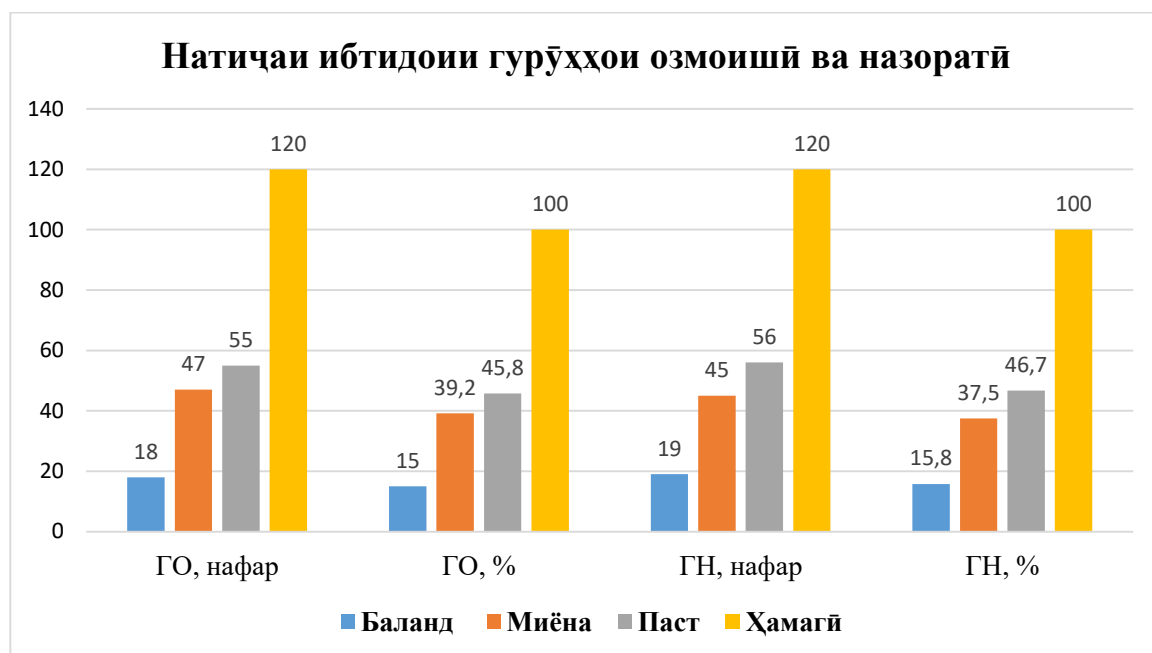
Сатҳи паст бо нокифоя будани захираи фаъоли забонӣ, мушкилӣ дар тавлиди мустақилонаи нутқ, вобастагӣ аз намуна ва душвории истифодаи дониш дар вазъияти нав тавсиф гардид.

Таҳлили ибтидоӣ пеш аз оғози марҳилаи ташаккулдиҳанда гузаронида шуд. Мақсади он муайян намудани ҳолати аввалияи донишчӯён ва санҷидани ҳамаҷиёс будани гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ буд.

Ҷадвали №4

Натиҷаҳои ибтидоии гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ

Сатҳ	ГО, нафар	ГО, %	ГН, нафар	ГН, %
Баланд	18	15,0	19	15,8
Миёна	47	39,2	45	37,5
Паст	55	45,8	56	46,7
Ҳамагӣ	120	100,0	120	100,0

Маълумоти дар ҷадвал ва диаграмма овардашуда нишон медиҳад, ки дар оғози озмоиш тақсими донишҷӯёни ҳар ду гурӯҳ хеле наздик буд. Дар гурӯҳи озмоишӣ сатҳи баланд 15,0 фоиз ва дар гурӯҳи назоратӣ 15,8 фоизро ташкил дод. Сатҳи миёна мутаносибан 39,2 ва 37,5 фоиз, сатҳи паст 45,8 ва 46,7 фоизро ташкил намуд.

Барои санҷидани ҳақиқат будани тақсими ибтидоӣ меъёри χ^2 -и Пирсон истифода гардид. Натиҷаи ҳисоб $\chi^2 = 0,080$, $df = 2$, $p = 0,961$ -ро ташкил дод. Азбаски $p = 0,961$ аз сатҳи қабулшудаи аҳамиятнокӣ, яъне $\alpha = 0,05$, зиёд аст, байни гурӯҳҳо дар оғози озмоиш фарқи аз ҷиҳати омӯри аҳамиятнок ошкор нагардид.

Барои муайян намудани бузургии фарқ ҳамчунин Cramér's V ҳисоб карда шуд. Қимати он $V = 0,018$ буд, ки фарқи ниҳоят хурди ибтидоиро нишон медиҳад.

Дар гурӯҳи озмоишӣ бозиҳои дидактикӣ ҳамчун фаъолиятҳои алоҳида ё фароғатӣ истифода нашуданд. Онҳо ба сохтори умумии машғулият ворид гардида, бо мақсади мушаххаси забонӣ ва нутқӣ пайваست карда шуданд.

Дар марҳилаҳои аввал вазифаҳо бештар ба шинохт, интиҳоб, тағйир ва мустаҳкам намудани маводи луғавию грамматикӣ равона гардиданд. Баъдан донишҷӯён маводи омӯхташударо дар контекст истифода намуда, ба иҷрои вазифаҳои саволу ҷавоб, тавсиф, муколама ва мубодилаи иттилоот гузаштанд. Дар марҳилаҳои нисбатан мураккаб фаъолияти вазъиятӣ, нақшӣ ва касбмехвар мавқеи бештар гирифт.

Касбмехвари бозӣ танҳо бо истифодаи истилоҳоти ихтисосӣ маҳдуд карда нашуд. Донишҷӯ бояд бо забони англисӣ маълумот пешниҳод кунад, равандро шарҳ диҳад, вариантҳоро муқоиса намояд, тавсия пешниҳод созад ё масъалаи моделшударо ҳал намояд.

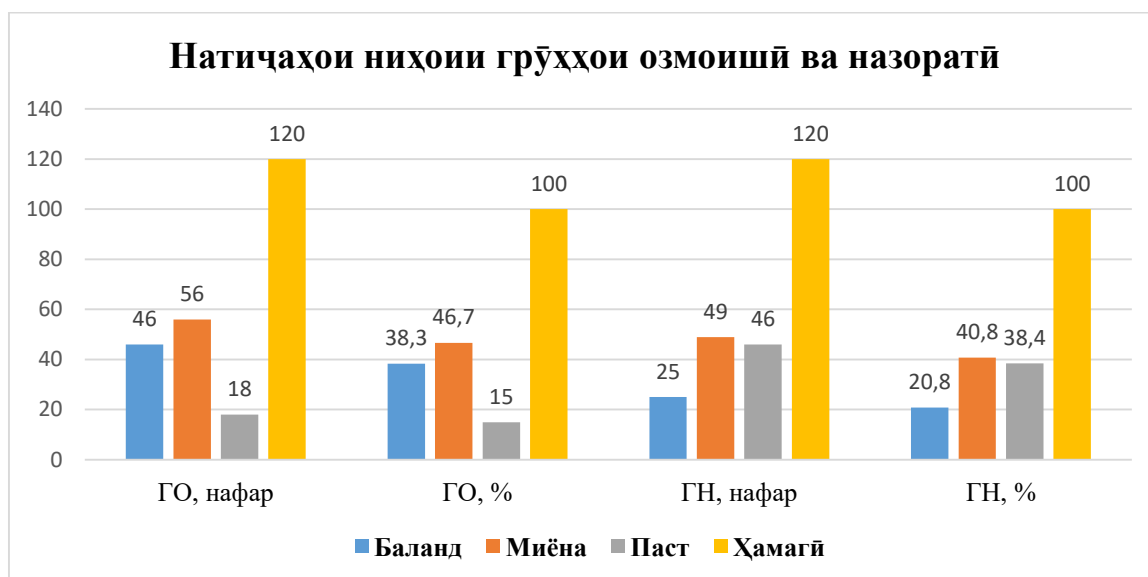
Дар гурӯҳи назоратӣ донишҷӯён ҳамон барномаи таълимӣ ва маводи асосиро омӯхтанд, вале низоми махсуси истифодаи пайдарпайи бозиҳои дидактикӣ ба сифати омили мунтазами таълим татбиқ нагардид.

Дар анҷоми марҳилаи ташаккулдиҳанда ташҳиси ниҳой гузаронида шуд. Барои пешгирии таъсири азёдкуни супоришҳои ниҳой айнан такрори ташҳиси ибтидоӣ набуданд, балки аз рӯи сохтор, дараҷаи душворӣ ва меъёрҳои баҳогузорӣ бо онҳо ҳамсанҷ интиҳоб гардиданд.

Ҷадвали №5

Натиҷаҳои ниҳоии гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ

Сатҳ	ГО, нафар	ГО, %	ГН, нафар	ГН, %
Баланд	46	38,3	25	20,8
Миёна	56	46,7	49	40,8
Паст	18	15,0	46	38,4
Ҷамагӣ	120	100,0	120	100,0

Натиҷаҳои ниҳой фарқи назарраси динамикаи ду ғурӯҳро нишон медиҳанд. Дар ғурӯҳи озмоишӣ шумораи донишҷӯёни сатҳи баланд аз 18 нафар ба 46 нафар расид ва ҳиссаи онҳо аз 15,0 то 38,3 фоиз афзуд. Сатҳи миёна аз 39,2 то 46,7 фоиз тағйир ёфт. Шумораи донишҷӯёни сатҳи паст бошад, аз 55 нафар ба 18 нафар коҳиш ёфта, ҳиссаи онҳо аз 45,8 то 15,0 фоиз поён рафт.

Дар ғурӯҳи назоратӣ низ тағйироти мусбат ба қайд гирифта шуд. Ҳиссаи донишҷӯёни сатҳи баланд аз 15,8 то 20,8 фоиз, сатҳи миёна аз 37,5 то 40,8 фоиз афзуд ва сатҳи паст аз 46,7 то 38,4 фоиз коҳиш ёфт. Бо вучуди ин, андозаи тағйирот дар ғурӯҳи назоратӣ нисбат ба ғурӯҳи озмоишӣ маҳдудтар буд.

Динамикаи натиҷаҳои ғурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ

Сатҳ	ГО ибтидоӣ, %	ГО ниҳой, %	Тағйирот	ГН ибтидоӣ, %	ГН ниҳой, %	Тағйирот
Баланд	15,0	38,3	+23,3 б.ф.	15,8	20,8	+5,0 б.ф.
Миёна	39,2	46,7	+7,5 б.ф.	37,5	40,8	+3,3 б.ф.
Паст	45,8	15,0	-30,8 б.ф.	46,7	38,4	-8,3 б.ф.

Фарқияти асосӣ дар динамикаи сатҳҳои баланд ва паст ба назар мерасад. Дар гурӯҳи озмоишӣ ҳиссаи донишҷӯёни сатҳи баланд 23,3 банди фоизӣ зиёд шуд, дар ҳоле ки дар гурӯҳи назоратӣ афзоиш 5,0 банди фоизиро ташкил дод. Ҳиссаи донишҷӯёни сатҳи паст дар гурӯҳи озмоишӣ 30,8 банди фоизӣ кам гардид, дар гурӯҳи назоратӣ бошад, коҳиш 8,3 банди фоизиро ташкил дод.

Барои муайян намудани аҳамияти омории фарқи байни тақсимоти ниҳоии ду гурӯҳ меъёри χ^2 -и Пирсон истифода гардид. Натиҷаи ҳисоб $\chi^2 = 18,928$, $df = 2$, $p < 0,001$ -ро ташкил дод.

Дар сатҳи аҳамиятнокии $\alpha = 0,05$ қимати критикии χ^2 барои ду дараҷаи озодӣ 5,991 мебошад. Азбаски қимати таҷрибавӣ 18,928 аз қимати критикӣ зиёд аст ва $p < 0,001$ мебошад, фарзияи сифрӣ оид ба набудани фарқ байни гурӯҳҳо рад карда мешавад. Натиҷа нишон медиҳад, ки дар анҷоми озмоиш тақсимоти сатҳҳои донишҷӯёни гурӯҳи озмоишӣ ва назоратӣ аз ҷиҳати омӯрӣ фарқи аҳамиятнок дошт.

Барои муайян намудани бузургии фарқ Cramér's V ҳисоб карда шуд. Қимати $V = 0,281$ нишон медиҳад, ки фарқи гурӯҳҳо танҳо аз ҷиҳати омӯрӣ ошкор нагардид, балки аз ҷиҳати андозаи таъсир низ қобили таваҷҷуҳ мебошад.

Ҷадвали №7

Натиҷаҳои муқоисаи омории гурӯҳҳо

Марҳила	χ^2	df	P	Cramér's V	Хулоса
Ибтидоӣ	0,080	2	0,961	0,018	Фарқияти аҳамиятнок нест
Ниҳой	18,928	2	<0,001	0,281	Фарқияти аҳамиятнок вучуд дорад

Барои таҳлили амиқтар танҳо муқоисаи ду гурӯҳ дар марҳилаи ниҳой кофӣ нест. Азбаски ҳамон донишҷӯён дар оғоз ва анҷоми озмоиш иштирок карданд, тағйироти инфиродии онҳо низ ба назар гирифта шуд.

Тағйироти сатҳи донишҷӯёни гурӯҳи озмоишӣ

Сатҳи ибтидоӣ	Ба сатҳи баланд	Ба сатҳи миёна		Дар сатҳи паст	Ҷамагӣ
Баланд	17	1		0	18
Миёна	20	25		2	47
Паст	9	30		16	55
Натиҷаи ниҳой	46	56		18	120

Тағйироти сатҳи донишҷӯёни гурӯҳи назоратӣ

Сатҳи ибтидоӣ	Ба сатҳи баланд	Ба сатҳи миёна	Дар сатҳи паст	Ҷамагӣ
Баланд	17	2	0	19
Миёна	5	34	6	45
Паст	3	13	40	56
Натиҷаи ниҳой	25	49	46	120

Азбаски маълумоти мазкур ҷуфтшуда мебошад, барои санҷиши тағйироти дохили гурӯҳҳо истифодаи χ^2 -и оддии гурӯҳҳои мустақил мувофиқ нест. Барои ҷадвали бисёрсатҳии такрорӣ санҷиши Stuart–Maxwell истифода гардид.

Барои гурӯҳи озмоишӣ натиҷа $\chi^2_{SM} = 47,490$, $df = 2$, $p < 0,001$ -ро ташкил дод. Ин нишондиҳанда тағйироти возеҳи тақсимои дохилии гурӯҳи озмоиширо тасдиқ мекунад. Барои гурӯҳи назоратӣ $\chi^2_{SM} = 6,787$, $df = 2$, $p = 0,034$ ба даст омад. Дар гурӯҳи назоратӣ низ тағйироти мусбат ба қайд гирифта шуд, вале ҳаҷми он нисбат ба гурӯҳи озмоишӣ хеле камтар буд.

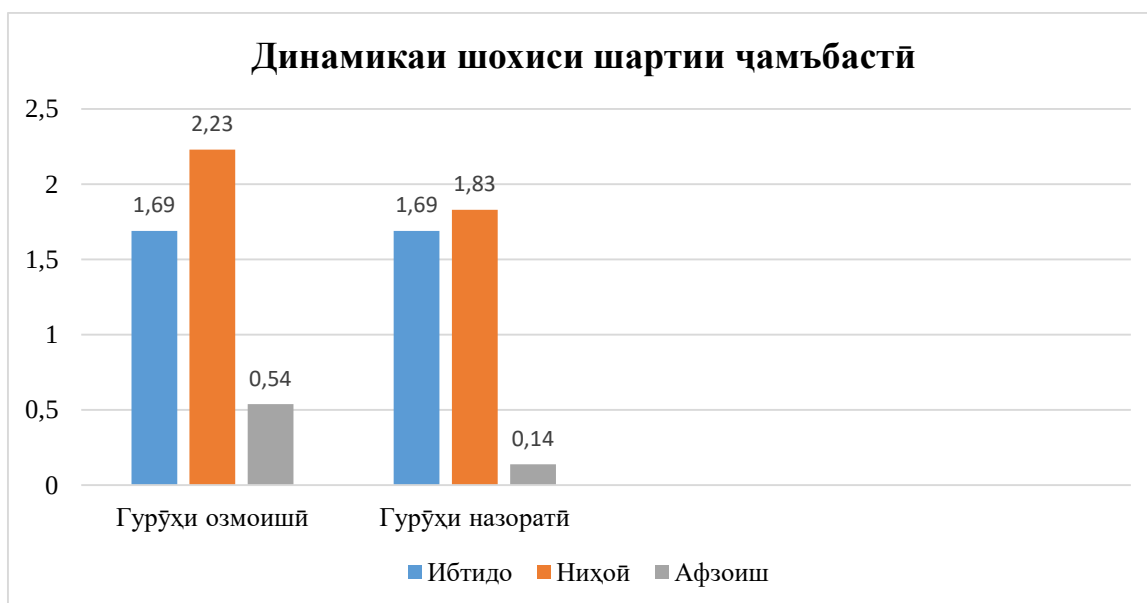
Барои тавсифи иловагии динамика ба сатҳи баланд 3 ҳол, ба сатҳи миёна 2 ҳол ва ба сатҳи паст 1 ҳол дода шуд. Ин нишондиҳанда ҳамчун шохиси тавсифӣ истифода гардид ва ивазкунандаи санҷиши омӯрӣ нест.

Дар оғози озмоиш шохиси миёнаи шартӣ дар ҳар ду гурӯҳ тақрибан 1,69-ро ташкил дод. Дар анҷоми озмоиш ин нишондиҳанда дар гурӯҳи озмоишӣ ба 2,23 ва дар гурӯҳи назоратӣ ба 1,83 расид.

Динамикаи шохиси шартии чамъбастӣ

Гурӯҳ	Ибтидо	Ниҳой	Афзоиш
Гурӯҳи озмоишӣ	1,69	2,23	+0,54
Гурӯҳи назоратӣ	1,69	1,83	+0,14

Диаграммаи №3

Натиҷаҳои миқдорӣ бо мушоҳида ва таҳлили сифатии фаъолияти донишҷӯён пурра карда шуданд. Дар рафти марҳилаи ташаккулдиҳанда тағйирот пеш аз ҳама дар хусусияти истифодаи забон мушоҳида гардид.

Дар марҳилаҳои аввал қисми донишҷӯён бештар ба такрори намуна таъямкарданд. Ҳангоми иҷрои вазифаҳои коммуникативӣ таваққуф зиёд буда, истифодаи забони модарӣ ва мурочиат ба омӯзгор бештар ба назар мерасид. Дар чараёни татбиқи низоми бозиҳои дидактикӣ вобастагӣ аз намуна тадриҷан коҳиш ёфта, донишҷӯён бештар ба интихоби мустақилонаи воҳидҳои забонӣ, саволгузорӣ, тавсиф, шарҳи фикр ва ҳамкорӣ бо шарикон гузаштанд.

Тағйироти муҳим дар робитаи байни донишҳои грамматикӣ ва истифодаи онҳо дар нутқ низ мушоҳида гардид. Агар дар оғози озмоиш

қисми донишчӯён қоидаро медонистанд, вале дар интихоби шакли зарурӣ вобаста ба вазъият мушкилӣ доштанд, дар анҷоми марҳилаи ташаккулдиҳанда истифодаи контекстии сохторҳои омӯхташуда устувортар гардид.

Дар фаъолияти гурӯҳӣ низ тағйироти мусбат мушоҳида шуд. Барои коҳиш додани ҳолате, ки донишчӯёни фаъол қисми асосии вазифаро иҷро мекунанд, тақсими нақшҳо, масъулияти инфиродӣ ва вазифаҳои истифода шуданд, ки иштироки ҳар донишчӯро талаб менамуданд.

Бозхӯрди баъдибозӣ ба қисми ҳатмии фаъолият табдил дода шуд. Омӯзгор танҳо натиҷаи бозиро ҷамъбаст намекард, балки ҳатогҳои такроршаванда, интихоби воситаҳои забонӣ ва сифати иҷрои вазифаи коммуникативиро таҳлил менамуд.

Натиҷаҳои бадастомада нишон медиҳанд, ки дар оғози озмоиш гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ аз рӯйи тақсимои сатҳҳо амалан ҳамқияс буданд. Қимати $\chi^2 = 0,080$ ва $p = 0,961$ набудани фарқи омории ибтидоиро тасдиқ намуд.

Дар анҷоми озмоиш ҳиссаи донишчӯёни сатҳи баланд дар гурӯҳи озмоишӣ аз 15,0 то 38,3 фоиз афзуда, ҳиссаи сатҳи паст аз 45,8 то 15,0 фоиз коҳиш ёфт. Дар гурӯҳи назоратӣ низ пешрафт ба назар расид, вале андозаи он хеле камтар буд.

Муқоисаи ниҳии гурӯҳҳо бо меъёри χ^2 -и Пирсон фарқи аз ҷиҳати омории аҳамиятнокро нишон дод: $\chi^2 = 18,928$, $p < 0,001$. Қимати Cramér's $V = 0,281$ нишон дод, ки фарқ аз ҷиҳати андозаи таъсир низ қобили таваҷҷуҳ мебошад.

Таҳлили маълумоти ҷуфтшуда низ тағйироти қавитарро дар гурӯҳи озмоишӣ тасдиқ намуд. Санҷиши Stuart–Maxwell барои гурӯҳи озмоишӣ $\chi^2_{SM} = 47,490$, $p < 0,001$ ва барои гурӯҳи назоратӣ $\chi^2_{SM} = 6,787$, $p = 0,034$ -ро нишон дод.

Дар маҷмуъ натиҷаҳои миқдорӣ, оморӣ ва сифатӣ ба як самт ишора мекунанд. Истифодаи низомноки бозиҳои дидактикӣ дар гурӯҳи озмоишӣ бо афзоиши ҳиссаи донишҷӯёни сатҳи баланд ва миёна, коҳиши назарраси сатҳи паст, рушди мустақилияти истифодаи забон ва фаъолтар гардидани фаъолияти нутқию коммуникативӣ ҳамроҳ гардид.

Дар баробари ин, натиҷаҳо набояд ба маънои он тафсир шаванд, ки ҳар гуна истифодаи бозӣ худ аз худ чунин таъсир ба вучуд меорад. Самаранокӣ ба тарҳрезии методӣ, мувофиқати бозӣ ба мақсад, дараҷаи душворӣ, пайвастанӣ вазифаи бозигарона бо вазифаи забонӣ, иштироки инфиродии донишҷӯ, гузариш аз фаъолияти машқӣ ба коммуникативӣ ва мавҷудияти бозхӯрду рефлексия вобаста мебошад.

Натиҷаи асосии озмоиш на зиёд гардидани шумораи бозиҳо, балки тағйир ёфтани сифати фаъолияти донишҷӯ дар дохили онҳо мебошад. Донишҷӯ аз шинохт ва бозтавлиди маводи забонӣ ба интиҳоби мустақилонаи воситаҳои забон, амали нутқӣ, ҳамкории коммуникативӣ ва истифодаи забони англисӣ дар вазифаҳои ба фаъолияти касбӣ наздик гузашт.

Хулосаи боби панҷум

Дар боби панҷуми диссертатсия бо мақсади ба низоми ягона ворид намудани натиҷаҳои назариявӣ ва методии таҳқиқот амсилаи технологии истифодаи бозиҳои дидактикӣ таҳия карда шуд. Амсилаи мазкур робитаи мақсади таълим, принципҳо, мазмун, марҳилаҳои татбиқ, фаъолияти омӯзгор ва таълимгиранда, назорату бозхӯрд, рефлексия ва арзёбии натиҷаҳоро инъикос менамояд.

Дар боби мазкур масъалаҳои таҳия, татбиқ ва санҷиши таҷрибавии низоми методии пешниҳодшуда дар шароити таълими забони англисӣ ба донишҷӯён ихтисосҳои ғайризабонӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифта, натиҷаҳои озмоиши педагогӣ аз ҷиҳати миқдорӣ, сифатӣ ва оморӣ таҳлил ва ҷамъбаст карда шуданд. Озмоиш имконият дод, ки қобили татбиқ ва самаранокии низоми методӣ, шароитҳои педагогӣ, технологияи марҳилавии татбиқ ва маҷмуи воситаҳои методии он дар доираи интиҳоб ва шароити муайяншуда арзёбӣ карда шаванд.

Аз рӯи таҳлили натиҷаҳои боб чунин хулосаҳо бароварда шуданд:

Муайян карда шуд, ки санҷиши самаранокии низоми пешниҳодшуда ба муқоисаи натиҷаҳои ниҳонии донишҷӯён ва ба омӯзиши динамикаи тағйироти сифативу миқдории нишондиҳандаҳои таҳқиқшаванда такя менамояд. Барои арзёбии объективии натиҷаҳо меъёрҳо, нишондиҳандаҳо ва сатҳҳои дахлдор муайян гардида, воситаҳои ташхисӣ бо вазифаҳои ҳар як марҳалаи озмоиши педагогӣ мутобиқ карда шуданд.

Озмоиши педагогӣ дар асоси принципҳои илмӣ, низомнокӣ, пайдарҳамӣ, муқоисашавандагии гурӯҳҳо ва ягонагии шароити ташхис ташкил карда шуд. Дар он 240 нафар донишҷӯён ихтисосҳои ғайризабонӣ иштирок намуда, 120 нафар ба гурӯҳи озмоишӣ ва 120 нафар ба гурӯҳи назоратӣ дохил гардиданд.

Дар марҳалаи ташхисии ибтидоӣ вазъи воқеии нишондиҳандаҳои таҳқиқшаванда муайян карда шуд. Таҳлили натиҷаҳои ибтидоӣ нишон

дод, ки байни гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ фарқияти назарраси педагогӣ вуҷуд надошта, сатҳи омодагии донишҷӯёни ҳар ду гурӯҳ дар маҷмӯи муқоисашаванда буд. Ин ҳолат барои гузаронидани марҳалаи ташаккулдиҳандаи озмоиш ва муқоисаи минбаъдаи натиҷаҳо заминаи зарурии методологӣ фароҳам овард.

Натиҷаҳои марҳалаи ибтидоӣ ҳамзамон мавҷудияти як қатор мушкилотро ошкор намуданд. Дар қисми муайяни донишҷӯён сатҳи нокифояи ташаккули дониш, малака ва қобилиятҳои зарурӣ, душворӣ дар татбиқи дониш дар вазъиятҳои амалӣ, мустақилияти нокифояи таълимӣ ва фаъолияти маҳдуди онҳо ҳангоми иҷрои супоришҳои хусусияти эҷодӣ ва проблемавидошта мушоҳида гардид. Натиҷаҳои мазкур зарурати татбиқи мақсадноки низоми пешниҳодшуда ва гузаронидани кори ташаккулдиҳандаро тасдиқ намуданд.

Дар марҳалаи ташаккулдиҳандаи озмоиш дар гурӯҳҳои озмоишӣ маҷмӯи тадбирҳои педагогӣ ва методии дар таҳқиқот таҳияшуда ба таври пайдарҳам татбиқ гардид. Мазмун, шакл, усул ва воситаҳои таълим дар асоси принципҳои пешниҳодшуда ба ҳам пайваста, фаъолияти донишҷӯён аз азхудкунии донишҳои ибтидоӣ ба истифодаи бошуурона, мустақилона ва эҷодии онҳо равона карда шуд. Дар гурӯҳҳои назоратӣ бошад, раванди таълим асосан тибқи тартиб ва методикаи анъанавии амалкунанда идома ёфт.

Татбиқи низоми методӣ нишон дод, ки самаранокӣ тавассути ҳамгироии мақсад, мазмун, принципҳо, шароитҳои педагогӣ, технологияи татбиқ, шаклҳои фаъолияти инфиродӣ, ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ, маҷмӯи бозиҳо, бозхӯрд ва назорати мунтазами натиҷаҳо таъмин мегардад. Бинобар ин, воҳиди асосии таҳлил фаъолияти бозигаронаи ба низоми умумии таълим воридшуда мебошад.

Мушоҳидаҳои педагогӣ дар ҷараёни марҳалаи ташаккулдиҳанда нишон доданд, ки донишҷӯёни гурӯҳҳои озмоишӣ тадриҷан аз мавқеи

нисбатан ғайрифаъоли қабулқунандаи маълумот ба субъекти фаъоли фаъолияти таълимӣ гузаштанд. Дар онҳо мустақилият, ташаббускорӣ, қобилияти таҳлил ва муқоиса, истифодаи дониш дар шароити тағйирёбанда, ҳамкорӣ дар иҷрои супоришҳо ва арзёбии натиҷаҳои фаъолияти худ бештар зоҳир гардид.

Натиҷаҳои марҳалаи ниҳоии озмоиш низ тағйироти мусбати назаррасро дар гурӯҳҳои озмоишӣ нишон доданд. Дар муқоиса бо ташҳиси ибтидоӣ ҳиссаи донишҷӯёни дорои сатҳи баланд ва миёна афзуда, ҳиссаи донишҷӯёни дорои сатҳи паст ба таври назаррас коҳиш ёфт. Лозим ба қайд аст, ки тағйироти мазкур аз рӯи маҷмӯи меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои пешакӣ муайяншуда ба мушоҳида расиданд, ки хусусияти низомноки таъсири педагогиро нишон медиҳад.

Дар гурӯҳҳои назоратӣ низ дар охири озмоиш баъзе тағйироти мусбат ба қайд гирифта шуданд, ки онҳоро метавон натиҷаи табиии раванди мунтазами таълим, таҷрибаандӯзӣ ва рушди донишҷӯён арзёбӣ намуд. Бо вучуди ин, суръат ва ҳаҷми тағйироти мусбат дар ин гурӯҳҳо нисбат ба гурӯҳҳои озмоишӣ маҳдудтар буд ва фарқияти динамикаи ду гурӯҳ барои арзёбии самаранокии таъсири махсуси педагогии пешниҳодшуда аҳаммияти асосӣ дорад.

Муқоисаи натиҷаҳои ибтидоӣ ва ниҳойӣ нишон дод, ки дар гурӯҳҳои озмоишӣ тағйирот ҳам аз ҷиҳати миқдорӣ ва ҳам аз ҷиҳати сифатӣ низ ба амал омадааст. Донишҷӯён барои истифодаи донишҳои азхудшуда дар фаъолияти амалӣ, ҳалли масъалаҳои таълимӣ, иҷрои супоришҳои мустақилона ва асоснок намудани интиҳоби худ қобилияти бештар нишон доданд. Ин ҳолат аз интиқоли ҷараёни азхудкунии репродуктивии дониш ба сатҳи фаъолтар ва маҳсулноктари фаъолияти таълимӣ шаҳодат медиҳад.

Дар ҷараёни озмоиш инчунин муайян гардид, ки самаранокии низоми пешниҳодшуда ба риояи як қатор шартҳои муҳим вобаста аст:

пайдарҳамии татбиқи марҳалаҳои кор; мутобиқати супоришҳо ба сатҳи омодагии донишчӯён; афзоиши тадриҷии дараҷаи мураккабӣ; пайвастании донишҳои назариявӣ бо фаъолияти амалӣ; фароҳам овардани имконият барои фаъолияти мустақилона; истифодаи шаклҳои инфиродӣ, ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ; ташкили робитаи бозгашт ва арзёбии мунтазами пешрафти донишчӯён.

Натиҷаҳои бадастомада исбот кардаанд, ки низомии методии пешниҳодшуда дар доираи шароити озмоиш қобили татбиқи амалӣ мебошад. Сохтор ва алгоритми татбиқи он ба омӯзгор имконият медиҳанд, ки фаъолияти таълимиро мақсаднок ташкил намояд, тағйироти донишчӯёнро дар марҳилаҳои гуногун пайгирӣ кунад ва бо така ба бозхӯрд раванди таълимиро ислоҳ намояд.

Дар маҷмӯъ, натиҷаҳои озмоиши педагогӣ нишон доданд, ки татбиқи мақсаднок ва низомноки шароитҳои педагогӣ, низомии методӣ ва технологияи марҳилавии пешниҳодшуда дар гурӯҳи озмоишӣ бо динамикаи нисбатан мусбати нишондиҳандаҳои забонӣ, нутқию коммуникативӣ, мустақилият ва муносибати рефлексивӣ ҳамроҳ гардид. Бартариии тақсимои ниҳоии гурӯҳи озмоишӣ нисбат ба гурӯҳи назоратӣ аз ҷиҳати омӯри аҳамиятнок буд; бинобар ин, ҳулосаи таҷрибавӣ ба шароити таълими донишчӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ дахл дорад.

Натиҷаҳои назариявӣ, таҷрибавӣ ва омории боби панҷум барои тасдиқи қисми таҷрибавии фарзияи илмӣ асос фароҳам меоранд, зеро дар шароити таълими донишчӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ татбиқи пайдарҳам ва низомноки низомии методии пешниҳодшуда, риояи шароитҳои педагогӣ, интихоби мақсадноки бозиҳо ва ташкили назорату бозхӯрд бо беҳтар гардидани натиҷаҳои таълимӣ алоқаманд мебошад.

Натиҷаи педагогӣ аз робитаи функционалии мақсад, мазмун, фаъолияти омӯзгор, фаъолияти донишчӯ, технология, воситаҳои таълим, назорат ва арзёбӣ ба вучуд меояд. Аз ин лиҳоз, ҳангоми интиқоли

тавсияҳо ба дигар зинаҳои таҳсил зарур аст хусусиятҳои синнусолӣ, мазмуни барнома ва шароити мушаххаси муассисаи таълимӣ ба назар гирифта шаванд.

Натиҷаҳои боби панҷум барои ҷамъбасти умумии таҳқиқот, мушаххас намудани наwgонии илмӣ ва аҳаммияти амалии он, таҳияи хулосаҳои ниҳой ва тавсияҳои илмӣ-методӣ заминаи кофии назариявӣю таҷрибавӣ фароҳам меоранд. Натиҷаҳои бадастомада имконият медиҳанд, ки низоми пешниҳодшуда ҳамчун воситаи аз ҷиҳати назариявӣю асоснок, аз ҷиҳати методӣ муназзам ва аз ҷиҳати таҷрибавӣ санҷидашуда барои истифода дар раванди таълим тавсия карда шавад.

ХУЛОСАҲОИ УМУМӢ

Таҳқиқоти диссертатсионии анҷомдодашуда ба яке аз масъалаҳои мубрами назария ва методикаи муосири таълими забонҳои хориҷӣ, яъне асоснок намудани нақш, имкониятҳо, принципҳо, шароитҳои педагогӣ ва роҳҳои истифодаи мақсадноку низомноки бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ бахшида шуд.

Таҳлили назариявӣ, омӯзиши таҷрибаи педагогӣ ва натиҷаҳои корҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ нишон доданд, ки дар шароити тағйирёбии талабот ба сифати таълими забонҳои хориҷӣ масъала, пеш аз ҳама, дар муайян намудани асосҳои илмӣ, мантиқи методӣ, шароитҳои педагогӣ ва технологияи татбиқи онҳо қарор дорад. Бозии дидактикӣ танҳо дар ҳолате метавонад ба воситаи самараноки таълим табдил ёбад, ки мақсади забонӣ, нутқӣ ё коммуникативии он пешакӣ муайян гардида, мазмун, қоида, вазифаи бозигарона, фаъолияти таълимгиранда, назорат, бозхӯрд ва натиҷаи пешбинишаванда дар як низоми ягонаи методӣ муттаҳид карда шаванд.

Натиҷаҳои таҳқиқот собит намуданд, ки моҳияти педагогии бозии дидактикӣ дар имконияти ба фаъолияти мақсаднок табдил додани азхудкунии маводи забонӣ, фаъл гардонидани амали нутқӣ, ташкили ҳамкорӣ ва ба вуҷуд овардани шароити наздик ба муоширати воқеӣ ифода меёбад. Ба ин маъно, арзиши методии бозӣ бо сифати фаъолияти забонӣ ва коммуникативие муайян мегардад, ки дар ҷараёни он ташкил карда мешавад.

Дар натиҷаи иҷрои вазифаҳои гузашташуда ва санҷиши фарзияи илмӣ хулосаҳои умумии зерин ба даст оварда шуданд:

1. Асосҳои назариявӣю методологии истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ муайян ва ба низом дароварда шуданд.

Таҳлили адабиёти фалсафӣ, психологию педагогӣ, дидактикӣ ва методӣ нишон дод, ки фаъолияти бозӣ табиати бисёрҷанба дошта, дар

раванди таълим метавонад вазифаҳои таълимӣ, инкишофдиҳанда, муоширатӣ, ҳавасмандгардонӣ, иҷтимоӣ ва психологиро иҷро намояд. Аз нуқтаи назари таълими забони хориҷӣ аҳамияти асосии фаъолияти бозӣ дар он аст, ки он имконият медиҳад маводи забонӣ аз объекти қабул ва азёдкуни ба воситаи амали фаъол ва муошират табдил дода шавад.

Муайян карда шуд, ки истифодаи бозиҳои дидактикӣ аз мавқеи равишҳои низомнокӣ, фаъолиятнокӣ, муоширатӣ ва ба шахсият нигаронидашуда асоснок мегардад. Равиши низомнокӣ бозиро ҳамчун ҷузъи таркибии раванди таълим дар робита бо мақсад, мазмун, усул, восита, назорат ва натиҷа баррасӣ менамояд; равиши фаъолиятнокӣ иштироки мустақим ва мақсадноки таълимгирандаро дар иҷрои амалҳои забонӣ ва нутқӣ талаб мекунад; равиши муоширатӣ фаъолияти бозиро ба ҳалли вазифаҳои воқеӣ ё шартан воқеии муошират равона месозад; равиши ба шахсият нигаронидашуда бошад, сатҳи омодагӣ, хусусиятҳои синнусолӣ, имкониятҳои инфиродӣ, ангежа ва дараҷаи мустақилияти таълимгирандаро ба назар мегирад.

Дар асоси ҷамъбасти маводи назариявӣ муайян гардид, ки самаранокии бозии дидактикӣ аз робитаи дохилии мақсади дидактикӣ, вазифаи бозигарона ва амали забонӣ вобаста мебошад. Ин робита бозиро аз фаъолияти одии фароғатӣ, машқи механикӣ ё шакли тасодуфии интерактивӣ фарқ менамояд.

2. Моҳият, вазифаҳо, имкониятҳои педагогӣ ва хусусиятҳои истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ мушаххас карда шуданд.

Дар таҳқиқот бозии дидактикӣ ҳамчун шакли махсуси фаъолияти таълимӣ шарҳ дода шуд, ки дорои мақсади муайяни педагогӣ, вазифаи бозигарона, мазмун, қоидаҳо, амалҳои иштирокчиён, механизми ҳамкорӣ, натиҷаи пешбинишаванда ва арзёбӣ мебошад.

Муайян гардид, ки бозиҳои дидактикӣ метавонанд барои ворид намудан, фаъол гардонидан, такрор кардан, мустаҳкамкунӣ ва истифодаи

мустақилонаи маводи фонетикӣ, луғавӣ ва грамматикӣ; рушди ҳамаи рукнҳои фаъолияти нутқӣ; ташкили муоширати ҷуфтӣ ва гурӯҳӣ; ташаккули ташаббуси нутқӣ; рушди мустақилият; баланд бардоштани ангезаи омӯзишӣ ва ташкили муҳити мусоиди психологӣ истифода шаванд.

Дар баробари ин, собит гардид, ки агар бозӣ аз мақсади дарс ҷудо бошад, вазифаи забонӣ ва коммуникативии мушаххас надошта бошад, дараҷаи омодагии таълимгирандагон ба назар гирифта нашавад ва пас аз иҷрои он бозхӯрду арзёбӣ сураат нагирад, фаъолияти бозигарона метавонад хусусияти фароғатӣ гирифта, арзиши таълимии худро аз даст диҳад.

Таҳқиқот инчунин имконият дод, ки фарқият байни мафҳумҳои «бозии забонӣ» ва «бозии дидактикӣ» мушаххас карда шавад. Бозии забонӣ бештар ба амал бо шакл, маъно ва муносибатҳои дохилии воҳидҳои забонӣ таъяс менамояд, дар ҳоле ки бозии дидактикӣ мафҳуми васеътар буда, фаъолияти забонӣ, нутқӣ, коммуникативӣ, ҳамкорӣ, қоида ва натиҷаи таълимиро дар доираи вазифаи педагогӣ муттаҳид менамояд.

3. Принципҳои меъёрҳои интиҳоб ва шароитҳои педагогии истифодаи самараноки бозии дидактикӣ муайян ва асоснок карда шуданд.

Таҳқиқот нишон дод, ки интиҳоби бозии дидактикӣ аз мутобиқати шакли он ба мақсад ва мантиқи таълим оғоз гардад.

Ба сифати принципҳои асосии истифодаи бозии дидактикӣ принципҳои мақсаднокӣ, илмӣ, низомнокӣ ва пайдарпайӣ, дастрасӣ, фаъолиятнокӣ, коммуникативӣ, мутобиқати синнусолӣ ва инфиродӣ, афзоиши тадриҷии мураккабӣ, ҳамкорӣ, мустақилият, бозхӯрд ва рефлексия асоснок карда шуданд.

Муайян гардид, ки ҳангоми интиҳоби бозӣ бояд мақсади дидактикӣ, навъи маводи забонӣ, намуди фаъолияти нутқӣ, сатҳи омодагии забонӣ,

синну сол, шакли ташкили кор, вақти дастрас, дараҷаи мустақилияти иштирокчиён ва имконияти арзёбии натиҷа ба назар гирифта шаванд.

Шароитҳои муҳимми педагогии самаранокии истифодаи бозиҳои дидактикӣ аз ворид намудани бозӣ ба сохтори умумии дарс; муайян будани натиҷаи таълимӣ; мутобиқати вазифаи бозигарона ба вазифаи забонӣ; фароҳам овардани иштироки воқеии ҳар як таълимгиранда; ташкили фазои фаъоли муоширатӣ; гузариши тадриҷӣ аз фаъолияти такрорӣ ба фаъолияти мустақилона; мавҷудияти назорат, бозхӯрд ва рефлексия; инчунин мутобиқ намудани бозӣ ба зина ва шароити мушаххаси таълим иборат доништа шуданд.

Аз ин нуқтаи назар, нақши омӯзгор низ тағйир меёбад, зеро ӯ тарҳрези фаъолияти таълимӣ, роҳнамои фаъолияти коммуникативӣ, мушоҳидакунанда, таҳлилгар ва ташкилкунандаи бозхӯрд мебошад.

4. Бозиҳои дидактикӣ вобаста ба мақсад, мазмун, ҷанбаҳои забонӣ ва намудҳои фаъолияти нутқӣ тасниф ва низомманд карда шуданд.

Натиҷаҳои таҳқиқот нишон доданд, ки таснифи бозиҳои дидактикӣ бояд хусусияти функционалӣ дошта бошад ва ба саволи асосӣ – «ин бозӣ кадом вазифаи мушаххаси таълимиро ҳал мекунад?» – ҷавоб диҳад.

Дар доираи таҳқиқот бозиҳои фонетикӣ, луғавӣ, грамматикӣ, нутқӣ, коммуникативӣ, вазъиятӣ, нақшӣ ва эҷодӣ ҳамчун гурӯҳҳои асосии бозиҳои дорои имкониятҳои гуногуни дидактикӣ баррасӣ гардиданд.

Бозиҳои фонетикӣ ба ташаккул ва тақмили малакаҳои талаффуз ва шунавоӣ; бозиҳои луғавӣ ба азхудкунӣ, фаъолсозӣ ва истифодаи воҳидҳои луғавӣ; бозиҳои грамматикӣ ба дарк ва истифодаи сохторҳои грамматикӣ дар амал; бозиҳои нутқию коммуникативӣ ба ташкили амали мустақили нутқӣ; бозиҳои вазъиятӣ ва нақшӣ ба амсиласозии шароити воқеӣ ё касбии муошират; бозиҳои эҷодӣ бошад, ба баланд бардоштани дараҷаи мустақилият ва озодии интихоби воситаҳои забонӣ мусоидат менамоянд.

Дар баробари навъи бозӣ дараҷаи мустақилияти таълимгиранда низ меъёри муҳими гурӯҳбандӣ муайян карда шуд. Аз ин мавқеъ, мантиқи истифодаи бозӣ бояд аз фаъолияти дорои намуна ва дастгирии зиёд ба фаъолияти нисбатан озод, мустақил ва эҷодии таълимгиранда ҳаракат намояд.

Муайян карда шуд, ки дар марҳилаи ибтидоии омӯзиш бозиҳо пеш аз ҳама бояд гузариши беҳатар ва тадриҷиро аз дарк ва такрори маводи забонӣ ба амали одии нутқӣ таъмин намоянд. Бо баланд гардидани сатҳи омодагӣ мазмунӣ бозӣ метавонад мураккаб гардида, фаъолияти коммуникативӣ, ҳалли масъала, интихоби мустақили стратегия ва муносибати эҷодиро бештар фаро гирад.

5. Низоми методии истифодаи бозиҳои дидактикӣ ва технологияи марҳилавии татбиқи он таҳия гардид.

Яке аз натиҷаҳои асосии таҳқиқот ин таҳияи низоми методие мебошад, ки истифодаи бозиҳои дидактикиро аз фаъолияти пароканда ва вазъиятӣ ба фаъолияти мақсаднок, пешбинишаванда ва идорашавандаи таълимӣ табдил медиҳад.

Низоми пешниҳодшуда ҷузъҳои мақсадӣ, мазмунӣ, ташкилию технологӣ ва натиҷавию арзёбиро муттаҳид менамояд. Ҷузъи мақсадӣ натиҷаи забонӣ, нутқӣ ва коммуникативии пешбинишавандаро муайян месозад; ҷузъи мазмунӣ маводи забонӣ, мавзӯ, вазъият ва вазифаи таълимиро фаро мегирад; ҷузъи ташкилию технологӣ шакл, қоида, марҳила, амали омӯзгор ва таълимгирандаро танзим менамояд; ҷузъи натиҷавию арзёбӣ бошад, назорат, бозхӯрд, рефлексия ва муайян намудани натиҷаи воқеии таълимиро таъмин мекунад.

Технологияи татбиқи низоми мазкур ҳамчун механизми амалии марҳилавии он асоснок карда шуд. Мантиқи умумии технология аз ташхиси ҳолати ибтидоӣ ва муайян кардани мақсади мушаххас оғоз гардида, интихоби бозӣ, мутобиқсозии мавод, омода намудани

иштирокчиён, иҷрои вазифаи бозигарона, ташкили амали нутқӣ ва ҳамкориҳои коммуникативӣ, назорат, бозхӯрд, рефлексия ва арзёбии натиҷаро фаро мегирад.

Дар таҳқиқот механизми методии муҳим: гузариши «маводи забонӣ, амали забонӣ, вазифаи бозигарона, амали нутқӣ, ҳамкориҳои коммуникативӣ, натиҷаи таълимӣ» асоснок гардид. Ин пайдарпайӣ имконият медиҳад, ки дониш ва малакаҳои ҷудогона ба воситаи фаъолияти бозӣ ба истифодаи амалии забон пайваست карда шаванд.

Дар рафти кор муайян гардид, ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ низоми мазкур бояд бо касбмехварии таълим, фаъолияти мустақилонаи донишҷӯ ва истифодаи мақсадноки технологияҳои муосир ҳамгиро карда шавад. Зарур аст, ки касбмехварӣ донишҷӯро ба иҷрои амалҳои воқеии коммуникативӣ (маслалан, шарҳ додан, муқоиса намудан, пешниҳод кардан, асоснок сохтан, муҳокима ва ҳалли масъала) ҷалб намояд.

6. Меъёрҳо, нишондиҳандаҳо ва сатҳҳои арзёбии самаранокии низоми методӣ муайян гардида, тавассути озмоиши педагогӣ самаранокии он санҷида шуд.

Барои санҷиши фарзияи илмӣ озмоиши педагогӣ дар заминаи Донишгоҳи давлатии Данғара гузаронида шуд. Дар он 240 нафар донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ иштирок карданд. Онҳо ба ду гурӯҳи баробар тақсим карда шуданд: гурӯҳи озмоишӣ – 120 нафар ва гурӯҳи назоратӣ – 120 нафар.

Барои ҳар ду гурӯҳ ҳаҷм ва мазмун асосии барномаи таълимӣ, давомнокии таҳсил ва талаботи умумӣ якхела нигоҳ дошта шуданд. Фарқияти асосӣ дар он буд, ки дар гурӯҳи озмоишӣ низоми методӣ ва технологияи марҳилавии истифодаи бозӣҳои дидактикӣ мақсаднок ва пайдарпай татбиқ гардид, дар ҳоле ки гурӯҳи назоратӣ тибқи тартиби маъмулии таълим таҳсилро идома дод.

Ташхиси ибтидоӣ нишон дод, ки дар гурӯҳи озмоишӣ 18 нафар ё 15,0% дар сатҳи баланд, 47 нафар ё 39,2% дар сатҳи миёна ва 55 нафар ё 45,8% дар сатҳи паст қарор доштанд. Дар гурӯҳи назоратӣ ин нишондиҳандаҳо мутаносибан 19 нафар ё 15,8%, 45 нафар ё 37,5% ва 56 нафар ё 46,7%-ро ташкил доданд.

Санҷиши омории тақсимои ибтидоӣ бо меъёри χ^2 -и Пирсон нишон дод, ки фарқият байни гурӯҳҳо аҳаммияти оморӣ надорад: $\chi^2 = 0,080$, $df = 2$, $p = 0,961$. Қимати Кремер $V = 0,018$ низ нишон дод, ки фарқи ибтидоӣ ниҳоят хурд мебошад. Аз рӯи ин нишондод барои муқоисаи минбаъдаи натиҷаҳо заминаи кофӣ методологӣ фароҳам омад.

Пас аз татбиқи марҳилаи ташаккулдиҳанда дар гурӯҳи озмоишӣ тағйироти назарраси мусбат ба қайд гирифта шуд. Шумораи донишҷӯёни сатҳи баланд аз 18 нафар ба 46 нафар расида, ҳиссаи онҳо аз 15,0% то 38,3% афзоиш ёфт, яъне 23,3 банди фоизӣ зиёд гардид. Ҳиссаи сатҳи миёна аз 39,2% то 46,7% афзуд. Шумораи донишҷӯёни сатҳи паст бошад, аз 55 нафар ба 18 нафар коҳиш ёфта, ҳиссаи онҳо аз 45,8% то 15,0% паст гардид, яъне 30,8 банди фоизӣ кам шуд.

Дар гурӯҳи назоратӣ низ динамикаи мусбат мушоҳида гардид, аммо он хеле маҳдудтар буд: ҳиссаи сатҳи баланд аз 15,8 то 20,8%, сатҳи миёна аз 37,5 то 40,8% афзуда, сатҳи паст аз 46,7 то 38,4% коҳиш ёфт.

Дар анҷоми озмоиш дар гурӯҳи озмоишӣ 46 нафар донишҷӯ дар сатҳи баланд, 56 нафар дар сатҳи миёна ва 18 нафар дар сатҳи паст қарор гирифтанд. Дар гурӯҳи назоратӣ ин нишондиҳандаҳо мутаносибан 25, 49 ва 46 нафарро ташкил доданд.

Муқоисаи ниҳоии тақсимои гурӯҳҳо бо меъёри χ^2 -и Пирсон фарқи аз ҷиҳати оморӣ аҳамиятнокро ошкор намуд: $\chi^2 = 18,928$, $df = 2$, $p < 0,001$. Бо дарназардошти он ки дар сатҳи аҳамиятнокии $\alpha = 0,05$ қимати критикии χ^2 барои ду дараҷаи озодӣ ба 5,991 баробар аст, қимати

таҷрибавии 18,928 аз ҳадди критикӣ ба таври назаррас зиёд мебошад. Аз ин рӯ, фарзияи сифрӣ оид ба набудани фарқ байни гурӯҳҳо рад карда шуд.

Қимати Кремер $V = 0,281$ нишон дод, ки фарқи ниҳони гурӯҳҳо ҳам аз ҷиҳати омӯрӣ аҳамиятнок аст ва ҳам аз рӯи андозаи таъсир низ қобили таваҷҷуҳ мебошад.

Бо дарназардошти хусусияти ҷуфтшудаи маълумоти ибтидоӣ ва ниҳой, барои таҳлили тағйироти дохили гурӯҳҳо санҷиши Стюарт-Максвел истифода гардид. Дар гурӯҳи озмоишӣ $\chi^2_{SM} = 47,490$, $df = 2$, $p < 0,001$ ба даст омад, ки тағйироти хеле возеҳи тақсимои сатҳҳо тасдиқ менамояд. Дар гурӯҳи назоратӣ $\chi^2_{SM} = 6,787$, $df = 2$, $p = 0,034$ буд. Гарчанде дар гурӯҳи назоратӣ низ пешрафти муайян ба амал омад, андозаи тағйирот нисбат ба гурӯҳи озмоишӣ хеле камтар мебошад.

Аз рӯи ин маълумот хулоса карда шуд, ки натиҷаи бадастомада бо динамикаи нисбатан қавии гурӯҳи озмоишӣ бо татбиқи пайдарҳам ва мақсадноки низоми методӣ, интихоби мутобиқи бозиҳои дидактикӣ, риояи шароитҳои педагогӣ, ташкили фаъолияти фаъоли забонӣ ва нутқӣ, назорат, бозхӯрд ва рефлексия алоқаманд аст.

Дар баробари натиҷаҳои миқдорӣ, таҳлили сифатӣ нишон дод, ки тағйирот дар гурӯҳи озмоишӣ бо афзоиши мустақилияти истифодаи воситаҳои забонӣ, ташаббуси нутқӣ, фаъолият дар ҳамкорӣ, қобилияти истифодаи дониш дар вазъияти нав ва омодагӣ ба иҷрои вазифаҳои коммуникативӣ ба назар расид.

7. Дар асоси натиҷаҳои назариявӣ ва озмоишӣ тавсияҳои илмӣю методӣ оид ба истифодаи бозиҳои дидактикӣ таҳия карда шуданд.

Аз рӯи натиҷаҳои таҳқиқот талаботи умумӣ ба тарҳрезӣ ва татбиқи фаъолияти бозигарона дар таълими забони англисӣ мушаххас гардиданд.

Дар маҷмӯъ, иҷрои вазифаҳои таҳқиқот нишон дод, ки бозиҳои дидактикӣ бо шартӣ ворид шудан ба низоми умумии таълим, мутобиқ шудан ба мақсад, мазмун ва сатҳи омодагии таълимгирандагон ва пайваст

гардидани онҳо бо назорату бозхӯрд метавонанд ҳамчун воситаи воқеии баланд бардоштани самаранокии таълими забони англисӣ амал намоянд.

Навгони илмӣ натиҷаҳои бадастомада дар он ифода меёбад, ки истифодаи бозиҳои дидактикӣ ҳамчун низоми методии аз ҷиҳати назариявӣ асоснок баррасӣ гардид; принципҳо, меъёрҳои интиҳоб ва шароитҳои педагогии он мушаххас карда шуданд; таснифи бозиҳо вобаста ба вазифаи дидактикӣ, ҷанбаҳои забонӣ, фаъолияти нутқӣ ва дараҷаи мустақилият пешниҳод гардид; механизми гузариш аз маводи забонӣ ба амали забонӣ, вазифаи бозигарона, амали нутқӣ ва ҳамкориҳои коммуникативӣ асоснок карда шуд; низоми методӣ ва технологияи марҳилавии татбиқи он таҳия гардид; меъёрҳо, нишондиҳандаҳо ва сатҳҳои арзёбӣ муайян карда шуда, самаранокии онҳо тавассути озмоиши педагогӣ санҷида шуд.

Натиҷаҳои назариявӣ, методӣ, таҷрибавӣ ва омории таҳқиқот барои тасдиқи фарзияи пешниҳодшуда асос фароҳам меоранд ва аз рӯи онҳо гуфтан мумкин аст, ки самаранокии истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ дар ҳолате баланд мегардад, ки онҳо дар заминаи равишҳои низомнокӣ, фаъолиятнокӣ, муоширатӣ ва ба шахсият нигаронидашуда интиҳоб ва татбиқ шуда, ба мақсад, мазмун, зинаи таҳсил, хусусиятҳои синнусолӣ ва сатҳи омодагии таълимгирандагон мутобиқ гарданд, дар низоми ягонаи методӣ пайдарпай истифода шаванд, фаъолияти мустақилона, ҳамкорӣ ва ташаббуси нутқии таълимгирандаро таъмин намоянд ва натиҷаҳои онҳо тавассути меъёрҳо, нишондиҳандаҳо, назорат ва бозхӯрд арзёбӣ карда шаванд.

ТАВСИЯҲОИ ИЛМИЮ МЕТОДӢ

Бо така ба натиҷаҳои назариявӣ ва таҷрибавии таҳқиқот барои такмили истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ тавсияҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. Дар вақти банақшагирии дарси забони англисӣ бозии дидактикӣ бояд ҳамчун ҷузъи сохтори раванди таълим ва воситаи ҳалли вазифаи мушаххаси забонӣ, нутқӣ ё муоширатӣ пешбинӣ карда шавад. Бозиҳои дидактикӣ набояд танҳо бо мақсади фароғат, пур кардани вақти боқимондаи дарс ё баланд бардоштани рӯҳияи таълимгирандагон истифода шаванд.

2. Пеш аз интихоби ҳар як бозии дидактикӣ омӯзгор бояд мақсади дидактикӣ, натиҷаи интизоршаванда, маводи забонӣ, намуди фаъолияти нутқӣ, сатҳи омодагӣ, хусусиятҳои синнусолӣ, вақти зарурӣ, шакли ҳамкорӣ ва тарзи арзёбии натиҷаро муайян намояд.

3. Бозиҳои фонетикӣ, луғавӣ ва грамматикӣ бояд ҳамчун замина барои гузариш ба фаъолияти нутқию коммуникативӣ истифода шаванд. Пас аз азхудкунии воҳид ё сохтори забонии мухталиф таълимгиранда бояд имконият пайдо кунад, ки онро дар вазифаи маънодор, вазъият ё муоширати мушаххас истифода барад.

4. Истифодаи бозиҳо бояд принципи афзоиши тадриҷии мураккабиро риоя намояд: аз бозиҳои дорои намуна, дастгирӣ ва ҷавоби нисбатан пешгӯишаванда ба бозиҳои вазъиятӣ, нақшӣ, проблемавӣ ва эҷодӣ, ки интихоб ва истифодаи мустақилонаи воситаҳои забониро тақозо мекунанд.

5. Дар марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ бозиҳо бояд ба ҳаҷми маҳдуди захираи луғавию грамматикӣ таълимгиранда мутобиқ карда шуда, қоидаҳои сода, дастури равшан, намунаи иҷро ва дастгирии кофӣ омӯзгорро дар бар гиранд. Ҳадафи асосӣ дар ин марҳила ташкили

гузариши тадриҷӣ аз такрори маводи забонӣ ба амали одии нутқӣ мебошад.

6. Дар муассисаҳои таҳсилоти олии забонӣ бозиҳои дидактикӣ бояд ба талаботи баланди касбӣ ва муоширатии омодагии донишҷӯ мутобиқ карда шуда, фаъолияти таҳлилӣ, шарҳдиҳӣ, баҳс, муаррифӣ, тафсир ва амсиласозии вазъиятҳои касбии муоширатро фаро гиранд.

7. Дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ истифодаи бозиҳои дидактикӣ бо мазмуни касбӣ ҳамгиро карда шавад. Вазифаҳо бояд донишҷӯёнро ба пешниҳоди маълумот, шарҳи раванд, муқоисаи вариантҳо, пешниҳоди тавсия, ҳалли масъала ва иштирок дар муоширати касбӣ бо забони англисӣ ҷалб намоянд.

8. Барои таъмини иштироки воқеии ҳамаи таълимгирандагон дар бозиҳои гурӯҳӣ ва нақшӣ вазифаҳо ва нақшҳо бояд чунон тақсим карда шаванд, ки ҳар як иштирокчӣ масъули амали муайяни забонӣ ё муоширатӣ бошад.

9. Пас аз анҷоми ҳар як бозии дорои аҳаммияти таълимӣ марҳилаи бозхӯрд ва рефлексия ташкил карда шавад. Омӯзгор бояд ғолиб ё натиҷаи бозиро муайян намояд, сифати истифодаи забон, хатогиҳои такроршаванда, интиҳоби воситаҳои забонӣ, муваффақияти ҳалли вазифаи коммуникативӣ ва роҳҳои такмили минбаъдаро таҳлил намояд.

10. Меъёр ва ченаки назорат ва арзёбӣ бояд бо мақсади бозӣ мутобиқ бошанд. Дар бозиҳои луғавию грамматикӣ саҳеҳии истифодаи мавод, дар бозиҳои муоширатӣ бошад, илова ба саҳеҳӣ, мувофиқати воситаи забонӣ ба вазъият, равонӣ, мустақилият, ҳамкорӣ ва иҷрои вазифаи муоширатӣ ба назар гирифта шаванд.

11. Бозиҳои дидактикӣ бо фаъолияти мустақилонаи таълимгирандагон пайваست карда шаванд. Ба донишҷӯён имконият дода шавад, ки мавод, стратегия, нақш, манбаъ ё роҳи ҳалли вазифаро интиҳоб кунанд, фаъолияти худро назорат намоянд ва натиҷаро худбаҳодиҳӣ кунанд.

12. Истифодаи технологияҳои рақамӣ бояд ба ҳалли вазифаи педагогӣ тобеъ бошад. Мавҷудияти ҳол, рейтинг, аниматсия, озмун ё унсурҳои интерактивӣ худ аз худ фаъолияти рақамиро ба бозии дидактикӣ табдил дода наметавонад ва барои бозии рақамии дидактикӣ мақсади таълимӣ, вазифаи бозигарона, қоида, амали фаъоли таълимгиранда ва натиҷаи арзёбишаванда ҳатмӣ мебошанд.

13. Дар ҷараёни таҳияи маводи таълимию методӣ барои омӯзгорон бозиҳои дидактикӣ аз рӯйи мақсади дидактикӣ, зинаи таълим, маводи забонӣ, фаъолияти нутқӣ, дараҷаи мураккабӣ, шакли ташкил ва меъёрҳои арзёбӣ гурӯҳбандӣ карда шаванд.

14. Дар барномаҳои тақмили ихтисоси омӯзгорони забони англисӣ масъалаҳои назария ва технологияи истифодаи бозиҳои дидактикӣ, тарҳрезии вазифаи бозигарона, идоракунии кори гурӯҳӣ, ташкили бозхӯрд, арзёбии фаъолияти муоширатӣ ва мутобиқсозии бозӣ ба сатҳи таълимгирандагон ворид карда шаванд.

15. Ҳангоми татбиқи низоми пешниҳодшуда дар дигар муассисаҳои таълимӣ мутобиқсозии ҳатмии он ба синну сол, мақсад, мазмуни барномаи таълимӣ, сатҳи забондонӣ, шумораи таълимгирандагон ва имкониятҳои ташкилию техникии муассиса ба роҳ монда шавад.

16. Барои таҳқиқоти минбаъда санҷиши таҷрибавии низоми пешниҳодшуда дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, муассисаҳои олии забонӣ, гурӯҳҳои дорои сатҳҳои гуногуни забондонӣ ва муҳитҳои дигари таълимӣ мувофиқи мақсад мебошад.

17. Самтҳои ояндаи таҳқиқот метавонанд омӯзиши таъсири намудҳои алоҳидаи бозиҳои дидактикӣ ба малакаҳои фонетикӣ, луғавӣ, грамматикӣ ва нутқӣ, муқоисаи бозиҳои анъанавӣ ва рақамӣ, таҳқиқи таъсири дарозмуддати фаъолияти бозигарона ба мустақилияти таълимӣ ва ангезаи донишҷӯён, инчунин таҳияи воситаҳои стандартишудаи

арзёбии фаъолияти забонӣ ва коммуникативӣ дар шароити бозиро фаро гиранд.

Дар маҷмӯъ, таҳқиқоти анҷомдодашуда нишон медиҳад, ки имкониятҳои педагогии бозиҳои дидактикӣ дар таълими забони англисӣ бо шартҳои муносибати илмӣ ва низомнок пурра зоҳир мегарданд. Бозиҳои дидактикӣ дар чунин ҳолат чунин воситаи методӣ мегардад, ки метавонад байни донишҳои забонӣ ва истифодаи амалии онҳо робитаи устувор барқарор намуда, таълимгирандаро аз мавқеи қабулкунандаи маводи тайёр ба субъекти фаъоли фаъолияти забонӣ ва нутқӣ гузаронад.

РЎЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Абдуллаева, М.А. Коммуникативные упражнения и игры на английском языке / (Учебно-метод. пособие). – Худжанд: Нури маърифат, 2003. – 84 с.
2. Абдуллаева, М.А. Использование коммуникативных игр при обучении грамматике английского языка // Ж.: Преподавание языка и литературы. – Ташкент, 2001. - №3. – С.18-22
3. Абдуллаева, М.А. Коммуникативные игры на занятиях практической грамматики // Ж.: Гуманитарные науки и образование, №1 (25). – Саранск, 2016. – С.7-10
4. Абдуллаева, М.А., Джураева, М.А. Проблемы иноязычного образования в общеобразовательной школе и вузе // Ученые записки ХГУ им. академика Б. Гафурова. Серия гуманитарно-общественных наук, №4 (73). 2022. – С.229-233
5. Абрамова, А. В., Мурнева, А. А., Щербакова, О. В. Преподавание иностранных языков на неязыковых факультетах. Решение проблем сквозь призму имиджа преподавателя (на основе практических наблюдений студентов вузов России) // Педагогические, психологические и социологические вопросы профессионализации личности: материалы III международной научно-практической конференции (Прага, 10-11 февраля 2017 года). – Прага, 2017. – С. 26-29.
6. Абрамова, Н. В. Коммуникативный подход и коммуникативные цели обучения иностранному языку // Саратовская государственная академия. – Саратов, 2018. – С.650-654.
7. Агаева, О. В. Обучение диалогической речи на уроках английского языка // Актуальные задачи педагогики. – 2011. – С.92–94.
8. Айрапетова, Р.Р. Дидактические игры как средство активизации учебного процесса по иностранному языку в школе // Проблемы педагогики, №10 (21), 2016. – С.23-26.
9. Аксенова, Н.В., Шепетовский, Д.В. Организация внеаудиторной работы студентов как мотивация к изучению английского языка в техническом ВУЗе / Н.В. Аксенова, Д.В.Шепетовский. – Ж.: Молодой

- ученый, 2014. №7. – С. 481-483.
10. Активность и самостоятельность учащихся на уроках русского языка. Начальные классы / Под ред.: Т. Г. Дьяконова и В. А. Кустарева. – М.: Мысль, 1963. – 150 с.
 11. Александрова, Н. Ш. Родной язык, иностранный язык и языковые феномены, у которых нет названия // Вопросы языкознания. 2006. - №3. – С. 88–100.
 12. Арсентьева, Р.П. Игра – ведущий вид деятельности в дошкольном детстве // Форум, 2009. – 144 с.
 13. Аттали, У., Arieli-Attali, М. Gamification in assessment: Do points affect test performance? // Computers & Education. – 2015. – Vol. 83. – Р. 57–63.
 14. Ауэрбах, Т.Д. Они изучают иностранные языки / Т. Д. Ауэрбах. – М.: Мысль, 1965. – 60 с.
 15. Ашурова Ш.К. Игровые формы как средство активизации познавательной деятельности учащихся на уроках русского языка // Вестник Таджикского национального университета. Серия гуманитарных наук. – Душанбе: Сино, 2008. – С. 166–167.
 16. Ашурова Ш.К. Игровые формы познавательной деятельности учащихся на уроках русского языка (на материалах Республики Таджикистан): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Курган-Тюбе, 2009. – 27 с.
 17. Баграмянц, М.Л., Баграмянц, Н.Л. Ролевая игра как средство формирования социокультурной компетенции студентов-экономистов в техническом вузе // Известия Московского государственного технического университета МАМИ, 2009. №1 (7). – С. 193–196
 18. Багунова, Н.В. Современные педагогические технологии на уроках иностранного языка как важное условие повышения качества образовательного процесса /Н.В.Багунова // IV Международная научно-практическая конференция: научные перспективы XXI века. Достижения и перспективы нового столетия. – Новосибирск: международный научный институт «Education», 2014. – С. 126-128.

19. Барномаи давлатии такмил ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои то соли 2030 / Государственная программа совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на период до 2030 г. №438. – Душанбе, 2019. http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=134849
20. Башкатова, Е.Л. Системно-деятельностный подход – основа стандартов второго поколения [Электрон. ресурс] / Е.Л. Башкатова. – 2015. Режим доступа: <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/materialy-mo/2015/09/28/sistemno-deyatelnostnyy-podhod-osnova-standartov-vtorogo>
21. Бейсембаева, А. К. Игровые технологии в обучении (на примере преподавания иностранного языка) // Молодой ученый, 2018. – № 44 (230). – С. 255–257.
22. Беспалько, В. П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
23. Бим, И. Л. Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе: проблемы и перспективы. – М.: Просвещение, 1988. – 358 с.
24. Бим, И.Л. Цели обучения иностранному языку в рамках базового курса // Иностранные языки в школе, 1996. №1. – С.48-52
25. Бим, И.Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника / И. Л. Бим. – М.: Наука, 1977. – 288 с.
26. Боброва, Н. Е. Инновационные методы преподавания иностранных языков // Интеграция образования, 2013.
27. Богуславская, З.М., Смирнова, Е.О. Развивающие игры для детей. – М.: Просвещение, 1991.
28. Бойматов, А.Б., Абдуллаева, М.А. Сборник игр по английскому языку / (Учебное пособие). – Худжанд, 2018. – 48 с.
29. Болотов, В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 10–14. https://pedlib.ru/Books/5/0306/5_0306-8.shtml#book_page_top
30. Болтаева, М. Л. Деловая игра в обучении // Молодой ученый. – 2012. –

№ 2. – С. 252–254.

31. Борзенков, В. Л. Педагогическая игротехника. Методология. Теория. Практика. – М., 2000. – 338 с.
32. Борисов, Е. А. Влияние ролевой, коммуникативной игры на обучение английскому языку / Е. А. Борисов // Иностранные языки в школе, 2002. – №3. – С. 29-31.
33. Браун, Дж. Восприятие английской речи на слух. Книга для учителя / Б.Джиллиан. – М.: Наука, 1964. – 165 с.
34. Бурдина, М. И. Игры на уроках английского языка на начальной и средней ступенях обучения / М. И. Бурдина // Иностранные языки в школе, 1996. – №3. – С.52-55.
35. Бухвалов, В.А. Развитие учащихся в процессе творчества и сотрудничества / В. А. Бухвалов. –М.: Центр, 2000. – 144 с.
36. Варенина, Л. П. Геймификация в образовании // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2014. – Т. 6, № 6-2. – С. 314–317.
37. Вартанова, И. И. Специфика взаимосвязи эмоционального и понятийного компонентов учебной мотивации // Культурно-историческая психология. – 2018. – Т. 14, № 2. – С. 77–85.
https://psyjournals.ru/journals/chp/archive/2018_n2/Vartanova
38. Васильева, Ю. А. Обучение студентов старших курсов педагогических вузов профессиональной речи на английском языке с использованием деловых игр: дис.... канд. пед. наук. – Санкт-Петербург, 2002. – 179 с.
39. Вербицкий, А. А., Бакшаева, Н. А. Развитие мотивации студентов в контекстном обучении. – М., 2000. – 200 с.
40. Винникова, И. В. Игры на развитие психических процессов / И. В. Винникова // Начальная школа, 2002. – № 3. – С. 25-28.
41. Возрастная и педагогическая психология // Под ред. Петровского А. В. – М.: Просвещение, 1973. – 288 с.
42. Волкотрубова, А. В. Дидактическая игра на уроках иностранного языка как средство активизации учебной деятельности учащихся: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – Бишкек, 2015. – 180 с.

<http://cslnaskr.krena.kg/collections/uploads/%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BA%D0%BE%D1%82%D1%80%D1%83%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D0%B0.%D0%90.%D0%92.pdf>

43. Воронова, В.Я. Творческие игры старших дошкольников: пособие для воспитателей дет. сада / В. Я. Воронова. – М.: Просвещение, 1981. – 80 с.
44. Выготский, Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – М.: Лабиринт, 2017. – 448 с.
45. Выготский, Л. С. Педагогическая психология – [Текст] / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1991. – С. 31-42.
46. Гак, В.Г. Язык и культура: Язык или культура? // Язык и культура: Тезисы докладов международной научной конференции. – М., 2001. – С. 13–14.
47. Гальскова, Н. Д., Василевич, А. П., Акимова, Н. В. Методика обучения иностранным языкам. – М.: Феникс, 2017. – 350 с.
48. Гальскова, Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителя. / Н. Д. Гальскова. – М.: АРКТИ, 2003. – 192 с.
49. Галяминская, Н.А. Игровые методы в обучении английскому языку в начальной школе. – М. : Просвещение, 1981. – 128 с.
50. Ганина, Н. С. Игровые технологии на начальном этапе обучения / Н. С. Ганина // Альманах школы, 2007. №139. – С. 67 – 68.
51. Гаспаров, Б.М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Б.М. Гаспаров. – М.: Новое литературное обозрение, 1996. – 352 с.
52. Гез, Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2. – С. 17–24.
53. Гладилина, И. П. Некоторые приемы работы на уроках английского языка в начальной школе / И. П. Гладилина // Иностранные языки в школе, 2003. – №3. – С.41-43.
54. Гридина, Т. А. Языковая игра в художественном тексте / Т.А. Гридина. – Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 2008. – 165 с.

55. Гусейнова, Н. М. Дидактические игры и принципы их отбора при обучении иностранным языкам // Мир науки, культуры, образования, №1 (80), 2020. – С.198-200. doi:10.24411/1991-5497-2020-00081
56. Давыдов, В. В. О понятии развивающего обучения. – Томск, 1995. – 144 с.
57. Дербышева, Н.А. Общеввропейские компетенции владения иностранным языком /Н.А.Дербышева // Иностранный язык в техническом вузе. – Иваново: Иван. гос. хим. -технол. ун-т, 2009. – С.8-10.
58. Джумаева К.Т. Игра – дитя труда // Вестник Бохтарского государственного университета им. Носира Хусрава. – 2020. – № 1/4 (80). – С. 130–133.
59. Джумаева К.Т. Игра – средство воспитания // Вестник Бохтарского государственного университета им. Носира Хусрава. – 2020. – № 1/3 (77). – С. 102–105.
60. Джумаева К.Т. Игровая форма познавательной деятельности учащихся – активизирующий фактор в процессе обучения // Вестник Таджикского государственного университета. – Душанбе: Сино, 2020. – № 9. – С. 245–248.
61. Джумаева К.Т. Использование дидактических игр на уроках русского языка в начальных классах // Русский язык за рубежом. – Москва, 2023. – Специальный выпуск. – С. 41–45.
62. Джумаева К.Т. Роль игры в развитии творческих способностей детей // Вестник Бохтарского государственного университета им. Носира Хусрава. – 2019. – № 1/1 (59). – С. 150–152.
63. Джумаева, К.Т. Развитие познавательного интереса учащихся начальных классов на уроках русского языка средствами дидактических игр: Автореферат диссертации на соискание ученой степени к.п.н. по специальности 5.8.2 – Теория и методика обучения и воспитания (русский язык как иностранный, начальное общее образование). – Бохтар, 2026. – 37 с.
64. Дидактика средней школы / Под ред. М.Н.Скаткина. – М.: Просвещение, 1975. – 301 с.

65. Димент, А.Л. Сборник материалов для работы в школьных кружках английского языка. Пособие для учителей. / А.Л. Димент. – М.: Мысль. – 1962. – 155 с.
66. Дробинина, Е. В. Игровые технологии в обучении иностранному языку [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://infourok.ru/igroviyetechnologii-v-obuchanii-inostrannomu-yaziku-3586775.html>
67. Елагова, Е. В. Игровые технологии в процессе обучения младших школьников иностранному языку: автореф. дис. канд. пед. наук. – Могилев: МГУ им. А. А. Кулешова, 2020. – 24 с.
68. Елухина, Н.В. Обучение аудированию в русле коммуникативно-ориентированной методики / Н. В. Елухина // Иностранные языки в школе. – 1989. - №2. – С.108-110.
69. Ефимова Р.Ю. Организационно-обучающие игры на уроках иностранного языка // Инновационные проекты и программы в образовании, №6, 2011. – С.58-64.
70. Жинкин, Н.И. Речь как проводник информации / Н.И. Жинкин. – М., 1982. – 156 с.
71. Жуковская, Р. И. Игра и ее педагогическое значение. – М.: Педагогика, 1975. – 112 с.
72. Занков, Л.В. Дидактика и жизнь. / Л. В. Занков.- М.: Наука, 1968. – 172 с.
73. Занько, С. Т., Тюников Ю.С. Игра и учение. – М.: Логос, 1992. Ч.1. – 125 с.
74. Захаренко, О. М. Классификация педагогических игр. – 2021.
75. Захарова, Е. А. Коммуникативное обучение иностранному языку и его практическая значимость // Молодой ученый. – 2016. – № 5. – С. 676–679.
76. Зиёӣ, Х.М. Муносибати босалоҳият ба таълим: Масъалаҳои умуминазариявӣ ва роҳҳои татбиқи амалӣ. / Х. М. Зиёӣ. – Душанбе: Ирфон, 2018. – 109 с.
77. Зимняя, И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – М., 2004. – 42 с.

78. Зявгарова, Л. А. Игровые технологии на начальном этапе обучения / Л. А. Зявгарова // Альманах школы, №139. – 2007. – С. 70–73.
79. Иванцова, Т. Ю. Игры на английском языке / Т. Ю. Иванцова // Иностранные языки в школе, 2008. – №4. – С. 31-33.
80. Ильчинова, О. Английский для маленьких мальчиков и девочек. – Казань, 1993
81. Кабанова-Меллер, Е.Н. Формирование приемов умственной деятельности и умственное развитие учащихся / Е. Н. Кабанова-Миллер. – М.: Правда, 1968. – 285 с.
82. Кавтрадзе Д.Н. Обучение и игра. Введение в активные методы обучения. – М., 1998. – С.8.
83. Казарцева, О.М. Культура речевого общения: теория и практика обучения: Учебное пособие для. – Москва, 1998. – 182 с.
84. Казимирова, С.Н. Игровая форма в преподавании иностранного языка // Молодой ученый. 2017. №1. – С. 46–48. URL <https://moluch.ru/archive/136/34674/> (санаи муроциат: 25.01.2023).
85. Кайль, Ю.А. Компетентностный подход в процессе подготовки студентов аграрного вуза к использованию знаний иностранного языка: дис. ... канд. пед. наук. – Барнаул, 2009.
86. Каминская, Е.В. Разнообразие современных интерактивных методов обучения иностранному языку в вузе // Язык и мир изучаемого языка: сб. ст. Саратов, 2016. – С. 159 – 165. URL <https://elibrary.ru/item.asp?id=27264945>.
87. Камынина, Т.П. К вопросу о преодолении «коммуникативного барьера» / Т.П.Камынова // Материалы российской конференции «Профессиональное образование в высшей школе: проблемы и перспективы / Коллектив авторов. Под общей редакции проф. В. Е. Шевченко. – Воронеж: ВГАУ. – 2002. – С. 210-213.
88. Камынина, Т.П. Формирование учебно-проектной деятельности студентов в образовательном процессе. Дисс. канд. пед. наук. / Т. П. Камынова. - Оренбург: Кн. изд-во. – 2002. – 202 с.

89. Карабанова, О. Р. Методологические и теоретические основы изучения общепсихологической теории деятельности / О. Р. Карабанова. – Текст: непосредственный, электронный // Молодой ученый. – 2018. – № 50 (236). – С. 338-342. – URL: <https://moluch.ru/archive/236/54819>
90. Каргаполова, И.А. «Языковая игра» в лексикографическом и научном освещении: концептуально-методологический анализ / И. А. Каргаполова // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. – 2007. – №47, Т. 9. – С. 44–53.
91. Каримова, И.Х., Шарифзода, Ф., Негматов, С.З. Актуальные проблемы поликультурного и полилингвального образования в Республике Таджикистан. / И. Х. Каримова, Ф. Шарифзода, С. З. Негматов. – Душанбе: Полиграф, 2018. – 173 с.
92. Кенжаева Д.М. Использование активных методов в преподавании иностранных языков // Вестник Таджикского технического университета им. акад. М.С. Осими. – 2013. – № 4 (24).
93. Кинзябаева, Г.Р. Использование фонетических игр для формирования слухо-произносительных навыков на уроках английского языка // Вестник науки, Т.1, №9 (9), 2018. – С.37-38.
94. Киселева, З.А. Английский без проблем. Грамматика и разговорные темы. – СПб.: Питер, 2014. – 336 с.
95. Киселева, З.А., Божик, С.Л., Белина, Н.В. Об эффективности использования интерактивных технологий при обучении грамматике английского языка в вузе // Инновационные идеи и подходы к интегрированному обучению иностранным языкам и профессиональным дисциплинам в системе высшего образования: сб.междунар. школы-конференции 27–30 марта 2017 г. СПб.: Изд-во Политехнического университета, 2017.
96. Кларин, М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. – Рига, 1995. – 176 с.
97. Кларин, М. В. Обучение как игра / М. В. Кларин // Школьные технологии. – 2004. – № 5. – С.45 – 59.

98. Козлова, В. И. Феномен интенсивного обучения в матне теории деятельности / В. И. Козлова, М. А. Бондаренко. – Текст: непосредственный, электронный // Актуальные вопросы современной педагогики: материалы I Междунар. науч. конф. (г. Уфа, июнь 2011 г.). – Уфа: Лето, 2011. – С. 18-23.
99. Колесникова, И.Е. Игры на уроке английского языка: пособие для учителя. Минск: Народная Асвета. 1990. – 120 с.
100. Кондратьева, И.Г., Мясникова, Л.Г., Рахматуллина, Р.К. О результатах обучения английскому языку в вузе в соответствии с новым стандартом // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал), Modern Research of Social Problems, No10(54), 2015. – С. 359-368
101. Коновалова, О.В. Классификация дидактических игр как теоретическая основа их выбора и практического применения // Педагогика: традиции и инновации: материалы V Междунар. науч. конф. – Челябинск: Два комсомольца, 2014. – 192 с.
102. Концепция коммуникативного обучения иноязычной культуре в средней школе. Пособие для учителей / под ред. Е. И. Пассова, Н.Б. Царьковой. – М.: Просвещение, 1993. – 127 с.
103. Конышева, А.В. Игровой метод в обучении иностранному языку. – СПб.: Каро, Минск: Изд-во “Четыре четверти”, 2006. – 192 с.
104. Краевский, В. В., Хуторской, А. В. Основы обучения. Дидактика и методика. – М.: Академия, 2008. – 352 с.
105. Кристал, Д. Английский язык как глобальный: пер. с англ. / Д. Кристал. – М.: Весь мир, 2001. – 238 с.
106. Кузнецова, Е.П., Девятова, С.А. Роль грамматических навыков в системе формирования иноязычной коммуникативной компетенции // Современная филология: сб. ст. V Междунар. науч. конф. (Самара, март 2017 г.). – Самара: Изд-во АСГАРД, 2017. – С. 53 –55.
107. Кулагина, И.Ю. Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет): Учебное пособие. 4-е изд. - М.: Изд-во Ун-та 1996. - 120 с.

108. Курбатова, М. Ю. Игровые приемы обучения английскому языку на начальном этапе / М. Ю. Курбатова // Иностранные языки в школе, 2006. – №3. – С.28-32.
109. Куриленко, Н.С. Игры в обучении, воспитании и социализации / Авт. - сост. Н. С. Куриленко В.В. Четет. – Минск: - Выш. Школа, 2003. – 38 с.
110. Куценко, В.Е. Некоторые вопросы методики обучения английскому произношению учащихся 7-8 классов таджикской школы. / В. Е. Куценко. – Душанбе: Ирфон, 1972. – 79 с.
111. Кучерявая, Т.Л. Проблемы профессионального ориентированного обучения иностранному языку студентов неязыковых специальностей (текст) // Теория и практика образования в современном мире: материалы международной науч. конф. (г. Санкт-Петербург, февраль 2012 г.) / Т. Л. Кучерявая. – СПб.: Реноме, 2012. – С.336-337.
112. Кэй, Э.С. Преподавание иностранного языка в Великобритании: методические и политические дебаты // Иностранные языки в школе. – 1996. – №2. – С. 61–65.
113. Лащикова, И. И. Игры как приём развития воображения и фантазии на уроках иностранного языка / И. И. Лащикова // Иностранные языки в школе, 2003. -№6. – С.18-23.
114. Леонтьев, А. А. Язык, речь, речевая деятельность. – М.: URSS, 2014. – 224 с.
115. Леонтьев, А. Н. Психологические основы дошкольной игры / А. Н. Леонтьев. – М.: Советская педагогика, 1944. – №8–9. – С. 23.
116. Леонтьев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев [Текст]. – М: -Политиздат, 1975. – 304 с.
117. Лернер, И.Я. Дидактические основы методов обучения / И.Я. Лернер [Текст]. – М.: Педагогика, 1981. – 185 с.
118. Ливингстоун, С. Ролевые игры в обучении иностранным языкам / С. Ливингстон; предисл. Н. И. Гез. (На англ. яз. Оригинальное заглавие: Role Play in Language Learning.) – Москва: Высшая школа; London: Longman, 1988. – 127 с.

119. Лифшиц, А. Л. Деловые игры в управлении. – Л.: Лениздат, 1989. – 176 с.
120. Ловчева, Л. В. Деловая игра как один из активных игровых методов // Концепт. – 2016. – Т. 23. – С. 42–46.
121. Лутфуллоев, М. Современная дидактика / М. Лутфуллоев. – Душанбе: Ирфон, 2005. – 320 с.
122. Лутфуллоева, П. Салоҳиятноқӣ ва омӯзиши он дар фанни забони англисӣ / П. Лутфуллоева // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – 2018. – № 3 (23). – С. 54–58.
123. Ляховицкий, М. В. Методика преподавания иностранных языков / М. В. Ляховицкий. – Москва: Высшая школа, 1981. – 157 с.
124. Максаков, А. Н.; Тумакова, Г. А. Учителю, играя: игры и упражнения со звучащим словом. – Москва: Просвещение, 1979. – 128 с.
125. Малинина, И. А. Применение активных методов обучения как одно из средств повышения эффективности учебного процесса / И. А. Малинина // Молодой ученый. – 2011. – № 11 (34), т. 2. – С. 166–168. – URL: <https://moluch.ru/archive/34/3909/> (дата обращения: 25.04.2023).
126. Маслиева, Е. С. Задачи методического обеспечения учебного процесса по подготовке будущих учителей английского языка к применению игрового контроля // Преподаватель XXI век. – 2021. – № 2-1. – С. 112–118.
127. Маслиева, Е. С. Игровая организация контроля учебных достижений младших школьников. – М.: КНОРУС, 2019. – 170 с.
128. Маслиева, Е. С. Экспериментальная проверка эффективности методики организации тематического контроля учебных достижений младших школьников в форме сценарной игры // Проблемы современного педагогического образования. – 2015. – № 49. – С. 184–190.
129. Мельник, А. О.; Бухалина, Н. М.; Тетеркина, С. П.; Журавлева, Е. А. Сущность понятия «дидактической игры» и роль дидактических игр в процессе обучения // Интерактивная наука. – 2022. – № 6 (71). – С. 47–48.
130. Миназова, З. М.; Батырова, А. М.; Газимагомедов, Г. Г. Использование дидактических игр в образовательном процессе с целью развития у

- младших школьников познавательного интереса // Проблемы современного педагогического образования. – 2021. – № 73-2. – С. 131–134.
131. Миронова, М. Ю. Применение игрового метода при обучении студентов грамматике английского языка // Проблемы филологии и методики преподавания иностранных языков: сборник научных статей. – Вып. 12. – Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – С. 123–126. – ISBN 978-5-7310-2596-6.
132. Михайленко, Н. Я.; Короткова, Н. А. Как играть с ребенком. – Москва: Педагогика, 1990. – 156, [3] с. – (Педагогика – родителям). – ISBN 5-7155-0228-4.
133. Михайленко, Т. М. Игровые технологии как вид педагогических технологий / Т. М. Михайленко // Педагогика: традиции и инновации: материалы I Международной научной конференции (Челябинск, октябрь 2011 г.). – Т. 1. – Челябинск: Два комсомольца, 2011. – С. 140–146. – URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/19/1084/> (дата обращения: 25.01.2023).
134. Монтессори, М. Впитывающий разум ребенка. – 2-е изд. – Санкт-Петербург: Благотворительный фонд «Волонтеры», 2011. – 320 с.
135. Моржало, Ж. Э. Приемы развития познавательной активности учащихся колледжа на занятиях по иностранному языку // Республиканский институт профессионального образования. – 2021. – № 3. – С. 45–50. <https://ripo.by/index.php?id=3553>
136. Мурнева, М. И.; Шестакова, Н. А. Диагностические функции тестовых методик при обучении английскому языку для студентов неязыковых специальностей // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2017. – № 8 (74): в 2 ч. Ч. 2. – С. 199–202. – ISSN 1997-2911.
137. Назарова, Т. М. Активизация учебно-познавательной деятельности младших школьников средствами дидактических игр: на примере учебного предмета «Иностранный язык»: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. –

Москва, 2002. – 158 с.

138. Нарматова, А. П. Дидактические игры как активирующий метод при изучении немецкого языка // *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences*. – 2024. – Т. 4. – № 3. – С. 289–295.
139. Наумова, Н. С. Системно-деятельностный подход в образовании [Электронный ресурс] / Н. С. Наумова. – Москва, 2011. – Режим доступа: http://pgiro.3dn.ru/SbornikiKonf/2018_12_06_sb_konf_noybr_2017.pdf (дата обращения: 05.03.2023).
140. Нестерова, С. В. К проблеме обучения коммуникативной грамматике иностранного языка в вузе // *Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Проблемы языкознания и педагогики*. – 2016. – № 2. – С. 128–138. – ISSN 2224-9389.
141. Николаева, О. И.; Мельниченко, С. Г.; Тепляковская, А. Н. Настольные игры в обучении английскому языку // *Актуальные задачи педагогики: материалы VIII Международной научной конференции (Москва, ноябрь 2017 г.)*. – Москва: Буки-Веди, 2017. – С. 157–161. – URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/272/13094/> (дата обращения: 24.12.2024).
142. Образцов, П. И.; Ахулкова, А. И.; Черниченко, О. Ф. Проектирование и конструирование профессионально-ориентированной технологии обучения. – Орёл: ОГУ, 2005. – 158 с.
143. Олейник, Ю. П. Игрофикация в образовании: к вопросу об определении понятия // *Современные проблемы науки и образования*. – 2015. – № 3.
144. Ореховская, Н. А. Тренинг как форма обучения в высшей школе // *Казанский педагогический журнал*. – 2015. – № 6-2.
145. Орлова, О. В., Титова, В. Н. Геймификация как способ организации обучения // *Вестник Томского государственного педагогического университета*. – 2015. – № 9. – С. 60–64.
146. Пальмер, Г. Е. Методы обучения английской устной речи. – Л.: Учпедгиз, 1963. – 86 с.

147. Панфилова, А. П. Игровое моделирование в деятельности педагога: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – 2-е изд. – Москва: Академия, 2007. – 368 с.
148. Панфилова, А. П. Инновационные педагогические технологии. Активное обучение. – М.: Академия, 2012. – 192 с.
149. Пассов, Е. И. Коммуникативное иноязычное образование: готовим к диалогу культур. – Минск: Лексис, 2003. – 184 с.
150. Пассов, Е. И. Коммуникативные упражнения: пособие для преподавателей / Е. И. Пассов. – Ленинград: Лениздат, 1967. – 98 с.
151. Пассов, Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. – Москва: Просвещение, 1991. – С. 67–85.
152. Пассов, Е. И. Урок иностранного языка в средней школе / Е. И. Пассов. – Москва: Наука, 1988. – 223 с.
153. Пассов, Е. И., Кузовлева, Н. Е. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования. – М.: Русский язык. Курсы, 2010. – 568 с.
154. Певцова, А. А. Роль фонетических игр в формировании фонетических навыков у учащихся общеобразовательной школы на младшем этапе обучения иностранному языку // Молодой ученый. – 2016. – № 7.5. – С. 64–65. – URL: <https://moluch.ru/archive/111/26475/>
155. Петричук, И. И. Еще раз об игре / И. И. Петричук // Иностранные языки в школе. – 2005. – № 2. – С. 37–41.
156. Петруль, А. Н. Роль грамматических навыков в коммуникативно ориентированном обучении иноязычному общению // Теория и практика образования в современном мире: сборник статей V Международной научной конференции (Санкт-Петербург, июль 2014 г.). – Санкт-Петербург: СатисЪ, 2014. – С. 172–176.
157. Пидкасистый, П. И., Хайдаров, Ж. С. Технология игры в обучении и развитии. – М.: Рос. пед. агентство, 1996. – 269 с.
158. Попова, В. Н. Искусственный билингвизм как компонент профессиональной коммуникативной компетенции // Вестник

- Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2011. – Т. 98. – № 6. – С. 86–90.
159. Преподавание иностранных языков. Теория и практика. // Сб. науч. тр. Под ред. А.Т.Базиева. – Москва: Наука, 1971. – 309 с.
160. Пронина, Н. С., Огнева, Н. Е. Особенности обучения диалогической речи на занятиях по английскому языку в средней школе // Проблемы современного педагогического образования. – 2018. – № 60-1. – С. 223–225.
161. Прохорова, Н. А. Компетентностный подход к совершенствованию самостоятельной работы студентов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Казань, 2005. – 205 с.
162. Прутченков, А. С. Социально-психологический тренинг межличностного общения / А. С. Прутченков. – Москва: Новая школа, 1991. – С. 45.
163. Пучкова, Ю. Я. Игры на уроках английского языка / Ю. Я. Пучкова. – Москва: АСТ, 2003. – С. 48–56.
164. Рогачев, В. В. Педагогические условия включения старшеклассников в социальную деятельность: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Ярославль: ЯГПУ им. К. Д. Ушинского, 1994. – 18 с.
165. Рогова, Г. В., Верещагина, И. Н., Языкова, Н. В. Методика обучения английскому языку. 1–4 классы. – М.: Просвещение, 2008. – 224 с.
166. Рогова, Г. В.; Верещагина, И. Н. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в общеобразовательных учреждениях: пособие для учителей и студентов педагогических вузов / Г. В. Рогова, И. Н. Верещагина. – Москва: Просвещение, 2000. – С.47-56
167. Рогова, Г. В.; Верещагина, И. Н. Методика обучения английскому языку / Г. В. Рогова, И. Н. Верещагина. – Москва: Владос, 1998. – С. 87–93.
168. Рузиева М.Д., Рузиева Ш.С. Значение дидактических игр на уроках английского языка в начальной школе // Chet tillarni o'qitishda dolzarb muammolar, innovatsiyalar, an'analar, yechimlar va badiiy adabiyotlar tahlili. – 2022. – Т. 1, № 01. – С. 298–302. DOI: 10.71337/inlibrary.uz.analysis-problem.12961.

169. Сат Н.Д. Игра как средство развития коммуникативных способностей детей старшего дошкольного возраста // Столыпинский вестник, Т.5. №11, 2023. – С.5366-5376.
170. Сафонова, В. В. Построение урока иностранного языка / В. В. Сафонова // Иностранные языки в школе. – 2012. – № 5. – С. 32–38.
171. Сафонова, В. В.; Соловова, Е. Н. Программа начального образования по английскому языку. – Москва: АСТ: Астрель, 2006. – 47 с.
172. Сацкая, П. Н. Вопросы методики обучения английскому языку в таджикской школе / П. Н. Сацкая. – Душанбе: Маориф, 1992. – 173 с.
173. Сацкая, П. Н.; Джамshedов, П. Дж.; Алидодхонова, К. English. Синфи 8. – Душанбе: Комбинати полиграфӣ, 2013. – 224 с.
174. Селевко, Г. К. Современные образовательные технологии: учебное пособие / Г. К. Селевко. – Москва: Народное образование, 1998. – 256 с.
175. Современные образовательные технологии: педагогика и психология: монография. Кн. 15. – Новосибирск, 2014. – 406 с.
176. Соловова, Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: продвинутый курс. – Москва: АСТ: Астрель, 2010. – 272 с.
177. Соркина, А. И. Дидактические игры в детском саду (старшие группы). – Москва: Просвещение, 1982.
178. Социально-психологический тренинг как форма интерактивного обучения в вузе / Е. И. Пилюгина, С. В. Павлюк, А. Л. Айрапетян и др. – 2015. – С. 192–194.
179. Старков, А. П. Обучение английскому языку в средней школе. – М.: Просвещение, 1978. – 224 с.
180. Стронин, М. Ф. Обучающие игры на уроке английского языка: из опыта работы: пособие для учителя. – 2-е изд. – Москва: Просвещение, 1984. – 112 с.
181. Трайнев, В. А.; Трайнев, И. В. Интенсивные педагогические игровые технологии в гуманитарном образовании: методология и практика / В. А. Трайнев, И. В. Трайнев. – Москва: Дашков и К°, 2006. – 282 с.
182. Удальцова, Е. И. Дидактические игры в воспитании и обучении

- дошкольников / Е. И. Удальцова. – Москва, 2008.
183. Урунтаева, Г. А. Дошкольная психология: учебное пособие / Г. А. Урунтаева. – Москва, 2009. – 250 с.
184. Файзиева, М. Н. Обучение английскому языку в детском саду: проблемы учителей и воспитанников / М. Н. Файзиева // Вестник национального университета. – Душанбе, 2025. – № 10. – С. 261–266. – ISSN 2074-1847.
185. Фаттахова, Л. Т. Игровые технологии на начальном этапе обучения / Л. Т. Фаттахова // Альманах школы №139. – 2007. – С. 73–75.
186. Фришман, И. Коммуникативные, ситуационно-ролевые игры, конкурсы / И. Фришман // Воспитательная работа в школе. – 2005. – № 2. – С. 119–126.
187. Ханина, Е. Е.; Солопова, А. В. Игровая форма обучения / Е. Е. Ханина, А. В. Солопова // Открытая школа. – 2004. – № 5. – С. 63–66.
188. Хасанов, Ф. З. Игровые некоммуникативные и коммуникативные задания / Ф. З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – № 7. – С. 213–219. – ISSN 2074-1847.
189. Хасанов, Ф. З.; Рузиева, Л. Т. Занимательная работа над синонимами в студенческом научном кружке / Ф. З. Хасанов, Л. Т. Рузиева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – № 8. – С. 221–227. – ISSN 2074-1847.
190. Ҳабибуллоев, М. Луғатазбаркунӣ – омили муҳим дар раванди таълими забони англисӣ / М. Ҳабибуллоев // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – 2019. – № 1 (25). – С. 140–143.
191. Ҳасанов, Ф. З. Имконияти бозиҳои дидактикӣ ҳамчун намуди фаъолияти таълимӣ дар омӯзиши забони англисӣ дар давраи ибтидоӣ / Ф. З. Ҳасанов // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – Душанбе, 2024. – № 3 (47). – С. 205–211. – ISSN 2617-5320.
192. Ҳасанов, Ф. З. Истифодаи методи таълими бозӣ дар омӯзиши забони англисӣ дар донишгоҳҳои ғайризабонӣ / Ф. З. Ҳасанов // Паёми

- Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. – Кӯлоб, 2025. – № 3-1 (40). – С. 121–126. – ISSN 2616-5260.
193. Ҳасанов, Ф. З. Истифодаи технологияи муосири педагогӣ дар таълими ба касб нигаронидашудаи забони англисӣ ва махсусиятҳои он / Ф. З. Ҳасанов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Мушкилоти воқеии филологӣ, тарҷума ва методҳои омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар ҷараёни таълим». – Бохтар: Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав, 2023. – С. 277–280.
194. Ҳасанов, Ф. З. Истифодаи технологияи муосирии педагогӣ дар таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайризабонӣ ва мушкилоти татбиқи он / Ф. З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – № 2. – С. 260–266. – ISSN 2074-1847.
195. Ҳасанов, Ф. З. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ва бозӣҳои коммуникативӣ дар омӯзиши забони хориҷӣ дар марҳилаи ибтидоӣ / Ф. З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – № 9. – С. 297–302. – ISSN 2074-1847.
196. Ҳасанов, Ф. З. Мушкилоти омӯзиши забони англисӣ дар факултетҳои ғайризабонӣ ва роҳҳои бартараф намудани он / Ф. З. Ҳасанов // Международный конкурс «Лучший молодой учёный». – Астана, Казахстан, 24 декабря 2024. – С. 37–44.
197. Ҳасанов, Ф. З. Нақши бозӣҳои дидактикӣ дар омӯзиши забони англисӣ / Ф. З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – № 10. – С. 299–304. – ISSN 2074-1847.
198. Ҳасанов, Ф. З. Технологияи истифодаи бозӣҳои дидактикӣ дар омӯзиши забони англисӣ / Ф. З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. – Кӯлоб, 2024. – № 2 (35). – С. 133–140. – ISSN 2616-5260.
199. Шарафутдинова, Т. М. Обучающие игры на уроках языка // Иностранные языки в школе, 2005. – № 8. – С. 16–20.
200. Шейлз, Д. Коммуникативность в обучении современным языкам. – М.:

- Совет Европы Пресс, 1995. – 347 с.
201. Широков, Е. А. Использование информационных технологий в преподавании истории и обществознания / Е. А. Широков // Молодой ученый. – 2014. – № 6.3 (65.3). – С. 49–52. – URL: <https://moluch.ru/archive/65/10926/>.
202. Шмаков, С. А. Игры учащихся – [Текст] / С. А. Шмаков. – М.: Просвещение, 1994. – 211 с.
203. Шмаков, С.А. Ее величество игра. Забавы, потехи, розыгрыши для детей, родителей, воспитателей – М.: Магистр, 1992.
204. Шубин, Э.П. Основные принципы методики обучения иностранным языкам. / Э. П. Шубин. – М.: Правда, 1963. – 190 с.
205. Шумейко, О. Н. Реализация системно-деятельностного подхода в процессе обучения / О. Н. Шумейко. – Текст: непосредственный, электронный // Актуальные вопросы современной педагогики: материалы VIII Междунар. науч. конф. (г. Самара, март 2016 г.). – Самара: ООО "Издательство АСГАРД", 2016. – С. 18-25.
206. Шуть, Н. Н. Волшебные ключи игромастера. Об искусстве игры и мастерстве ее организации. – СПб., 2008. – 176 с.
207. Щерба, Л. В. Преподавание иностранных языков в школе. – М.: Юрайт, 2023. – 148 с.
208. Щербакова, Е. В. Дидактические игры в обучении иноязычному общению // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2002. – № 2. – С. 85–89.
209. Щукин, А.Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика: учебное пособие для преподавателей и студентов. 2-е изд., испр. и доп. – М.: Филоматис, 2006. – 480 с.
210. Эльконин, Д.Б. Психологические игры. – М., Педагогика, 1978.
211. Югфельд, И. А. Подготовка будущих учителей к использованию игровых технологий в процессе изучения психолого-педагогических дисциплин: дис. ... канд. пед. наук. – Тула, 2007. – 182 с.

212. Axtell, James. *The Pleasures of Academe: A Celebration & Defense of Higher Education* / James Axtell. – Lincoln: University of Nebraska Press, 1998. – xix, 292 p.
213. Bloomfield, Leonard. *Language* / Leonard Bloomfield. – London: George Allen & Unwin, 1935. – ix, 566 p.
214. Boileau, Armand. *Le problème du bilinguisme et la théorie du substrat* // *Tijdschrift voor Levende Talen*. – 1946. – Jg. XII. – S. 113 ff.; 169 ff.
215. Byram, M. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. – Clevedon: Multilingual Matters, 1997. – 136 p.
216. Elliott, Julian G.; Hufton, Neil R.; Willis, Wayne; Illushin, Leonid. *Motivation, Engagement and Educational Performance: International Perspectives on the Contexts for Learning*. – London: Palgrave Macmillan, 2005. – vi, 272 p.
217. Faiella, F., Ricciardi, M. *Gamification and learning: a review of issues and research* // *Journal of e-Learning and Knowledge Society*. – 2015. – Vol. 11, № 3. – P. 13–21.
218. Gremmo, Marie-José; Riley, Philip. *Autonomy, self-direction and self-access in language teaching and learning: The history of an idea* // *System*. – 1995. – Vol. 23, No. 2. – P. 151–164.
219. Harrison, P. *Technological Advances in Language Education*. – Springer, 2021.
220. Hedge, Tricia. *Teaching and Learning in the Language Classroom: A Guide to Current Ideas about the Theory and Practice of English Language Teaching*. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 464 p.
221. Holliday, Adrian. *The Struggle to Teach English as an International Language*. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – xii, 193 p.
222. Jenkins, Jennifer. *English as a Lingua Franca: Attitude and Identity*. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – 284 p.
223. Johnson, Keith. *An Introduction to Foreign Language Learning and Teaching*. – Harlow: Longman, 2001. – ix, 336 p.
224. Larsen-Freeman, D., Anderson, M. *Techniques and Principles in Language*

- Teaching. – 2nd ed. – Oxford University Press, 2011. – 252 p.
225. Laslett, Robert. Educating Maladjusted Children. – London; Toronto; Sydney: Granada Publishing / Crosby Lockwood Staples, 1978. – 269 p.
226. Lerner, I. Y. Pedagogy and Methodology in Language Teaching. – Moscow: Education, 1992. – 186 c.
227. Marsh David. CLIL/EMILE – The European Dimension: Actions, Trends and Foresight Potential. – Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2002. – 204 p.
228. Martin, J. Educational Games for Active Learning. – London: Routledge, 2002.
229. Mother, G. Nursery Rhymes / illustrated by Arthur Rackham. – London: Pan Books, 1975.
230. Nunan, David. Language Teaching Methodology: A Textbook for Teachers. – New York: Prentice Hall, 1991. – xiv, 264 p.
231. Ornstein, Allan C.; Levine, Daniel U. Foundations of Education. – 4th ed. – Boston: Houghton Mifflin, 1989. – xx, Pp.621.
232. Piaget, Jean. The Psychology of Intelligence / translated by Malcolm Piercy and D. E. Berlyne. – London: Routledge & Kegan Paul, 1950. – 182 p.
233. Richards, J. C., Rodgers, T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge University Press, 1986. – 270 p.
234. Schuchardt, Hugo. Kreolische Studien. VII: Ueber das Negerportugiesische von Annobom. – Wien: In Commission bei C. Gerold's Sohn, 1888. – 34 S.
235. Swan, M. A Critical Look at the Communicative Approach // ELT Journal. – 1985. – Vol. 39/1. – P. 76–87.
236. Weddel, G. E. Методы обучения иностранным языкам и их методологическая основа // Вестник Воронежского государственного университета. – 2001. – Вып. 1. – С. 85–91.
237. Weinreich, Uriel. Languages in Contact: Findings and Problems. – The Hague: Mouton, 1963. – xii, 148 p.

МУНДАРИҶАИ АСОСӢ ВА НАТИҶАҶОИ ТАҲҚИҚОТ ДАР НАШРИЯҶОИ ЗЕРИН БА ТАБЪ РАСИДААНД:

А) Мақолаҳои илмие, ки дар нашрияҳои тақризшавандаи аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда ба табъ расидаанд:

[1-М]. Ҳасанов, Ф.З. Истифодаи технологияи муосири педагогӣ дар таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайризабонӣ ва мушкилоти татбиқи он / Ф.З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – № 2. – ISSN 2074-1847. – С. 260–266.

[2-М]. Ҳасанов, Ф.З. Истифода ва нақши машқҳои эҷодӣ дар омӯзиши грамматикаи забони англисӣ дар донишгоҳҳо / Ф.З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – № 5. – ISSN 2074-1847. – С. 262–267.

[3-М]. Ҳасанов, Ф.З. Ташаккули салоҳияти дузабонӣ дар омӯзиши забони хориҷӣ (дар мисоли забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ) / Ф.З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – № 6, қисми 1. – ISSN 2074-1847. – С. 188–192.

[4-М]. Ҳасанов, Ф.З. Бозии забонӣ ва муносибати он дар лексикони дузабонони сунъӣ / Ф.З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. – Кӯлоб, 2024. – № 2 (35). – ISSN 2616-5260. – С. 141–146.

[5-М]. Ҳасанов, Ф.З. Технологияи истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар омӯзиши забони англисӣ / Ф.З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. – Кӯлоб, 2024. – № 2 (35). – ISSN 2616-5260. – С. 133–140.

[6-М]. Ҳасанов, Ф.З. Игровые некоммуникативные и коммуникативные задания / Ф.З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – № 7. – ISSN 2074-1847. – С. 213–219.

- [7-М]. Ҳасанов, Ф.З. Бартариятҳои истифодаи бозиҳои дидактикӣ ҳамчун методи фаъол дар омӯзиши забони англисӣ / Ф.З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – № 11, қисми 2. – ISSN 2074-1847. – С. 203–208.
- [8-М]. Ҳасанов, Ф.З. Занимательная работа над синонимами в студенческом научном кружке / Ф.З. Ҳасанов, Л.Т. Рузиева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – № 8. – ISSN 2074-1847. – С. 221–227.
- [9-М]. Ҳасанов, Ф.З. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ва бозиҳои коммуникативӣ дар омӯзиши забони хориҷӣ дар марҳилаи ибтидоӣ / Ф.З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – № 9. – ISSN 2074-1847. – С. 297–302.
- [10-М]. Ҳасанов, Ф.З. Нақши бозиҳои дидактикӣ дар омӯзиши забони англисӣ / Ф.З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – № 10. – ISSN 2074-1847. – С. 299–304.
- [11-М]. Ҳасанов, Ф.З. Имконияти бозиҳои дидактикӣ ҳамчун намуди фаъолияти таълимӣ дар омӯзиши забони англисӣ дар марҳилаи ибтидоӣ / Ф.З. Ҳасанов // Паёми Пажуҳишгоҳи рушди маориф. – Душанбе, 2024. – №3 (47). – ISSN 2617-5320. – С. 205–211.
- [12-М]. Ҳасанов, Ф.З. Бозӣ ҳамчун фаъолияти таълимӣ дар омӯзиши забони хориҷӣ / Ф.З. Ҳасанов // Паёми Пажуҳишгоҳи рушди маориф. – Душанбе, 2024. – № 2 (46). – ISSN 2617-5320. – С. 131–136.
- [13-М]. Ҳасанов, Ф.З. Вижагиҳои истифодаи бозиҳои дидактикӣ дар омӯзиши забони англисӣ / Ф.З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. – Кӯлоб, 2025. – № 2 (39). – ISSN 2616-5260. – С. 65–69.
- [14-М]. Ҳасанов, Ф.З. Истифодаи методи таълими бозӣ дар омӯзиши забони англисӣ дар донишгоҳҳои ғайризабонӣ / Ф.З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ. – Кӯлоб, 2025. – № 3-1 (40). – ISSN 2616-5260. – С. 121–126.

[15-М]. Зикруллоҳзода, Ф.З. Истифодаи технологияи бозӣ дар омӯзиши забони англисӣ / Ф.З. Зикруллоҳзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2025. – № 6. – ISSN 2074-1847. – С. 285–290.

[16-М]. Зикруллоҳзода, Ф.З. Ҷанбаҳои назариявии истифодаи бозиҳои дидактикӣ ҳамчун воситаи таълим дар дарсҳои забони хориҷӣ / Ф.З. Зикруллоҳзода // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – Душанбе, 2025. – № 4 (52). – ISSN 2617-5320. – С. 252–259.

[17-М]. Зикруллоҳзода, Ф.З. Внедрение игровых технологий в процесс обучения английскому языку / Ф.З. Зикруллоҳзода // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – Душанбе, 2025. – № 1 (49). – ISSN 2617-5320. – С. 10–18.

[18-М]. Зикруллоҳзода, Ф.З. Асосҳои илмӣ-назариявии истифодаи машқи таълимӣ дар дарси забони англисӣ бо усули кор бо калима ва калимасозӣ / Ф.З. Зикруллоҳзода // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – Душанбе, 2026. – № 1 (53). – ISSN 2617-5320. – С. 215–219.

Б) Мақолаҳо ва фишурдаҳои илмӣ дар маҷмуаҳои дигар:

[19-М]. Ҳасанов, Ф.З. Ташаккули салоҳияти тарҷумаи матнҳо дар донишҷӯёни факултетҳои ғайризабонӣ / Ф.З. Ҳасанов // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Филологияи Шарқ: пажӯҳиши забоншиносӣ, равобити адабӣ ва тарҷумашиносӣ». – Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода. – Душанбе, 2023. – С. 491–494.

[20-М]. Ҳасанов, Ф.З. Истифодаи технологияи муосири педагогӣ дар таълими ба касб нигаронидашудаи забони англисӣ ва махсусиятҳои он / Ф.З. Ҳасанов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Мушкилоти воқеии филологӣ, тарҷума ва методҳои омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар ҷараёни таълим». – Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – Бохтар, 2023. – С. 277–280.

[21-М]. Ҳасанов, Ф.З. Мушкилоти омӯзиши забони англисӣ дар факултетҳои ғайризабонӣ ва роҳҳои бартараф намудани он / Ф.З. Ҳасанов // Международный конкурс «Лучший молодой учёный». – Астана, Қазақистон, 24 декабри 2024. – С. 37–44.

[22-М]. Зикруллоҳзода, Ф.З. Технические средства поддержки игровых методов / Ф.З. Зикруллоҳзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Методикаи таълими забони русӣ дар ҷаҳони муосир». – Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2025. – С. 62–64.

В) Китоби дарсӣ:

[23-М]. Ҳасанов, Ф.З. English Language for Non-Specialist Students (Забони англисӣ барои донишҷӯёни равияҳои ғайритахассусӣ): китоби дарсӣ / Ф.З. Ҳасанов, Ш.Ш. Гуламадшоев. – Душанбе, 2024. – 273 с.

Г) Монография ва дастурҳои таълимию методӣ:

[24-М]. Ҳасанов, Ф.З. Методҳои инноватсионӣ омӯзиши забони англисӣ дар донишгоҳҳои ғайризабонӣ: монография / Ф.З. Ҳасанов. – Душанбе: Эрграф, 2023. – 176 с.

[25-М]. Зикруллоҳзода, Ф.З. English Short Stories (Ҳикояҳои англисӣ): дастури таълимӣ / Ф.З. Зикруллоҳзода. – Душанбе: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2024. – 48 с.

[26-М]. Зикруллоҳзода, Ф.З. 1212 – The Most Common English Words: дастури таълимӣ / Ф.З. Зикруллоҳзода. – Душанбе: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2025. – 56 с.

[27-М]. Зикруллоҳзода, Ф.З. 1001 – English, Russian and Tajik Popular Words with Examples: дастури таълимӣ / Ф.З. Зикруллоҳзода. – Душанбе: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2026. – 56 с.

ЗАМИМАИ №1

БОЗИҲОИ ДИДАКТИКИИ ЛУҒАВӢ

Бозии 1. «Bingo»

Омӯзгор ба ҳар як донишчӯ корт медиҳад, ки дар он калимаҳои мавзӯи омӯхташуда ҷойгир шудаанд. Омӯзгор маънои калимаро бо забони англисӣ тавсиф мекунад ё тасвир нишон медиҳад, аммо худ калимаро намегӯяд. Донишчӯ калимаи мувофиқро дар корти худ пайдо карда, қайд мекунад. Донишчӯе, ки аввал як қатор калимаҳоро пур мекунад, «Bingo!» гуфта, ғолиб будани худро эълон менамояд.

Мисол: мавзӯ – Food:

apple, bread, cheese, milk, meat, rice, banana, orange, egg.

Бозии 2. «Word Chain»

Омӯзгор як калима мегӯяд. Донишчӯи якум бояд калимаи дигарро гӯяд, ки бо ҳарфи охири калимаи қаблӣ оғоз мешавад.

Мисол: book, kite, elephant, teacher, radio, orange.

Бозии 3. «Guess the Word»

Як донишчӯ калимаро мебинад, вале онро ба дигарон намегӯяд. Ӯ бояд калимаро бо истифода аз таъриф, хусусият ё вазифааш шарҳ диҳад.

Мисол:

Калима: teacher

This person works at school. This person helps students learn.

Донишчӯён бояд калимаро муайян кунанд.

ЗАМИМАИ №2

БОЗИҲОИ ДИДАКТИКИИ ГРАММАТИКӢ

Бозии 1. «Correct the Mistake»

Омӯзгор ҷумлаҳои дорои хатогиҳоро пешниҳод мекунад.

Мисолҳо:

She go to school every day.

They was at the university yesterday.

He don't like English.

Донишҷӯён бояд хатоҳоро муайян ва ҷумлаҳоро ислоҳ кунанд:

She goes to school every day.

They were at the university yesterday.

He doesn't like English.

Бозии 2. «Sentence Race»

Омӯзгор донишҷӯёнро ба ду ё се гурӯҳ ҷудо мекунад. Барои ҳар гурӯҳ калимаҳои омехта пешниҳод мешаванд.

Мисол: English / every / studies / she / day.

Ҷавоби дуруст: She studies English every day.

Бозии 3. «Grammar Detective»

Ба донишҷӯён матни кӯтоҳ дода мешавад. Дар он якчанд хатои грамматикӣ ҷой дода мешаванд.

Мисол: Yesterday I go to the university. I meet my friend and we talks about our lessons.

Донишҷӯён бояд ҳамчун «муфаттиш» хатоҳоро пайдо ва ислоҳ кунанд:
Yesterday I went to the university. I met my friend and we talked about our lessons.

ЗАМИМАИ №3

БОЗИҲОИ ДИДАКТИКИИ ФОНЕТИКӢ

Бозии 1. «Sound Hunt»

Омӯзгор як овозро интихоб мекунад, масалан /æ/. Донишҷӯён бояд дар рӯйхати калимаҳо калимаҳои дорои ин овозро пайдо кунанд.

Мисол: cat, name, bag, face, apple, late.

Донишҷӯён муайян мекунанд: /æ/: cat, bag, apple

Бозии 2. «Pronunciation Race»

Донишҷӯён ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд. Ба ҳар гурӯҳ рӯйхати калимаҳо дода мешавад. Намояндагони гурӯҳ калимаҳоро дуруст талаффуз мекунанд.

Мисол:

three – tree – free

ship – sheep

live – leave

ЗАМИМАИ №4

БОЗИҶОИ ДИДАКТИКИИ НУТҚӢ

Бозии 1. «Find Someone Who...»

Ба донишҷӯён чунин супориш дода мешавад:

Find someone who:

likes English;

has visited another city;

can speak two languages;

likes reading;

plays a musical instrument.

Донишҷӯён дар синф ҳаракат карда, бо ҳамдигар саволу ҷавоб мекунанд.

Мисол:

– Do you like English?

– Yes, I do.

– Have you visited another city?

– Yes, I have.

Бозии 2. «Role Play»

Мавзӯ: At the Bank.

Як донишҷӯ – bank employee, донишҷӯи дигар – customer.

Мисол:

– Good morning. How can I help you?

– I would like to open a bank account.

– Certainly. May I see your documents?

Барои донишҷӯёни ихтисосҳои ғайризабонӣ метавон вазъиятҳоро ба самти касбии онҳо мутобиқ кард: At the Bank, At the Hotel, At the Airport, At the University, At the Office ва ғайра.

Бозии 3. «Information Gap»

Донишҷӯи А як қисми маълумотро дорад, донишҷӯи Б қисми дигарро.

Барои пурра намудани ҷадвал онҳо бояд ба ҳамдигар савол диҳанд.

Мисол:

Student A:

Person	Profession	City
Ali	?	Khujand
Madina	Teacher	?

Student B:

Person	Profession	City
Ali	Banker	?
Madina	?	Dushanbe

Донишҷӯён бояд тавассути саволу ҷавоб маълумоти нопурраро пур кунанд.

ЗАМИМАИ №5

БОЗИҲОИ ДИДАКТИКӢ МАҲЗ БАРОИ ДОНИШЧӢӢНИ ИХТИСОСӢОИ ҒАЙРИЗАБОНӢ

Бозии 1. «At the Bank»

Барои: донишчӢӢни ихтисоси «Кори бонкӢ».

Вазъият:

ДонишчӢ – корманди бонк; ҳамсабақ – муштарии хориҷӢ.

Вазифа: кушодани суратҳисоб, гирифтани маълумот дар бораи хизматрасонии бонкӢ ва пешниҳоди тавсия.

Бозии 2. «International Lawyer»

Барои: донишчӢӢни ихтисоси «Ҳуқуқи байналмилалӢ».

Вазъият: донишчӢӢн масъалаи ҳуқуқии шартиро муҳокима мекунамд.

Вазифа: пешниҳоди мавқеи худ, додани савол, ҷавоб додан ва ба мувофиқа расидан.

Бозии 3. «Government Meeting»

Барои: донишчӢӢни ихтисоси «Идораи давлатӢ».

ДонишчӢӢн нақшҳои роҳбар, мутахассис ва намояндаи ташкилотро иҷро карда, масъалаи муайяни ҷамъиятиро муҳокима мекунамд.

Натиҷа: истифодаи луғати касбӢ дар вазъияти коммуникативӢ.

Бозии 4. «Tourist Guide»

Барои: донишчӢӢни самти география.

Як донишчӢ нақши сайёҳи хориҷӢ ва донишчӢи дигар нақши роҳбаладро иҷро мекунамд.

Мисол:

– What places can I visit in Khujand?

– You can visit the historical centre, the market and several cultural sites.

Бозии 5. «My Future Profession»

Барои: донишҷӯёни ихтисосҳои гуногун.

Ҳар донишҷӯ бояд дар давоми 1–2 дақиқа дар бораи касби ояндаи худ бо истифода аз калимаҳои касбӣ нақл кунад.

Талабот:

номи касб;

вазифаҳои асосӣ;

малакаҳои зарурӣ;

аҳамияти забони англисӣ барои касб;

нақшаҳои шахсӣ.

ЗАМИМАИ №6

БОЗИҲО БАРОИ КОРИ ҶУФТӢ ВА ГУРӢҲӢ

Бозии 1. «Question Circle»

Донишҷӯён дар доира меистанд. Як донишҷӯ ба ҳамсабақи худ савол медиҳад. Пас аз ҷавоб додан донишҷӯи дуюм ба донишҷӯи дигар савол медиҳад.

Мисол:

- What did you do yesterday?
- I studied English and visited my friend.

Саволи нав:

- What is your favourite subject?

Бозии 2. «Describe and Guess»

Як донишҷӯ ашё, шахс ё ҷойро тавсиф мекунад, вале номи онро намегӯяд.

Мисол:

It is a place where students study. There are classrooms, teachers and a library.

Ҷавоб:

University / school.

Бозии 3. «Story Chain»

Ҳар донишҷӯ ба ҳикоя як ҷумла илова мекунад.

Оғоз: Yesterday, I went to the city centre...

Донишҷӯи дуюм: There I met a foreign tourist...

Донишҷӯи сеюм: He asked me about...

Бо ин роҳ ҳикоя пурра меёбад.

ЗАМИМАИ №7

БОЗИҶО БАРОИ КОРИ МУСТАҚИЛОНА

Бозии 1. «My Progress»

Дар охири дарс донишчӯ ба саволҳои зерин ҷавоб медиҳад:

What new words did I learn?

What was easy for me?

What was difficult?

What mistakes did I make?

What should I improve?

Бозии 2. «Three Steps»

Дар охири фаъолияти бозӣ донишчӯ фаъолияти худро дар се самт арзёбӣ мекунад:

I know – он чиро, ки омӯхтам;

I can – он чиро, ки иҷро карда метавонам;

I need to improve – он чиро, ки бояд такмил диҳам.

Масалан:

I know: 15 new words about banking.

I can: ask and answer questions about banking services.

I need to improve: my pronunciation.

ЗАМИМАИ №8

НАМУНАИ МАВОДИ ТАШХИСӢ БАРОИ МУАЙЯН НАМУДАНИ САТӢИ ДОНИШ, МАЛАКА ВА МАӢОРАТИ ДОНИШЧӢӢН ДАР ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

1. СупоришӢои забонӢ

A. Луғат. Choose the correct answer.

A person who teaches students is a:

a) doctor; b) teacher; c) driver; d) banker.

The opposite of expensive is:

a) difficult; b) cheap; c) modern; d) large.

A place where students study is a:

a) university; b) bank; c) airport; d) restaurant.

Б. Грамматика. Choose the correct variant.

She ____ English every day.

a) study; b) studies; c) studying; d) studied.

They ____ at the university yesterday.

a) are; b) was; c) were; d) be.

If I have enough time, I ____ you.

a) help; b) helped; c) will help; d) helping.

2. Вазифаи нутқию коммуникативӢ

2. Role Play: «At the Bank»

Як донишчӢ нақши муштарӢ ва донишчӢи дигар нақши корманди бонкро иҷро мекунад.

МуштарӢ бояд дар бораи хизматрасонии бонкӢ маълумот талаб кунад; корманди бонк бояд ба саволҳо ҷавоб дода, маълумоти зарурӢ пешниҳод намояд.

3. Вазифаи фаъолиятӣ-мустақилона

Ба донишчӯён вазъияти зерин пешниҳод карда мешавад: «A foreign student is visiting your city for one day. Prepare a programme for his visit.»

Донишчӯён мустақилона бояд ҷойҳои боздид, тарзи ҳаракат ва барномаи рӯзро интихоб намуда, интихоби худро бо забони англисӣ асоснок кунанд.

ЗАМИМАИ №9

МЕЪЁРҲО, НИШОНДИҲАНДАҲО ВА САТҲҲОИ АРЗЁБИИ САМАРАНОКИИ ИСТИФОДАИ БОЗИҲОИ ДИДАКТИКӢ ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

1. Меъёри забонӣ

Нишондиҳандаҳо:

- дараҷаи азхудкунии луғати забони англисӣ;
- дурустии истифодаи сохторҳои грамматикӣ;
- қобилияти истифодаи воҳидҳои луғавию грамматикӣ дар вазъиятҳои таълимӣ.

Сатҳи баланд (3 ҳол): донишҷӯ маводи луғавию грамматикиро хуб азхуд карда, онро асосан дуруст ва мустақилона истифода мебарад.

Сатҳи миёна (2 ҳол): донишҷӯ маводи асосиро азхуд кардааст, вале ҳангоми истифода баъзан ба хатогиҳо роҳ медиҳад.

Сатҳи паст (1 ҳол): донишҷӯ дар азхудкунӣ ва истифодаи маводи луғавию грамматикӣ мушкилӣ дорад.

2. Меъёри нутқию коммуникативӣ

Нишондиҳандаҳо:

- қобилияти иштирок дар муколама;
- савол додан ва ҷавоб додан;
- баёни фикр бо забони англисӣ;
- истифодаи забон дар вазъиятҳои коммуникативӣ.

Сатҳи баланд (3 ҳол): донишҷӯ озодона дар муошират иштирок намуда, фикри худро равшан баён мекунад ва воситаҳои мувофиқи забониро истифода мебарад.

Сатҳи миёна (2 ҳол): донишҷӯ дар муошират иштирок мекунад, вале барои баёни фикр ба кӯмак ё вақти иловагӣ ниёз дорад.

Сатҳи паст (1 хол): донишчӯ дар муоширати англисӣ маҳдуд буда, барои иҷрои вазифаҳои коммуникативӣ ба кӯмаки зиёд ниёз дорад.

3. Меъёри фаъолиятӣ-мустақилона

Нишондиҳандаҳо:

- фаъолият дар иҷрои супоришҳо;
- мустақилият дар интихоби воситаҳои забонӣ;
- қобилияти қабули қарор;
- ташаббускорӣ ва ҳамкорӣ.

Сатҳи баланд (3 хол): донишчӯ супоришҳоро фаъолона ва мустақилона иҷро намуда, дар интихоби роҳу воситаҳои ҳалли масъала ташаббус нишон медиҳад.

Сатҳи миёна (2 хол): донишчӯ супоришҳоро иҷро мекунад, вале дар баъзе ҳолатҳо ба роҳнамоии омӯзгор ё ҳамсолон ниёз дорад.

Сатҳи паст (1 хол): донишчӯ фаъолияти кам нишон дода, супоришҳоро асосан бо ёрии дигарон иҷро мекунад.

4. Меъёри ангеизишӣ-рефлексивӣ

Нишондиҳандаҳо:

- шавқу ҳавас ба омӯзиши забони англисӣ;
- иштироки фаъол дар бозиҳои таълимӣ;
- қобилияти худназоратӣ;
- қобилияти арзёбии фаъолияти худ ва истифодаи бозхӯрд.

Сатҳи баланд (3 хол): донишчӯ ба омӯзиши забон шавқу ҳаваси устувор дошта, фаъолияти худро мустақилона таҳлил ва арзёбӣ мекунад.

Сатҳи миёна (2 хол): донишчӯ ба омӯзиш таваҷҷуҳ дорад, вале фаъолияти рефлексивии ӯ на ҳамеша устувор аст.

Сатҳи паст (1 хол): шавқу ҳаваси донишчӯ нисбат ба омӯзиши забон паст буда, дар худназоратӣ ва арзёбии фаъолияти худ мушкилӣ дорад.

5. Ҷадвали умумии меъёрҳо ва сатҳҳо

Меъёр	Нишондиҳандаҳои асосӣ	Баланд	Миёна	Паст
Забонӣ	Луғат, грамматика, дурустии истифода	3	2	1
Нутқию коммуникативӣ	Муколама, саволу ҷавоб, баёни фикр	3	2	1
Фаъолиятӣ-мустақилона	Фаъолнокӣ, мустақилият, ташаббус	3	2	1
Ангезишӣ-рефлексивӣ	Ҳавасмандӣ, худназорат, рефлексия	3	2	1